

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

I OCTOMBRIE 1934

Z. PÂCLIȘANU	Revoluția lui Horia	3
ARON COTRUȘ	Din ciclul «Horia»	9
BARBU BREZIANU	Ani de bătrânețe	14
GALA GALACTION	Acum 35 de ani (X)	29
ANDREI TUDOR	Versuri	51
ION SÂN-GIORGIU	Eminescu și spiritul german	56
BARBU BRĂDESCU	Problema Adriaticei	88
EUGENIU SPERANTIA	Perspectiva istorică în viața socială	108
JULIAN PETER	Evoluția regimului administrativ în Transilvania și Banat	127
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte epice contemporane	141
CAMIL PETRESCU	Amintirile Colonelului Grigore Lăcusteanu și amărăciunile calofilismului	160

C R O N I C I

CUVINTE DESPRE EMINESCU de *Al. O. Teodorescu* (170); DE DOUĂ MII DE ANI de *Sergiu Dan* (173); NOTE DESPRE «JAR» ȘI ROMANELE LUI LIVIU REBREANU de *Ion I. Cantacuzino* (178); UN GÂNDITOR ITALIAN: ALFREDO ORIANI de *Alex. Marcu* (184); CERTITUDINEA ȘI PROBLEME SALVĂRII de *Ilariu Dobridor* (189); CRONICA PLASTICĂ de *G. M. Cantacuzino* (195); IMPOTRIVA PICTORIILOR DE AZI (198); CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ A MUNCII ȘI RAPORTUL DIRECTORULUI B. I. M. de *V. Godeanu* (202); MOMENTUL POLITIC INTERNAȚIONAL de *R. Hillard* (208); ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL MONDIAL de *G. Sofronie* (214); REFORMA STATULUI ÎN FRANȚA de *R. Patrușiu* (219).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1. I — 1. V. 1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I III

39, B-DUL LASCĂR CATARGI, 39

T E L E F O N

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300

EXEMPLARUL 25 LEI

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL I, No. 10, OCTOMBRIE 1934

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

REVOLUȚIA LUI HORIA

Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, dela a cărei izbucnire se împlinesc la sfârșitul acestei luni 150 de ani, este cunoscută în desfășurarea sa exterioară, până în cele mai mici detalii. Nu sunt însă tot atât de bine cunoscute sensul ei și resorturile intime sufletești din care a pornit. Unii au văzut și continuă a vedea în ea o mișcare iscată și călăuzită de mari idealuri politice naționale și de concepții sociale; alții, iarăși, o privesc ca pe o răzmiriță întâmplătoare, fără nici un plan și fără nici un rost național ori social, cetele lui Horia fiind considerate simple bande de jaf și distrugere — s'a folosit pentru caracterizarea lor chiar cuvântul *haramie!* — ceva mai numeroase, mai îndrăznețe și mai sângeroase decât celelalte, care se iveau atât de des în părțile acele muntoase ale Transilvaniei.

A atribui lui Horia și tovarășilor săi idei și idealuri politice sau concepții sociale este, fără îndoială, o greșală. Nici mediul în care trăiau, nici cultura pe care o aveau acei simpli, aspri și săraci « *oameni din mocănițe* » — cum îi numea Samuil Micu Klein — care nu cunoșteau nici meșteșugul scrisului și al cetitului, nu ne îngăduie să le atribuim astfel de lucruri. Un ideal politic abia întâlnim, înainte cu 50 de ani, la Inochentie Micu Klein și, peste alți câțiva ani, la autorii marii mișcări politice din 1790—92, între care găsim însă pe Ion Para, Petru Maior și Iosif Meheși, toți cu studii superioare făcute la Viena și Roma. Este adevărat că în cetele lui Horia se întâlnesc ca sfetnici și chiar ca simpli luptători și o mulțime de preoți, dar acest fapt nu a putut împrumuta răscoalei caracterul unei mișcări călăuzite de principii politice și de idealuri sociale. Preoții erau țărani și

ei, țărani ceva mai răsăriți, mai cultivați, dar în fond tot țărani. Toți marii învățați ai timpului, un Gheorghe Șincai, un Petru Maior, un Samuil Micu Klein au fost cu desăvârșire străini de ea — acesta din urmă o amintește chiar cu indignare și revoltă — iar vestitul oculist, francmasonul Ion Molnar, a luat contact cu țărănimea răsculată nu ca îndrumător și conducător al ei, ci ca om al guvernului. Singur lui Iosif Meheși, funcționar superior la Cancelaria aulică din Viena, i-au atribuit nemeșii din județul Hunedoarei, târziu după moartea lui Iosif II, un anume rol, dar acesta numai la călăuzirea lui Horia în învălmășagul capitalei imperiului, un rol care nu este exclus, și nicidecum în pornirea și desfășurarea răscoalei însăși.

Prin urmare, temeiurile sângeroasei revoluții nu erau nici ideologia politică, nici concepțiile sociale. Tot atât de greșit este însă a vedea în răscoala lui Horia o *haramie*, o înjghebare în vederea jafului, pentru că, cum spunea înainte cu o jumătate de veac Nicolae Densușianu, « revoluțiunii populare numai pentru omoruri și pustiiri de averi nu au existat niciodată ». Revoluția din toamna anului 1784 a fost cu totul altceva. Ea a fost *răscoala Românilor asupra împotriva Ungurilor asuprașitori*. *A fost întâia răscoală națională românească, îndreptată direct și exclusiv împotriva elementului maghiar stăpânitor și împilator*. Răscoale țărănești, revoluții de iobagi am avut și mai înainte: am avut răscoalele din 1437 și din 1514. Amândouă au fost răscoale ale iobagilor împotriva domnilor, fără nici un caracter național. Cea din 1784 a fost o revoluție făcută *numai* de Români și îndreptată *exclusiv* contra Ungurilor. Mobilul ei nu a fost atât ura de clasă cât, mai ales, ura, o cumplită ură de rasă.

Lucrul este explicabil. Acei « oameni din mocănimă » vedeau pretutindeni, și acolo în Munții Apuseni și în oricare parte a țării îi duceau nevoile ori interesele de toate zilele, și în părțile Aradului, și la Deva, la Alba Iulie, Aiud, Beiuș, Cluj și Sibiu, aceeași situație: de-o parte marea, nesfârșita masă de români iobagi, exploatați și împilați, iar de cealaltă parte micul număr al domnilor unguri, împilatori și exploataatori. Și în judecata lor problema, fatal, se simplifica, transformându-se dintr'o problemă socială într'o problemă de rasă: *iobag = român, stăpân = ungar*. Astfel, ura clocotitoare dintre aceste două elemente se transfor-

mase și ea într'o ură de rasă, în ura Românului contra Ungurului și în ura Ungurului contra Românului.

Masele de țărani chinuți și exploatați nu făceau teorii sociale și nici teorii politice; ei vedeau și simțeau un lucru: românul e maltratată de ungar și dreptate nu poate face nici împăratul, pentru că nu vrea ungarul. Țăranii atâta vedeau și atâta știau! Iar când paharul s'a umplut, a izbucnit furtuna. A izbucnit vijelios și năpraznic ca orice furtună. Și tocmai de aceea, răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan n'a fost precedată de-o pregătire tehnică și n'a avut un plan de execuție precis: începe în ziua cutare, în locul cutare și se desfășoară în ordinea stabilită. Nu. A avut însă o lungă, dureros de lungă pregătire sufletească. Cumplita ură acumulată în sufletul țărănimii românești de nesfârșitul șir al actelor de asuprire, persecuții, teroare și șicane, *numai ea* a pregătit revoluția. Această ură a făcut în deslănțuirea ei cutropitoare, ca oameni altfel miloși, răbdători și potoliți să săvârșească fapte sfâșietor de crâncene. Izbucnirea revoluției în anume zi și în anume loc a fost opera hazardului; odată însă izbucnită, a devenit un pârjol distrugător, ale cărui vălvătai au înroșit săptămâni de-a rândul zările, până departe în părțile Aradului, ale Sibiului, Clujului și Orăzii.

Revoluția lui Horia a fost deci o revoluție națională românească împotriva națiunii maghiare. Ca o revoluție națională a Românilor împotriva Ungurilor au socotit-o și țăranii care au luat parte la ea, și elementul maghiar și împăratul Iosif II însuși. De aceea, în cursul ei nu a fost vorba de *slugă și stăpân*, ci de *român și ungar*. Țăranul Iosif Bida din Ilia spunea unui nemeș ungar: «acum ați gătat-o și voi *Ungurii*. . . peste 15 zile primim arme și atunci vă tăiem pe *toți ungurii*»; Ion Lupaș din Sacamaș amenința: «să căpătăm odată arme, că apoi tăiem *capetele Ungurilor* ca napii»; Todosie Tomescu din Tuștea (jud. Hunedoara): «mai întâi să-i stingem pe *Unguri*, că apoi pe nemți nici nu-i luăm în seamă»; Florea Cosma din Gârbău spunea nemeșului Szent-Pali: «țara asta-i a noastră, a voastră-i *Țara ungurească*»; Crișan însuși spunea țăranilor la 1 Noemvrie (1784) în biserica din comuna Curechiu că are ordin dela împăratul să omoare pe *toți ungurii*. Prin urmare, pretutindenii și totdeauna *ungur*, și *numai ungar*. De aceea *domnul* ungar căzut în mâinile răsculaților, dacă

voia să scape cu viață, trebuia să se facă *român*, să se *romanizeze*, botezându-se *românește*, iar femeile ungueroaice erau cruțate dacă se cununau, sub ochii răsculaților, cu români. De aceea au fost ucise persoane care nu făceau parte din clasa nemeșilor proprietari și au fost distruse și icoanele, care în concepția țaranilor reprezentau sfinți ungurești.

Stăteau deci față în față, urmărindu-se și exterminându-se, nu două clase, ci două rase. Conștiința că revoluția cu toate actele ei tragice e îndreptată împotriva lor ca *națiune* și nu *clasă socială*, o aveau și Ungurii. Reprezentanții lor din județul Hunedoarei spun în memoriul prezentat la 30 Noemvrie 1784 contelui Iankovits că « *Românii au jurat moartea nu numai nobililor, ci peste tot Ungurilor* », că « dacă vor ține turburările până în primăvara viitoare, atunci vor lua parte pe întrecute și *Românii* din celelalte părți ale principatului, care ascultă cu cea mai mare supunere toate câte li se spun, în numele religiei și al naționalității ». În memoriul înmănat aceluiași conte Iankovits de reprezentanții Maghiarilor din județul Alba de Jos se spune că scopul răscoalei a fost: « exterminarea *națiunii noastre* », că Horia a răzvrătit poporul « pentru stârpirea *nobilimii și națiunii ungurești* ».

Sentința însăși adusă contra lui Horia și Cloșca în 26 Februarie 1785 afirmă că aceștia « au ațâțat turburările... ca să extermine *pe toți magnații, nobilii, cetățenii și iobagii unguri* ». Astfel fraza lapidară a contemporanului și foarte inteligentului I. C. Eder, că *pentru țărani români era o crimă a fi născut ungar* (Hungarico sanguine natos crimen erat) caracterizează situația mai bine decât zeci de pagini.

Iosif II însuși amintea în scrisoarea sa din 13 Decemvrie 1784 adresată contelui Iankovits de spiritele extrem de agitate ale *Românilor* împotriva *întregii națiuni ungurești*, cât și de sentimentele *Ungurilor* contra *Românilor* (aufs äusserste aufgebrachte Gemüther der Walachen gegen die ganze ungarische Nation), iar în scrisoarea din aceeași zi către baronul Bruckenthal accentua din nou marea ură *națională* și confesională a Românilor față de Unguri și a acestora față de Români (auf das äusserste gebrachte Nation und Religionshass, welche sich in allen Angelegenheiten zwischen Ungarn und Walachen zeigt).

Atât de convinsă era toată lumea că răscoala lui Horia forma începutul unei mari revoluții a *Românilor împotriva Ungurilor*, încât județul Hunedoarei amintea în memoriul amintit din 30 Noembrie 1784, că în cazul în care turburările vor ține până în primăvara viitoare, sunt temeri că se vor răscula toți Românii din Transilvania, Banat, Muntenia și Moldova contra nației ungurești. Intre Maghiarii cuprinși de panică se răspândeau cele mai alarmante știri: că Horia a cerut ajutor din Principatele românești, că se pregătea să intre în Transilvania în primăvara anului 1785 o armată de 30.000 moldoveni în sprijinul răsculaților; că Turcii năvălesc pe la Orșova cu 25.000 oameni ca să dea ajutor lui Horia. Chiar și ambasadorul Austriei la Constantinopol scria, peste câțiva ani, cancelarului Kaunitz că Horia a trimis emisari la voievodul Moldovei cerându-i ajutorul contra Ungurilor, iar Frederic al Prusiei bănuia că armele, despre care îi scrisese ambasadorul său dela Constantinopol că le trimite Poarta în Bosnia, erau trimise răsculaților din Ardeal.

Numai convingerea aceasta, că revoluția lui Horia a urmărit exterminarea *nației ungurești*, explică furia extraordinară deslănțuită, după moartea lui Iosif II, în unele județe ardelenene, împotriva elementului românesc. Ungurii din județul Hunedoarei cereau destituirea celor câțiva români care reușise să ajungă în slujbe de stat (Iosif Meheși, Aron Pop, etc.), pentru simplul motiv că făceau parte din aceeași nație ca și Horia. Violența expresiilor și ura sălbatică ce izbucnesc ca un torent vijelios din acest memoriu contra neamului românesc — nu împotriva iobagilor români, ci împotriva Românilor ca rasă — fac din el un exemplu unic al șovinismului patologic.

Răscoala lui Horia a fost deci întâia *încercare sângeroasă*, dureros de sângeroasă chiar, a Românilor din Ardeal de-a frânge cătușele robiei ungurești. *Aceasta* este importanța ei în istoria luptelor noastre de emancipare. Caracterul de-o necruțătoare violență al ei, precum și brutalitatea represiunii năprasnice care i-a urmat, a adâncit prăpastia dintre cele două neamuri: Români și Unguri. Amintirea ei s'a păstrat vie și puternică și la unii și la alții, devenind unul din elementele care i-au ținut depărtați sufletește. Tocmai din acest motiv, guvernele ungurești de mai târziu nu îngăduiau nici un act în măsură a răscoli, în sufletul

neamului nostru de peste Carpați, aducerile aminte ale acelor vremuri de urgie. De aceea, la 1884, n'a fost îngăduit nici congresul bisericesc al mitropoliei ortodoxe ardelenene, guvernul motivându-și opreliștea cu teama exprimată fățiș că membrii congresului pot folosi prilejul adunării lor la Sibiu ca să comemoreze pe Horia și să vorbească despre dânsul, alimentând prin aceasta ura față de națiunea maghiară. De aceea a fost prohibită introducerea în Transilvania a frumoasei monografii *Revoluțiunea lui Horia* a lui Nicolae Densușianu și a conferințelor *Moșii și Curcanii* ale lui Alexandru Odobescu, iar când unul din membrii societății studențești *Petru Maior* dela Budapesta a scris o piesă de teatru, cu subiectul luat din această revoluție, guvernul a interzis funcționarea societății.

Amintirea ei însă, cu toate eforturile Budapestei, nu a putut fi smulsă din conștiința nației noastre. Ea a trăit și va trăi atât timp cât va trăi neamul însuși, a cărui soartă a vrut să o ușureze și pentru care au fost frânți pe roată eroii martiri dela 1784.

Z. PÂCLIȘANU

DIN CICLUL «HORIA»

ÎNCHINARE

Te ridici uriaș, de departe,
De dincolo de schingiuri și moarte,
Peste-al veacurilor praf și glod,
Peste călăuze surde și deșarte...
Iar eu, ca și tine ieșit din norod
Vorbe de flacări să 'nnod,
 Să desnod,
Ca unui vajnic voevod
Îți închin această carte...

ȚUNDRĂ DE FLACĂRI

Țundră de flacări ți-aruncară pe umeri
 Munții înalți —
Să suferi înmiit cât toți ceialalți
Și rănile nicipând să nu-ți numeri...

ÎN PĂMÂNT, ÎN PIATRĂ...

In pământ, în piatră, 'n văzduh
 Trăește pe-aici războinicu-i duh...
 Potecile toate și-aduc aminte
 De mersu-i fierbinte...
 Implântată sus, în pieptul muntelui,
 O stemă roșie: inima lui,
 Impărătească stemă a Ardealului,
 Singură,
 Una,
 Pe totdeauna...

UN VIERME AL CÂMPIEI TE-A VÂNDUT...

Un vierme al câmpiei te-a vândut,
 Mișelește, pentru-un blid de linte
 Și răzmerița, în mersul ei fierbinte,
 S'a rupt în două...
 Trupul ți l-au dus, cu zile 'n lut,
 Dar gândul tău aspru rămasu-ne-a nouă,
 C'o tărie trează, dârză, nouă,
 Sub steagurile lui să mergem înainte...

ÎNTÂLNIRE

Istoria

In mersu-i de urcușuri și căderi,
 Alături i-a pus, în vâlmășagul de ieri,
 Pe Doja și pe Horia...

Ei doi

In gând și 'n faptă s'au întâlnit
 Peste prăpastia ce 'ntre neamul lui Arpad și noi
 De veacuri se sapă neconținut...

SOMNUL VRUT-A SĂ MI-L ADUCĂ

Somnul vrut-a să mi-l aducă :
 Sfântă nălucă...
 De pe roată ca de pe-o stâncă,
 Din uitătura-i adâncă
 Simții că mi-aruncă
 O cruntă poruncă,
 Poruncă pe care, ca un lunatic,
 S'o samăn sălbatic,
 S'o împrăștiu păgân
 Din rumân în rumân,
 Pe uliți, în carte,
 Până la moarte...

NUMELE TĂU

Numele tău : cucuvea uriașă
 Pe castelele grofești de-odinioară,
 Pe turnuri și pe porți de orașe...

Numele tău : pasăre albă
 Peste a moșilor pietroasă țară
 Și pe trupu-i: roșie platoșe și salbă...

ALBA-IULIA, DE PRAZNIC ÎMBRACĂ-TE

Alba Iulia, de praznic îmbracă-te
 Și-adună-ți cei mai drepți și mai pietroși voinici
 Din munți, din câmpii, de pe maluri de ape,
 Cu inima unii de alții aproape,
 Să-și prăznuiască dezrobirea aici
 Unde Horia, de sub zăvoare și lacăte,
 A fost dus să moară pe roată....

GROFII AU CREZUT CĂ TE-AU ÎNFRÂNT...

Grofii au crezut că te-au înfrânt
 Și te-au închis, pe totdeauna, în mormânt,
 Dar tu, cât Ardealul acesta de mare,
 Pe-al primejdiei cal călare,
 Te-ai ridicat peste mormânt, mai dârz, mai tare...
 Și te-ai însutit,
 Te-ai înmiit
 Neconținut,
 Ca iobagii 'n suflet să te poarte,
 În lupta lor pe viață și pe moarte...

MORT E DE MULT IOSIF ÎMPĂRATUL...

Mort e de mult Iosif Împăratul
 Și praf alesu-s'a de 'mpărăția lui...
 Cât vezi pe-aici dealungul și dealatul
 E slobod astăzi drumul moțului...

Altă rânduială, alte graiuri, alte legi...
 Răsună dulce chiar și asprele porunci
 Date drept, pe limba noastră, nației întregi,
 Cum pentru noi nu răsunau atunci...

Drumul nostru merge tot mai neted înainte
 Dar departe pe întinsul colțuros al drumului
 O ruptă roată ne aduce-aminte
 De jertfa ta ce n'a pierit ca umbra fumului...

CE FURCI, CE SCAUNE DE FOC?...

Ce furci, ce scaune de foc
Ne-ar mai putea opri, de-acum, pe loc?!..

Când tu ai vrut și-ai îndrăznit atât,
Ce vorbe ne-ar putea rămâne încă rupte 'n gât?!..

Cutezanță — viu cușit de foc,
Iată, viața ca pe-un ban fără de preț, mi-o joc!

Drumul ce 'n prăpastii, rupt, prin ceață-l văd,
Crunt îmi crește foamea de izbândă și prăpăd... .

ARON COTRUȘ

ANI DE BĂTRÂNEȚE

Bine înțeles, bucurându-se osebit de îngăduința Domniilor voastre, oricare scrib ar putea presăra văpsele — din cele mai bălțate — asupra chipului decolorat, aparținând Doamnei Esmeralda Mita. Sau, altfel spus, în izvorul acestor ușor uscate anecdote. (De pildă).

Ademenitoare — tăblia țintită în lemnul gardului o recomanda de-a dreptul «ghicitoare imperială», și nu punea nicicum piedici zugravilor amatori.

Linsă de ploi, arșă de soare, roasă de vânt — firma, poarta, ca și stăpâna afară reprezentată, sufereau laolaltă de boala oamenilor, a tinichelelor sau a grâului. . . Rugina timpului, rugina ce dela o noapte la alta parcă nu s'ar îndupleca s'aducă atâtea schimbări și vitrege preschimbări chipurilor privite diurn — destrămase pe 'ndelete, măcinase în șaptezeci de ani de viclenie, mai toate fibrele acestei profesionale.

În zilele noastre, Esmeralda isprăvea viața în chipul palidelor stafide, foste, fost-ai lele, struguri pe ciorchini de toată frumusețea.

Rămăsese din vraja ei un biet obraz apus, un obraz pe care (chiar binevoitorul înzestrat cu memorie de cal) — n'ar fi putut să-l mai apropie de acela înlemnit în poza lui Francisc Mandy.

Vietatea ce se ofilea de bună seamă ca o alta; o oarecare babă care n'avea niciun clin din trăsurile feței întipărite de fotografalul Curții Regale, odinioară.

Odinioară — înainte de rezel — când inimile cele mai albastre ale Bucureștiului băteau și cotropeau spre această galeșă demoazelă, deopotrivă prețuită la mahala sau la protipendadă.

Apel pesita din fotografie aidoma celei din fire sta fără rușine cot-la-cot cu Lina Magazia sau cu Mița Dinți.

Poame și dame « una și una » — una ca și alta — Mița, Mita și Lina, vânturau din larg lumea bărbaților cu mustăți. Erau cu toatele rele de muscă, iar nuri lor aprindeau lesne călcăele mueraticilor.

Și nu puțini erau fanții din oștirea crailor, care pierduseră capul cu punga pe urma lor. Zilnic aproape făceau « câte una » — și când isprava lor era mai boacănă, mai lată, lătrau până și cățelele din Giurgiu, (ca să nu mai vorbim de conیțele zăpăciților noștri).

* * *

Dar alături de contemporanele ei — poate mai zurlii și ismenite — Esmeralda își însușise darul cărturăriei. Această floare la ureche o făcea simpatică și căutată de societate.

Fată bună, cetitoare în cafea, în stele și în palme, Mita exercita pe atunci iscusita-i meserie, care așa bine domolea tainele și neastâmpărul dintre cocoane și boieri.

Socotită « sus » cărturăreasă cu vază, era dela sine cuprinsă în bon-tonul vremii.

* * *

Intr'o magherniță mahmură — (astăzi) vrăjitoarea sta copleșită de ani, de nerecunoștință și mai ales de-o nespovedită, de-o chinuitoare amintire. La poarta ei nici cailor nu le mai trecea prin minte să oprească umbra trăsurilor lor și să adaste, acolo 'n față, un ceas, două...

Baba Mita nu mai făcea « doi bani »; cel mult dacă o para mică, ieșită din forfota vremurilor și care nu mai avea cătare. Ci pace; doar pace.

De altfel își trăia proorocirile. Mușteriiilor de zile bune le prevestise aproape la toți, ba zile fripte, ba moarte, ba amar și nenoroc, ba ghiată sau pacoste în dragoste.

Și pasă-mi-te, cobirile-i nu fuseseră prea proaste, și se împliniseră întocmai. De altminteri « asta » așa i se părea ei, de vreme ce trecuseră — ani sau ceasuri? — de când nimeni din lumea falnicelor pălării n'o maicerceta și n'o mai întreba ce face? ce dreg? cum se laudă? și-i mai plătea pe deasupra răspunsurile.

În afară de acareturi și nimicuri, o bătuse — ducă-se... — pustia.

Se afla părăsită foarte — nepricopsită — dorită de nimeni, robită, cocoșată de ani. Ajutorul Domnului abia de-o mai împingea să-și ducă traiul zilelor. Povară ce și-o plimba de azi pe mâine, cu gândurile frământate în patima pasențelor medievale, de unde tot credea să mai sară vreun iepure de casă.

Când sfârșea și pasența, aduna carte cu carte și grija toată și-o îndrepta spre albele-i chiriașe.

Aci sta miezul vieții ei.

După trup — pisicile erau într'adevăr slăbiciunea Mitei. Lucrul acesta se vedea fără greutate: în împrejurimile Esmeraldei roiau și torceau (de pomină între vecine), o sumedenie de bălane; o crescătorie de pisici.

Vrăjitoarea le porunca « de când lumea ». Și dacă ar fi fost să descurmăm și să urcăm noi spre obârșia acestor turme, am fi dat în primul rând de *moș-cotoiul* și de *pissa-bună*, (supraviețuitori și întemeietori), îmbrăcați aproape totdeauna în blănuri și mustăți de Angora.

Apoi fiii și fiicele lor, nenumărate, cu ochii fini, subțiri, unii albaștri, alții verzi sau galbeni.

Urmau onorabili nepoți și strănepoate, unele tinerele, altele ceacăre, care mai de care mai lănoase, mai stufoase și, mai presus de orice, necorcite!

Puritatea rasei străbătea neapărat pisicile, cotoii și iar pisicile — nenumărate și nemezaliat spîțe și neamuri.

Toate la un loc, pentru etatea Mitei, puteau fi socotite foarte bune tovarășe — grațioase și înveselitoare — și în același timp prea supuse slujnice, vara sau iarna fără osebite. Esmeralda ținea de altfel nespuse la ele, și niciodată nu ar fi dăruit (cu atât mai puțin ar fi stărpit...) vreun vlăstar din ginta odraslelor feline.

Esmeralda Mita nu era croită — n'avea stofă — să fie nicicând o mamă « denaturată ».

De pe urma pisicilor, nu e vorbă, profita. Trăgea micile ei foloase zilnice din chiar gura lor (sub forma unui pui de pildă, a unei găini sau unor fleici răpîte cu dibăcie dela măcelarul vecin). Neprețuitul « aport » pisicesc, îl călca și în picioare — pardo-seala fiind pe-alocuri ascunsă de blănurile pensionarelor moarte;

de asemeni în jurul gâtului își încolăcea alte piei jupuite. Dar a mai de seamă ispravă i-o făceau mâțele când nepoftita stafie, gerul, cobora prin horn... Atunci (din calicia obiectului), Esmeralda nu prea făcea focul — ci, uriașă ca o lăcustă șchioapă, sărea sus pe saltea unde se chircea ghemotoc.

La acest semn, ceata o urma albă ca săgeata unui superb arc. Se deslănțuia, o învăluia încălzindu-i pielea și mădularele — după ce cu mult înainte-i încălzise așa zisul așternut... Apoi torceau alene, vrăjite parcă una dela alta, până s'adorneau cu toatele... Somnul sub acest dogoritor și viu cojoc le era dus, bine căpțușit și molipsitor nevoie mare!

Cărturăreasa trăia cu mâțele și cu gândul că asupra lor mai putea să treacă o brumă din stinsa ei autoritate.

« E cea din urmă turmă vrăjită de mine », spunea stropind po-deaua, dacă nu cu altceva, cu câteva lacrimi costelive... « Îți spun cu sinceritate: eu nu mă pot deslipi, nu mă pot desprinde de fete. Sunt trup și suflet cu ele; zău, maică... Îți mărturisesc fără ocoluri ».

« Turma mea, și-a găsit prin mine rostul și căpetenia. Și ca ocrotitoare nu pot și nu mă înduplec s'o părăsesc ». « Ar fi să spun o infamie, să le las fără cap și fără coadă, deoarece acestea — de bună de rea — sunt și le întruchipez eu ! »

Poate vocea-i să fi semănat puțin cu miorlăitul lor. Vorbea într'adevăr pe un ton teatral, tremurător și foarte la persoana întâia — și, dacă ar fi avut în gură dinți mai deși, de sigur că ar fi impresionat vreo duzină de spectatori duiși. Dar așa, nimic nu răsărea; de aceea să reluăm un fir pierdut...

* * *

E de mirare cum scoici seculare sunt găsite uneori la marginile orașului. Descoperisem această Mită tocmai în strada Licăririlor, la periferie, cu ajutorul soartei (uneori miloasă și îndatoritoare).

În ziua aceea căzusem « fără să vreau » pe stradă, într'o primăvară cu noroi, atunci când echipajul comunal, nevrednicul S.T.B., mă purta spre acea chelălăitoare instituție a Hingherilor Municipali.

Intr'adevăr — deși nu cred să intereseze — toate bănuielele, toate, lăsau să se întrevadă cum junele Țăruș, câinele nostru, fusese amăgit de « un domn » dela ecarisaj, cu o chifteluță și-apoi prins în arcan.

Domnii pierde-vară mișunau pe străzi, tot atât cât necuge-tătoarele javre.

Așa dar, pe platforma tramvaiului, mă lăsam dus de doi cai iuți ce purtau asupra urechilor patru timpurii scufițe. Mă lăsam dus, când la un moment dat am fost jos svârlit de animal controlorul, deoarece, în cinstea Primăverii, într'o regretabilă lipsă de fluturi, fluturasem prin frageda atmosferă bilețelul meu colorat...

Și câtă neomenie, câtă neînțelegere (a plăcerii de-a înlocui lip-surile), dela acel biped cu șapcă; sunt sigur că niciodată controlorul nu pusese pe apă corăbioare de hârtie, nu făcuse dintr'o baltă un minunat port, sau mai ușor nu se gândise să umple văzduhul cu culoarea biletelor rupte, dintr'odată, din cotor!... El voia o contramarcă, atunci când, pline de avânt, gândurile-mi sburau... Am fost înșfăcat, îmbrâncit, dat d'a dura pe caldarâm, din viteza și galopul tramvaiului... Neavând alt ce face — luncăi în mocirla din fața cabanei Esmeraldei, după ce țipasem și în toată nădejdea leșinasem.

Aceste fapte o împinsese pe dumneaei (baba Mița) să mă cu-leagă și lege în feșe, în cele mai caritabile simțăminte, deoarece acum (nu mai încăpea îndoială) zăceam oarecum descântat în patul ei cel bătrânesc.

Odaia era una ornată în purul stil pașopt — cu multe cromolitografii, cu mobile mărunțele și cariate, cu trecute călindare de perete, pe masă, cu ași de ghindă, de tobă, cupă și de pică așezați pe perete într'un prea gales și cărturăresc evantaliu; cu o colivie la geam, care folosea drept trecător adăpost colonialelor și delicateselor guri, și, atârnând mai presus de toate, o lampă cu gaz aerian și cu globul alb. Apoi, de aceeași culoare și prin toate părțile, pisici *à n'en plus finir*...

Neștiind decât pisicile că m'am trezit, am avut îndestul răgaz să privesc în deamănunt această hală de vechituri. Locuința mea era într'un pat cu speteze de fer verzulii pe care apăreau pictate câteva flori de nufăr și însăși zâna lacului surâzătoare și despletită.

Era o prea neașteptată gingășie dela un pat; și neputând rezista unui așa fermecător spectacol, am căzut într'un al doilea leșin...

Curând (neavând nimic mai bun de făcut), m'am redeșteptat. Simțeam vânătași, picioarele scrântite și zdrelite ș.a. Nărilor începură una după alta să sufere în felul lor. Se răspândea aci, peste miroasele rezidente, un parfum de naftalină, și auzeam pe scânduri, ca dintr'un ceremonial aproape uitat, toaca unui prevestitor toiag.

Toate s'au adevărit; nu trecu mult și gătită în dantele, împodobită cu volănașe și panglici verzi ca urzica primăverii — ce însemna mătasea dinainte de război... — cu fața boită, vâxuită, Esmeralda Mita sprijinindu-se pe un baston se ivi din cadrul altui veac, în pragul ușii.

Mirosul de naftalină se întetise puternic, amețindu-mă ca pe o molie amenințată.

De ce, nu știu — mi se părea că sunt pentru vrăjitoare o biată friptură venită după douăzeci de ani de post. (Devenise Esmeralda retrograd majoră? La naiba, aiuram într'un soi prost, într'un soi nepermis nici unei molii...).

Impotriva împrejurărilor, mai țin în minte vorbele ei de-atunci și mai în colo... O poveste cu care mi-a adormit fierbințeala, după ce-mi muiase durerile și hodorogeala trupului în peșchire ude și ștergere aromate.

Imi șuera aventurile-i defuncte, prin nopți când aiuram de nesomn și de căldură. Și izbutea să m'adoarmă vrăjitoarea.

Din a ei borboroseală a rămas ca un refren anapoda, pe care încerc să-l « transcriu ».

* * *

— Eei, maică măiculiță maică, cum obișnuia gazda la fiecare două, trei vorbe, nu te mai uita la mine; nu-ți mai sticli ochii. Nu mai... Nu-i nici o pricopseală! Vezi însă, ce bine-ar fi să poți întoarce gândurile înapoi... Dac'ai putea! Ee, maică, așa că mai bine, încearcă acum de-ți închide — și aproape ventri-logic, în chipul răpciugoaselor primadone, începu să-mi cânte:

« Inhide-ți ochii-ii dulci... »

.

«Pleoapele trebuie să-ți fie obloane. Obloane bătrânețelor nevrednice, urmă ea cu o voce mai puțin muzicală, semănând poate cu o sticlă sub tăiș de cuțit — vezi? așa ai să-i poți născoci mai degrabă ochii ce-i vreau... Ochii vecinului! Ochii trași pe sprinceană (și Mita adăugă privindu-mi cu nesaț ochii mirați) — da, da, uite, îi sameni cum seamănă între ele picăturile de apă (!) Erau... — cum să te fac să înțelegi că erau? — erau ca două vișine coapte; erau ca jarul ușor acoperit de spuza stejarului; erau, ce mai-i vorba? de culoarea prunelor brumării...»

Mulțumit de complimente, căscam mai mirate orbitele. Gura babei se deschidea și ea de zor; clănțănea: ... «și (ochii) erau prinși în cearcăne vinete-viorii de parcă plânsese ori răsese cu ei toate nopțile. Și, ce-mi vine mai degrabă să cred (șoptea ea) el trecuse prin trup (și ochi) cine știe ce hașișuri turcești...! Oricum însă (ochii lui), mă izbiseră. Erau ca două fulgere! ¹⁾ Min-tea-mi era numai a lui».

Povestea însă nu era de loc interesantă.

— Dar să-ți spun lucruri mai la locul lor și mai dela început, stărui ea.

«Stătea cu casa alătura; în strada Scaunelor; într'o locuință mare, într'o curte împrejmuată de ziduri acoperite și ele la rândul lor de olane și de mușchi: verde și roșu — nădejde și ațătare!...

Și eu maică eram vecină la toate-acestea! Chiar pe fereastra mea, dela gardul lui, veneau și lunecau brațe de iederă, leneșe ca șerpilor ce-au păcătoșit femeea... Iedera lui!

Deși cu meserie și frecuşul lumii, față de vecinul pe care-l știam și îndrăgeam numai din vedere, eram o biată pișcoace fără savantlăc... De doi ani vroiam, dar mă tot codeam să-i vorbesc, și nu mă puteam hotărî să-l apropiu. Il vedeam și-l îndrăgeam în toate anotimpurile în grădină, când mă întorceam odată cu ziua, istovită dele meserie... Și era plăcerea mea să-l privesc... Aproape înadins zăboveam prin oraș numai pentru a prinde dimineața și a găsi ochii aceia adânc încercănați. Se plimba întotdeauna fără pălărie și desculț călca iarba parcului său...

Să vezi acum cum i-am furat dragostea.

*

¹⁾ A 5-a comparație.

« Cum se lăsa seara și 'ngenunchia ziua — nu ți-am spus, — lucrăm și 'ntr'un iarmaroc pripășit în jurul gropilor lui Ouatu.

Era baraca unui neamț — pe nume Hanț.

În acest lăcaș, într'o noapte când panorama sta tocmai să se închidă — (nici nu-i prea mergea bine) — eram la ultimul număr; muzica; tobele; cortina în lături, și, ce să văd? un singur amator: vecinul, gătit ca un filfison, sclivisit, cu gura căscată și pironit în fața mea.

Amorezată cum eram, și n'am mai fost — l-am mâncat din ochi ca o fiară; l-am privit, ne-am privit noi cât ne-om fi privit, până când omul ne mai putând să-mi înfrunte voinicia ochilor — (și să-ți spun, nici eu...) tresăltă speriat și 'ncepu cu toată iuțeala să clipească de mii de ori... (Și mie mi se bătea cu putere ochiul stâng). Niciodată nu mă căznisem atât c'o făptură! Era foarte nervos, foarte ațâțat și pe dată se repezi spre mine lovindu-mă cu bastonul. Scumpa mea tovarășe, Femeea-Sirenă — care tocmai înota în boxa vecină sub amăgirea unor apoase oglinzi — înfricoșată de apostrofe și de spectacolul acestei bastonade — spălă putina... (Așa-s femeile sirene!)

Iar eu de-astădată mă aflam singură cu el, singură ca 'ntr'un roman.

Eram prea fericită; asta nu mi se mai întâmplase cu nici un bărbat!... Așa bătaie împărătească nu mâncasem de când sunt... Nu știi dacă mă pricepi, dar omul ăsta mă iubea într'adevăr; mi-o dovedise; mă recunoscuse în ciuda înfățișerii mele. Eram așa de încântată încât mi-am smuls repede barba — uitasem să-ți spun că eram însăși Femeea cu Barbă; (aveam și pictură afară...) — și fără să mă codesc, coborii repede de pe estradă și-i spusei pe șleau vechea poveste și putința pentru noi a unor prea bune legături, nutrite, zău, de cel mai desăvârșit dezinteres — ce-i alta amorul? — Ii strângeam mâna înmănușată crem... Era așa galantă și parfumată făptura lui!

Ascultă-mă numai pe mine: — Vrei să ne cunoaștem mai bine? că doar suntem vecini și alături, îi spusei. — Da, da, însă crede-mă, domnișoară, că sunt împiedecat de-o boală... — Dar nu e firesc cele ce spuneți, domnule... — O, dar o boală nu e câtuși de puțin firească, domnișoară!... — Pre Sfântul Ciprian las' c'am să te îngrijesc și vindec eu, domnule, îi răspundeam

cu ifos. — În acest caz permiteți-mi, domnișoară, să v'aduc omagiile mulțumirilor mele. — O, domnule! . . . Dar cum te chiami pe mata? — Permiteți să mă și prezint, deoarece mă numesc baronul Frum Agnetti, și catadicesc scumpă domnișoară, dacă vrei, acum că mă cunoașteți și vă admir atât profilul — permiteți-mi să vă poftesc la mine. Vrei, domnișoară?

— Cum să nu. Dar de ce nu! Dar când, mă rog?

— Ori și când. De pildă, ori de câte ori voi duce un candelabru aprins în dreptul geamului. . .

— Sper că faceți această ducere numai noaptea.

— O! neroadă întrebare. Da, deseori, la fereastra prin care în fiecare seară vă zăresc despuiată. . . Dar în cele din urmă, spune, de ce nu ai perdea?

Părea că intră din nou în toanele-i proaste; îmi era frică de încă o supărare — dar nu, sufletul maichii, era într'adevăr delicat, încât întări nădejdea grăind: « Acesta va fi semnul. Atunci — la revedere! — și fără s'aștepte să-l mai însoțesc pe drumul acela, care pentru numele lui Dumnezeu, era același pentru noi doi, ciudatul meu amarez părăsi Panorama fără mânie. . . Așa cum și venise.

Așa că eu mă dusei acasă tot singură cu conu Costică, un boier foarte fin, foarte iubăreț și vechi; o partidă bună ce se chiamă, deși cam boșorog și cu mustața cănită. (El venea însă totdeauna la spartul târgului și-apoi colindam grădinile și șantanurile cele mai pricopsite până când noaptea sfârșea binișor)».

* * *

« E, așa, maică, am făcut cunoștința ciudatului meu iubit. Alta ca mine l-ar fi lăsat cu policandru cu tot. Inșă să vezi ce-a mai fost și cu semnul lui luminos; o dandana. . .

De cu-a doua seară începui să-l pândesc. Il așteptam la geam seară cu seară, așa cum aștepți luna de pe cer atunci când trebuie s'o mănânce vârcolacii — și atunci tocmai, se bagă sub nori și face 'n necaz ăloră dela călindare.

Lumina de-alături șovăia; nu vroia să se arate cum nici el. Nu ieșea nici candelabru și nici măcar o lumânărică. Vedeam însă umbra și pâlpiiăla sufletului lui. Se frământa prin odaie nehotărîtor, șovăitor, purtând în mână, având în mână, soarta și

iubirea mea... Geamul însă stătea negru, iar eu, înciudată, ca să nu mă mai vadă goală, trăsesem perdelele; așa că nici el nu mă mai avea; iac'asa!

Treceam prin zile încordate. Eram ca o nerăbdare, eram muncită de zădarnică veghe, cu necazul în sânge și asta m'a îndemnat să cobor și să dau buzna peste el...

— Năvălire un pic nesimțită, nu?

— Ce știi tu, zise ea; zăbava, zăbava lui era pentru o femeie un prea mare afront. I-am răspuns cu cea mai mare umilință. De altfel, lumânarea lui, semnul lui nu se grăbea să ia foc. Nici nu se putea să mai fac altfel... Plecai. Așa dar trecui poarta și din ușă 'n ușă, din clanță 'n clanță, cu frica 'n sân, am ajuns cu vizita până 'n inima iatacului...

— Mă iartă, dar ce-i aia iatac?

— Ei taci; ce nu știi? dormitorul lui maică, dormitorul lui. Mă strecurasem pân' aci ca o știucă prin apă... Cum îți spusei, ușile sale nu erau ferecate, ci descuiate, vraiște și iar vraiște de jos dela poartă și până 'n odaia sa de căpătâi.

— Ce-i aia? îi rupsei din nou vorba.

— Iatacul, bre, camera visurilor și a suspinelor sale, odaia de căpătâi, maică, unde blestematul mă adăsta într'un hamac agățat de-a curmezișul dormitorului. (Sofaua sta mai de o parte încărcată cu perini și c'un fel de candelă deasupra...). Ce să-ți mai spun?

— Nimic. Mai departe...

— Primele lui vorbe au fost aspre, muștrătoare. Sărise ca ars din hamac și-mi spuse că m'așteptase în chiar ziua cunoașterii, la ieșirea dela panoramă; și apoi acasă, lângă poartă; și taman în seara aceea avusesem parte eu de conu Costică... Ce l-am afurisit! Apoi bietul om bolnav de amărăciune se cățăraseră în hamac, de unde avea vederea asupra odăii mele. Somnul de-atunci îi pierise... Galben ca o scobitoare, era încercănat peste măsură.

Ca să-l mai moi, i-am spus și eu c'am rupt-o cu panorama și conu Costică; am mai îndrugat, de hatărul lui, verzi și uscate; și vorbirăm până se făcu dans de dimineață: calea și clipa laptelui.

Nu mai aveam nimic de așteptat, devreme ce el îmi dăruie un plic galben, umflat — o pereche de pisici de Angora și acest ciudat

bloc-notes, și mi-l scoase de sub saltea, îl vezi? e legat și înnodat c'un șnur albastru.

În acest carnețel, fie c'aiurea mai vorbea, a coprins, coprinsese spunea el — «antinomia vieții», ce drăcie o mai fi și asta... Omul cu care-am avut o atât de trecătoare atingere, mă umpluse și de mirare... Și chiar că-l cunoșteam acum (eu care-mi știam pe degete toți vecinii), tot nu-i dădusem de rost... Traiu-i tăinuit, fața lui slabă și atât de interesantă, felul lui de a se purta cu totul osebit, și vremea îndelungă cât îl iubisem, fără să îndrăznesc o iotă — a fost ceva nou de tot pentru mine... Eu altfel fusesem obișnuită de bărbați... Nici unul nu-mi dăduse caietele cu însemnări. Nici unul nu mă bătuse! El mi-a dat și luat făgăduiala să nu-l cetesc, să nu-l deschid, Doamne ferește! decât «la încetarea lui». La încetarea lui din viață, înțelegeți? Ce romantic și ce delicat era!

I-am făgăduit pe dată; câte nu făgăduisem eu?

El, recunoscător, fără fasoane, mi-a strâns mâna și a dus-o pe haină tocmai în dreptul inimii... Era clipa despărțirii; părea în același timp supărat și înduioșat. L-am îmbrățișat cu toată fecioria de care eram în stare. El la fel.

Precum ți-am mai spus, îl chema Agnetti — eeci, dar asta n'are legătură mai mare decât coaja de miezul nucii. Toamna ele se cojesc și se despart cu toatele...

* * *

Purtând darurile prin orașul adormit și răcorit — am trecut cu pisicile spre culcușul așternut și care m'aștepta neted și nemototolit, acasă.

Dar n'apucasem bine să trec ulița, când urechile-mi fură lovite de-un pocnet înăbușit p'aproape; ca de pistol.

Parcă înțelesesem că undeva a ațipit poate pentru multă vreme dragostea mea și viața lui. Până mai ieri.

În clipele acelea — sunt vreo douăzeci, treizeci de ani de-atunci — mi-a fost sufletul supt, și m'am simțit paraponisită ca pentru un parastas. Viața mi-a luat o altă întorsătură.

Am intrat însă repede la mine, am tras brizbizurile și perdelele, și-am început răsfoirea hârtiilor cu care mă înzestrase vecinul: unele erau de o mie — altele sunt acestea, păturite în carnețel,

niște hârțoage scrise parcă cu piciorul în mlaștină. Am încercat în multe rânduri să le înțeleg. N'am putut înțelege mai mult ca o pisică...

— Bine dar dumneata știi că știi prea bine să cetești; nu?

— Știi; da nu în d'astea; fiindcă hârția e scrisă într'altă limbă. Eu cetesc numai în cafea, în palmă și în plumbul topit de mine... Înșă tu după cum se pare știi și carte. Ești un învățat! Ai să le poți desluși. Și pe deasupra îi și sameni; mi-ai adus — cum de te-am văzut, aminte de el, dragul mamei... Al tău să fie carnetul astăzi. Eu, mâine, poimâine, m'oi prăpădi. Ca el. De mai tânjesc aci — e de dragul codanelor astea... Și la el, la carnețel țin, ce-i drept... Țin însă ca la o moaște neînțeleasă... N'am arătat-o nimănuia până azi... Cine-ar fi avut dreptul s'o vadă? — dar acum că te-am găsit pe tine și nu vreau, zău nu vreau să se piardă suvenirul... Uite ce frumos șnur are... Ce împletitură!... Și Esmeralda Mita se topea ca o proastă în lacrimi calde și-și frângea mâinile care pârâiau foarte, foarte artritic. Iar eu ațipeam așa, seri de-a rândul.

* * *

Peste câțva timp — nici nu mai știu când și în ce veac eram — simțindu-mă înzdrăvenit, am plecat dela dânsa, sănătos, dar pe vârful picioarelor. Pasă-mi-te, năpârlisem de toată pielea aceea bolnavă și sentimentală. Am părăsit-o tiptil ca un prim balerin, fără să-mi iau măcar rămasul bun.

Astfel — tristețea și singurătatea ei duioasă, ar fi prefăcut despărțirea aceasta, hoțească, într'o scenă jucată pe praguri de porțiță; ar fi fost ce se chiamă un rămas prost.

Și după cum, unii oameni nu suportă roșul sângelui, eu nu îndur vărsările de lacrimi.

Laș, mult prea laș — nu aș mai fi avut cruzimea s'o las pe Mita, în al cărei suflet înmugureau așa vagi suspine materne — din nou singură. Pentru sufletul ei, eram acum ca un fiu ne-avut. Un fiu pe care și-l visase poate, și și-l topise odată cu începutul unei idile prea grabnic curmate.

De sigur că simpla asemănare, întâmplătoarea asemănare între mine și unchiul meu, acel nevropat Frum Agnetti, îi răscolise căldarea capului cu mica ei mămăliguță.

Pentru Esmeralda Mita, prezența mea fusese doar prea evocatoare. Și regretam, aveam părere de rău — să nu fiu un sincer mămăligar.

* * *

Pe de altă parte — acasă la mine, aproape că s'a reînnoit parada primirii fiului risipitor. Eu aveam părinții mei și ei își socoteau fiul pierdut (în cel mai bun caz rătăcit).

Așa dar, fantazia familiei la care aderase simpatia ziarelor și a Prefecturii Poliției, făcuse din corpul meu — în ultimă versiune — prada unor șleahțe de țigani.

Anecdota care circula era următoarea: plecat pentru mântuirea câinelui (numitul Țăruș), fusesem eu însumi prins de lăieți, fiindcă printr'o altă nefericită coincidență, nespălații pletoși ridicaseră sălașul de pe Maidanul Hingherilor, tocmai în ziua de pomină și după câteva găinării prin mahala, — o tuliseră englezește.

Această banală scriere, cusută cu ață și vestită apoi țării alături de « o bună recompensă », excitase opinia cu fasciculele gratis împărțite; fascicule sfârșite cu un « va urma ».

Prinsori, broderii eftine și trâmbițe — îmi făceau o reclamă desăvârșită. Am aflat astfel tot din colecția ziarelor, că lipsisem de-acasă un șir de necuvenite șasesprezece zile; că nu împlinisem încă cincisprezece ani; că eram un blondin de cea mai bună familie; că acel distrus vânător de cățele se înapoiase singur acasă după câteva zile de hăimănuială; ș.m.a.

« Cazul » meu, năpădit de sumbre presupuneri, venise colac peste pupăză, scurt timp după adevărata dispariție a milionarului Vălleanu Aurel, și înlănțuindu-se în logica misterelor polițiste, se brodea.

Nu-mi rămânea decât să confirm.

Taina minciunilor mi se părea pe-atunci fermecătoare și încărcată cu prestigiul ce doar imaginația de copil sau femeie o poate da. Și mai era la mijloc și frica de a nu pricinui cumva (printr'un tămbălău necuvenit bătrânețelor ei) necazuri și neplăceri Esmeraldei; adevărul, aci, ar fi fost o lipsă de tact.

* * *

Când totul a fost uitat — dus de dojana unor prevestiri în luciul șinelor de fier, am coborît din tramvai în dreptul cocioabei. Nu-mi fu greu să regăsesc acel azil neschimbat și memorabil.

Terminasem de citit blocnotesul de ea dăruit și eram dornic s'o revăd, să-i cer dacă nu iertare, poate o pisică, să-i aduc economiile pușculiței, să-i cer lămuriri asupra textului încredințat, s'o rog frumos în fine să se lase, împreună cu turmele angorale, fotografiată.

Eram, precum se vede, plin de solitudine. Dar, în ciuda intereselor, am rămas cu buza umflată.

Inconjurasem casa. O privii prin ochiurile ferestrelor: era pustie cu lacăt la ușe. Ieșise după târgueli? mai că nu-mi venea să cred — ea, care aproape nu se hrănea. (Jumătatea de jimblă, servită la domiciliu, și ce mai pica sau șterpelea dela hoațele de pisici (de sub protectoratul măcelarului) atâta-i ajungea! Pe mine mă hrănise ce-i drept și cu porții mai mult mici de mezeluri; am aflat că dăduse unui dentist ultima coroană de aur, pentru care cum-părase felii fine de salam și conserve, pentru musafirul ținut în colivie.

Esmeralda astăzi nu era de găsit. O fi ieșit la promenadă? — am întrebat într'o doară, o țăță savantă care spăla rufele cântând of.. of.. în curtea de-alături. Răspunsul rostit deasupra ălbiei trebuia să însemne sfârșitul.

De patru zile, numai!, neștiută de nimeni Esmeralda, fusese luată de moarte. Vecina durdulie surprinsese accente neobișnuit de stridente din partea mâțelor. Se înfricoșase noaptea toată; și atunci, sfătuindu-se cu altele, au pus în zori capăt vacarmului, deschizând ușa.

Pisicile au năvălit ca turbatele, iar înăuntru abia de-au mai găsit ceva... Au ridicat rămășițele și au închis la loc ușa.

* * *

Lungit pe pălimar, la soare, zărisem ființa cotoiului-tată. Bătrânul cotoșman cu un ochi stins și plângăreț adăsta tolănit.

Ce?

L-am luat în brațe. Anii lui nu atârnau prea greu; și cu el am plecat...

Trăsura noastră străbătea alene lunga uliță a Licăririlor, uliță mereu brăzdată de pisici care săreau fără astâmpăr, fără de încetare gardurile, coborau și-alergau sprintene de pe acoperișuri, tăindu-ne mereu drumul, întâmpinându-ne cu miorlăituri.

Descendența motanului — năpârlită ca floarea prin toată mahalaua — ieșise parcă în calea întemeietorului, care, mulțumit și mândru ca un defunct monarh austro-ungar, torcea.

BARBU B. BREZIANU

ACUM 35 DE ANI

XII

CUIBURI PĂRĂSITE

— Cine e acasă, Anghelino?... Vară-mea e acasă?...

— Sunt toți, coconașule... Și coconița Sanda și boierii bătrâni... Da boierii bătrâni s'au cam culcat, ca după masă...

— Spune vară-mi că sunt eu, dar vorbește-i în șoaptă, să nu scoli pe bătrâni...

Filipache intră în salonul pe care-l cunoștea din copilărie și așteptă. Se uită prietenește la cadrele din perete, la clavirul din colț și la mobila îmbrăcată în pluș roșu, cu frunze și cu vrejuri în relief... Câte gânduri a depănat Filipache lângă acest clavir, pe vremea când Sanda, albă ca o camelie, mlădie ca o nalbă, cânta la clavir, școlăriță venită acasă, dela pension! Alături, ședea de multe ori Codin Petrovici, mai mare decât Sanda și decât el, cu cogemite trei ani de curs superior terminat și acum student și fost preparator al Sandei. Cui îi trecea prin minte subtila nefericire pe care o trăia Filipache, între Sanda, robită de Codin, și frumosul silvan arămiu, cu purtări discrete și abile, dar cu viții toride și mascate?... Era durerea poetului biciuit de muzică, torturat de gelozie, care își dă seama că tainele și comorile poeziei nu prețuesc nimic — chiar pentru Sanda, vară-sa! — atunci când un erou cu plasticitatea lui Codin își stă în cale.

Unchi-său Pavel Hagi-Oprea și mătușă-sa Smărăndița, părinții Sandei, stăteau față în față pe doi pereți, portrete din anii tineri și bogați, pe când Hagi-Oprea era primul blănar din strada Sfinților. Azi, în jurul acestor portrete joviale de burghezi cu stare,

se simte stagnarea și mediocritatea. Jilțurile și sofalele roșii încep, la îndoituri, să se roadă, ca șira spinării unui măgar. Perdelele sunt tăiate de soare și covoarele de pe jos arată, ici și colo, că au fost cumpărate la începutul domniei lui Carol-Vodă. Pe o tipsie de argint veritabil, așezată pe masa din mijlocul salonașului, stau maldăre de cărți de vizită, trimise la anul nou și la ziua onomastică. Dar deși printre ele sunt nume cunoscute — Pavel Hagi-Oprea era blănar cu vază — aceste cărți de vizită sunt vechi și îngălbenite.

Sanda intră în salonaș, cu părul lăsat pe spate în două cozi negre ca pana corbului și îmbrăcată într'un capot alb, cu betelie și cu paftale. Era din nou frumoasă și senină ca pe vremuri, dar între ea și Doru, pe albia acum uscată, trecuseră torente irevocabile.

— În sfârșit!... Bine că ți-ai adus aminte că ai o biată vară copleșită de necazuri.

— Sando... nu de amnezie sufăr, ci de alte infirmități...

— Hm!... Mi se pare că am auzit și eu ceva despre suferințele tale.

— Minunat!... Mi-ai deschis calea... Am venit să-ți spun câteva lucruri precise... Să profităm de faptul că unchi-meu și mătușă-mea se odihnesc și să vorbim substanțial.

— Dorule, te ascult.

Sanda umplu cu făptura ei de omăt cald și rezistent alveola roșie a unui jilț și ridică spre Doru niște ochi presimțitori de tristeță.

— Sando, sunt azi în fața ta, așa precum erai tu în fața mea, acum vreo patru ani... Iubesc, Sando, și am intrat în calea căsătoriei...

Privirea Sandei ondulă infinită și indescifrabilă.

— Viu să te vestesc că sunt sufletește logodit și să-ți cer un serviciu pe care numai tu poți să mi-l faci.

— Cine e viitoarea mea verișoară și ce pot să fac pentru tine?

— Să-ți răspund sistematic. La prima întrebare: este Antonina Țanțu. Am început s'o iubesc chiar din seara când mi-ai prezintat-o. Fără să bănuiești, ai fost solitoarea destinului... Mi-e drag acest copil, într'un fel care îmi taie respirația și-mi aduce lacrimi în ochi.

— I-ai spus-o pe șleau?

— Ne-am logodit alaltăeri, în fața unor meri înfloriți...

— Dorule, simt, din experiență, că intri pe o poartă care se închide definitiv în urma ta... Și sunt încredințată că tu vei avea tot norocul pe care eu nu l-am avut... Iată că și mie îmi vin lacrimi în ochi!... Vere dragă, ai ales pe cea mai bună dintre fetele pe care le cunosc.

— Sando!... fără să te numeri și tu printre ele...

Sanda răspunse, cu batista la ochi, și respirând adânc:

— Dorule... lasă-mi numai bucuria vestei pe care mi-ai dat-o... Să nu vorbim de morți și de morminte.

Filipache voi să protesteze și se apropie de Sanda. Dar frumoasa durere care desfăcea la piept capotul vară-si îl făcu să treacă printr'un straniu coridor de antagonisme.

Căzu în fotoliu și ascultă pe Sanda:

— Îți aduci tu aminte de basmul acela cu nu mai știu care Făt-Frumos, care trebuie să-și aleagă un cal din grajdul zmeilor?... Dacă îmi ierți comparația (și o face o soră iubitoare), așa a ieșit povestea ta, cu Antonina... În grajdul zmeilor erau armăsari mulți și mândri, cari mâncau jeratic... Dar calul năzdrăvan era tocmai în colțul grajdului, ascuns ochilor nepricepuți sub o înfățișare amăgitoare... Părea un biet cal degradat, costeliv, și anonim... Dar acesta era calul năzdrăvan! Și tu ai avut ochiul pătrunzător al lui Făt-Frumos... Antonina, așa slăbuță, modestă și copilă cum se arată, va fi soția eroină, care se va dovedi superioară nouă, celorlalte.

— Comparația ta este cam... din Omer, dar dreptatea ta o simt cu plinătate.

— Ce zice Antonina?... Ce atitudine are ea?... Cât ași dori să mă întâlnesc cu ea, între patru ochi!... N'am mai văzut-o cam de mult... Spune-i că voesc neapărat s'o văd.

— A plecat la Brăila, la părinți... Doar suntem la pragul vacanței de Paște.

— Trebuie să fie fericită!

— Bine că mi-o spui tu, că eu unul nu prea știu ce să cred... Antonina este rezerva personificată.

— Ei da, firește... Antonina este ideal de discretă și de tăcută... Dar sunt foarte convinsă că ai făcut-o fericită.

— Verișoară dragă, Antonina m'a citit și m'a înțeles mai bine decât mă citesc și mă înțeleg eu însumi... Este mediocru norocul

unei fete, pe care o cere în căsătorie un biet complicat, mângă-litor de hârtie.

— Dorule, acela care are atâtea cusururi teoretice (învizibile în viața practică) nu este un păcătos ordinar, ci poate un rajah, cu tigri și cu lei, în colivie.

— Sando, ar fi absurd să mă apuc să-ți dovedesc că Antonina putea să nimerească mult mai bine.

Sanda îl învăluie pe Doru, o clipă, dintr'o privire turburător de elocventă. Doru își examinează ghețele și prinse un fir, din toate câte se rupeau în jurul lui:

— Să-ți răspund, Sando, la a doua chestiune: ce poți să faci pentru mine?... Să dai pe la noi, pe acasă și să stai cu mama de vorbă... Mama cunoaște azi toată situația... Deunăzi a venit dela Iași Naum — sfetnicul mamei — și mama i-a spus tot ce-a știut, adică prea puținul pe care-l știa... Naum, care crede că toate lucrurile din viață trebuiesc tratate militarmente, m'a întrebat scurt: E adevărat?... Cum o cheamă?... Ce caracter are?... O iubești?... Ei, atunci, marș la ofițerul stării civile!... El are principiul inflexibil, moștenit dela tata, și cu circulație greco-balcanică: « Ori de tânăr te căsătorește, ori de tânăr te călugărește »... Așa a făcut și el și Daniil și, precât știu eu, au nimerit destul de bine amândoi...

— Principiul e minunat, Dorule... Dar cu o supremă condiție: să dai peste un om al lui Dumnezeu, nu peste o brută alcoolică.

— Naum a fost încântat să mă vază și pe mine îndeplinind pravila familiei: căsătorie dela douăzeci de ani!... Când m'am despărțit de el mi-a spus, pe un ton de mucalită condoleanță: La început, câțiva ani, o să te cam dai cu capul de pereți, dar pe urmă, când vei vedea pe camarazii burlaci, la spital, la bala-muc, la cimitir... o să dai slavă lui Dumnezeu.

— Ce vrei să-i spun mătușicăi Sofia?

— Tot ce știi și tot ce crezi tu despre Antonina... Naum, cred eu, a fixat-o pe mama asupra acestui punct: E bine ca băiatul să se însoare de vreme, așa cum am făcut și noi... Dar mama nu știe încă nimic despre Antonina... Naum va veni, la vară, la M-rea Varatic și acolo își va cunoaște pe viitoarea rudă... Dar mi-e nespuse de greu s'o las pe biata mamă în această așteptare

și în această nesiguranță... Mama ține la tine (încă cum!) și are mare încredere în judecata ta... Ceea ce îi vei spune tu despre Antonina îi va merge la inimă... Dar ce ai, fetițo dragă?... Sando, tu plângi!...

— Nimic, Dorule!... Ce vrei!... Tu construiești, în această oră, sub ochii mei, tot viitorul tău!... Antonina mea cea dragă de aci înaintea e verișoara mea... Bine, Dorule... Voi veni să văd pe mătușica... Ai avut o idee nimerită. Lasă-mă pe mine să spun mamei și tatei vestea ta cea bună... Acum, la revedere!...

Filipache traversează strada și intră în Grădina Icoanei. Se opri un moment pe o bancă și mirat și înduișat scrise cu bastonul, pe nisipul înșorit, dar într'un alfabet ieroglific: *Biata Sanda!*

XIII

JURNALUL ANTONINEI

Luni 19 Aprilie 1899. — A doua zi de Paște... Prăvălia este închisă toată ziua... A doua zi de odihnă pentru tata și pentru nenea Cristian, dar mult mai puțin pentru mama și pentru mine. Doamne! multe mai sunt treburile casei. Drept vorbind, femeea în casa ei nu mai știe niciodată ce sunt brațele încrucișate. La Crăciun și la Paște e atâta muncă și atâta rosteală, încât biata gospodină se sfințește, în sudori, la gura cuptorului, tot atât cât și o călugăriță, în nopțile de privighere...

Am rămas singură, în camera copiilor, care este și a mea. Mama s'a dus la neamuri, cu Valerica și cu Ruxanda. Panait se joacă cu arșicile în fața prăvăliei. Nenea Cristian și nenea Barbu (sosit și el de Paște, în concediu militar) petrec cu prietenii, într'o excursiune pe Dunăre. Tata doarme în odaia lui... Numai tata are odaie, pe socoteala lui, în casa aceasta. Mama are un iatac lângă camera noastră și de obicei pe cel mai mic, lângă ea. Noi fetele stăm toate împreună. Frații cei mari dorm în chilia de lângă prăvălie... Suntem destui. Și nu uităm niciunul și poimenim de-a-pururi cu ochii umezi pe Mihail, cel ce venea imediat după mine și care a murit mic de tot...

Am rămas acasă și am făcut rău... Puteam să mă duc și eu cu ceilalți să privesc Dunărea, să ascult lăutarii și să mă cufund

și mai mult în mediocritate și în anonimat. Am rămas ca să-mi adun gândurile și să mai sgâriu o pagină, în acest jurnal... Dar nu știu pentruce îl mai continuu... Am isprăvit cu epoca mândriei și a independenței mele. Sunt ca și logodită; până la anul voi fi măritată. Am lăsat să cadă în baltă toate așteptările și bizuințele mele de față invincibilă, hotărâtă să ajungă profesoară, intelectuală pură și eroina genului feminin... De aci înainte am un stăpân. Neatârănarea mea se preface în vasalitate. Secretele și intimitatea inimii mele le dau peșcheș, pe tava cununiei, unui om pe care nu-l cunoșteam anul trecut... De aci înainte, tot ceea ce era dreptul, puterea și personalitatea mea trebuie desființat sau profund modificat, pentrucă dreptul, puterea și personalitatea soțului mă vor investmânta și se vor lipi de carnea mea ca tunica lui Nessus!

Și cu toate acestea, ce va să zică absurditatea și duplicitatea inimii femești!... N'am mărturisit eu, odată și de mai multe ori, în acest jurnal, că fata cea mai intelectuală, mai devotată studiului și nobilei ambiții, mai intransigentă și mai geloasă de drepturile femeii, va fi gata de-a-pururi să capituleze, îmbujorată și fericită, în fața unui Făt-Frumos care va cere-o de soție?... Dar — vezi — niciodată nu putem să fim, în aceeași clipă a conștiinței, și cea de ieri și cea de azi, și «la vierge forte» din bibliotecă și fata care se ascunde ca să citească o scrisoare de iubire.

Mă gândesc la vâlva de astă iarnă, aprinsă printre noi studenții, de lecțiile lui Maiorescu asupra emancipării femeii și asupra romanului lui John Stuart Mill. Ce departe rămâne totdeauna Academia de realitate!... E nobilă tendința și lupta pentru emancipare poate să se ridice până la eroism, dar atât de rar și pentru atât de puține exemplare omenești!... Am putea să spunem: când se ivește în lume câte un John Stuart Mill și lângă el o femeie ca d-na Taylor, dacă vor putea să se adore dela distanță timp de douăzeci de ani, lumea va răsuna de elogiul femeii și de pledoaria pentru emanciparea ei.

În așteptarea acestui fenomen secular, noi ceilalți, cari suntem străini și de Anglia și de frigiditatea britanică și de educația preconizată de Mill tatăl, rămâne să ne descurcăm cum vom putea, robi cum suntem fatalităților mediului nostru și eredității noastre barbare.

O fi știut d-na Taylor să frământa cozonaci? O fi asudat ea, ceasuri întregi, lângă plita pe care se pregătesc bucatele de Paște? O fi spălat ea, lângă maică-sa, până la ora unu noaptea, cămășile și ciorapii fraților și surorilor?... Am găsit-o pe biată mama, cufundată până la gât, în aluat, în roșelile de ouă și în balia cu rufe. Valerica e deabia un copil, dar un copil eroic. Face, în casă, aproape jumătate din munca mamei. Mi-a fost rușine de mâinile mele albe și leneșe. Apoi, mi-am dat seama că nu la mânăstire — unde stăteam ca o privilegiată — ci aici, în această gospodărie de oameni necăjiți — trebuie să-mi caut, de aci înainte, pilde și termeni de comparație. La anul, poate că voi înnota, lângă soacră-mea, în aceleași treburi că și azi și nu știu dacă voi păstra, intacte, aspra mulțumire de azi și această resignare sănătoasă că mă înapoez la condițiile de viață și la nivelul sigur, sfințit de munca, de grijile și de insomniile mamei.

Miercuri 21 Aprilie. — Aproape cinci ani am fost departe de casa părintească. Maica Antonina a voit să ușureze traiul părinților mei și m'a luat la mânăstire cu gândul să nu mă mai trimită acasă niciodată. Pe urmă i s'a părut că ar fi păcat să ia dela școală, așa sculă de nepoată... Și, hai-hai, am ajuns până la Universitate, dar era scris în prooroci, că tocmai la Universitate era să răstorn căruța și să mă aleg cu măritișul, ceea ce se putea face de-a-dreptul la Brăila, fără M-rea Varatic și fără Facultatea de Litere.

Vreau să cred că plecarea mea de acasă, ștergerea mea provizorie din rândul gurilor flămânde mi l-au făcut pe tata atât de depărtat și de strein. Totuși, când mă uit bine, nu-l văd mai apropiat și mai dragăstos nici față de ceilalți copii. Anghel Țanțu e un oriental și un balcanic. Un tată oriental este un șef de trib. Nu are niciodată vreme să stea să-și privească, să-și studieze și să-și iubească copiii. Dacă tata n'a păzit, ca părinții lui, cu pușca în mână, oile pe munte sau gospodăria din scobitura văilor, a păzit de mic copil teigheaua stăpânului și pe urmă teigheaua proprie. Legăturile lui sufletești, încercările lui intelectuale, discuțiile și emoțiunile lui au rămas totdeauna pentru clienții prăvăliei, pentru partenerii din cafenea și pentru membrii societății

macedo-române. Dincolo de prăvălie, adică în casa familiei, el a avut, în mama, un fel de bey peste insula Samos și, firește, pe cadâna după legea lui Christos.

În fața acestui negustor de statură mijlocie, robust și cărunt, care este autorul vieții mele, mă simt strangulată de emoțiune și de sfială. Cum voi începe vorba cu acest om care nu deschide gura decât ca să dea porunci? Cum voi putea să-mi spovedesc inima și nădejiile mele acestui stăpân rigid care nu ne cercetează decât la vremea mesei? Pentru aceea m'am lăsat cu totul de gândul, pe care-l aveam mai 'nainte, să dau de veste tatei despre bucuria ce-l așteaptă.

Altfel stau lucrurile cu biată mama. Și mai întâi de toate, care providență — și crudă și admirabilă — a hotărît ca toți acești vulturi balcanici să găsească, regulat, și să se însoțească cu cele mai blânde și mai duioase porumbițe moldo-valahe?... Ce-ar fi fost dacă Anghel Țanțu s'ar fi însurat nu cu dulcea mea mamă Vasilichia, ci cu soră-sa cea mare, cu jandarmul de Maica Antonina? Ce s'ar fi ales de despotismul, de tabieturile și de distanțele înghețate, pe care scumpul meu părinte le-a impus irevocabil casei și slavei sale conjugale?...

Dar... de ce să mai ispitim lucrurile alcătuite și inaccesibila înțelepciune alcătuitoare!... Numai mamei puteam să-i mai deschid inima și draga mamă m'a ascultat până la ora două noaptea...

I-am istorisit tot, cu deamănuntul: cine este Teodor Filipache, cum ne-am cunoscut, ce fel de fire are, cât ține la mine, din ce neam se trage, cum e frate-său Naum și ce-a hotărît să facă la vară... M'a ascultat cu lacrimi în ochi și în glas. La urmă, m'a îmbrățișat și m'a trimis să mă culc:

— Draga mamei, ți-a venit și ție vremea... Bărbații sunt mai toți la fel... Tu să fii cu inimă și cu cinste înaintea lui Dumnezeu!

Aceste cuvinte mi s'au părut extraordinare. Ele sunt chintesența unei înțelepciuni pe care n'am întrevăzut-o până acum. Așa dar un bărbat, oricât de dăruit și de împodobit, după judecata obișnuită, este în fond de-aceiași preț și de aceeași rezistență ca oricare alt bărbat... Iată un adevărat dar de logodnă, pe care mi-l face mama!

Joi 22 Aprilie. — Astăzi, când am rămas un moment singure, mama mi-a spus, preocupată și șoptitoare:

— Trebuie să vorbesc cu tată-tău, într'un ceas de voie bună... El are ceva, pus de o parte, pentru tine... Măritișul vine cu multe socoteli și cu bătaie de cap...

I-am răspuns mamei, ca o proastă:

— Mamă, te gândești la zestre... - Doru mă ia așa precum mă vezi...

— Ei, fetițo... vorbim noi mai târziu... Chiar așa să fie precum zici, mai e la mijloc familia, mama-soacra, neamurile... mai e la mijloc obrazul nostru...

Am tăcut și am dat mereu ajutor mamei, din pod până în pivniță, silindu-mă cu îndârjire, ca la școală, să învăț pare-că o lecție din care era să fiu examinată a doua zi.

Primesc dela Doru a șasea carte postală ilustrată... L-am rugat să nu-mi scrie la Brăila nici o scrisoare. Nenea Cristian și nenea Barbu sunt flăcăi de mahala cari au o crâncenă și dublă morală: una pentru sora lor și alta pentru celelalte fete din mahala și de pretutindeni. Bietul Doru s'a făcut « Dorina » și-mi trimite maldăre de flori litografiate.

Sortițele se împlinesc. Imi plec capul și le las să mă covârșească. Acest băiat mă iubește — astăzi: mult, pasionat, grandilocvent... Mă cere de soție. Patima, închipuirea, demonul lui literar îl vor ține în primăvară și în sărbătoare, cel puțin încă un an de zile, adică până după căsătorie. Ce va fi mai pe urmă? Cuvântul mamei îmi dă curaj: Bărbații sunt la fel...

Cu Doru mai este un distinguo. Doru mă caută pretutindeni în livadia lui cu flori și nu știe singur nici el dacă iubește aceste flori pentru mine, sau pe mine, pentru ele... O lege specială sufletească îl sporește, îl diversifică și-i dă splendidele zberații ale hașișului, mult mai mult decât semenilor lui, beți și ei la vremea lor, dar fără literatură și fără șgomot. Ce să mă fac? Să mă dau la o parte din calea lui fiindcă este poet? Să-mi sting bucuria și entuziasmul, când citesc scrisorile lui înaripate și pline de miresmele darului? Câte fete, în locul meu, n'ar fi fost atât de exaltate ca și iubitul lor poet! Câte fete nu-și doresc, și în vis și pe trezite, această suavă nenorocire să cadă dragi unui artist și să trăiască, măcar până la logodnă, amăgirea neprețuită a poeziei care desmiardă și minte!

Vineri 23 Aprilie. — Tata ne aduce la masă o veste pe care a aflat-o fie din ziare, fie indirect, dela amicii săi din cafenea: A murit doctorul Asaky. Mi-a sburat gândul la Elvira. Elvira, eleva lui Asaky, își adora profesorul... Nu s'a arătat de loc prin Brăila, în această vacanță de Paști... Poate că tocmai din pricină că maestrul era bolnav... Păcat! După credința Elvirei, Asaky era principele medicinei românești.

Tot *Vineri 23 Aprilie*, seara târziu... A trecut vacanța și de-abia acum, la isprăvitul ei, am putut să mai ies din casă, fără treburi și fără grabă... Se înțelege că nu singură... Unde poate o fată, dela noi, să pornească, fără tovarășie, să se plimbe pe unde îi arată ochii și inima! Cred că numai orașele universitare, Bucureștii și Iașii, fac excepție și admit — dar cu câte riscuri și neplăceri — ca o fată să meargă singură pe drum.

Am ieșit cu nenea Barbu și cu Valerica să ne plimbăm pe cheul Dunării... Toate casele și toate prăvăliile au la pragul de sus stâlpi de Sf. Gheorghe. Toate răspântiile au câte-un cântar sau două, pentru cântăreala tradițională.

M'am întâlnit cu Dunărea bătrână, cu aceeași emoție, ca astă iarnă, cu Filiorul și cu Maica Serafima... Portul e plin de vapoare și de șleपुरi. Depărtările Dunării se pierd în dumberăvi proaspăt înverzite și în zări pe care ai vrea să le străbați în sbor de pasăre... Ca totdeauna în bazinul acestei ape uriașe, cerul și pământul se spreved printr'un subțire și universal văl de aburi. Bărca agere duc spre țărnul transfigurat de sălcii și de soare grupuri și perechi, fericite de această oră de evaziune... Și iată-mă și pe mine privind cu ochi pe jumătate închiși și cu inimă care jinduește, pe acești soți sau logodnici, jucăria apelor Dunării și a iluziei atotbiruitoare!

XIV

EXAMENELE VIN ȘI CRINII INFLORESC

Nina mea mult dragă, avem astăzi 2 Iunie. Peste trei zile încep examenele. Și iată că tocmai în aceste zile de febră și de silințe uriașe, pentru toată suflarea școlărească, mie mi-a abătut să-ți încep scrisoarea aceasta. Te vei supăra pe mine, mă vei dojeni,

mă vei pune la colț... zadarnic! Trebuie să-ți scriu! Altceva, simt bine că sunt incapabil să fac. Privesc, prin aceste ziduri care se interpun între odaia ta și chilia mea, și te văd la măsuța ta, adâncită în citire și cu un teanc de notițe lângă tine... Draga mea vitează! Modelul școlărițelor din lumea întreagă și stăpâna inimii mele! Te admir și te ador, dar... nu pot să fac și eu ca tine!...

Și vezi, tocmai ca să-ți explic de ce sunt nătărău, de ce trece cetania peste mine ca apa peste găscă — fără pic de aderență! — de aceea pun iar mâna pe acest condei și pe această hârtie mucenică...

Dulcea mea studentă, care poate în acest moment revezi cursul de Psihologie, se petrece cu mine un fenomen destul de curios, dar mai cu seamă păgubitor și regretabil... Nu-mi aduc aminte să fi citit undeva mărturisirea și analiza lui, dar de sigur că vreun nefericit de poet, care pregătea vreun examen de chimie sau de algebră, trebuie să-l fi divulgat și să-l fi descris.

Draga mea, am venit pe lumea aceasta, obsedat de armonii pe care le aud numai eu și aiurit de o vrajă neîntreruptă, din mine și din jurul meu, despre care semenii mei n'au nici o bănuială. Mi-am dat seama de multă vreme că, pus alături de altă lume, am prisosuri și avantaje, dar și lipsuri supărătoare. Intâia oară când am prins bine de veste despre ciudăția mea sufletească, a fost în epoca examenelor de sfârșit de an, prin clasa a doua sau a treia de liceu. Incordarea aceea deosebită care îți trebuie, ca să revezi materia anuală într'o zi sau în două, uneori într'o singură noapte, mă tulbură straniu și mă inundă cu un flux de imagini și de basme, rău venit și dezastros, pentru stricta datorie a ceasului.

Mi-aduc aminte de pildă de ziua de pregătire, dinaintea examenului de geologie... Un proiect de scrisori către nu știu cine — un fel de manual de educație, à-la-Fénelon sau à-la-Franklin — mi-a căzut în cap, parcă din salcâmi pe sub care mă plimbam, învățând, și n'am putut să mă scap de el, toată ziua!... Peste straturile geologice, peste ghetari, peste vastele câmpii cu fosile, am tras, obsedat și exasperat, toată ziua, targa sfaturilor morale.

Dar în zilele când pregăteam matematicile!... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidias, pe Wagner și ziua în

care m'am născut!... Toate ideile seducătoare, toate imaginile grațioase, toți demonii muzicali ai inspirației veneau și se așezau pe brațele ecuațiilor, pe brăul fracțiunilor, ca niște privighetori nebune, pe o leasă de mărăcini! O zi, două, trei, înainte, când fusesem mai liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, când mă chinuiam să pricep și eu o boabă din această blestemată de Algebră, mă simțeam smuls de inspirație și ridicat la ceruri pe aripele poeziei!

Această intimă tortură revine cu fiecare sfârșit de an școlar. E adevărat că materiile literare nu au puterea să mă irite în gradul în care mă iritau materiile matematico-științifice, dar... tensiunea examenelor aduce, regulat, cu sine, reveria exacerbată, aiureala sporită și această revărsare peste maluri a pâraelor mele sufletești.

Iată mult draga și mult sârguincioasa mea școlăriță, de ce colegul d-tale de peste patru case, iubindu-te și admirându-te, citește greu aceste cursuri, e târziu la examene și capitulează adeseori, pentru o imagine care-i sboară pe la nas, pentru o poveste care începe deodată să-i murmure în suflet. Totuși trecutul meu școlar este de cinste. Inghițind dureri necunoscute de colegii mei și luptând cu ispите nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească, am fost totdeauna printre fruntași. Dar cum aș fi voit — mai ales în examene — să fiu și eu ca ei și cum deplângeam, în taină, pacostea superiorității mele! Mă uitam la ei, cum erau de absorbiți de învățătură, admiram fericita lor receptivitate și-i simțeam goi ca niște urcioare, pe care le umpli și le golești cu cea mai mare ușurință.

Nina mea mult scumpă, aceste necazuri din trecut — nici azi cu totul expulzate — se întâlnesc și se împletesc, în această zi de Iunie, cu alte subtilități și cu alte rețele de păianjen. Câte impedimente și câte interdicții nu răsar în calea visătorului trândav, când e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ți-ar trece prin cap: iată, acest stog de crini, de pe masa mea, mă desface din toate articulațiile excelentei mele dispoziții laborioase. Cum să mai citești aceste pagini aspre și didactice, când acest cor de îngeri s'a instalat în casa și între cărțile mele!... Cât de dragă mi-e această floare! Ce gând platonician, ce « idee » divină se ascunde în această făptură, atât de grațioasă și de siderală? Privesc minute

întregi aceste șase aripioare de argint, prinse și sigilate la rădăcina lor cu emblemele fecundității neprihănite. Cum să interpretăm acest argint care picură smirnă și șofran, în inimile noastre? Cum să nu bem până la fund visul angelic care se revarsă din aceste cupe fecioare?

Și așa a fost să fie, că, de câțiva ani, crinii care sosesc cu luna Iunie au făcut mereu popas și sobor, pe masa mea, tocmai în aceste zile închinată Molohului didactic!... Dar, Nina crinilor inimii mele, cuvântul cel din urmă și cel mai tare, care și explică și iartă langoarea mea și disolvarea mea, este un cuvânt nou și invincibil... Il știi prea bine!... Spune-mi ce răbdări, perseverențe și neutralitate sufletească să mai am, pentru aceste cărți plictisitoare, când toate gândurile mele au neastâmpărul apelor unui havuz!... Ce faci tu? Ce gândești tu? Numeri tu zilele precum le număr eu?... Știu bine că ești înțeleaptă, muncitoare și plină de voință. Ce poți să faci alta decât să te pregătești de examen și unde poate să-ți fie gândul decât la această materie care trebuie revăzută și biruită? Dar ce e de făcut cu un dezordonat și cu un răzvrătit ca mine, care ar vrea să turbure, cu incursiunile dorului și ale visului, orele disciplinate și fertile ale celei mai iubite dintre studente!...

Mica mea dragă, înțelege-mă și iartă-mă, sau mai bine așteaptă ceasul — pe care-l aștept cu încordare! — când mâna ta fină și energică va pune stăpânire legală pe visurile, pe lenea, pe munca fără spor, și pe toată viața rău administrată a robului tău Doru Filipache.

XV

VÂNTUL IMPINGE BARCA

Intr'o dimineață, căpitanul Naum Filipache dădu, în cancelaria regimentului, peste numele soldatului recrut Barbu Țanțu. Porunci furierului să i-l aducă imediat.

Se prezintă un băiat sprinten, bine legat și cu ochii luminoși. Salută energic:

— Să trăiți, d-le căpitan!

— Cum te cheamă, băiete?

— Să trăiți, d-le căpitan, sunt soldatul recrut Țanțu Barbu, din batalionul de specialități.

— Așa? Ce meserie știi?

— Sunt de meserie tâmplar, să trăiți d-le căpitan.

— Ești cu școală, ori numai cu practică?

— Am făcut școala de meserii, să trăiți d-le căpitan.

— Bine, băiete. Dar de unde ești de fel?

— Să trăiți, d-le căpitan, sunt din Brăila.

— Ce sunt părinții tăi?

— Tata e mic negustor... Are băcănie pe strada portului.

— Mai ai frați, surori?... Maică-ta trăește?

— Să trăiți, d-le căpitan, suntem toți în ființă, afară de un frate care a murit de mult.

— Câți copii sunteți?

— Suntem trei frați și trei surori.

— Cum le chiamă pe surorile tale?...

Prin ochii luminoși ai soldatului trecu un nour plumburiu, dar răspuse cu aceeași energie reglementară:

— Să trăiți, d-le căpitan, surorile mele se numesc Antonina, Valeria și Ruxanda.

Căpitanul Naum întrerupse interogatoriul și se uită la soldat cu o figură satisfăcută, ca după un răspuns bun, la « teorie ».

— Va să zică... d-ra Antonina Țanțu e sora d-tale?...

Figura, tonul și subita întorsătură civilă, din întrebarea căpitanului limpeziră ochii lui Barbu. Răspuse și el, cu oarecare derogare dela rigiditatea cazonă:

— Da, să trăiți, d-le căpitan.

— E studentă la Litere, în București...

— Da, să trăiți, d-le căpitan...

— Camarade, îți mulțumesc pentru aceste lămuriri. Dar nu pot să te las nedomirrit. Eu am un frate, Teodor Filipache, tot student la Litere și el, care ține foarte mult la d-ra Antonina Țanțu și o cere în căsătorie.

Mirat și fericit, Barbu răspuse, mereu pe linia reglementară:

— Așa n'o știam, să trăiți, d-le căpitan...

Căpitanul Naum se ridică dela birou și strânse mâna soldatului.

— Camarade, vreau să cred că ești un bun element și că vei merita interesul pe care ți-l voi purta de aci înainte... Măine la amiază, ai poruncă să vii la mine acasă, să luăm masa împreună.

— Am înțeles, să trăiți, d-le căpitan!

* * *

Pe la sfârșitul lui Iunie, căpitanul Filipache, făcând parte dintr'o comisiune de studii de-a-lungul Prutului, se afla la Galați. După un plan conceput de el în ultimele zile, își făcu timp și se duse la Brăila ca să cunoască pe părinții Antoninei. Ajunse în port cu un vapor de după amiază și găsi fără greutate prăvălia lui Anghel Țanțu.

Era o băcănie nu prea mare, dar înțesată cu fel de fel de coloniale și de mărfuri. Avea un aer prosper și atrăgător, ca negustoriile cu bun câștig, și înăuntru te izbea acel miros amestecat și specific care dădea pe față existența produselor crescute sub soarele torid. În galantare, în rafturi, în saci, în butoaie, în cutii mari de tinichea, pictate cu cocotieri și cu harapi, stăteau, învărfuite sau ascunse, fructele, sticlele, brânzeturile, conservele, untdelemnul grecesc, candelul, rahatul, cofeturile și câteva soiuri de cafea, întregă și rășnită. În prăvălie coborai pe două trepte de lemn, cam mâncate, dar pe jos era stropit și măturat. Piramidele de comestibile erau acoperite cu tifon galben și verde și, pe lângă aceasta, fâlfâiau în aer panglici lungi de hârtie, muiate în cleiul fatal dipterelor. Tavanul acestei prăvălii prea pline era o boltă, ceea ce însemna, poate, că ziditorii greci sau turci de odinioară avuseseră de gând să mai ridice ceva deasupra. Această boltă și toată solida zidărie arhaică țineau răcoare vara și nu se răceau prea mult iarna.

Căpitanul Filipache văzu la teighea, între roatele de cașcaval și stalactitele de salam, un om cărunt, cu obrazul aspru, cu privirea înțepătoare și cu niște mustăți de arnăut. În cap avea un fel de fes negru și pieptul lui păros și sur făcuse pare-că să plesnească, sub bărbie, și vesta și cămașa.

Căpitanul Filipache se gândi, surprins de amintirile lui: « Ai zice că e un frate al tatei! » Lăsă la o parte orice etichetă militară sau civilă, și întrebă, simpatic și firesc:

— Dumneata ești Anghel Țanțu?

Negustorul răspunse, în același ton, dar cu o nuanță de subtilitate levantină:

— Eu sunt, generale!

— Kir Țanțule, deocamdată sunt numai căpitanul Naum Filipache.

Un flăcău voinic și chipeș, care cotrobăia printre butoaiile cu pește din fundul prăvăliei, alergă așa cum se găsea, cu mânecile sumese și cu șervetul de postav verde, dinainte:

— Tată!... Este domnul căpitan Naum Filipache, dela Iași!...

Apoi, stingherit, încurcat, amestecându-și mâinile în șorțul cel verde, se adresă lui Naum:

— Să trăiți, domnule căpitan! Bine ați venit în casa noastră!... Sunt Cristian, feciorul cel mare.

Anghel Țanțu se ridică dela tejghea cu o demnitate autentic orientală și întinse căpitanului o mână de bronz, pe când cu cealaltă își făcea un ideal plastron de ceremonie...

— Fii binevenit în casa mea, domnule căpitan! Ia-mă așa cum mă vezi: un negustor bătrân, stând la tejghea, în zi de Iunie.

Naum răspunse mișcat:

— Mi-ai adus aminte de tata, boier Anghel! Pare-că ai fi frate cu el...

— Cristache, aleargă și dă de veste maică-ti!

O fată rumenă, cu sprâncenile îmbinate ca o turcoaică, mai împlinită decât îi era vârsta, veni din fundul prăvăliei, fără să se fi întâlnit cu Cristian.

— Tată, a zis mama...

Dar dădu cu ochii de Naum și-i lăsă în jos, fără să isprăvească vorba. Căpitanul care avea bună ținere de minte, spuse tatălui, după ce se uită la fiică:

— Domnișoara Valeria, nu e așa?

— Chiar dumneaei, dar uite că nu mai știe ce era să spuie...

Fata se făcu roșie ca un bujor și voi să o șteargă înapoi, dar se izbi de Cristian care năvăli în prăvălie, cu pași de alergător în stadiu. Aruncase șorțul și-și puse pe el o bluză albă.

— Pofțiți în casă, domnule căpitan!...

— Vin și eu după d-ta, numai decât...

Cristian, multiplicându-se în pofteli și în precauțiuni, conduse pe căpitan, printr'un coridor întunecos, într'un iatac zăbrelit,

arhaic și cu miros de alivănțică. Pereții erau plini de icoane, ca într'o chilie de călugăriță.

Cristian, mereu emoționat și stângaci, întrebă pe căpitan când a venit, cât stă și dacă nu cumva a poposit aiurea, în Brăila. Vasilichia Țanțu intră în iatac. Fusesse o încântătoare frumusețe bălaie, în zilele ei, și cu toate durerile și cu toată truda unei căsnicii de peste un sfert de veac, păstra încă ceva din nimbul de aur de altădată, astăzi pogorît la argintul căruntețelor. Dar mai mult decât rămășițele fostei frumuseți, Vasilichia avea aerul atinșător al matroanei pe care n'au robit-o desfătărilor și n'au cruțat-o suferințele. Apăru căpitanului simplă, părintească, îmbrăcată sever. După frazele introductive, mai totdeauna banale, dar în gura Vasilichiei impregnate de o substanță sufletească subjugătoare, Anghel Țanțu deschise ușa, sărbătorească și strâns în haină neagră. Căpitanul Filipache explică părinților Antoninei ce împrejurări favorabile l-au adus până la gura Prutului și apoi vorbi de-a dreptul despre ceea ce îi era aminte. Cristian se înapoie în prăvălie. Valerica aduse o tabla cu dulceață și cu cafele. Anghel Țanțu îi întinse căpitanului o chisea cu niște tutun, plecat dela cheul Galatei, mai zilele trecute.

Naum începu:

— Chir Țanțule și ducă Vasilichio, aveți o fată de măritat și eu am un frate de însurat. Părintele nostru nu mai trăește și eu sunt ca și episcopul lui Teodor, frate-meu. Mama zice cum zic eu și primește de bine făcut tot ce voi face. Copiii se iubesc. Eu o știu din gura lui Teodor și cred că d-voastră o știți din gura d-rei Antonina. Mă gândisem, la început, să văd întâi pe fată. Dar ce nevoie mai este s'o văd și eu, când frate-meu a văzut-o și i-a mers la inimă?... Atunci, cum v'am spus, avusei prilej să viu încoace, și uite-mă acum în fața d-voastră. Vă cer mâna d-rei Antonina, pentru frate-meu Teodor Filipache.

Anghel Țanțu aduse de vreo două ori, la gură, țigareta de chihlibar, și răspunse, învăluit de fum:

— Domnule căpitan, fata, de când o face mă-sa, este pentru bărbatul care va veni s'o ceară... Dacă i-a venit vremea și fetei noastre, ce putem să facem noi împotriva pravilei lui Dumnezeu!...

Vasilichia Țanțu, cu o privire lungă de martiră și de sfântă, rosti și ea:

— Domnule căpitan, este adevărat, copiii se iubesc... Antonina mamei mi-a spus tot... D-ta vii, ca frate mai mare și ca epitrop ce ești, și ni-o ceri pe fată, pentru fratele d-tale... Ce să-ți răspundem?... Ne faci bucurie și ne rugăm lui Dumnezeu să pecetluiască bucuria noastră... Dar nu te gândești că bieții copii sunt prea tineri și că ar trebui să mai așteptăm?... Antonina are douăzeci și unu de ani la toamnă și fratele d-tale deabia la primăvară... Să între ei, chiar de acum, în greutățile și în necazurile căsniciei?...

— M'am oprit și eu la întrebarea asta... Dar ia socotește d-ta că amândoi sunt studenți și că sunt cu totul departe de tinerii de acum treizeci de ani... Drept vorbind, ei nu mai sunt copii... Sunt învățați, au ochii deschiși și sunt pânguiți pentru căsătorie.

Anghel Țanțu dădu dreptate căpitanului.

Naum zise mai departe:

— Eu unul cred că nu greșim să-i însurăm fără zăbavă. S'au văzut și s'au plăcut. Să-i legăm la gard și să nu-i lăsăm să le treacă beția dragostei. Eu unul așa am judecat pentru mine, când m'am însurat, și acum, cu mai multă strășnicie, le-o spun tuturor celor care șovăesc să facă pasul ăsta...

Anghel Țanțu, în fața tovarășei și martorului căsniciei lui, se grăbi să scurteze sindrofia și să probe vederile căpitanului:

— Domnule căpitan, zic și eu ca d-ta. Viața e plină de tot felul de amărăciuni, e plină de dureri și de ispite, dar e lucru sfânt să ai căminul tău și pe omul tău de credință... Și e bine să ți-l găsești de vreme.

— Boier Anghele, și d-ta și eu, feciorul lui Vasile Filipache, suntem viță macedoneană... Semănăm noi între noi și ne deosebim în multe privințe de ceilalți frați ai noștri... Să păstrăm obiceiurile părințești, căsătoria de vreme, casa închisă și sfințenia mamei.

Țanțu, cu ochii plini de fumul țigaretii, aprobă gutural și dogmatic:

— Da-da... da-da...

Apoi găsi cel mai îndreptățit cuvânt ca să schimbe direcția convorbirii:

— Fiindcă vorbim de căsătorie, nu se poate să nu vorbim și de zestre. Una fără alta nu se poate, între oamenii cu grijă de copii...

Vasilichia, cu mâna dreaptă la gură și cu cotul în palma mâinii stângi, asculta pe șeful familiei, de atâtea ori altul decât acum, în sferele dogmaticiei. Anghel urmă:

— Nu suntem oameni bogați, dar suntem oameni cu obraz și mulțumim lui Dumnezeu pentru pâinea noastră cea de toate zilele... Antonina are ceva pus de o parte. Cumnată-mea, maica Antonina, casiera M-rei Varaticu și nașa fetei, îi dă și ea ceva de zestre și-i face, cum se zice, toată boccea de mireasă... N'o să fie prea mult, da o să fie ceva.

Naum, suflet de soldat, rectilin și fără diplomație, spuse la rândul lui:

— Boier Anghele, așa este: cine vorbește de căsătorie vorbește și de zestre... Eu unul, când m'am însurat, am tăcut din gură, fiindcă în locul meu vorbea reglementul căsătoriei ofițerilor. Dar să-ți spun verde: chiar dacă aș fi fost civil, n'aș fi ciocănit mult la cap, pe tata socru, pentru zestrea fetei. Zestrea e lucru bun și toți ne bucurăm la ea, dar uneori poate să aducă pagubă și neajunsuri. Cine intră în căsnicie cu zestre mare, lesne se lasă pe tânjală și-i trec anii cei tineri fără să se învețe să muncească Dimpotrivă, cine începe căsnicia cu puțin — știi, atâta cât trebuie până să-ți iei avânt — acela poate să ajungă mai bogat decât cel îmbogățit de nevastă-sa.

— Aici grăești cu multă înțelepciune, domnule căpitan. Eu, de patruzeci de ani, de când sunt în negustorie și umblu printre oameni, am văzut mulți prieteni și străini, care au început căsniciile numai cu blagoslovenia Domnului și au ajuns să se odihnească în palate, dar nu știu dacă cunosc patru-cinci negustori, intrați în averea dotală, și care să fi putut să păstreze săculețul cu napoleoni...

— Boier Anghele, îmi pare bine că ne potrivim și aici. E bună bogăția, dar de multe ori e leneșă și-i trimite diavolul multe ispite... Pe când sfânta sărăcie e ageră la pas și zorită să-și câștige demâncarea...

Căpitanul isprăvindu-și cuvântul își scoase ceasornicul și-l consultă.

— Ai vreo treabă în Brăila, domnule căpitan?

— Am venit din Galați încoace cu un camarad de arme care avea, ca și mine, ceva treabă prin Brăila... Și m'am înțeles cu

el să ne întâlnim în centru, sub palatul lui Dimitrie Ionescu, de unde ne-am despărțit. . .

— Domnule căpitan, toate bune, dar te rog să știi două cuvinte: Dacă nu poți să măi în Brăila, ai un vapor, spre Galați, la miezul nopții, și mai ai și trenul accelerat. . . Asta e primul lucru. Al doilea: Chiar dacă n'ai fi venit cu solia care ne umple sufletul de bucurie, ești mângâerea familiei noastre și sfânta putere care ocrotește pe feciorul nostru Barbu, soldatul din Iași. . .

— Aici lucrurile stau altfel: Țanțu Barbu e un harnic meseriaș și un sprinten soldat. . . Sunt foarte mulțumit de el și-l ocrotesc precum ocrotesc pe toți soldații buni.

— Domnule căpitan, mai am de spus o vorbă: Astăseară, la cină, ești musafirul nostru. Hotărăște singur dacă trebuie să ne aduci și pe camaradul d-tale. . . Pentru noi e binevenit. Vă așteptăm la opt.

* * *

Până la opt seara, Anghel Țanțu cu Vasilichia și cu copiii, prefăcură camera Antoninei într'o sufragerie de casă mare. Vasilichia scoase de prin sîpeturi argintăria și albiturile păstrate pentru zestrea fetelor. Anghel aduse din prăvălie gustările reci și fructele, iar mâncările calde, vinul, ghița și un chelner în haine negre, del restaurantul unui grec prieten, din apropiere.

Căpitanul Filipache socoti că e mai bine să vie fără tovarăș. Stătu la masă, înconjurat de toată familia lui Anghel Țanțu, câtă se găsea de față, și se bucură să-i vază pe toți — Cristian, Valeria, Ruxanda, Panait. . . — copii plini de sănătate și cu obraji de rodii.

— Imi pare rău, zise căpitanul, că n'am văzut până acum și pe d-ra Antonina. . . Seamănă cu vreunul dintre copiii de față?

Răspunse Vasilichia Țanțu:

— Seamănă cu Barbu. . .

Anghel Țanțu o contrazise, dar cu chip că o completează:

— Ba seamănă leit cu mă-sa. Ea și cu mă-sa sunt partea moldovenească a familiei, ceilalți (afară puțin de Barbu) sunt toți din Vlaho-Clisura.

Căpitanul Naum, câștigat definitiv de atmosfera casei, de chipurile conmesenilor, de tonul și de gesturile, atât de evocatoare, pentru el, ale lui Anghel Țanțu, se simțea vorbăreț ca niciodată.

Masa aceasta, încărcată, cu argintărie, cu belșug de bucate și împărțită între persoanele vârstnice și copii (care făceau anexa mesei) îi aminteau întocmai spiritul, grandomania și concepțiile lui Vasile Filipache. Și Vasilichia, atât de concentrată și de sufletească, pe lângă soțul măreț și fanfaron, era întreagă sora Sofiei Filipache.

Pe la mijlocul mesei, în fața unui crap imens, umplut cu nucă și cu stafide, Anghel Țanțu îl întrebă pe căpitan:

— Ce va face Teodor cu serviciul militar? El n'a tras încă sorț... Când îi vine vremea să se prezinte la recrutare?...

Naum îi răspunse liniștitor:

— Să n'ai nicio grijă. Teodor va face cu vrednicie serviciul datorit țării... M'am gândit eu la asta... Ar putea să nu-l facă de loc... Dar ne-ar fi rușine, nouă fraților mai mari, care suntem soldați, să ferim pe fratele nostru de cinstea hainei noastre.

— Uite de ce te întreb, domnule căpitan... Să nu-l ceară serviciul militar, numai decât după căsătorie.

— Am eu grijă de toate. Vei vedea și-ți va plăcea.

— Acum altceva... Ai de gând să te duci în vara asta, la mănăstire, la Varatic, cu toată familia. Vasilichia și cu copiii se duc aproape în fiecare an. Știi că vei lua cu d-ta și pe Teodor... Și atunci, vezi bine, Martie nu poate să lipsească din post... Antonina, care are două mame, una dreaptă și una adoptivă, va fi și ea la Varatic, ori cu mama întâia, ori cu mama a doua... Știi ce, domnule căpitan?... Nu e bine să-i lăsăm pe Teodor și pe Antonina, să se întâlnească, fără blagoslovenie și fără deslegarea pusă de datină...

— M'am gândit și la asta, boier Anghel. Copiii trebuiesc logodiți!

— Tocmai ce vorbisem mai nainte cu Vasilichia. Să vedem cum este mai nimerit să facem.

— Ascultă, boier Anghel. Putem să-i logodim la Varatic, imediat ce sosim.

Vasilichia răspunse convingător:

— În mănăstire e mai greu. Trebuie să respectăm pacea și ideile călugărițelor, fiindcă suntem musafirii lor.

Naum replică:

— Foarte bine, să nu smintim pe nimeni... Atunci să facem logodna ori aici la d-voastră, ori la București, cum vă vine

la socoteală... Despre nuntă să știți că o facem la Iași. Aici să știți că am planul meu, de multă vreme... La Iași, am eu dichisuri și avantaje pe care nu trebuie să vi le spun cu deamăruntul... Am ales niște nași pe sprânceană și anume chiar pe ghegeneralul meu, om bogat, filotim și ca și părintele meu... Va să zică aici nu mai clintim nimic din loc... Teodor e ca un copil al meu... Căsătoria civilă, dacă vreți, s'o facem la primăria din Brăila... Nu putem s'o facem decât într'unul din orașele de obârșie ale celor doi soți, Brăila și Bucureștii...

— Bine, domnule căpitan, așa să fie, cu ajutorul și cu blagoslovenia Domnului!... Să facem aici la noi căsătoria civilă și în duminica următoare, cununia, la Iași... Și ca o arvună la ce vom bea atunci, să bem acum, la sarailia asta, un pahar cu vin de Tenedos.

Anghel Țanțu turnă cu măreție vinul miresmat și spumegând.

Naum ură:

— Să ne trăiască copiii! Să ne ajute Dumnezeu să sărutăm, la culesul strugurilor, cununiile lui Teodor și Antoninei.

Apoi Naum Filipache, ca subit clarificat după acest pahar cu vin din țara zeilor, se întoarce către Cristian:

— Ascultă, Cristache...

— Porunciți, domnule căpitan!

— Adu-mi încoace un sfert de hârtie de scris și călimările.

— La moment, domnule căpitan!...

Anghel și Vasilichia se uitară la el, mirați.

— Am o idee... O să vedeți acum.

Cristian aduse hârtia și călimările.

— Scrie, Cristache, telegrama pe care ți-o dictez.

— Gata, domnule căpitan!

— Scrie sus: *Teodor Filipache, Semicerc 3, București...*

— ... Am scris, domnule căpitan.

— Acum, mai jos: *Miercuri, 30 Iunie, sosesc cu inelele de logodnă. Pregătiți-vă...* Ai scris?...

— ... Am scris, domnule căpitan!

— Bun! Dă telegrama încoace, s'o iscălesc cu mâna mea!

(Sfârșitul părții a doua)

VERSURI

DUH DE SEARĂ

Aci în carte seara mai greu e zăvorâtă,
cu sufletul și vremea închise între foi:
și-abia de simți cum vorba fluid e coborâtă
din cer și limpezime, plutind cu pasări moi.

Și tot din cărți aleasă, în ele țărnută,
stai inimă de piatră cu semne și opriri,
în unda fără cercuri, când seara e topită
cu lună și cu stele, în ape și-amintiri.

Statornicită vremea egală cum o apă:
în orele aceleași și gândul e la fel.
Abia aștept, și singur, seara să reînceapă
și să închid lumina în piatra din inel.

SEMN DE CARTE

Apos din lacuri urzit,
întorc arderea cu lumina în sine,
cu oamenii ce 'n mine-au putrezit
și gândurile amorțite 'n mine.

Iată cum te ridici printre nuferi,
albă și tănuită în poveste,
cum în foile cărții suferi
întu întâmplarea care nu mai este.

Te-am aruncat punte peste veac
 și te-am sădit cu pomii în Marte.
 Te-am oprit cu florile ce se desfac
 în pahar și se închid în carte.

Pentru ziua cea mai cunoscută
 și fața ta întâlnită odată în vis,
 am oprit aici pierdută
 Cheia și odaia, în care te-am închis.

S'a stins toată zăpada de pe drum
 de unde-ai plecat ușoară ca un fum.
 Te-ai clătinat în gândul rar
 și ai clipit străină lângă felinar.

Imi ești aproape sau îmi ești departe :
 oare te simt în astă seară ?
 În amintire eu te văd sau poate
 te-am zugrăvit pe carte, legendară.

DESCÂNTEC PENTRU ȘARPE

Te risipește 'n fulger de linii și inele,
 când te răstorni în jocuri de cer și ape sfinte
 rostogolindu-te cu pietre și mărgelă,
 și-ți lunecă argintul șerpesc dintre cuvinte.

Apoi, calm în dogoare și lat cât o panglică,
 strivești răzvrătit și dârz omida lenii
 și, scormonind cu ținte în ochi lumina mică,
 te împărțește aspru în linii sumedenii.

Te răspândește totul și luminează verzi
 sticlirile în piatra dospită cu lumină,
 apoi, strângându-le în ochi să nu le pierzi,
 te fă linie dreaptă în ziua ce se 'nchină.

P O R T

Pustiită ca de molimă
piața întinsă ca o tavă,
obloanele trase, ora gravă
și în toată întinderea nici o inimă.

Desfrunzire fără iarnă
Primăvară fără amor
Ca prin vis undeva — ce larmă? —
și 'n suflet ochii sinucisei, care dor.

Edera urcă grădina,
flutură ca o mână în vânt.
Leagănă tristă lumina,
nedecisă 'ntre cer și pământ.

Peisajul împletit — haltă
în stuful de catarge.
Un val măcar de s'ar sparge
cu miros de smoală și baltă.

Albe pietrele, oasele
Schelete de cărbune în pomi.
Adună dorurile, coase-le
spânzură inima și dormi.

B Ă R Ă G A N

E poate mai frumoasă seara
începută în cântecul ăsta mic.
Iată amintirea își topește ceara
și mi se umple noaptea cu nimic.

Cineva s'a oprit să 'ngenunche departe
 în liniștea deasă de lucruri de demult,
 doar singur mai stau și, în carte,
 îmi tălmăcesc tăcerea și-o ascult.

Și peste lanuri liniștea cuminte
 mi-adună ochii departe lângă foc.
 Și în zadar încerc să lunec înainte:
 singurătatea deasă mă ține strâns pe loc.

Fu altă vară poate în nemișcarea stearpă,
 ce s'așternu târzie și calmă într'o clipă,
 când greerii înșiră mărgele pe o harpă
 și noaptea culcă toate și bate din aripă.

SFÂRȘIT DE SEZON

Sumare socoteli pe vârf de munte
 amintirea unui flirt naiv în parc
 cei din urmă vizitatori — o punte
 către întors — și cea dintâi zi de frig — un arc.

Muzica militară a închis cu un vals
 repertoriul pentru onor. vizitatori
 Doamna cu reminiscențe și ochi calzi
 mi-a zâmbit și mi-a dat flori.

Un edelweiss presat și un sărut pe furiș
 mai tremură în lumina felinarului din gară.
 Intre vacanță și un tren așteptat afară
 Vântul mă flutură ca pe un afiș.

SFÂRȘIT

Toate cerurile sunt sparte
și drumurile s'au întâlnit.
Sufletul e sterp și departe
toate apele au ruginit.

În jur nimic nu este vechi
și nou nimic din gând nu se desface.
Stelele cad apelor perechi
și însăși amintirea tace.

Și nu țese aerul lumină,
ce 'nchipue vreo linie sau semn.
Și orice față-i simplă, fără vină
și păsările toate cad — de lemn.

Fântânile sunt fără de oglindă:
acolo chipuri nu pot să se prindă.
Prin arbori vântul e 'nchegat,
prin lacuri nuferii s'au scufundat.

Din vreme clipele nu se mai rup,
prin aer nu se prinde vreun cuvânt.
Sub mână se destramă orice trup
și pasul nu se nalță din pământ.

Glasul nu mai urcă apele
și nu crește din ființa lui.
Ochilor le cad pleoapele,
așteptând înaltul cerului.

ANDREI TUDOR

EMINESCU ȘI SPIRITUL GERMAN

Dacă răsfoește cineva manuscrisele lui Eminescu, îl surprinde dela cele dintâi pagini numărul mare de citate și notițe în limba germană. Versuri, aforisme, observații grăbite, cuvinte izolate germane atrag atenția cetitorului, nu numai a cercetătorului dornic de a pătrunde în atelierul artistic al poetului. Toate acestea confirmă lămurit legăturile trainice și continue pe care Eminescu le-a avut cu literatura și știința germană.

Era oareșicum firesc ca istoriografii și criticii literari să încerce a aduce lumină în viața internă a creațiunii literare eminesciene. Legăturile poetului cu cultura germană au atras de mult atenția criticilor. Ele nu au reținut însă destul și mai ales destul de serios interesul cercetătorilor. Abia în ultimii ani studiile de literatură comparată privitoare la Eminescu s'au înmulțit. Poate fiindcă Eminescu a încetat de a fi un poet care se admiră fără a fi pe deplin înțeles și cunoscut. Și poate fiindcă abia acum cercetarea științifică a operei sale a intrat în epoca realizărilor definitive, datorită spiritului critic contemporan care a reușit să înlătore în parte din viața noastră literară diletantismul grăbit, superficialitatea încântată de sine și anumite idei preconceptuate.

Astăzi, de pildă, cercetarea izvoarelor unui poet nu mai e socotită ca o impietate. A stabili izvoarele de inspirație ale unui scriitor, a cerceta originea motivelor sale literare și a găsi anumite modele străine care direct sau îndirect l-au înrâurit nu mai e o profanare.

Firește că orice studiu de acest soi expune pe cercetător la exagerări riscate, mai ales când victima acestei operații critice

e un poet a cărui originalitate este în deobște recunoscută. Cu cât un poet e mai original, cu atât modelele sau izvoarele sale pot fi mai greu identificate. La poeții autentici stabilirea unei influențe este o încercare temerară și plină de riscuri. Fiindcă poetul adevărat chiar și când împrumută e original. El nu-și însușește pur și simplu un motiv sau un izvor. El le preface, le prelucreează și le plămădește astfel în spiritul său, încât modelul sau izvorul rămân simple pretexte pentru o operă nouă și personală a poetului. Scriitorul autentic asimilează modelul literar, nu-l reproduce într'un travesti transparent și mediocru. El utilizează cu toată independența materialul împrumutat, fără însă a deveni robul lui.

Mihail Eminescu a fost și el din acele spirite care nu s'au lăsat covârșite de culturile cu care au venit în atingere. Cultura germană, care a fost adevăratul leagăn spiritual al poetului, a avut puternice ramificații în opera lui, fără însă să-i anuleze personalitatea și fără să-i cotopească talentul. Ceea ce mai ales poate fi interesant la Eminescu nu e urmărirea pas cu pas a modelelor, ci chipul cum el și-a format personalitatea și și-a încheiat opera în contact cu spiritul german.

De altfel, cultura germană nu a fost pentru Eminescu o revelație neașteptată. El nu a venit în contact cu ea întâmplător. Că a crescut, s'a dezvoltat și s'a format în atingere cu spiritul german. Din copilărie și până în ziua înnoptării sale, Eminescu a trăit în atmosfera poeziei și a filozofiei germane.

* * *

Copil de boerinași botoșeneni, pentru care Austria, și deci cultura germană, însemna unitatea de măsură intelectuală, Eminescu a învățat limba germană încă de mic copil, în casa părintească. Se prea poate ca poetul să fi învățat întâi a scrie și ceti limba germană și pe urmă cea românească. Fiindcă atunci când este dus de părinți la Cernăuți, e primit de-a dreptul în clasa a treia primară, ceea ce presupune din partea poetului o bună stăpânire a limbii germane. De sigur că în cele din urmă două clase primare Eminescu a primit întâile noțiuni de literatură germană, pe care le-a îmbogățit apoi în anii liceului.

Intr'adevăr, îndată ce intră în liceul german al lui Stefan Wolff, lecturile germane ale poetului se înmulțesc și devin tot mai variate și mai multilaterale. Alături de clasici ca Goethe și Schiller și de romantici ca E. T. A. Hoffmann, întâlnim printre lecturile poetului din acea vreme o istorie universală a lui Weller și o mitologie a lui G. Reinbeck. Tânărul Eminescu își adună curând o frumoasă bibliotecă germană, pe care o mărește mereu și de care nu se desparte în peregrinările sale. Numai uneori face câte un gest mărinimos, ca acela dela Cernăuți, când dăruiește bibliotecii gimnaziștilor o parte din cărțile sale. De altfel cea mai bună mărturie pentru mania de cărturar pătimaș al lui Eminescu ne-a lăsat-o I. L. Caragiale, care, în evocarea sa « Nirvana », povestește cum fusese găsit Eminescu într'un hotel din Giurgiu, cetind pe Schiller, în timp ce-și câștiga pâinea curățind gunoiul. Un alt contemporan povestește că Eminescu, fiind în turneu teatral, și-a cumpărat din puținii bani ce-i câștiga operele complete ale lui Goethe și Schiller. Este așa dar foarte probabil că poetul a cetit în întregime pe cei doi clasici germani. Chiar și mai târziu, când reîntors în țară el părăsise contactul direct și continuu cu cultura germană, biblioteca poetului era alcătuită în majoritate din cărți germane. Păcat numai că știrile privitoare la conținutul bibliotecii sale sunt atât de neînsemnate. Nu a rămas dela poet o listă sau un catalog al cărților sale, care să ne dea puțința să cunoaștem felul lecturilor sale. E foarte probabil că biblioteca poetului trebuia să fi fost eclectică și plină de curiozități literare și științifice. Cine știe dacă în ziua când s'a vândut la Botoșani bruma de avere a poetului cuprins de nebunie, nu s'au răvășit și cărțile sale dragi.

Legătura sa timpurie, neîntreruptă și intimă cu literatura și filozofia germană l-a făcut pe Eminescu să pătrundă în tainele limbii germane, pe care reușește s'o stăpânească la perfecție, nu numai în forma ei uzuală, dar și în forma ei poetică și științifică.

În timpul studiilor universitare, limba germană îi devine atât de familiară, încât o întrebuițează nu numai în exercițiile sale universitare, ceea ce era la urma urmei firesc, dar și în notele și însemnările zilnice și chiar în corespondența sa cu cei din țară. Astfel, când scrie din Berlin lui Titu Maiorescu, se folosește cu multă ușurință și eleganță de limba germană. Poate că tocmai

această cunoaștere temeinică a limbii germane a făcut pe agenții diplomatici ai României la Berlin, Th. Rosetti și N. Crețulescu, să se adreseze lui Eminescu, pentru a face corespondența în limba germană, chiar dacă pe poet această meserie de traducător și redactor oficial îl plictisea.

Intr'adevăr, Eminescu adâncise atât de serios limba lui Goethe, încât se poate spune că gândea în nemțește. Numai așa se poate explica ușurința și siguranța cu care redacta în limba germană și numai astfel se poate înțelege de ce întrebuița poetul limba germană pentru notițele sale curente. În caetele sale manuscrise se găsesc nenumărate cugetări scrise de-a dreptul în limba germană. Eminescu s'a gândit chiar să strângă în volum aceste aforisme germane, proiect însă la care a renunțat, așa cum a renunțat la atâtea altele. Utilizarea limbii germane pentru scrierile cu caracter filozofic, nu trebuie să surprindă la Eminescu, care obișnuit să cugete filozofic în limba lui Kant, nu putea decât să recurgă tot la ea când încerca să formuleze în scris ideile ce-l preocupau.

De altfel Eminescu simțea atât de mult lipsa unui vocabular filozofic și a unei limbi științifice, încât a încercat să fie el singur creatorul unei astfel de limbi românești.

Primul contact cu greutățile unei astfel de creații lingvistice îl are în clipa în care începe să lucreze la traducerea « Criticii Rațiunii Pure » de Immanuel Kant. Incercarea lui Eminescu era într'adevăr temerară. Limba românească științifică era pe vremea aceea inexistentă, iar vocabularul românesc filozofic ce sta la îndemâna poetului era departe de a putea fi întrebuițat cu folos într'o lucrare atât de grea, ca aceea a traducerii lui Kant.

Eminescu totuși nu s'a descurajat. Tentația era prea mare, ca să n'o încerce. Poate fiindcă încă din adolescență era socotit ca un specialist în limba germană. Și poate fiindcă o eventuală catedră de filozofie îl îndemna să pregătească pentru viitorii săi studenți textul românesc al lui Kant. În orice caz, Eminescu începuse foarte de timpuriu cu traduceri din limba germană. Și nu numai cu traduceri de literatură, ci chiar și cu traducerea unor texte mai grele de proză. E destul să ne amintim de activitatea sa de traducător de pe vremea când funcționa ca sufler la Teatrul Național din București și când fusese însărcinat de Pascali să

traducă în românește un tratat despre dramă al lui Enric Th. Rötcher. De ce oare nu s'ar fi încumetat să-l traducă și pe Kant, pentru care avea oarecum pregătirea exercițiilor sale zilnice de adaptor și traducător?

Dacă opunem fragmentele traducerii lui Eminescu textului lui Kant, ceea ce surprinde, mai ales, este munca tenace și chinuitoare a poetului pentru a statornici termenii filozofici românești și îndrăzneala cu care procedează la fixarea vocabularului filozofic. Așa neterminată cum e, traducerea aceasta nu este totuși o improvizație. Mai întâi se vede că Eminescu îl pătrunsesse pe Kant și știa să deosibească diferitele nuanțe ale scrisului său. Astfel cuvântul *Verstand*, de pildă, Eminescu îl redă în românește când cu *inteligență*, când cu *minte*, după înțelesul general al frazei. Poetul își dă bine seama de sărăcia și mai cu seamă de stângăcia vocabularului filozofic românesc. Traducerea este în manuscris pe alocuri de mai multe ori îndreptată, ceea ce dovedește încăpățănarea poetului de a găsi cuvântul românesc potrivit pentru termenul german. D. I. A. Rădulescu-Pogoneanu, care s'a ocupat mai pe larg de această traducere, a remarcat, pe bună dreptate, unele particularități ale traducătorului. D-sa, deși recunoaște caracterul mixt al vocabularului filozofic eminescian, exagerează când vorbește de înfățișarea arhaică și populară și de « puternica nuanță ardeleană » a traducerii ¹⁾. Eminescu a căutat să combine arhaismele — mai curând cuvinte și expresii neoașe românești — cu neologisme și cu creațiuni proprii de cuvinte. Incercarea aceasta este arbitrară, stranie și uneori lipsită cu desăvârșire de claritate. Ceea ce domină însă traducerea sunt germanismele, nu numai în ce privește vocabularul, dar mai ales în ce privește sintaxa.

Alături de arhaisme ca *pre acesta* și *s'o sămuim* (*vergleichen*), și de o traducere neoașe românească a germanului *Grenzlinie* prin *linie hotarnică*, sau a expresiilor *es ist ausser Zweifel* prin *e ne 'ndoit*, și *gewisse Art* prin *anume soiu*, întâlnim germanisme și franțuzisme. Uneori recurge chiar și la expresii populare ca *dacă-i la o adică*, pentru a traduce pe *eigentlich*. Alteori însă face apel la dicționarul francez pentru a traduce unii termeni filozofici, sau unele nuanțe

¹⁾ I. A. R. Pogoneanu, *Studii*, Göbl, București 1910, p. 45.

mai dificile. Astfel întâlnim la Eminescu *supputațiune* pentru *Ueberschlag*, *complexitudine* pentru *Vollständigkeit*, *legitimitate* pentru *Echtheit*, *arogare* și *arogație* pentru *Anmassung*, *primordial* pentru *ursprünglich*, *persistență* pentru *Beharrlichkeit* și *universalitate* pentru *Inbegriff*. Eminescu însă trecuse și prin școala lui Pumnul, dela care putuse să deprindă exercițiul de a forma cuvinte noi prin derivație și compunere. Traducerea lui Kant i-a prilejuit aplicarea metodelor lingvistice ale dascălului său. Astfel întâlnim la Eminescu *preexercitare* pentru *vorüben*, *petraversant* pentru *durchgängig*, *reumple* pentru *ausfüllen*, *dresator* pentru *Zuchtmeister*. Din această alăturare arbitrară de cuvinte neoașe românești, de germanisme, de latinisme și franțuzisme, Eminescu își alcătuește vocabularul său, în care însă domină cuvintele și expresiile la care influența germană e hotărâtoare. Lucrul acesta e de altfel firesc, fiindcă poetul se ține cu tenacitate și consecvență pe urmele textului german. Sistemul de compunere a cuvintelor germane nu putea decât să-l atragă și să-l îndemne la creațiuni asemănătoare românești. Pe de altă parte, cu toată osteneala ce-și dă, el nu se poate izbăvi de înrăurirea sintaxei germane, care face ca stilul traducerii să fie greoi și pe alocuri ininteligibil.

În foarte multe propozițiuni secundare întâlnim la Eminescu predicatul pus la sfârșitul propozițiunii, după modelul textului german. Câteva exemple:

Kant: « Weil systematische Einheit dasjenige ist, was gemeine Erkenntniss allererst zur Wissenschaft macht »...

Eminescu: « Fiindcă unitatea sistematică este aceea ce din conștiința comună face știință... » în loc de « Fiindcă... aceea care face știință din conștiința comună »...

Kant: « woraus jene reinen Verstandesbegriffe angewandt werden können ».

Eminescu: « asupra căreia acele noțiuni intelectuale pure să poată fi aplicate » în loc de: « asupra căreia să fie aplicate acele noțiuni intelectuale pure ».

Alte ori Eminescu nu se poate izbăvi de acele construcțiuni sintactice germane, de acele curioase inversiuni, chiar când nu le găsește nici în textul propriu zis. De pildă:

Kant: « Inbegriff aller möglichen Gegenstände für unsere Erkenntniss, scheint uns eine ebene Fläche zu sein ».

Eminescu : « Universalitatea tuturor obiectelor celor pentru conștiința noastră *posibile*.

Uneori poetul merge cu scrupulozitatea tălmăcirii atât de departe, încât ține cu orice preț să redea sinonimele germane prin sinonime românești, ca de pildă :

Kant : « Weil es aber sehr *anlockend* und *verleitend* ist ».

Eminescu : « Dar fiindcă e foarte *ademenitor* și *momitor* ».

Alteori însă nu se mulțumește numai cu o traducere mai liberă, ci omite chiar să tălmăcească unele cuvinte, modificând sau slăbind înțelesul textului.

Traducerea lui Eminescu din Kant n'a reușit să dea o formă adecvată textului german. Greoaie în construcție, șovăitoare în adunarea vocabularului și presărată pe alocuri de curiozități lingvistice, ea va rămâne doar dovada încercării făcute de Eminescu de a-l înfățișa pe Kant publicului românesc și de a crea o limbă filozofică românească. Nici una din aceste două încercări nu i-a reușit. Poate și fiindcă poetul nu se putea despersonaliza și nu se putea adapta suficient unui text străin. Și în cazul tălmăcirii din Kant, originalitatea și independența de spirit a lui Eminescu ies la iveală, de astădată însă fiindu-i o piedică, pe care nu au putut-o învinge nici reluările trecătoare din 1874 și 1878 ale traducerii.

Cu toată cunoștința adâncită a limbii germane, care, în cazul tălmăcirii din Kant, este vădită, Eminescu nu a întrebuițat decât rareori limba germană în creația sa literară. Numai întâmplător întâlnim la el versuri germane, ca acele versuri scrise la Viena pentru artista Augusta Baudius Wildbrand, din care pare să se fi păstrat doar această strofă :

Wie Stern' viel Gedanken mild
 In tiefem Grund,
 Wie Mondenrund
 Ihr theures bleiches Bild.

De sigur că aceste versuri sunt mediocre și au pecetea unei rezezi compoziții ocazionale. Cu cunoștințele sale detaliate de limbă germană, Eminescu ar fi putut face din limba lui Goethe a doua sa limbă literară. Dacă n'a făcut-o, e că a avut totdeauna

prea limpede conștiința răspunderii sale față de literatura românească, al cărei creator hotărîtor avea să fie. Dar cunoștințele sale de limbă germană i-au folosit și mai târziu, când a fost invitat să colaboreze la marele lexicon Brockhaus și când în clipele grele dela Iași a fost câteva luni profesor de germană la un liceu.

O legătură atât de intimă și de continuă cu limba germană nu se putea să nu lase urme în limba literară a lui Eminescu. Mai ales la început, adică în anii liceului și în cei de universitate, influența germană a fost foarte puternică. Limba lui Eminescu din anii tinereții este plină de germanisme și de unele construcțiuni sintactice caracteristice limbii germane. D-nii Gh. Bogdan-Duică și Paul Zarifopol au amintit în treacăt despre unele urme lăsate de limba germană în vocabularul eminescian ¹⁾. Influența aceasta este mult mai puternică decât s'a crezut din capul locului. Cu toate că nu e aici locul să adâncesc această problemă, câteva exemple vor lămuri legătura durabilă pe care Eminescu a avut-o cu limba germană. Poeziile sale din anii 1866 și 1869 și scrierile în proză din epoca studiilor sunt pline de germanisme, atât în ce privește vocabularul, cât și în ce privește sintaxa. Eminescu împrumută dela germani chiar cuvinte nemțești, pe care le transcrie de-a dreptul în textul său. D. G. Bogdan-Duică a atras atenția asupra lui *flor* și *elfă*, pe care poetul le-a luat din nemțește. Mai întâlnim însă în poeziile din prima tinerețe cuvinte ca *silf* și *silfă*, *orcan* (pentru uragan), *lilii* (pentru crini) dela germanul *Lylie*, *hurii nerușinate* (pentru târfă) dela *Huren*. Întâlnim chiar și *flamă* dulce care nu e decât nemțescul *Flamme*...

Nu numai la atât se reduce influența vocabularului german la tânărul Eminescu. Găsim astfel la el o serie de cuvinte compuse și derivate după metodele și spiritul limbii germane. Ajunge să pomenesc doar cuvinte ca *duh-spaimă*, *vânăt-roșu*, *adânc-albastră*, *galben-clară*, *masurariu* etc. Nu pot trece cu vederea strania formă verbală a lui Eminescu din versul: *heinizând duios la lună* (« Cugetările Sărmanului Dionis »), în care el construiește verbul *a heiniza* din numele poetului Heine. Și nu mai vorbesc de atâtea forme sintactice germane care dau prozei lui Eminescu o

¹⁾ Gh. Bogdan-Duică, în prefața la *Poeziile lui Eminescu*, ediția « Cultura Națională », 1925; și Paul Zarifopol, în *Poezie germană oarecare* (« Adevărul literar », 3 Sept. 1933).

înfățișare străină și greoaie. Expresii ca: « fruntea uscată și femește mică », sau « *văduvita sa mumă* », ca și multe inversiuni și mai ales utilizarea verbului la sfârșitul propozițiunii, sunt toate dovezi hotărâtoare ale dependenței lui Eminescu de cea de a doua sa limbă uzuală.

Toate aceste constatări trecătoare și necomplete ni-l arată pe Eminescu luptând greu cu selectarea vocabularului său și cu obsesia limbii germane, de care nu se lasă însă biruit și dela care vrea să culeagă învățăminte și îndemnuri pentru propria sa limbă literară.

Hotărâtoare a fost pentru poezia lui Eminescu metrica germană. Versul troheic, atât de des întâlnit la Eminescu, nu e numai versul caracteristic al poeziei populare românești, dar și versul obișnuit al romanticilor germani. Nu numai în formele metrice propriu zise trebuesc căutate afinitățile poetului român cu liricii germani, dar și în muzicalitatea versului, în ritmul interior al poeziilor, în anumite predilecții verbale și în unele inversiuni caracteristice pentru lirica germană. Nu încape îndoială că și utilizarea dactililor și amfibrachilor din poeziile primei sale tinereți, ca de pildă în *Speranța* și *O călărare în zori*, e datorită contactului său zilnic cu Schiller. Sunt apoi anumite forme strofice, ca *Glosa* de pildă, care sunt luate de poet din literatura germană. Mai ales Goethe a fost maestrul care l-a inițiat pe Eminescu în varietatea formelor strofice și a ritmurilor. Alexandru Bogdan, care a scris o teză insuficientă despre metrica lui Eminescu, crede a găsi la Eminescu până și influența rimelor dialectale din limba germană ¹⁾.

În orice caz influența rimelor bogate din anumite cicluri de poezii ale lui Goethe asupra poetului nostru pare mai mult decât probabilă ²⁾.

Inrăurirea limbii germane asupra lui Eminescu scade îndată ce Eminescu se reîntoarce în țară. Mai ales timpul petrecut la Iași ca bibliotecar și revizor școlar și prietenia legată cu Creangă au contribuit la eliberarea poetului de sub influența germană. Lec-turile vechilor texte românești și interesul său crescând pentru

¹⁾ Alexandru Bogdan, *Die Metrik Eminescus*. Jahresbericht des rum. Instituts zu Leipzig, 1904.

²⁾ Ion Sân-Giorgiu, *Mihail Eminescu și Goethe*. Ed. « Ramuri », Craiova, 1929.

folklor fac să se atenueze această influență, iar poetul iese învingător din lupta ce a dat-o împotriva unei înrâuriri, care, dacă ar fi găsit în calea ei o personalitate mai puțin viguroasă, ar fi covârșit-o cu desăvârșire. El a știut să păstreze din contactul său cu limba germană doar exemplul unei limbi mature, dela care putea învăța anumite subtilități și nuanțe, pe care româneasca dela 1870 nu i le putea pune la îndemână. Limba germană a avut pentru Eminescu rolul unui îndreptar, fără să fie o piedică turbarătoare în calea realizărilor sale artistice.

* * *

Titu Maiorescu a avut o nobilă manie didactică. Aceea de a face din poeții consacrați ai « Convorbirilor » profesori universitari de filozofie. Poet cu adânc fond filozofic, Eminescu nu putea să nu ispitească pe Maiorescu spre a-l îndruma în cariera universitară. Aceeași tentativă a încercat-o Maiorescu patru decenii mai târziu cu Panait Cerna, care s'a chinuit câțiva ani la universitățile din Berlin și Leipzig, reușind să-și treacă doctoratul. Dacă o moarte fulgerătoare nu l-ar fi smuls dintre cei vii, o lună după trecerea examenului de doctorat, Cerna ar fi ajuns cu siguranță profesor de estetică la facultatea de litere din București. Cu Eminescu lucrurile nu au mers atât de lesne. Propunerea pe care Maiorescu o face poetului, pe când se afla la Berlin, de a-și procura mai repede un titlu academic spre a i se putea crea o catedră de filozofie, provoacă nedumerirea lui Eminescu. El răspunde într'o scrisoare lungă și bine chibzuită la 5 Februarie 1874, din Charlottenburg, scrisoare din care nu reiese numai rara modestie a lui Eminescu, dar și concepția înaltă pe care o avea el despre o catedră universitară și despre studiul filozofiei în genere. I se pare știința prea vastă pentru a putea fi acumulată în scurtul timp în care un doctorat făcut de mântuială este totuși cu puțință. « Un titlu de doctor — scrie Eminescu — m'ar aranja cu lumea și cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însu-mi ». Intr'adevăr, în aceeași scrisoare poetul mărturisește deschis lui Maiorescu că el nu se gândise încă la « un plan hotărît de studii » și că nu avusese timp să pătrundă toate tainele sistemului filozofic al lui Kant și nici nu avea cunoștințele speciale necesare spre a putea aprofunda și înțelege gândirea lui

Schopenhauer. Eminescu reduce deci propunerea lui Maiorescu la « o docență liberă și privată, relativă la prelegerile asupra unui teren absolut mărginit din filozofie, de pildă specială din aceea a lui Kant sau Schopenhauer » pe care ar fi luat-o asupra-și după ce i s'ar fi lăsat un răgaz mai îndelungat ca să-și îndrume studiile și activitatea în această direcție.

Din această scrisoare reiese că Eminescu, cu toate prelegerile urmărite zilnic la Viena, a început abia târziu să se familiarizeze cu sistemele marilor filozofi și abia când și-a dat seama de unilateralitatea pătimășă, cu care unii profesori — ca Zimmermann dela Viena, de pildă — tratau problemele filozofice, a renunțat să se mai conducă după profesorii săi și să mai urmeze regulat cursurile de filozofie. Intr'adevăr la Berlin majoritatea prelegerilor pe care le urmează Eminescu sunt de istorie. Chiar și doctoratul pe care îl plănuia poetul, după ce Maiorescu îi acordase ca ministru o bursă anuală, trebuia să fie unul istoric și nu unul filozofic.

Dar scrisoarea de mai sus ne lămurește și cu privire la legătura lui Eminescu cu filozofia lui Kant și a lui Schopenhauer. Eminescu mărturisește că cei doi filozofi preferați de mai târziu « i-au intrat relativ târziu în mână » și că, în ce-l privește pe Kant, « influența nefastă a filozofiei lui Herbart » l-a făcut să se « dispenseze la Viena de studiul lui Kant ». Abia două luni de zile după începutul studiilor sale la Viena, Eminescu, părăsind drumul academic al studiilor filozofice, se reîntoarce la activitatea sa de autodidact eclectic și subiectiv și își alege spre adâncire pe cei doi mari filozofi germani Kant și Schopenhauer.

Fără îndoială că Schopenhauer a fost mai aproape de sufletul și spiritualitatea lui Eminescu, prin elementul subiectiv care distinge cugetarea sa, prin pesimismul său, prin legăturile sale cu filozofia indică, prin acea « voință de a trăi » care stă la baza eticei sale și mai ales prin forma literară, plină de imagini, în care filozoful își îmbracă gândirea.

De aceea poate că poetul l-a cunoscut pe Schopenhauer încă înainte de sosirea sa la Viena. În orice caz, la Viena lucrările acestui filozof devin lectură favorită a lui Eminescu și preocuparea sa principală. El recomandă prietenilor să-l cetească pe Schopenhauer, discută cu ei ideile acestuia și nu se desparte nici în

excursiile duminicale de cărțile lui atât de puțin proprii unei preumblări de odihnă. Câteva versuri vesele trezesc o imagine limpede asupra interesului ce-l poartă Eminescu lui Schopenhauer :

*Să mă urc în tren cu grabă
Cu o foame de balaur,
Intre dinți o pipă lungă,
Subsuori pe Schopenhauer.*

Dar Schopenhauer nu a fost pentru Eminescu numai un camarad din epoca tinereții, ci și un tovarăș pentru toată viața. S'ar putea compara influența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu cu aceea a lui Spinoza asupra lui Gœthe. Eminescu deschizând cartea lui Schopenhauer « Lumea ca voință și reprezentare » s'a regăsit pe sine. Schopenhauer a dat numai contur și precizie unei gândiri, care exista sub formă embrionară în mintea lui Eminescu. Ceea ce mai ales trebuie relevat în cazul de față, e constatarea că Eminescu nu a împrumutat dela Schopenhauer ideea în substratul ei abstract, ci ideea învălită în imagine poetică. Eminescu nefiind omul sistemelor filozofice și fiind chiar în cugetarea sa cea mai obiectivă un subiectiv, nu căuta în filozofie arhitectura unei construcții sistematice, ci mai curând idei metafizice fundamentale, care să-i lămurească problemele cosmosului sau să-i liniștească îndoielile și sbuciumul lăuntric. Procedând subiectiv și fiind înainte de toate un poet, pentru care ideea nu căpăta viață decât în haina plastică a metaforei, Eminescu a găsit în Schopenhauer un filozof-poet, pentru care imaginea literară juca rol hotărâtor în formularea gândirii. Este deci foarte firesc ca Schopenhauer să-l fi subjugat pe poet atât ca gânditor, cât și ca plâsmuitor de imagini filozofice. Pe acestea Eminescu le-a reținut, le-a utilizat și le-a amplificat în opera sa, după cum a arătat d. Tudor Vianu într'un studiu al său ¹⁾. Intr'adevăr, dacă în ce privește « dorul nemărginit » al lui Eminescu, în care d. T. Vianu vede « voința de a trăi » a lui Schopenhauer, analogia mi se pare exagerată, fiindcă « dorul nemărginit » este o categorie romantică obișnuită și chiar întrucâtva banalizată, iar Eminescu nu avea nevoie să-l deducă din Schopenhauer, d. T. Vianu are însă dreptate când îl

¹⁾ Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu*. București, făia an.

socotește pe Schopenhauer mai mult un izvor literar al lui Eminescu, decât unul ideologic. Astfel Eminescu întâlnind la Schopenhauer comparația cu « soarele care apunând răsare aiurea », o utilizează în poezia sa *Cu mâine zilele-ți adaogi*, o amplifică și o speculează cu o artă, care i-a lipsit de sigur filozofului german, pentru care imaginea nu avea alt rol decât acela de a plasticiza mai bine o idee. Dacă de pildă Eminescu adoptă ideea fundamentală a lui Schopenhauer, că totul e prezent și că trecutul și viitorul aparțin numai imaginației noastre, sau dacă reia de mai multe ori o temă schopenhaueriană, ca aceea că « lumea e o clipă suspendată între trecut și viitor », și dacă în fine vede ca și gânditorul german esența vieții în durere, aceasta ne arată nu numai că poetul aprofundase cugetarea filozofului, dar că reținuse din ea ceea ce i se păruse mai înrudit cu propria lui cugetare și sensibilitate.

Socotindu-l deci pe Schopenhauer ca pe un gânditor congenial și ca un izvor literar, Eminescu va utiliza unele idei și va prelucra cu independența caracteristică talentului său unele motive literare întâlnite la filozoful german. Influența lui Schopenhauer la Eminescu cuprinde două faze bine deosebite. În prima fază, aceea a celei dintâi cunoștinți adâncite cu opera filozofului, și care e cuprinsă în anii studiilor filozofice dela Viena și Berlin, influența lui Schopenhauer e atât de puternică, încât are forma unei adevărate obsesii ideologice. Există o foarte curioasă scrisoare a lui Eminescu — probabil din 1874 — către o revistă germană naționalistă, în care admirația sa pentru Schopenhauer este atât de exclusivă, încât socotește ca o profanare ca acesta să fie pus alături de « consilierul aulic Hegel, Fichte, Hartmann e tutti quanti ». Pesimismul schopenhauerian, pe care poetul îl va nega mai târziu, cuprinde cu vraja lui sumbră gândurile lui Eminescu, ceea ce face pe colegii săi de studii să-l socotească un pesimist incorigibil. Toată opera sa în proză, fragmentele de roman, nuvelele și povestirile sunt străbătute de idei și imagini schopenhauriene. În scrierile în proză influența filozofului german nu e numai foarte vizibilă, dar îndrumază chiar linia cugetării eminesciene. Astfel « Sărmanul Dionis » e încărcat de idei, motive și imagini schopenhauriene, iar dacă unii cercetători au văzut în această nuvelă influența lui Kant, aceasta se datorește faptului că între teoria cunoașterii la Kant și la Schopenhauer

există o înrudire puternică, Schopenhauer completând concepția kantiană că nu putem cunoaște decât forma exterioară a lucrurilor, nu și lucrul în sine, prin afirmarea că noi cunoaștem lucrurile prin analogie cu noi înșine. Numai așa se poate explica ciudata disproporție între părerile lui Ion Scurtu și ale d-lui Ion A. R. Pogoneanu, cel dintâi văzând în același citat din « Sărmanul Dionis » numai influența lui Schopenhauer, cel de al doilea numai influența lui Kant. Adevărul e că dela considerațiile filozofice din introducerea nuvelei și până la metempsiocoza lui Dionis, toată această haotică povestire e un puternic răsunset al categoriilor filozofice schopenhaueriene. Transmutarea sufletelor, moartea considerată ca o continuitate a vieții, relativitatea timpului, lumea concepută ca un vis al sufletului nostru și acea Nirvana indică, sunt motive și idei care se întretaie și se amestecă în « Sărmanul Dionis ». Cu aceeași putere apare în nuvela « Cesara » o altă idee schopenhaueriană, aceea privitoare la iubirea sexuală, formând preocuparea unui întreg paragraf.

Influența lui Schopenhauer la Eminescu se diluează totuși mai târziu. Ea nu mai apare atât de puternică și exclusivă ca în scrierile în proză din tinerețe. Spiritul critic al poetului evoluând, el se eliberează de vraja obsedantă a filozofului preferat. Materialul de idei se triază și se așează în cugetarea lui Eminescu. În poeziile de mai târziu nu vom mai întâlni influența lui Schopenhauer într'o formă atât de directă ca în « Sărmanul Dionis », ci într'o formă atenuată, indirectă și interpretativă a gândului devenit imagine poetică, și a motivului literar prefăcut și lărgit. În atitudinea și sensibilitatea poetului, Eminescu își câștigă curând independența față de filozoful pentru a cărui apărare se certa cu prietenii săi dela Viena. El nu se sfiește chiar să-l critice. Astfel într'un articol publicat mai târziu în revista « Fântâna Blanduziei », articol care e, cum s'a remarcat și de alții, în bună parte o traducere din « Minciunile Convenționale » ale lui Max Nordau, după ce recunoaște rolul hotărîtor pe care critica lui Schopenhauer l-a avut pentru a « distruge filozofarea goală și frazeologia stufoasă a lui Hegel », Eminescu nu se sfiește să vestejească pesimismul lui Schopenhauer.

Faptul că Eminescu atacă pesimismul schopenhauerian poate fi interpretat și ca o reacțiune împotriva unei influențe pe care el o

trăise cu prea mare intensitate. Că Schopenhauer a fost filozoful de predilecție al poetului nu ne-o arată numai durata influenței sale, dar și prezența acestei influențe în întreaga operă eminesciană, fie ea proză filozofică, proză literară sau poezie și cântec. Nicăeri însă, afară poate de « Sărmanul Dionis », influența lui Schopenhauer nu covârșește libertatea de inspirație și independența de cugetare a poetului. Pretutindeni motivul literar sau fărâma de idee schopenhaueriană apar cu desăvârșire asimilate, ceea ce dovedește că Eminescu a știut să se păstreze întreg și față de cea mai puternică înrăurire prin care a trecut.

Dar Schopenhauer n'a avut numai o înrăurire directă asupra lui Eminescu, ci și una indirectă, de orientare și de îndreptar în gândirea universală. El nu i-a deschis numai tainele gândirii indiene, dar i-a îndreptat pașii și spre filozofia stoică greco-romană, în care, cum arată d. T. Vianu în studiul său, Eminescu putea găsi atâtea elemente asemănătoare cu cugetarea filozofului german. Dacă prelegerile filozofice ale profesorilor dela Viena, și mai ales filozofia lui Herbart, țârmuriseră elanul cugetării eminesciene, Schopenhauer i-a deschis larg porțile speculațiilor filozofice și ale cugetării universale. În această privință Schopenhauer a fost pentru Eminescu un mare și neprețuit stimulent.

Cu totul alta a fost legătura lui Eminescu cu filozofia lui Kant. La acesta poetul admiră măreția sistemului și varietatea deducțiilor, pe când la Schopenhauer îl vrăjea căldura frazei și frumusețea imaginilor. Eminescu, care nu iubea sistemele filozofice abstracte — o spune doar de atâtea ori — s'a apropiat totuși cu evlavie de marea construcție sistematică a lui Kant. Pe Schopenhauer l-a consultat ca pe un prieten, pe Kant l-a studiat ca pe un mare maestru. Poate că încercarea de traducere a « Criticii Rațiunii Pure » n'a fost făcută numai pentru a avea pregătit materialul unor eventuale prelegeri sau din ambiția de a oferi publicului nostru pe Kant în traducere românească, dar și pentru a adânci și a înțelege mai bine ceea ce i se părea temeinic în gândirea filozofului dela Königsberg. Și Eminescu a reușit să adâncească într'atât filozofia acestuia, încât s'a încumetat să fâgăduiască lui Maiorescu ținerea unor prelegeri libere despre Kant și chiar să-l discute cu o îndrăzneală, care arată încă odată independența sa de cugetare. Teoria cunoașterii lui Kant a fost adâncită, interpretată și pe alocuri

chiar cenzurată de poet. Astfel în studiul «Simțire și filosofie», Eminescu se ocupă cu apriorismul lui Kant și mărturisește impresia puternică pe care o face asupra cuiva care l-a aprofundat pe Kant idealismul acestuia. Eminescu recunoaște aici că desprinderea totală de lumea aceasta și de voința ei trecătoare «face ca rațiunea să nu mai fie nimic alta decât o fereastră, prin care intră în suflet soarele unei noi lumini». El ridică în slavă această putere a sufletului de a privi în față eternitatea, dincolo de zăgăzurile timpului. Fără îndoială că poetul a avut totdeauna o atitudine admirativă pentru filozofia idealistă a lui Kant, pe care-l numește cu o convinsă exagerare «Biblia filozofilor». Dar dacă recunoaște fără nici un fel de rezervă apriorismul timpului, așa cum îl înțelege Kant, el pune în discuție apriorismul spațiului, căci după părerea sa ar exista fenomene care nu au neapărat nevoie de o formă în spațiu, cum sunt de pildă fenomenele atingerii și stările psihice în genere ¹⁾). De asemenea și în ce privește principiul cauzalității, Eminescu se desparte de Kant, deosebind o cauzalitate empirică și alta apriorică.

În puținele sale note și fragmente, Eminescu ni se înfățișează cu toată independența de gândire atunci când interpretează pe Kant. Admirația lui pentru Kant este însă întregă și repetatele sale tentative de a defini și explica apriorismul kantian sunt o dovadă nu numai a pasiunii sale filozofice, dar și a maturității sale de cugetare. Relativitatea cunoașterii noastre, așa cum o stabilește criticismul idealist al lui Kant, a lăsat reminiscențe vădite și hotărâtoare în gândirea și opera literară a poetului. La Eminescu ideea kantiană, că nu putem cunoaște lumea în sine, devine o adevărată obsesie, completându-se, cum s'a văzut, și cu idei schopenhaueriene, care adâncesc și mai ales plasticizează poetic această concepție. În «Dialogurile filozofice», în unele articole, fragmente și cugetări singurate, dar mai ales în «Sărmanul Dionis» și în schița de nuvelă «Archaeus», influența relativismului și apriorismului kantian nu apare mai puțin temeinică. Mai ales în ce privește nuvela «Archaeus», înrăurirea lui Kant atinge culmea, gândirea poetului parafrazând doar anumite idei kantiene, aceleași

¹⁾ Dr. Friedrich Lang, *M. Eminescu als Dichter und Denker*. Cluj, 1928.

pe care le vom găsi mai târziu prelucrate și alambicate în unele dintre marile sale poeme filozofice. În ce privește pe « Sărmanul Dionis », lumea ideilor lui Kant se înfățișează aici revizuită și în tot cazul covârșită de formulări și imagini schopenhauriene. Întâlnim evident în această fantastică povestire urme din transcendentalismul și apriorismul lui Kant. Kant însă nu mai dominează cugetarea poetului. Eminescu își creează din firimiturile filozofiei lui Kant și Schopenhauer, la care se adaugă nenumărate motive filozofice platoniciene, spinoziste, fichtiene, mistice și mitologice, o filozofie proprie, în care fantasticul și poeticul primează ¹⁾).

Ca și în cazul lui Schopenhauer, înrâurirea lui Kant e puternică și directă numai în anii studiilor sale filozofice, în operele de proză 'neînchegate și în acele fragmente filozofice ce se găscsc împrăștiate prin paginile îngălbenite ale manuscriselor sale.

Mai târziu, când contactul direct și continuu cu Kant încetează, Eminescu va rămâne de sigur un adept al idealismului kantian, fără a suferi totuși de obsesia unei gândiri, pe care el ca poet o putea accepta numai în liniile ei mari, nu și în detaliile reci și abstracte ale textului filozofic. Independența sa de gândire îl împiedica să primească fără rezerve o cugetare străină. Iar subiectivismul său literar, eclecticismul său de albină harnică și neobosită și fantezia sa poetică îl făceau să scuture repede cătușele unei singure influențe și să închege dintr'o varietate de motive ideologice și pur literare ideea, imaginea și stilul său propriu. De aceea chiar poeziile sale filozofice sunt un conglomerat de idei și sentimente, cuprinse într'o viziune plastică și într'un ritm muzical propriu. Numai așa se poate înțelege de ce filozofia lui Kant, oricât de obsedantă a fost ea pentru Eminescu, urmărindu-l până și în crizele de nebunie, nu a avut pentru cugetarea și opera poetului decât un rol de stimulent și de îndreptar.

Ca un îndreptar poate fi socotit de asemenea Kant pentru Eminescu și în concepția sa despre Stat, care trebuie să aibă o bază morală și în care toate forțele societății trebuie să trăiască într'un

¹⁾ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*. București, 1934. Vol. I, pag. 20 și urm.

armonios echilibru. Și ca un îndreptar apare Kant și în morala lui Eminescu, care nu se orientează numai după etica schopenhauriană, ci adoptă și «imperativul categoric» kantian, pe care poetul îl pomeneste adesea.

Un al treilea filozof german de care s'a apropiat Eminescu mai cu deosebire a fost Hegel. Părerile asupra înrâuririi pe care el a avut-o asupra poetului sunt împărțite și mult exagerate. În articolul din «Fântâna Blanduziei» Eminescu ia o atitudine hotărît antihegeliană. El critică aici eșafodajul ideologic al filozofului, numindu-l o «goală și stearpă frazeologie». Lucrul acesta poate părea firesc la Eminescu din epoca maturității sale, când așa zisele «Schwärmereien» din tinerețe fuseseră cu totul nivelate de o cultură multilaterală și maturizată printr'un spirit critic ce-și câștigase deplina libertate de judecată. Dar nu numai în această epocă, în care influențele lecturilor din tinerețe se potoliseră, Eminescu ia atitudine critică față de Hegel. Și în epoca sa de studii, dela Viena și mai ales dela Berlin, când, datorită audierii unor prelegeri speciale despre filozofia lui Hegel putuse adânci cugetarea acestuia, Eminescu are rezerve față de filozoful german. Cunoscuta scrisoare a lui Eminescu către Maiorescu din 1874 are alături de motivul hegelian al «intemporalului în istorie» și o critică a acestuia, când poetul precizează că acesta (intemporalul) nu trebuie luat «în sensul evoluției ideii lui Hegel, căci la Hegel cugetare și existență sunt identice», părere pe care, după mărturisirea lui Panu, a manifestat-o mai târziu verbal în cercul Junimii dela Iași ¹⁾. Eminescu n'a fost din capul locului de acord cu idealismul absolut al lui Hegel, nici cu apriorismul său excesiv. Și nicăeri nu întâlnim la el adoptată fără rezervă ceea ce constituie de fapt dialectica lui Hegel, cuprinsă în cele trei faze întregitoare ale gândirii: teză, antiteză și sinteză. Eminescu nu s'a lăsat fermecat de ceea ce el a numit mai târziu cu severitate «frazeologia goală și stearpă a lui Hegel».

¹⁾ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*. București, 1934. Vol. I, p. 32 și urm. De altfel în scrisoarea adresată tot în 1874 unei reviste germane și în care s'a văzut cât e de ridicat în slavă Schopenhauer, ieșirile poetului împotriva lui Hegel sunt de-a dreptul violente. Eminescu îl numește aci pe Hegel în batjocură «consilier aulic» și vorbește cu dispreț de «calapodul său prost de a scrie istorie».

Și totuși Hegel a înrâurit cugetarea și poezia lui Eminescu. Nu chiar atât de puternic cât cred că pot să afirme unii cercetători ¹⁾, însă suficient pentru ca Hegel să fie pus alături de Kant și de Schopenhauer, în ce privește formația ideologică a poetului. De altfel din scrisoarea lui Eminescu către Maiorescu reiese destul de clar că el voia să-și completeze cunoștințele sale asupra « filozofiei dreptului de stat și a istoriei », care « sunt numai indicate la Schopenhauer » și se găsesc pe larg desbătute la Hegel. Că Eminescu nu a căutat la Hegel mai mult decât o întregire — și aceasta cu rezerve — a cunoștințelor sale de filozofia istoriei, a statului și dreptului, reiese și din faptul că ideile hegeliene adoptate sau reținute mai cu atenție de poet sunt cele privitoare la filozofia istoriei și la concepția asupra statului, care e pentru poet « un product al naturii » în care se armonizează și se confundă toate forțele individuale și sociale. Poate însă fi aici vorba numai de o înrâurire hegeliană, sau mai curând de stimularea și desăvârșirea concepției despre istorie și stat pe care Eminescu o avea deja *nuce* în momentul când face cunoștința lui Hegel? Concepția sa asupra filozofiei istoriei, așa cum ne apare ea din scrisoarea sa atât de tinerească către Dumitru Brătianu din August 1871, ca și concepția sa asupra statului, identificat cu « spiritul poporului » și pe care o întâlnim precizată mai bine în articolul « Natura și Statul », au găsit la Hegel formulări și precizări, pe care poetul nu le avusese până atunci la îndemână. În realitate Eminescu socotea istoria ca un proces în continuare, cuprinzând în trecut sămburele prezentului și al viitorului. Dialectica hegeliană i-a dat numai puțința de a desvolta și ramifica această idee. . . Iar în ce privește concepția sa asupra statului, ea izvora din naționalismul său absolut și din viziunea sa totalitară a tuturor componentelor naturale ce stau la baza statului.

Se găsesc de sigur în scrisul lui Eminescu și alte urme hegeliene, care pot fi identificate până și în metaforele sale sociale și filozofice. « Spiritul absolut » de care vorbește Eminescu în mai multe rânduri, « ideea eternului prezent », « istoria omenirii ca o

¹⁾ Al. Dima, *Motive hegeliene în scrisul eminescian*, în « Viața Românească » 15 Februarie 1934 și Tudor Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*. București, 1933, p. 40 și urm.

desfășurare a cugetării lui Dumnezeu », poate chiar și acea « viclenie a rațiunii », atât de caracteristică pentru cugetarea lui Hegel, sunt motive hegeliene care apar până târziu în scrisul lui Eminescu. Poate însă fi vorba de un « hegelianism » sau de un « anti-hegelianism » eminescian, așa cum au fost puse ele de cercetători ? Cred că s'a exagerat și de o parte și de alta. Nicăeri nu se vede mai limpede luciditatea spirituală și independența de gândire a poetului, decât în contactul său cu filozofia lui Hegel. Fiindcă așa după cum știe să evite și să înlătore cu spirit critic din drumul său deducțiile excesive ale idealismului hegelian, poetul știe să rețină ceea ce descopere la Hegel înrudit cu propria sa spiritualitate. Și dacă, în articolele politice din epoca sa de publicist zilnic, Eminescu întrebuițează adesea idei și chiar formulări hegeliene, aceasta se datorește faptului că poetul întâlnește un tovarăș nu atât în filozoful abstract și dialectician, ci în filozoful practic care a fost și a rămas până în zilele noastre Hegel prin ideile sale privitoare la istorie, stat și drept. « Hegelianismul » sau « antihegelianismul » lui Eminescu au avut doar meritul de a ne da puțința să lămurim încă o latură a chipului cum poetul știa să asimileze și să prelucreze cu deplină independență materialul ideologic străin.

Dacă Schopenhauer a corespuns subiectivismului eminescian și a stimulat o bucată de vreme pesimismul său, dacă la Kant poetul a găsit un îndreptar în relativitatea cunoașterii omenești, la Hegel a întâlnit o concepție autoritară și mistică despre stat, care corespundea de minune cu ideile încă turburi despre stat, istorie și drept ale studentului în filozofie. În contactul său cu cei trei mari filozofi germani, Eminescu nu apare numai ca un spirit critic foarte ascuțit și independent, care știe să întâmpine cu rezerve critice cugetarea marilor săi maestri, dar și ca un spirit eclectic, care înțelege să aleagă și să asimileze într'un chip cu totul personal ceea ce găsisse la ei înrudit cu propria sa cugetare. Eclecticismul său filozofic l-a ajutat pe Eminescu să culeagă motive — deși mai greu de identificat — și de la alți filozofi germani ca Fichte și Schelling. Filozofia naturii, așa cum o concepe Schelling, a lăsat de sigur amintiri în scrisul poetului, precum a lăsat și panteismul lui Spinoza.

Eclectismul și independența spirituală ale lui Eminescu se manifestă mai cu deosebire în domeniul literaturii pure. Legăturile sale cu poezia germană sunt bogate, variate și continue. Urmărind influența poeziei germane la Eminescu, se găsesc lesne trei drumuri prin care literatura germană pătrunde în inspirația eminesciană.

Primul drum, care e și cel mai însemnat, fiindcă el aduce lui Eminescu cele mai multe și mai caracteristice motive literare, este cel al poeziei romantice germane și al poezilor postromantici, printre care Lenau se înfățișează ca o natură congenială cu Eminescu. Al doilea drum e cel al marilor clasici germani, Goethe și Schiller, care n'au încetat să fie tovarășii de vis și de suferințe ai poetului, în peregrinările sale de-a lungul pământului românesc. Și în sfârșit al treilea drum, care e cel al împrumuturilor întâmplătoare, făcute de Eminescu la poeți mediocri și fără însemnătate, dar la care el găsea câte-o floare rară, pe care o replanta apoi în grădina poeziei sale, dându-i viață nouă și valoare superioară.

Dintre toate influențele, cea mai puternică, fiindcă era și cea mai firească, a fost cea a romantismului german. Aceasta este însă și cea mai greu de cercetat. Mai întâi fiindcă foarte multe din categoriile romantice Eminescu le putuse întâlni la romanticii francezi, pe care îi cunoscuse foarte timpuriu și ale căror urme se găsesc pretutindeni în operele sale din prima tinerețe¹⁾. Si apoi fiindcă Eminescu era el însuși o fire romantică, un suflet în care trăiau toate însușirile romantice, așa că el nu avea nevoie să caute neapărat aiurea, ceea ce natura și destinul îi dăduse cu prisosință: o fire subiectivă și un destin dramatic. Dar romantismul german aducea romantismului său nativ o sumedenie de motive, care găseau în sufletul său un prielnic teren de dezvoltare. Deci ceea ce trebuie căutat înainte de toate în poezia lui Eminescu nu sunt influențele precise din poezii romantici germani — acestea sunt și ele destul de numeroase — ci toată gama de motive și expresii romantice, pe care poetul le-a autohtonizat în poezia sa.

Întâlnim astfel la Eminescu acel « Weltschmerz » romantic și acea nostalgie cosmică care împreună cu dorul de infinit, cu

¹⁾ Tudor Vianu, *op. cit.* p. 23 și urm. și I. M. Rașcu, *Ecouri franceze în opera lui Eminescu*, în « Indreptar », I, 1930.

dragostea de Orient, cu «fericirea dionisiască a morții» și cu acea «voluptate a durerii», constituie elementele romantice esențiale din lirica eminesciană. Tot astfel și chipul cum concepe și cântă iubirea amintește în totul poezia romantică germană. Fiindcă iubirea ia la Eminescu proporțiile unei forțe metafizice, în care fericirea și durerea se amestecă și a cărei expresie metafizică este acel dor nemărginit simbolizat de poetul german în «Floare albastră», expresie tipică și adoptată cu entuziasm de Eminescu. Iubirea și moartea sunt pentru poet două realități care se identifică, întocmai ca la Novalis, sau ca la oricare alt poet romantic autentic. Poate că și pasiunea sa pentru Evul mediu a fost hrănită tot de romantismul german, care reînviase și poetizase această epocă.

Ca și față de filozofii germani, Eminescu a avut față de poeții romantici anumite preferințe. Sunt scriitorii care au fost mai aproape de dânsul și mai înrudiți cu talentul său. Astfel se poate spune că poeții romantici cărora Eminescu le datorează mai mult sunt Novalis, Tieck și Eichendorf, iar dintre postromantici Lenau, de care-l leagă o puternică afinitate electivă.

Mai vădită, deși mai puțin așteptată, e influența romantismului german în proza lui Eminescu. Totuși, la o analiză atentă, lucrul acesta apare ca ceva foarte firesc. Întâi fiindcă romanul și nuvelele sale aparțin primei tinereți, deci aceleiași epoci, în care personalitatea lui Eminescu, fiind în plină formație, era mai expusă înrâurilor străine. Apoi fiindcă proza românească literară nu avea la acea epocă o tradiție, iar lui Eminescu, al cărui gust literar nu era încă pe deplin format, proza romantică îi apărea ca un model ispititor. Ca arhitectură, compoziție și stil, *Geniu Pustiu*, *Sărmanul Dionis* și *Cesara* sunt pline de ecouri și reminiscențe din epica romanticilor germani. Subiectivismul exagerat din aceste scrieri, căruia i se adaugă predilecția pentru problemele filozofice și o fantezie care se preumblă suplu între miraculos și grotesc, dau prozei eminesciene acea frământare lirică, prin care literatura romantică se deosebește de cea realistă. Mai ales compoziția inegală, acel amestec de povestire și de confesiune, care caracterizează proza unui Novalis, E. Th. A. Hoffmann și Ludwig Tieck, este ceea ce ne atrage atenția cu deosebire în romanul și nuvelele lui Eminescu. Nu mai vorbesc de predilecția poetului pentru

personaje medievale, cavaleri și călugări, pentru amestecul până la confuzie între vis și realitate, pentru alternarea grotescului cu fantasticul și pentru efuziunile lirice care sfarmă continuitatea povestirii epice. Poate dacă influența romantismului german ar fi fost mai puțin covârșitoare în proza poetului, acesta ar fi putut găsi un drum mai sigur și mai personal în poezia epică.

Cu totul deosebită e din acest punct de vedere lirica lui Eminescu. Aici geniul său poetic triumfă împotriva puternicei influențe a romantismului german. Eminescu a absorbit ca o plantă cu zeci de rădăcini viața bogată ce i-a dăruit romantica germană. Ca într'o largă simfonie motivele caracteristice liricei romantice apar singure, sau contopite, în poezia atât de muzicală și de plastică totodată a lui Eminescu. Nu se poate însă accentua cu prea multă tărie influența unui singur poet romantic german asupra lui Eminescu. A spune, de pildă, că Eminescu e «un Lenau român», în sensul că el este doar interpretul în limba română a liricului german, e o exagerare, care-și are originea în articolul de odinioară al traducătoarei lui Eminescu, Mite Kremnitz ¹⁾. Tot atât de greșit e să vorbești de influența covârșitoare a lui Lenau, precum e o eroare să faci din Eminescu un sclav al lui Schopenhauer. De sigur că Lenau e dintre toți poeții germani acela cu care Eminescu are mai multe asemănări și afinități. Poezia lunii, a lacurilor încărcate cu nuferi, a codrilor fremătători, în sfârșit întreaga natură însuflețită și umanizată de subiectivismul poetului, sunt lucruri pe care Eminescu le are comune cu Lenau. Dar afară de aceasta, anumite ritmuri, expresii tipice, imagini și o dulce muzicalitate melancolică se găsește în lirica atât de melodioasă și luminoasă totodată a lui Eminescu. Poate că procesul de maturizare și deplină cristalizare a motivelor romantice a fost același la romanticul întârziat care e Lenau, ca la cel dintâi romantic autentic român, care e Mihail Eminescu. Poezia lirică eminesciană e o contopire și o sinteză de motive romantice culese sau întâlnite întâmplător de poet și admirabil asimilate în cele din urmă. D. T. Vianu a făcut o încercare, în parte izbutită, de a fixa câteva din aceste motive. Astfel d. T. Vianu descopere în lirica lui Eminescu unele motive

¹⁾ Mite Kremnitz, *Ein rumänischer Lenau*, în «Preussische Jahrbücher», Bd. 139, Heft. 8, 31 1910 (traducere românească în «Convorbiri Literare» 1910, p. 783 și urm.).

întâlnite de poet la Novalis și altele pe care le putuse găsi la Tieck sau la Lenau. Ar mai putea fi adăugat însă și un poet ca Eichendorf, sau altul ca Hölderlin, pe care Eminescu de bună seamă i-a cunoscut. Este sigur că o mai atentă confruntare a textelor eminesciene cu poezii romantici germani și cu toți epigonii acestora din cuprinsul veacului al nouăsprezecelea ar scoate la iveală o sumedenie de motive din care Eminescu și-a hrănit inspirația sa. Lecturile lui erau multe și variate. Ele se cunosc însă prea puțin. Se știe însă că în anii lui de studenție cetea regulat o revistă literară foarte cercetată pe atunci: « Blätter für litterarische Unterhaltung » a lui Gottschall. Eclectic cum era poetul în preferințele sale literare, revista aceasta nu i-a fost numai un îndreptar în poezia germană contemporană, dar și un stimulent și poate un serios motiv de inspirație.

Dar în studiul de față nu interesează atât izvoarele de inspirație ale lui Eminescu, cât felul cum el asimilează motivele adunate dela poezii pe care îi iubește sau asupra cărora farmecul deosebit al unei strofe îl face să se oprească în trecere.

Pretutindeni în lirica lui Eminescu motivele străine sunt trecute prin purgatoriul unei creații originale. Alături de obsesia morții și a iubirii care-și găsește realizare deplină în moarte, ca la Novalis, alături de melancolia dulce a nopților de toamnă care caracterizează lirica lui Lenau, întâlnim în aceleași poezii ale lui Eminescu obsedantul sunet de corn care străbate cântecele lui Eichendorf și ale lui Lenau, precum și motive și imagini inspirate din lirica lui Tieck. Dacă Eminescu are comun cu romanticii germani poezia dorului și a infinitului, nu se poate spune că acea « Sehnsucht » germană nu corespunde dorului românesc atât de frecvent în poezia populară, pe care Eminescu, ca nimeni altul a cunoscut-o. « Luceafărul », o poezie eminesciană atât de originală și de o artă atât de superioară, cuprinde și ea un număr destul de mare de motive romantice. Numai faptul că ea are ca izvor principal un basm, în care realul și irealul se împletesc într'o horbotă de imagini, ajunge pentru a releva caracterul ei romantic. Las la o parte sumedenia de motive curat romantice pe care cercetătorul le poate identifica în toată poezia romantică germană.

Romantismul german a fost așa dar prea temeinic asimilat de Eminescu, pentru ca să se poată stabili cu ușurință izvoarele de

inspirație, sau chiar numai reminiscentele folosite de poet. Chiar dacă o cercetare amănunțită și pedantă ar duce la constatări neașteptate, dând motivelor romantice întrebuițate de poet porții nebănuite, constatarea hotărâtoare ar rămânea aceeași și anume, că geniul eminescian a dominat totdeauna izvoarele care i-au fecundat inspirația.

De altfel lucrul acesta se poate vedea și dacă urmărim înrăurirea pe care cei doi clasici germani au avut-o asupra lui Eminescu. Cele mai vechi mărturii privitoare la lecturile lui Eminescu ni-l arată pe poet ca pe un harnic cetitor al lui Schiller și Goethe. Dacă influența lui Schiller a fost neînsemnată, aceasta se datorește înainte de toate caracterului declamatoriu al poeziei sale și faptului că baladele, pe care Eminescu le-a admirat cum se cuvine — dovadă încercarea de traducere a « Mănușii » — nu puteau fi decât anevoie prelucrate cu independența cu care Eminescu își mânua de obicei materialul literar. Iar dacă între « Epigonii » lui Eminescu și epigrama lui Schiller « Jeremiade » există necontestate analogii, sau dacă chiar între « Speranța » lui Schiller și « Speranța » lui Eminescu se poate vorbi de o depărtată apropiere, aceasta reconfirmă constatările de până acum, că Eminescu întâlnind o idee poetică potrivită cu concepția și gustul său, o specula în toată voia. Eminescu nu a avut însă o admirație nelimitată pentru Schiller, pe care l-a judecat destul de aspru în diferite rânduri. Astfel în articolul « Despre revistele literare din provincie », Eminescu vorbind de proza lui Schiller o pune alături de cea a lui . . . Ponson de Terrail, ceea ce e fără îndoială o exagerare, dacă nu o butadă spirituală. Altădată vorbind despre limba « arhaică » a lui Goethe din « Faust », critică pe Schiller care din « Wallenstein » n'a știut să urmeze buna pildă a prietenului său.

Influența lui Goethe, care a fost mai adâncă decât se poate bănuși la întâia privire, ni-l arată pe Eminescu nu numai stăpân pe întreg spiritul său critic, dar și călăuzit de anumite predilecții ¹⁾. Astfel înrăurirea lui Goethe clasicul este aproape inexistentă în opera lui Eminescu, pe când Goethe romanticul — atât cel din Sturm und Drang, cât și cel din epoca romantică propriu zisă —

¹⁾ Ion Sân-Giorgiu, *Mihail Eminescu și Goethe*, Ed. Ramuri, Craiova, 1929.

a atras în deosebi atenția poetului român. « Faust » a fost una din cărțile preferate ale poetului. Cunoștea pasaje întregi pe de rost și le cita în deosebite împrejurări. Ar fi vrut el însuși să scrie un « Faust », ceea ce l-a făcut să adâncească legenda. Cunoștea diferitele interpretări literare ale legendei datorite lui Lessing și Lenau. Își mărturisește chiar la un moment dat preferința pentru « Faust » al lui Lenau, ceea ce vădește și mai bine afinitățile sale cu acest poet. Urme din « Faust » de Goethe găsim pretutindeni în opera lui Eminescu. În « Sărmanul Dionis », într'o poezie « Mitologice », în unele citate găsite la întâmplare printre manuscrisele sale, amintirea poemei lui Goethe este prezentă. De asemeni Eminescu traduce undeva la întâmplare prima strofă din poesia « Urworte » și catrenul devenit celebru prin întrebuintarea didactică ce i s'a dat, care se încheie cu mult citatele versuri: *Höchstes Glück der Erdenkinder — Ist nur die Persönlichkeit.*

La o atentă cercetare, lirica lui Goethe pare să fi lăsat destule reminiscențe în poezia lui Eminescu. Mai puțin lirica din tinerețe a lui Goethe, decât cea din bătrânețe. « Divanul Occidental-Oriental » pare să fi fost dintre toate ciclurile lirice ale lui Goethe acela asupra căruia Eminescu s'a oprit cu mai mult interes. Poate fiindcă acea fuziune de poezie orientală și poezie modernă apuseană, pe care Goethe reușise s'o închege în acest ciclu, a interesat și a fermecat în deosebi pe poetul român. Eminescu a găsit aici însă și pe acel Goethe romantic, pe care-l prețuise în « Faust », în « Werther » și în « Wilhelm Meisters Lehrjahre ». « Divanul » lui Goethe, fără a fi avut o influență hotărâtoare asupra lui Eminescu, a lăsat urmele unor motive preferate de poetul român, pe care le putem identifica în « Glossa » și în « Luceafărul »¹⁾. Expresii caracteristice și imagini tipice goetheene reapar în unele poezii ale lui Eminescu. Iar o poezie de dimensiunile și valoarea « Luceafărului », a cărei geneză cuprinde atâtea elemente disparate, are netăgăduite asemănări cu poezia lui Goethe « Der Abendstern ». Oricât s'ar contesta apropierea acestor două poezii, nu încapă nici o îndoială că unele motive, ca cel al geniului creator și nemuritor, comparat cu o stea rece și depărtată, nenorocită în

¹⁾ Ion Sân-Giorgiu, *Mihail Eminescu și Goethe*. Edit. « Ramuri ». Craiova, 1929.

iubirea ei pământească, puteau fi întâlnite de Eminescu la Goethe. Numai că Eminescu a asociat motivul goethean cu cel găsit în basmul lui Kunisch și le-a contopit pe amândouă în alambicului vrăjitoresc a spiritului său genial ¹⁾. Acest procedeu, care apare pentru întâia oară cu atâta claritate în geneza poemei « Luceafărul », lămurește ceea ce constituie marea taină a procesului de creație eminesciană: prelucrarea cu desăvârșită libertate și cu toată puterea personalității sale a motivelor asemănătoare culese din izvoarele cele mai diferite.

Nicăieri procedeul acesta nu este mai vizibil, decât acolo unde Eminescu împrumută de-a dreptul o poezie întreagă și o supune unui adevărat proces de prefacere și adaptare. În lirica lui Eminescu avem două cazuri tipice. Unul e al poeziei « La Steaua », celălalt al sonetului « Venetia ».

« La Steaua », după cum a atătat-o întâi d. Ghiță Pop acum vreo treizeci de ani, este o adaptare liberă și originală a unei poezii de Gottfried Keller ²⁾. Indiferent dacă avem aici a face cu o influență conștientă, cum cred unii, sau cu o simplă reminiscență, cum cred alții, Eminescu a procedat în deplină libertate cu textul sau cu reminiscențele textului poeziei lui Keller. Dar nu numai atât. Poezia lui Eminescu are o strofă în plus — penultima —, iar ultimele două dau poeziei oarecum statice și reci a lui Keller, un pronunțat caracter subiectiv și uman și deci o valoare poetică superioară aceleia pe care o are modelul. Prelucrarea lui Eminescu, oricât ar aminti poezia lui Keller, este o operă originală, care a dat viață nouă și de sine stătătoare motivului împrumutat dela Keller. De altfel Eminescu nu ar fi avut deloc nevoie să indice izvorul poeziei sale, fiindcă motivul stelei depărtate era luat de Keller din știință — unde și Eminescu, ca și înaintașul său Goethe, îl putea găsi —, iar ceea ce este original și poetic în poezie este comparația cu « amorul apus », comparație care aparține în întregime lui Eminescu și care constituie de fapt punctul culminant al poeziei sale.

Procedeul acesta de a prelucra nu numai un motiv, dar chiar o întreagă poezie străină, îl întâlnim la Eminescu de mai multe

¹⁾ D. Caracostea, *Izvoarele poemei « Luceafărul »*. Ed. Sococ, București, 1926.

²⁾ Ghiță Pop, *Eminescu și Gottfried Keller*, în « Convorbiri Literare », 1896. Nr. 1.

ori. « Somnoroase păsărele », acest atât de popular cântec eminescian, nu este și el decât prelucrarea unei mediocre poezii germane, pe care realizarea lui Eminescu o întrece cu mult.

Cazul poeziei « Veneția » este, prin numărul mare de variante al sonetului și prin indicarea izvorului de către însuși Eminescu, și mai interesant pentru caracterizarea chipului cum plăsmuia poetul și mai ales cum întrebuinta izvoarele literare.

Sonetul « Veneția », afară de forma definitivă atât de cunoscută astăzi, se mai găsește în manuscrisele poetului în opt variante. Deasupra uneia dintre variante însuși Eminescu scrisese indicația « după G. Cerri », ceea ce dovedește că poetul socotise la început sonetul său ca o prelucrare. Trebuie arătat însă faptul că nici una dintre cele opt variante nu este o traducere a sonetului lui G. Cerri ¹⁾.

Se pare că Eminescu nu a dat acestui poet o însemnătate deosebită. De altfel Cerri nu e socotit în literatura germană contemporană ca un poet de oarecare calitate, ci ca un diletant trecător și fără importanță. Eminescu, care a iubit marea fără să o fi văzut poate vreodată și care a cântat-o cu atâta înțelegere, a găsit în tabloul venețian zugrăvit de Cerri destule detalii care să-l obsedeze și care să-l îndemne la o prelucrare. Ceea ce pare că a cucerit mai cu seamă pe poet a fost imaginea Veneției moarte, pe care zădărnicele îndrăgostite încearcă s'o trezească la viață, și sentința din versul final « Lass' ab, die Todten stehn nicht auf, o Knabe », vers care se păstrează dela o variantă la alta cu mici și neînsemnate modificări. În ce privește însă stilizarea, Eminescu se 'ndepărtează cu fiecare variantă de textul original și ajunge în cea de a noua redactare la o poezie care-i aparține aproape în întregime, rămânând doar variația liberă a unei teme date, dar infinit superioară modelului german.

Intâmplarea cu sonetul lui Gaetano Cerri lămurește incapacitatea lui Eminescu de a traduce. Eminescu nu se putea identifica cu nici un poet străin, nici chiar cu poeții romantici, cu care avea afinități fundamentale. Astfel traducerea poeziei « Foae veștedă »

¹⁾ Ion Grămadă, *Mihail Eminescu* — în « Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien » herausg. v. W. Meyer-Lübke, 1. Bd. Heidelberg, 1914.

de Lenau nu este decât o pildă tristă a experienței de traducător a poetului; iar variantele aceleiași traduceri nu sunt decât dovada caznei sale de a realiza o adaptare ideală a modelului pe care se hotărîse să-l transpună în limba românească. Nu e nici o mirare de altfel că Eminescu nu a reușit în complicata și subtila artă a tălmăcitului. A traduce înseamnă a împrumuta numai atât din propria ta personalitate poetului străin, cât e necesar pentru a adapta cugetarea și stilul autorului pe care îl traduci, limbii și stilului în care le transpui. O personalitate poetică autentică și independentă nu se poate disciplina astfel, încât să-l mulțumească rolul unui simplu interpret. Pus înaintea unui text străin, Eminescu îl desface, îl preface și-l strânge la loc în așa chip, încât prelucrarea sa e de fapt o operă nouă și de sine stătătoare. Acesta e și cazul sonetului « Veneția », care în adaptarea poetului român a devenit o adevărată capodoperă literară, ceea ce nu este cazul modelului german. De altfel Eminescu n'a tradus decât în anii uceniciei sale literare, iar cele câteva traduceri din Schiller, Lenau și Carmen Sylva sunt mediocre și lipsite de orice strălucire poetică. Când un motiv literar îl cucerea, poetul prefera mai curând să și-l însușească în întregime, decât să-l travestească într'o tălmăcire aproximativă.

Limba germană a mai fost pentru Eminescu și un mijloc de a cunoaște aproape toate literaturile străine. Poezia indică, pe Shakespeare, pe filozofii antici, el i-a cunoscut prin mijlocirea limbii germane. E caracteristică de pildă descoperirea făcută de curând a textului german versificat din « Rigveda », pe care-l găsim tradus aproape cuvânt cu cuvânt într'o variantă a « Scri-sorii I ».

Eclectismul lui Eminescu se vede pretutindeni în lirica sa, unde se întâlnesc în aceeași poezie mai multe motive străine contopite minunat de geniul său poetic. Câteva poezii dintre cele mai tipice pentru geniul lui Eminescu sunt o dovadă a acestui eclectism care culegea de pretutindeni, tria și adapta motivele străine, care în creația definitivă a poetului rămâneau numai niște puncte de plecare, îndemnuri și stimulente rare pentru fantezia și arta sa literară. Artistul literar tenace și în continuă prefacere și îmbunătățire a operei sale care a fost Eminescu nici n'ar fi putut proceda altfel.

Astfel poezia « Epigonii », după însăși mărturisirea făcută de poet lui Maiorescu — căruia îi citează într'o scrisoare câteva versuri din Schiller — are ca punct de plecare epigrama « Jeremiade ». Dar ce măreț edificiu literar clădește poetul pe pretextul versurilor lui Schiller și ce interesant și original bazar de poezie națională devine poema aceasta, datorită confruntării satirice între trecutul naiv și prezentul sceptic al literaturii românești! Mai poate avea oare vreo însemnătate motivul schillerian — căruia i s'ar putea adăuga poate și alte motive necunoscute încă — față de realizarea poetică eminesciană?

Aceleași observații se pot face și cu privire la « Glossă » și « Luceafărul ». Căci ce importanță au, față de compoziția unică și de forma definitivă a « Glossei », cele câteva izvoare pe care curiozitatea, uneori prea pedantă, a cercetătorilor le poate identifica cu gravă mândrie profesională? Cugetarea lui Oxenstierna, tipărită de Eminescu în « Curierul din Iași » din 13 Iunie 1876, și care i-a oferit poetului comparația lumii cu o vastă sală de teatru, pare să piardă din valoare față de constatarea unor critici mai noi că această imagine se întâlnește și aiurea în literatura și filozofia universală. Iar motivele schopenhauriene, goetheene sau în genere romantice, care mai pot fi surprinse în « Glossă », nu fac decât să scoată în relief extraordinara putere de asimilare a poetului și capacitatea sa de creație cu mult superioară modelului folosit.

Mai caracteristică și mai instructivă e însă poema « Luceafărul », a cărei geneză a provocat atâta discuție și a pus pe comentatori și interpreți să se certe asupra izvoarelor întrebuițate de poet. În « Luceafărul » întâlnim mai întâi atmosfera generală și un număr de categorii psihologice romantice. Acestora li se adaugă miraculosul și fantasticul din basmul lui Kunisch, cu schema întregii sale acțiuni, așa încât Eminescu însuși recunoaște basmul ca unicul său izvor. Iar pe acest portativ poetul scrie măiastra muzică a poemei sale, în care se întâlnesc dorul nemărginit al romanticilor și motivul goethean din « Cartea Suleika » a geniului nemuritor, incapabil să guste fericirea omenească.

Dacă cercetările de literatură comparată au avut vreo însemnătate pentru lămurirea poeziei lui Eminescu, trebuie remarcată înainte de toate independența spirituală a poetului. Eminescu,

n'a fost nici o singură clipă sclavul culturii germane. Nici un poet și nici un gânditor nu i-a stăpânit astfel spiritul încât să-i turbure și să-i falsifice puterea de creație originală. Ca un grand seigneur Eminescu a exploatat izvoarele ce le-a întâlnit în cale și toate motivele poetice folosite de el au avut în spiritul său valoarea rară a unui altoi de preț.

Ca să se vadă și mai bine independența de cugetare și origina-tatea lui Eminescu, este suficient dacă e amintită atitudinea sa din timpul războiului dela 1870. La izbucnirea și în timpul răz-boiului franco-german, Eminescu se găsea la Berlin. Ce era mai firesc ca un tânăr crescut la școalele nemțești și străbătut de cultura germană să fie alături de cuceritorii Alsaciei-Lorenei? Și totuși și-a păstrat nealterat spiritul său critic în mijlocul celei mai exagerate atmosfere șoviniste germane. O scrisoare a poetului din 16 Sep-temvrie 1870, adresată din Viena lui Iacob Negruzzi, lămurește, mai bine decât orice interpretare critică, independența sa de cu-getare și de atitudine. Iată într'adevăr ce scrie printre altele Emi-nescu: « Ai crede că sufletele Germanilor au trecut în animale și sufletele animalelor în Germani. O, tăcuții, gânditorii, umanitarii Germani. Unde sunt ei? Vă încredințez că nu-i mai găsești în nici o manifestațiune a vieții lor. Ziarele germane sunt mai chau-viniste și mai poltroane decât toate — decât chiar ale noastre. « Die welschen Mordbrenner » e titlul unui articol de fond din unul din cele mai serioase ziare. Jurnalul « Blätter für litterarische Unterhaltung » aduce în totdeauna titlurile cărților ce ies la lumină: « Das Germanenthum in Österreich » — « Die Feuerprobe des norddeutschen Bundes » — « Auf, nach Frankreich! » — « Vorwärts. Geharnischte Sonette! » — « Der Krieg Deutschlands » — douăzeci până la treizeci de volume pe săptămână, toate de materia aceasta. Înainte nu țineau la naționalitatea lor, pentru că nu prea aveau la ce ține. Toată lumea lega de numele german epitetul nu prea măgulitor de « Holzkopf ». Azi lucrul se schimbă. Azi îi veți vedea tot așa de tenaci, greu de desnaționa-lizat, mândri de numele lor, cum sunt francezii. Iată urmele ce întâmplările istorice lasă în viața psihică a popoarelor ».

O atitudine asemănătoare ia Eminescu câțiva ani mai târziu în scrisoarea adresată unei reviste germane. Poetul, pe lângă elogiul ce-l face lui Schopenhauer, critică pe Luther și pe

Bismark, care au izbutit « să deslănțuie împotriva Germaniei ura întregii lumi ». Dar nu numai atât. Caracterizând poporul german, Eminescu îl zugrăvește astfel în trăsături caricaturile: « Căci germanul este din fire un venerator al hărniciei și al mediocrității destul de prostuțe, asupritor în schimb a tot ce e într'adevăr excelent și mare. În politică saltimbanci democratici, precupeți liberali, închinători ai așa numitei puteri a faptelor, în artă și literatură tâmpiți și pedanți ».

Treptat legăturile lui Eminescu cu cultura germană devin mai puțin strânse, iar atitudinea sa spirituală este a intelectualului care a biruit înrâuririle prin care a trecut și din care a păstrat numai fundamentul unei serioase informații filozofice și literare. Maturitatea l-a făcut să-și revizuiască unele opinii literare și să-și elibereze talentul poetic de sub vraja reminiscențelor vechi și noi. Iar dacă vrem să recapitulăm ceea ce cultura germană i-a dat lui Eminescu, trebuie să recunoștem că din contactul său cu această cultură ies în vileag trei însușiri capitale ale sale: independență în atitudine, eclecticism rafinat în alegerea izvoarelor și putere de asimilare până la absorbirea integrală a motivului literar folosit de poet. De altfel Eminescu n'a fost nici chiar la debutul activității sale literare covârșit de cultura germană. Din capul locului poetul a stăpânit-o și a utilizat-o în plină libertate. Eclecticismul său critic și bunul plac al talentului său l-au ajutat să culegă din cultura germană numai ceea ce era mai aproape de gustul și talentul său. Din fuziunea spiritului german cu geniul creator al lui Eminescu, a luat naștere o operă literară a cărei trăinicie crește cu trecerea timpului. Fiindcă poezia lui Eminescu are substratul și esența universală, pe care i le-a oferit nu numai cultura uriașă și veche a Germanilor, dar și tot ce-i putuse aduce în dar mijlocirea limbii germane. Și fiindcă pe acest fond etern-uman Eminescu a săpat propria sa pătimire, într'o formă și într'o limbă care oglindesc nu numai arta creatoare a unei mari personalități literare, dar și spovedania poetică de rară esență a unui popor tânăr, abia trezit la viața largă a spiritului.

PROBLEMA ADRIATICEI

I

O seamă de fapte se 'mbulzesc în cercul preocupărilor internaționale și actualizează problema Adriaticei.

Mașina infernală izbucnită de curând în Jugoslavia, aproape sub privirile Consiliului permanent al Micii Înțelegeri întrunit la Zagreb, constituie un indiciu că dușmanii ei nu se dau la o parte dela nici un mijloc, numai să-și înfăptuiască opera de disoluție internațională ¹⁾. Peste puțin, procesul din Zagreb împotriva atentatorilor la viața Regelui Alexandru va desvălui lumii civilizate rolul diriguitor al Italiei în mai toate atentatele săvârșite în ultimii ani în Jugoslavia. Lămurindu-și neputința să destrame prin mișcări extremiste sau regionaliste Statul unitar și administrativ descentralizat, creat de Regele-Erou prin regimul din 6 Ianuarie 1926, fascismul nu vede altă posibilitate de învioreare a idealurilor italiene decât incitarea la o activitate teroristă, metodic concepută și perfid pusă în aplicare.

Concomitent cu aceste revelațiuni surprinzătoare ale Siguranței jugoslave, negocierile comerciale între cele două țări vecine erau duse la Roma pe baza noii politici italiene de « do ut des ». De unde Italia era cel mai bun client al Jugoslaviei, absorbindu-i 25% din export, contingentul de vite teoretic acordat acum Jugoslaviei nu va putea, față de taxele exorbitante de import în Italia, să fie niciodată atins, iar lemnele Croației, până aci la preț, vor fi sacrificate ²⁾. Așa dar, tensiune politică și, simultan, intoleranță economică.

¹⁾ « Le Temps » din 24 Ianuarie 1934.

²⁾ « Echo de Belgrade », 17 Ianuarie 1934.

În Albania, evoluția către un protectorat italian, abia mascat prin contracte leonine, pare să se lovească de duhul patriotic al noii generații și de repercusiunile crimei economice. Miniștrii de Stat albanezi nu se sfiesc să declare că nu mai recunosc tratatele din Tirana. Balanța comercială pasivă a Italiei explică « desinteresarea » afișată față de Albania încă din Septemvrie trecut, odată cu condiționarea vărsămintelor viitoare ale împrumutului din 1931, fără de care bugetul albanez nu poate fi, practic, echilibrat ¹⁾. Nu e de mirare că recente negocieri comerciale albanojugoslave din Belgrad, luând ca pretext — după modelul italian — egalarea balanței comerciale, până aci favorabilă Jugoslaviei, au ținut mai ales redeschiderea fruntariei albanojugoslave, închisă din porunca Romei, și au permis în același timp trecerea unor mici subsidii cu contraparte politică, sub formă de avansuri consimțite comerțului albanez sau de despăgubiri acordate supușilor albanezi expropriați în sudul Jugoslaviei. Se înnoadă astfel, în plină criză economică și oarecum din cauza ei, firul rupt al interdependenței acestor ținuturi, care ar putea duce Albania, oricât de nevrăstnică ar fi politicește, în sfera de atracție a pactului balcanic.

Realizarea Anschluss-ului — intrat în domeniul posibilităților internaționale în urma terorismului nazist din Austria — ar provoca nu numai o intervenție militară imediată a Italiei, ci ar stârni totodată ocuparea orașului Klagenfurt și a zonei A a plebiscitului din 1920 asupra Carintiei de Jos de trupele jugoslave ²⁾. Dacă Italia nu poate, a doua zi « după ce s'a liberat de umbra nefastă a unei mari împărății, să admită un Reich de 75 milioane de oameni la porțile Adigelui de Sus și ale Adriaticei » ³⁾, nici Jugoslavia n'ar putea concepe să se lase eventual încercuită pe la Nord de o Italie anxionistă, amenințând direct Slovenia și Croația. Vizita d-lui Suvich la Viena, reluând discuțiile dela Riccione între Dolfuss și Mussolini, a urmărit lămurirea politicii italiene în sensul independenței Austriei și eliminarea fricțiunilor

¹⁾ Ibid., 13 Septemvrie 1933.

²⁾ A. Mousset, *Le Royaume Serbe, Croate, Slovène*, Ed. Bossard, Ed. II, p. 16; « Reichspost » din Viena și « Le Temps » din 29 Decemvrie 1933.

³⁾ « Lavoro » din Genova, 23 Ian. 1934.

primejdioase, pe care starea actuală de instabilitate le-ar putea suscita între Roma și Berlin de o parte, Roma și Belgrad de alta.

Revizionismul roman își are deci reversul: *Ducele apără Tratatul din St. Germain*. Menținerea independenței Austriei ia însă, în socotelile italiene, tâlcul politic al *necesității unui Stat tampon*, dublat de interese economice. S'a vorbit, astfel, la Ballplatz de dezvoltarea schimburilor italo-austriace, de intensificarea traficului feroviar între Austria și Adriatica, ba chiar de dorința Italiei de a face din Trieste portul franc al Europei centrale, ceea ce ar salva, poate, Austria dela picire, dar de sigur fostul port împărătesc.

Toate aceste circumstanțe, disparate în aparență, dar infinit mai intim, mai trainic legate decât arată la prima vedere — fiindcă toate gravitează în jurul aceleiași mări — impun, cred, o adâncire a problemei generale a Adriaticei, printr'o analiză a elementelor ei componente.

* * *

Lăsând la o parte cazul special al Austriei, care în chestiunea Adriaticei n'ar mai putea decât să facă jocul altei Puteri, și limitând problema la Statele ce se razimă azi pe malurile acestei mări, găsim față în față două popoare, a căror unitate națională se așează abia la 50 ani una de alta, deci aproape egal de tinere și energice, dar dezvoltate în condiții geografice, economice și demografice diferite. Primul, încheșat mai de vreme, expansiv prin suprapopulație, nivelat și fanatizat prin fascism, râvnind la «altra sponda», crescându-și copiii militarizați cu strigătul: *La Spalato!* Celălalt, sobru, închis, tenace, făcând eforturi hotărâte de consolidare politică și totodată de modernizare activă în toate domeniile, tot atât de dornic de viață și de libertate, nedispus să-și cedeze vreodată locul de bună voie. Unitatea tardivă a Italiei făcuse pe Bismark să-i recunoască dreptul la un tărâm de expansiune în Albania; după proiectul de expediție, repede abandonat, al lui Crispi, nici o manifestație marcantă nu prezisese încă până la război asemenea velleități de penetrațiune balcanică. Cât despre Dalmația, pretențiile italiene asupra ei sunt de dată relativ recentă.

Generația tânără din Italia se înflăcărează astăzi la gândul unui « Mare nostro », care este expresia cea mai pură a dorinței de stăpânire a malului opus prin încercuirea Adriaticei. Italia speră, prin transformarea Adriaticei într'o mare închisă și scurtaarea granițelor sale militare, să-și facă mâinile libere spre răsărit și să realizeze o economie de forțe, o concentrare a puterilor sale ¹⁾). Chestiunea are deci mai mult caracter psihologic, decât geografic. Poziția intermediară a peninsulei apenine e o slăbiciune naturală, care nu poate fi schimbată. Se poate totuși închipui o înlăturare a efectelor prin degajarea spatelui Italiei de primejdiile dela răsărit. « Mare nostro » e în fond o deviză de politică pur teritorială, astăzi învechită. Deși, după Rapallo, Italia oficială a renunțat la pretențiile formulate în Tratatul din Londra asupra Dalmației, cea neoficială continuă, prin tot felul de societăți, să activeze puternic pentru « eliberarea Dalmației romane oprimate » și pentru restaurarea « granițelor istorice ale Italiei ». După cum în Rusia chiar necomuniștii cred într'o amenințare din afară, fiindcă pretutindeni nu se vorbește decât de înarmarea țărilor capitaliste, în Italia poporul e de bună credință când crede în posibilitatea războiului. Dacă asupra unor teritorii sau drepturi litigioase poți ajunge totdeauna la înțelegere, pacea începe să fie în pericol acolo unde drepturi netăgăduite, consacrate prin tratate, devin litigioase. Rolul pe care atmosfera îl joacă în politică e adesea subvalorat, până ce efectele nu mai pot fi înlăturate ²⁾).

* * *

Alături de acest factor psihologic se așează laturea pitorească a chestiunii. Veneția, Triest, puțin din Istria și din Dalmația, nimic din Albania, e cam tot ce se cunoaște în deobște din problema Adriaticei. Toponimia italianizată a Dalmației, stilul venețian al arhitecturii, amintirile istorice abil reliefate de propaganda italiană, dau acestei provincii un caracter exterior înșelător, datorită căreia pretențiile Romei de stăpânire a Adriaticei au pătruns ușor în opinia publică mondială. Dar numai scuturând imaginea lumii de înfățișări perimate și revizuiind-o fără încetare, vom izbuti s'o păstrăm vie, în spiritul lui Burckhardt.

¹⁾ A. Dresler, *Italien und die Herrschaft im Mittelmeer*, 1926.

²⁾ Schneefuss, *Das Gesetz der Nachbarfeindschaft*, 1930.

La Split, în fața mausoleului lui Dioclețian, se înalță, cu proporții michelangelești și gest de vijelioasă protestare, opera sculptorului jugoslav Mestrovic: statuia de bronz a episcopului Grgur din Nin, care în veacul X a apărat victorios liturgia slavă împotriva limbii latine în biserică. Simbol de reacțiune locală împotriva evului mediu italian, căruia i se opune la Zara, ca înțeles politic, statuia băiatului genovez Balilla — după care au fost botezate organizațiile tinerești fasciste — sau leul venețian ce înstemează cetățile dalmate, stârnind prin amintirea ghiarelor hrăpărețe, regretabile masacre de piatră, ca acele dela Trogir din Decembrie 1932. Luptă surdă, izbucnind uneori violent, luptă aspră de veacuri grăind prin monumente.

Cât de puternică a putut fi influența de 800 ani a dominației venețiene asupra masei țărănești slavo-ilire rezultă din însuși caracterul acestei stăpâniri. Spre deosebire de civilizația romană — care municipalizase tot litoralul după rânduiala italică, introdusese cultura maslinului și a viei, folosind lemnul și industria textilă a Dalmației, croind drumuri prin pădurile Bosniei și exploatând minele ei de fier ¹⁾ — dominația venețiană, cu interese pur comerciale, a fost citadină, iar nu colonizatoare. Republica a lăsat fortărețe și monumente administrative, după cum Biserica a întrebuintat arhitecți și pictori italieni. Renașterea a fost imitată de noblețea venețiană strămutată în Dalmația, ca și de marea burghezie slavă, ce căuta legături cu cercurile dominante. În arhitectura prevenețiană a Dalmației, s'au putut desluși chiar tendințe artistice autohtone și elemente de stil din epoca năvălirilor ²⁾. Cu toată superioritatea numerică a Slavilor, ei n'au putut însă crea o artă și o arhitectură proprie, atât de orbitoare era cultura romană și urmașa ei, Renașterea. Dacă totuși Veneția ar fi ajuns la absorbirea prin civilizație a Dalmaților, Petrarca n'ar fi putut spune, într'o scrisoare din 1351, când nu exista încă idee națională modernă: « Limba, obiceiurile, caracterul sunt deosebite; numai marca ar fi unit cele două popoare, dar și ea le desparte, cum despart Alpii pe Italiani de Francezi » ³⁾.

¹⁾ Th. Mommsen, *Das Weltreich der Caesaren*, Phaidon Verlag 1933, p. 191.

²⁾ Erich Schonert, *Die Architektur Dalmatiens*, Berlin.

³⁾ Ed. Le Monnier, Florența 1864, vol. II.

Exact vorbind, coasta răsăriteană a Adriaticei, din Istria și până la Mostar în Herțegovina, poartă mai degrabă semnele culturii mediterane; case de piatră cu acoperiș de țiglă, străzi strâmte în orașele dese, cultura în terasă, felul de viață, formele economice, situația femeii în familie, asemănătoare cu aceea din Sicilia sau Spania (dar și cu obiceiurile ortodoxe sau musulmane), etc. n'au nimic specific italianesc ¹⁾.

* * *

Dacă trecem dela aceste forme de civilizație la forme politice și sociale, constatăm în primul rând că nu există asemănări între cele două coaste ale Adriaticei decât în privința orașelor-republici și a libertăților orașenești, a căror origine romană a fost dovedită. Dar împărțirea în stăpâniri parțiale, în domenii divizate, ca și gruparea insulelor în mici stăpâniri cu durată variabilă sunt fenomene caracteristice malului slav. După stăpânirea ilirilor din Teuta, după domnia insulară a lui Demetrios, ambele sfărâmate de Roma, primele stăpâniri parțiale ale Slavilor (Zahumlje, Travunje, Duklja, statul Neretvanilor), cele de mai târziu (Zeta, domnia familiei Balșa, a Crnojevicilor, Herțegovina dinastiei Kosaca și, până în zilele noastre, Muntenegrul), chiar domnia dependentă, dar precis grănițată a Frankopanilor în nordul Adriaticei, constituie formele repetate ale aceluiași tip de Stat, mai totdeauna sub cârmuirea unui șef autohton ales. La Nord de Quarnero domină tipul de cârmuire germanică (mărcile: Istria, Friul, comitatul Goriției) sau cel venețian, cu puternica dependență a posesiunilor exterioare. La Sud de teritoriul slav, în regiunea albaneză, se întâlnesc stăpâniri parțiale, dar sub cârmuirea unor șefi străini, iar titlul de oraș-republică e necunoscut.

Un al treilea tip de alcătuire politică, de origine slavă, se întâlnește numai pe coasta răsăriteană a Adriaticei: republica țărănească, pe bază de comunitate familială democratică, cu tendințe de cârmuire autonomă și de neatârnare față de imixtiunea străină (Poljica din sec. XI, Muntenegrul, Krivoșije, Grahovo, comunitățile din Paștrovici, Maini, Braici, Pobori, Zupa din Grbalj, republica piraților Neretvei sau comunitatea Uskocilor din Sanj).

¹⁾ Prof. Dr. Norbert Krebs, *Zur Landeskunde der Karstländer*, XLI.

Veneția a respectat în multe părți această administrație țărănească, întemeiată pe familie sau trib, această alcătuire celulară de esență slavă, existând și azi, în forme analoge, în interiorul Albaniei, de-a lungul apelor sau pe platourile înalte. Albania a scăpat de împărțirea în triburi mai târziu decât coasta slavă, unde numai în Sud dominau triburile, iar în Nord domniile divizate și comunitățile țărănești sau orășenești ¹⁾.

După ce veacul al XIX-lea ajunsese să creeze unități teritoriale mai mari, veacul al XX-lea s'a întors, din motive de politică pur teritorială, la construcția pe celule, prin înființarea statului Fiume și a anclavei dela Zara. Despărțirea Fiumelui de Șușak printr'o graniță, deslipirea Zarei de hinterlandul ei și împărțirea lacului Skutari constitue non-sensuri economice, fără viabilitate.

Două forme sociale caracterizează viața slavilor de Sud și a albanezilor: asociația și alegerea șefului. Comunitatea familială, obștească sau a tribului, alcătuirile de state sub dinastii autohtone, pirateria, haiducia sau cetele războinice, toate au la bază asociația, puternic încheșată înăuntru, afirmându-și neatârnamul în afară, ~~sub conducerea~~ unui șef ales. Din șefi de trib se trag toate dinastiile sudslave și albaneze, dela Balșa la Karageorghevi, dela Skanderbeg la Ahmed Zog. Numai în Nord, pe coasta croată, se pomenesc oameni domnind pe temeiul titlurilor moștenite, iar nu prin alegere. În Ragusa italianizată, se păstrau titlurile slave de Knez, Voievod, etc. Cu excepția Ragusei și a Kotorului, care — potrivit colonatului de origine romană — dăruiau pământ cetățenilor lor, transformând pe țărani în «Kmeți» embaticari, n'au existat deosebiri în felul de viață și formele economice ale populației sudslave. Asemeni comitagiului modern, haiducul nu era socotit hoț, ci refugiat. Sentimentul comunității, al apartinerii aceluiași trib, de care se leagă și economia comună, dăinuește încă în Albania, unde lumea trăiește în cule (Kruja), cu evident caracter de apărare. Această viață de sine stătătoare, în celule izolate, deosebește fundamental coasta slavă de cea italiană. Toate alcătuirile politice sudslave derivă din aceste celule, atât în privința întinderii, cât și a legăturii personale în familie,

¹⁾ Josef März, *Die Adriafrage*, K. Vowinkel Verlag, Berlin 1933, p. 142—145.

neam sau trib, păstrându-se alegerea șefului și autonomia administrației. Tendințe monarhice s'au ivit abia în veacul al XIX-lea, alcătuirile personale, nerezimante pe structura celulară, neizbutind să reziste vremii. Dinastiile Petrovici și Karageorgevici sunt caracteristice pentru trecerea dela familie și trib la asociația de triburi. Dar însăși natura coastei răsăritene a Adraticeii a favorizat unitățile politice mici, alcătuirea celulară fiind la rându-i determinată pentru lupta împotriva dominației străine, pentru tendințele de administrație autonomă și pentru asociația cu alte celule ale aceluiași popor ¹⁾).

Aceste date inițiale ne duc astfel înapoi la premisele geografice ale problemei, de care depinde viața economică și evoluția politică a ținuturilor ce ne interesează.

Înainte de a trece la latura geografică a chestiunii, să amintim un obicei slav, legal recunoscut de Veneția în sec. al XIII-lea, când Ragusa căzuse sub dominația ei, și care arată cât de mare era pe atunci deosebirea între Italia și Dalmația: Stanik-ul (lat. Stanicum, it. Stanico), instituție înrudită cu «jurătorii» noștri, era un fel de tribunal arbitral între supușii a două State sau între două state — Stanikul mic și Stanikul mare — ce se aduna într'un loc neutru și la care fiecare parte numea un număr egal de judecători. E principiul tribunalelor arbitrale mixte, caracteristic slavilor, necunoscut italienilor și care se regăsește, sub trăsături îngroșate, în Dalmația sudică, Muntenegru, Herțegovina și Albania până în sec. al XIX-lea ca «judecată a sângelui», pentru curmarea răzburărilor între două familii sau două triburi ²⁾).

* * *

Adriatica e, de fapt, un golf de 135 km lungime și 10—180 km lărgime, anume golful cel mai nordic al Mediteranei. Către ea converg, și aci stă adevărata ei importanță, trecătorile cele mai lesne de străbătut ale Alpilor. Marea însăși e la răscrucea direcțiilor comerciale cele mai active: către Vest, prin Lombardia, spre Elveția și Franța; către Nord, spre Germania; către Nord-Est,

¹⁾ März, *Op. cit.*, 146—154.

²⁾ März, *Op. cit.*, p. 188.

spre Viena și Europa nordvestică; în fine, către Est, spre Jugoslavia și Ungaria.

Adriatica e înghesuită de lanțuri muntoase paralele cu malurile ei: Apeninii, Alpii și Dinaricii, care nu-i lasă decât acces mărginit spre hinterland. Ea îndeplinește deci condițiile esențiale unei individualități geografice, pretându-se, prin situația ei aproape închisă, la încercările de dominație integrală, repetate în cursul istoriei. Strâmtoarea Otranto, de abia 80 km, se poate închide fără greutate, mai ușor încă supraveghia: de pe înălțimile malului italian zărești malul opus, de unde probabil și credința populară în facilitatea unei dominații corespunzătoare.

Coasta italiană se înalță prin straturi veșnic noi de depozite pe malul lin și fără porturi, care abia la 30 km depărtare oferă o adâncime marină de 30 m. Ancona e adăpostită de dealuri izolate. Spre Nord regiunea inundabilă a văii Padului, caracterizată prin lidii și dune, a înghițit porturi importante ca Ravenna în lagunele ei moarte de potmol.

Coasta jugoslavă, dimpotrivă, se bucură de pătrunderea mării în continent, desenând o mulțime de golfuri și ascunzișuri, care au favorizat din primele vremuri apariția unei populații de navigatori. Văile se întind aci sub apă, formând canale sau golfuri strâmte ca Boka Kotorska (Bocche di Cattaro), Pola și Șibenik, sau coridoare marine de-a lungul coastei, pe când munții răsar abrupt din unde, sub formă de peninsule sau insule, poala lor rămânând sub apă ¹⁾.

Caracterul fizic al coastei răsăritene a condiționat dimensiunile alcătuirilor politice. Spre doosebire de hinterlandul ei, coasta dalmată, dela Isonzo la insulele ioniene, a produs forme politice de întindere foarte redusă, de unde diversitatea evoluției istorice, dar și dependența politică a litoralului. Chiar înainte de stăpânirea Veneției și uneori după aceea, malul răsăritean a fost, din punct de vedere istorico-politic, un ținut absolut original, dinamic, cu alcătuirii maritime celulare pe cât de apropiate, pe atât de străine și dușmane între ele. Nici o regiune n'a fost mai permanent contestată cu armele în mâini, n'a stat mai mult sub

¹⁾ Prof. Dr. N. Krebs, *Op. cit.*, XXXVI; H. Hochholzer, *Die Küsten der Adria*, 1931.

cârmuire străină, nu și-a manifestat mai aprig dorul de libertate, chiar împotriva triburilor înrudite și n'a rămas mai îndelung despărțită de hinterlandul ei, cu toată îngustimea coastei.

Litoralul albanez, spre deosebire de cel dalmat, e o regiune inundabilă, bogată în lagune și mlaștini îngreunând traficul și crearea porturilor, dar întreruptă pe alocuri de dealuri înaintate, apărând câte un port ca Durazzo. Abia la Sud de Valona — al doilea port albanez acceptabil — munții Epirului ating marea, malul devenind abrupt ¹⁾.

* * *

Contrar celorlalte probleme politice, care sunt de obicei probleme *teritoriale bilaterale*, două state pretinzând la aceleași drepturi asupra unui ținut aflat în posesiunea unuia din ele, în cazul Adriaticei e vorba, întâi, de *stăpânirea mării* și, în al doilea rând, de dominația ambelor ei maluri. Din faptul că Italia singură urmărește transformarea Adriaticei în lac interior, prin revendicarea malului opus, și închiderea strâmtorii Otranto, fără ca Jugoslavia să ridice vreo pretenție corespunzătoare, rezultă caracterul *unilateral* al problemei. Cercetările noastre se vor referi, în consecință, numai la obiectul revendicărilor italiene, deci la coasta răsăriteană a Adriaticei, ale cărei caractere deosebite, între Istria și Albania, am ținut să le subliniem.

Velebitul, cu trecători de peste 1000 m, face osebit de grea orice legătură între coasta jugoslavă și interiorul țării. Spre deosebire de Roma, Veneția n'a acordat nici o însemnătate drumurilor, care ar fi păgubit navigației sale. Posesiunea coastei era suficientă ca să-i asigure comerțul maritim. Lăsând la o parte drumurile medievale de caravane, cu popasuri de negustori raguzani, răs-punzând toate în șoseaua Belgrad-Țarigrad, primele drumuri moderne au fost trase pe la 1770 de Austria, după ce se așezase temeinic la Adriatică. Avantajele naturale folosite de tehnica timpului determinară alegerea Fiumelui ca punct final al acestor drumuri, ceea ce a atras și înflorirea portului. Apariția lui Napoleon în Istria și Dalmația a marcat progrese importante în construcția șoselelor, întezită de nesiguranța mării blocate de flota

¹⁾ Herbert Louis, *Albanien*, Stuttgart 1927.

britanică. Opera Mareșalului Marmont a fost reluată în zilele noastre. Nici azi nu există însă un drum neîntrerupt de-a lungul coastei jugoslave, iar dificultățile de construcție a șoselelor interioare, față cu raritatea văilor transversale și lipsa de mijloace financiare, n'au putut fi încă învinse. Valea Neretvei rămâne și acum cea mai practicabilă.

Caracterul torențial al fluviilor ce răspund în Adriatică le face aproape inutilizabile, exceptând părți din Neretva, Krka și Bojana până la lacul Skutari.

Căile ferate se resimt, atât în noul teritoriu italian (Triest, Istria, Fiume), cât și pe coasta jugoslavă, de vicisitudinile fostei Monarhii habsburgice: ignorarea valorii economice și politice a litoralului, rivalitatea celor două Monarhii unite, care duceau o politică opusă de comunicații, și centralizarea legăturilor feroviare spre capitala respectivă (Viena, Budapesta), recte spre portul respectiv (Triest, Fiume).

Moștenind numai frânturi de linii, Jugoslavia a elaborat o rețea nouă, adaptată necesităților economice și militare, cu centrul la Belgrad. Linia Bosniei, începută în timpul războiului, a fost terminată în 1921; cea către regiunea Lika (Zagreb-Split), sabotată până în 1912 de Ungaria contra Austriei, a fost dată traficului internațional în 1925; în 1931 s'a construit un sector din linia Brza Palanka (pe Dunăre)-Pozarevac, considerată ca porțiune a liniei internaționale proiectate Odesa-Bordeaux. În sfârșit, încă din 1928 s'a hotărît realizarea visului lui Pașic de legare a Dunării cu Adriatica printr'o linie Prahovo (pe Dunăre)-Niș-Kurșumlija-Priștina-Pec-Andrijevica-Bjelopolje-Petrovac-Tivat (Boka Kotorska). Această linie tinde să desfunde regiunea minieră a Timocului, folosind totodată, printr'un pod la Țigănași, tranzitul comerțului român și polon spre Italia și alte țări, comerț îndrumat azi pe calea Dunării și a Mării Negre. Sectorul Prahovo-Kurșumlija e gata; porțiunea Kurșumlija-Pec e în construcție; dar de aci înainte până la Adriatică, proiectul prevede, pentru apărarea Statului la granița albaneză, un traseu cu ocoluri uriașe, lung de încă 400 km și costând vreo 4,5 miliarde lei. Aceleași considerații, dublate de rațiuni economice, au determinat construirea sau completarea, cu ajutorul Franței, a liniilor din Macedonia, îndreptându-le spre zona liberă a portului Salonic.

Dincolo însă de problema căilor ferate, dominată de cerințe militare, traficul maritim e menit să rămână și pe viitor cel mai important pentru coasta jugoslavă ¹⁾.

* * *

Vecinătatea imediată a stâncilor cu marea, care a împiedecat adesea așezările omenești și construirea drumurilor, a hotărât și caracterul navigației pe malul jugoslav. N'a fost vorba aci de comerț propriu, cât de navigația pe seama străinilor, nordul servind stăpâniri străine (Roma, Aquileia, Ravenna, Venetia), sudul făcând un comerț de mijlocitor, mai ales de trecere spre hinterlandul turcesc sau spre Muntenegru. Vestita flotă dalmată cu pânze a decăzut acum 50 ani în folosul vapoarelor din Triest și Fiume, navigatorii fiind treptat reduși la starea de pescari.

Inmulțirea liniilor de trafic a determinat în ultimele decenii o scindare a navigației:

1. Micul trafic (bărci, corăbii cu pânze, vapoare) leagă cele 62 insule de coastă și de porturile terestre, bătând prin ieftinătate liniile lungi. Această rețea a fost considerabil sporită, spre folosul populației, de guvernul jugoslav, care a pus în valoare porturi și insule prin instituirea unor noi linii de vapoare.

2. Marele trafic, pornind din Triest, Venetia, Fiume, Suşak, stăpânește liniile lungi spre Grecia, Egipt, Levant, Asia. Încă din Evul Mediu, drumul lung al Adriaticei era preferat, pentru legăturile sale ușoare cu trecătorile Alpilor, drumului paralel al Genovei: e motivul pentru care Genovezii au venit în Adriatică să combată pe Venețieni; Ancona aduna și reexpedia parte din comerțul intermediar destinat Țarigradului și care, în veacul al XIII-lea, se afla în mâinile Pisei. Deschiderea canalului Suezului a sporit importanța Adriaticei, dar curând trecerea terestră prin Brindisi a dragat majoritatea comerțului spre Egipt.

3. Traficul între coastele opuse ale Adriaticei are caracter *unilateral*, fiind aproape exclusiv italianesc, lucru important pentru latura politică a problemei. Liniile pornind din Venetia, Ancona, Bari converg la Zăra, care este, la rândul-i, centrul unei rețele

¹⁾ Dr. Hermine Goll, *Das jugoslawische Küstenland als Wirtschaftsraum*, C. Heymanns Verlag, Berlin.

de linii italiene iradiind în apele jugoslave. Alte linii duc spre Dubrovnik-Gruz și Metkovic, iar în Albania spre San Giovanni di Medua, Durazzo și Valona, ultimul oraș fiind legat de Brindisi și prin hidroavioane.

Porturile celor două coaste diferă fundamental între ele: cu excepția lui Brindisi și Veneția, porturile coastei apusene nu sunt porturi de tranzit, spre deosebire de cele de pe coasta răsăriteană (Triest, Fiume pentru Italia; Sušak, Split, Metkovic, Dubrovnic, Kotor pentru Jugoslavia), tributare hinterlandului lor firesc, uneori chiar dincolo de granițele statelor din care fac astăzi parte. Porturile italiene participă apoi la marele trafic, prin și în afară de Adriatică, pe când cele jugoslave, datorită caracterului coastei, se mărginesc mai mult la trafic local.

Porturile albaneze constituie o a treia grupă distinctă și joacă un rol special: de o importanță pur locală, ele sunt pentru Italia nu numai popasuri de pătrundere economică a Albaniei și a hinterlandului balcanic, ci puncte de sprijin militar. Durazzo, construit cu cheltuială uriașă, are kilometri de cheiuri și o adâncime de 9 m. Când portul va fi terminat, va putea cuprinde un comerț mult mai vast decât al Albaniei și va putea primi cuirasate de zece mii de tone, din care unul singur ar costa de trei ori cât bugetul actual al Albaniei ¹⁾.

Prin raza sa de atracție asupra Elveției, Austriei, Ungariei, Cehoslovaciei și chiar Poloniei, Triest continuă să fie principalul port al Adriaticei. Spre a paraliza concurența făcută Veneției, Italienii caută să îndrume Triestul spre industrializare (vapoare, avioane, mașini, rafinării, metalurgie) acordându-le subvenții considerabile pentru decăderea comerțului. Situată într'un unghi mort, Pola și-a pierdut importanța, ca și Zara, ruptă de țara ce o alimenta. Sušak, cartierul jugoslav al Fiumelui, a răpit acestuia exportul de lemne și zahăr, a crescut prin construcții moderne și a atins, în răstimp foarte scurt, jumătate din comerțul Fiumelui. Šibenik e portul minelor dalmate; Split, al cimentului și totodată centrul comerțului maritim jugoslav. Ambele porturi au fost avantațate de Stat prin scăderea tarifelor feroviare. Dubrovnik își trage însemnătatea mai ales din navigație.

¹⁾ März, *Op. cit.*, XVI.

Jugoslavia a depășit, ca tonaj și număr de vapoare, cifrele atinse de fosta Monarhie dualistă, care avea o populație aproape împărțită și stăpâna marile porturi ale Istriei, astăzi italiene. Traficul a devenit mai intens, punctele de pe coastă sunt mai strâns unite între ele, legăturile între pământ și mare sunt mai active. A intervenit în plus tranzitul prin Jugoslavia, iar în minus traficul terestru Jugoslavia-Italia. Exportul maritim era în 1929 de trei ori cât importul maritim. În general, comerțul de mărfuri prin porturile adriatice a scăzut simțitor în ultimii ani, deși în proporție mai mică decât întregul comerț jugoslav, redus de criza mondială aproape la jumătate.

În concurența întreprinderilor de navigație, Jugoslavia, cu o flotă comercială mai puțin importantă, are față de Italia handicapul unei concentrări mai rapide. (Nu vorbim de flota de luntre a Albaniei, unde micul trafic e privilegiul corăbierilor greci). O decizie a Consiliului Suprem, urmată de negocieri directe, atribuisă în 1921 a opta parte din flota austro-ungară, cu 126.000 tone, Jugoslaviei. De atunci, prin achiziții de vase vechi sau construcții noi în dokuri străine, flota Jugoslavă a ajuns la 866 unități cu circa 345.000 tone, dintre care 82 vase de curs lung, reprezentând 300.000 tone. În concurența internațională, Jugoslavia a rămas totuși puțin în urmă, motorizarea flotei sale comerciale neadaptându-se destul de repede evoluției generale.

Mișcarea de concentrare a flotei italiene a intervenit mult mai târziu. Abia în 1932, s'au contopit, sub impulsul Statului, societățile ce deserveau Adriatica și insulele egee. Prin renovarea flotei, sporirea rețelei, activarea traficului pe anumite linii și înlăturarea muncii duble, traficul italian a crescut la 1,1 mil. mile marine față de 1,4 mil. mile pentru liniile jugoslave (cuprinzându-se și traficul coastei dalmate). Societățile de curs lung au fuzionat în 1931 în două societăți: Italia și Lloyd Triestino.

Concentrarea și diviziunea muncii realizate de flota comercială italiană, înzestrată cu multe vase noi, *a înăsprit concurența în Adriatică*¹⁾. Avantajată prin lefuri ieftine, flota insuficient motorizată a Jugoslaviei e inferiorizată prin marile necesități de

¹⁾ März, *Op. cit.*, 82—99; 120—125.

combustibil ale unităților vechi, cărbunii fiind rari și trebuind aduși din Anglia. Italia, care a procedat în 1932 la o asanare radicală a societăților de navigație prin avansarea subvențiilor făgăduite, mai are privilegiul unei moșteniri de 600.000 tone dela Triest și Fiume; flota ei, care în 1919 se cifra la 1,37 mil. tone, s'a întreit.

* * *

Importanța economică a Adriaticei, în raport cu restul Mediteranei, a scăzut prin deplasarea centrului de greutate politic. Porturi ca Triest sau Fiume, altădată orientate spre Viena sau Budapesta, sunt prea apropiate de Veneția pentru trebuințele comerciale ale Italiei și prea depărtate pentru scopurile ei balcanice. Nici porturile jugoslave nu trag vreun folos din așezarea Belgradului și Zagrebului la distanțe atât de mari în interior; consecința e că litoralul nu mai poate stimula decât într'o mică măsură adaptarea unui hinterland apropiat ca Bosnia, de pildă, la evoluția modernă.

Interesele regiunilor interioare ale Jugoslaviei predomină asupra intereselor coastei înguste, cu toată tendința guvernului de sporire a puterii sale de concurență, prin ameliorarea stării sale economice și îmbunătățirea relativă a comunicațiilor. Coasta jugoslavă rămâne economicește un *ținut ce trebuie mereu ajutat*. Resursele proprii nu-i ajung nici pentru hrana populației, de unde și curentul de emigrare spre America, Franța, Germania.

Această coastă nu slujește atât importului din Italia și alte țări, cât exportului Jugoslaviei. Ea este o *necesitate de viață pentru regiunile interioare ale țării, care o și hrănesc*. În fine, traficul local al punctelor de pe coastă și al insulelor depășește, statistic, în intensitate traficul cu coasta străină. Aceste elemente economice infirmă deci teza după care malul jugoslav, revendicat politicește de italieni, ar fi destinat unei alipiri de coasta opusă numai fiindcă n'are independență în ce privește aprovizionarea.

Puterea de rezistență a coastei jugoslave împotriva revendicărilor străine va spori în măsura consolidării sale economice. Astăzi abia 56% din pământul Dalmației e cultivat; țara e săracă în păduri. În Muntenegru, suprafața necultivată atinge 73%.

Ameliorările anunțate în aceste regiuni pasive sunt menite, prin plantarea a 150.000 ha, să îmbunătățească situația și să oprească, treptat cu împrăștierea, emigrația ¹⁾.

* * *

Acordurile din Santa Margherita (Oct. 1922) și Nettuno (Iunie 1925) au consacrat o serie de privilegii în folosul supușilor italieni stabiliți într-o zonă de 50 km dela coasta jugoslavă. Astfel, italienii pot dobândi pământ în această regiune, pot crea stabilimente industriale și chiar întreprinderi de meseriași, dreptul de așezare fiind pentru ei foarte larg. Băncile italiene pot deveni proprietare în Jugoslavia, prin mijlocirea ipotecilor. Dreptul pescuitului în apele dalmate — amintind quasi-monopolul pescarilor din Chioggia asupra coastei istriene înainte de război — a fost stipulat întâi în Convenția din Brioni (1921) și confirmat la Nettuno. Reciprocitatea pentru Jugoslavia ar fi nulă, coasta italiană fiind săracă în pește.

Anclava italiană Zara, afară de dreptul de import liber al produselor jugoslave și exportul ilimitat, capătă curentul electric mai ieftin și în cantitate mai mare decât locurile jugoslave care-l produc, putând astfel să suprime prin concurență stabilimentele jugoslave ce folosesc același curent; Jugoslavia e datoare să-i pună la dispoziție forța motrice cu precădere, transmiterea curentului privind-o. Prin impozite inferioare celor jugoslave, printr-o subvenție anuală de 18 milioane lire, prin facilități de credit și contrabandă înfloritoare, Zara râvnește să se transforme din post extrem, politic și economic, în centru de atracție pentru ținutul jugoslav învecinat.

Acest complex de drepturi rezervate, fără reciprocitate pentru Jugoslavia, apasă, prin caracterul său unilateral, ca o ipotecă garantând pretențiile politice ale Italiei asupra Dalmației. Lipsa unor drepturi corespunzătoare pentru Jugoslavia în Italia contribuie inevitabil la vechea dușmănie. Inegalitatea condițiilor economice n'a împiedecat totuși împletirea relațiilor comerciale între cele două țări, ba pare chiar a le fi stimulat: 25% din exportul

¹⁾ Conte Luigi Voinović, *Dalmazia, Italia ed Unità Jugoslava*, 1927.

Jugoslaviei era până acum plasat în Italia, care la import nu se clasează decât după Germania, Austria și Cehoslovacia, cu 12 %.

Cum însă exportul Jugoslaviei se referă la toată țara, nu numai la litoral, rezultă că *relațiile economice ale coastei jugoslave cu cea italiană s'ar reduce simțitor dacă prima ar intra sub stăpânirea celei de-a doua*, adică dacă ar fi desprinsă din ansamblul firesc, al cărui export îl mijlocește. Fenomenele observate la Triest și Fiume: scăderea comerțului prin pierderea hinterlandului, sărăcirea urmată de subvenție obligatorie, s'ar manifesta și mai puternic la porturile dalmate, cu mijloace de ajutorare mai reduse. Incât, dincolo de scopurile ei politice, Italia nu poate dori, pentru prosperitatea populației dalmate și pentru ea însăși, o despărțire a coastei jugoslave de hinterlandul ei, despărțire ce ar lăsa-o pradă concurenței strivitoare, ivită în atâtea porturi italiene, și ar însemna noi sarcini istovitoare pentru Statul anexionist.

Scăderea importului italian în Jugoslavia la o treime, în cinci ani, arată cât de sensibilă e economia Adriaticei la schimbări de structură: creșterea puterii de cumpărare a lirei după stabilizare și urcarea conexă a costului de producțiune au determinat — cu toată stabilizarea dinarului în 1931 — scăderea importului italian dela 1.600 milioane dinari în 1926, la 500 milioane în 1931.

* * *

Economia Albaniei, profund înrăurită de împrejurări politice, e încă în plină evoluție: legătura cu economia mondială n'a fost până acum desăvârșită, cea patriarhală continuând să joace primul rol înăuntrul țării. Implementarea economiei albaneze cu aceea a Italiei protectoare e așa de strânsă, în cât anumite fapte — ca împrumutul politic de 100 milioane franci aur acordat în 1931, în plină criză, Albaniei — ies cu desăvârșire din cadrul previziunilor posibile.

Raporturile economice ale Albaniei cu cei doi vecini principali sunt reglementate, de o parte, prin cele două tratate din Tirana (1926 și 1927); de alta prin tratatul de comerț și navigație cu Jugoslavia (1926), dublat de un tratat consular și de așezare, cât și de recentul acord comercial adițional, cu anexa lui privitoare la traficul de fruntarie (1933).

Cât de unilateral e comerțul Albaniei rezultă din faptul că, în 1931, Italia deținea 47% din importul Albaniei și 66% din export, față de 17% la import și 21% la export pentru toate țările balcanice. Dincolo de criza mondială, decăderea comerțului Albaniei se datorește importului italian impus, care dezechilibrează tot mai mult balanța ei comercială. Deficitul comerțului exterior între 1920—30 s'a cifrat la o medie anuală de 14 milioane franci aur, ca să ajungă la 25 milioane în 1931, cu toată reducerea importului cu 30% și a exportului cu 50% față de anul precedent. Deficitul bugetar conex, ridicându-se la 3 milioane franci aur în 1930—1, a fost acoperit din prima tranșă de 10 milioane a împrumutului italian din 1931. Economiiile au redus standardul de viață, oprind orice progres, chiar în creșterea vitelor, unde, în lipsa debușeurilor, sporirea producției nu-și mai avea justificarea.

«Svea» (Società per lo sviluppo economico dell'Albania), întemeiată în 1926, joacă un rol similar cu acel al Companiei Indiilor de pe vremuri: transportă majoritatea importului, în special pentru firme italiene, exclusiv concesionare — conform celor două contracte de împrumut — pentru lucrări publice, trafic, construcțiuni, etc. ¹⁾.

Este ceva anormal în această dependență tot mai mare a două puteri inegale pe tărâm financiar, economic și militar, și aci e *unul din punctele nevralgice ale problemei Adriatice*. Relațiile reci cu Jugoslavia, traficul de fruntarie puțin dezvoltat sau superioritatea traficului maritim sunt insuficiente ca să se explice izolarea economică de până acum a Albaniei de toți vecinii ei, și mai puțin încă acea situație voit creată, în care balanța comercială a Albaniei e tot mai pasivă, bugetul tot mai deficitar, iar utilizarea rațională a mijloacelor oferite e paralizată prin import forțat, ceea ce determină o veșnică «pană» a economiei naționale. Presiunea italiană în Albania, comparabilă numai cu Tratatul din Methuen, impus Portugaliei în 1703 de Anglia sau cu penetrația anglo-rusă în Persia dela 1907 încoace, nu poate decât spori pe viitor neliniștea ce o provoacă.

* * *

¹⁾ Herbert Louis, *Op cit.*

Nicăeri, poate, ideologia Președintelui Wilson n'a găsit teren mai prielnic de experimentare ca pe malurile acestei mări, unde propunerile de mandate, anclave, state tampoane, libere sau autonome, cu sau fără plebiscit, cu sau fără reprezentanță diplomatică liber aleasă, au dat prin juxtapunere și adaptare chipul actual al Adriaticei, care nu încetează să se schimbe prin transgresiunea administrativă a Tratatelor și sub presiunea necesităților economice ¹⁾).

Cât de departe putea merge această ideologie puritană a arătat, de curând, fostul prim-ministru australian Hughes, povestind cum a obținut la Versailles mandatul asupra teritoriului Wilhelm II din Noua-Guinee. Președintele Wilson nu voi să renunțe la ideea unui plebiscit prealabil, decât după ce află că populația insulei e formată în majoritate din canibali. El se grăbi apoi să întrebe dacă Australia ar îngădui intrarea misionarilor americani în țara mandatară. Firește — răspunse Hughes — cu atât mai mult cu cât indigenii nu sunt obișnuiți cu o carne atât de aleasă! ²⁾).

Problema Adriaticei era însă ceva mai complicată decât Noua-Guinee.

Italia avusese grijă să obțină, prin armistițiu, delegația de a ocupa, în numele Aliatilor, Pola, porturile istriene și dalmate, fără a mai vorbi de participarea ei la ocupația interaliată a Fiumelui sau de predarea flotei austriace și ungare, vremelnic intrată în mâinile Saborului croat din Zagreb. În răstimp, mesajul lui Wilson reclamase modificarea granițelor italiene după extinderea națiunilor (punctul 9) și o ieșire liberă la mare pentru Serbia (punctul 10). Pus în curent cu Tratatul secret din Londra al Italiei cu Marii Aliți, colonelul House lansase — într'un comentariu, luat apoi ca bază a negocierilor — noțiunea unor porturi libere la Triest și Fiume, cât și ideea unui protectorat al Societății Națiunilor asupra Albaniei, cu sau fără mandat italian. În fine, abia sosit la Paris, Wilson declară — sub influența slavilor emigrați în St.-Unite — că nu se considera legat de Tratatul din Londra, pe care nu-l

¹⁾ Henry Wickam Steed, *Mes souvenirs*, Ed. Plon 1926, vol. II, 263—5, 308—11, 313—16.

²⁾ † *Le Temps* † din 24 Ianuarie 1934.

semnase și a cărei executare fusese cerută, îndată după armistițiu, de Italia ¹⁾.

Negocierile privitoare la Adriatica, terminate tocmai în 1924, se rezumă de fapt în năzuința Italiei de a păstra cel puțin cât i se făgăduise prin Tratatul din Londra și în tendința Jugoslaviei să-l facă inoperant, întrucât la data semnării sale (26 Aprilie 1915) nimeni nu putea să prevadă desființarea Austro-Ungariei. Cum însă pretențiile politice consemnate în acest Tratat derivă din situația privilegiată pe care elementul italian o avea în anumite provincii ale Monarhiei dualiste, oarecare particularități din împrejurările trecute devin indispensabile.

BARBU BRĂDESCU

¹⁾ Wilhelm Ziegler, *Versailles*, Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg 1933; H. W. Steed, *Op. cit.*, II, 251—4, 257.

PERSPECTIVA ISTORICĂ IN VIAȚA SOCIALĂ

I

CONSIDERAȚII PSIHOLOGICE

După cum aspectul unui obiect poate varia în chipurile cele mai diferite cu schimbarea punctului spațial din care-l observăm, — după cum umbra unui baston poate varia prin schimbarea poziției sale față cu soarele, devenind de câteva ori mai lungă decât însuși obiectul sau reducându-se la un mic cerc egal cu secțiunea transversală a bastonului, — tot astfel realitatea înconjurătoare își schimbă sensul după dispozițiile active și afective, după impresiunile sensoriale anterior și recent suferite, după imaginile memoriale pe care i le scoatem înaintea întru întâmpinare, sau după diversele concepte ori judecăți anterior elaborate dar simultan și adiacent evocate pentru interpretarea realității. Finalitățile, tendințele actuale exercită în mod incontestabil o formidabilă presiune, contribuind la formarea sau la diformarea realității; — ele impun mai întâi atențiunii o anumită selecțiune între datele percepțiunii; ele determină apoi o anumită constelațiune structurală a articulațiunilor întregului percept. În sfârșit, ele îi stabilesc acestuia corespondențe active și afective, așa încât li-l conformează și-l convertesc într'un adevărat organ sau instrument al finalităților sau tendințelor noastre predominante. De aceea e adevărat că « interesul » (adică finalitățile sufletești sau mai corect preocuparea

intelectuală actualmente dominantă) constituie adevărata *formă* (nu «apriorică» ci prealabilă; nu transcendentală ci numai antecedentă) în care turnăm experiența pentru a elabora cunoștința lucrurilor. Lucrurile ne arată forma și conturul pe care li-l dictează interesul nostru, el decupează lumea în obiecte distincte, el stabilește relațiuni și creează înțelesuri.

Între multiplele modalități în care elaborăm și constelăm astfel lucrurile lumii, putem distinge diverse grupe și diviziuni din diverse puncte de vedere. Așa de pildă însăși o anumită dicotomie a tendințelor omenești ne poate desemna împărțirea perspectivelor în două mari tipuri. Este de o parte atitudinea care ne înclină spre acțiune centrifugă, atitudinea eferentă care cuprinde în sine predominarea interesului pentru funcțiunea sensorio-motrice, actuală și voluntară, deci interpretarea obiectivă și pragmatică. De altă parte este atitudinea care ne înclină spre introspecțiune, atitudinea centripetală, aferentă sau mai corect: inferentă. Aceasta cuprinde în sine predominarea interesului pentru latura afectivă și memorială a ființei noastre. În prima atitudine obiectele apar ca pretexte de acțiune voluntară; organizarea, elaborarea conceptelor și tuturor actelor de cognițiune constituie, în cadrele primei atitudini, procese pregătitoare pentru funcțiunile organice-voluntare: defensivă, sau de conservare; agresivă sau de achizițiune; industrială sau constructivă, — sau oricare alt tip mixt. Cunoștința, astfel elaborată, patronată de tendința practică, poartă întotdeauna un caracter utilitar, de un hedonism mai mult ori mai puțin manifest și mai mult ori mai puțin conștient. Lumea construită sub această perspectivă pragmatică, întemeiată pe concepte schematice de diverse grade de generalitate este lumea care ne absoarbe de obicei, pe cei mai mulți și în cea mai largă măsură. Ea e cea considerată ca lume «a simțului comun», pentru că ea e cea într'ale cărei detalii se cuprind planurile de război ale ființei vii contra mediului său, însuflețit sau nu. Perspectiva pragmatică este probabil și în ordinea genetică cea dintâi perspectivă de cognițiune, pentru că este indispensabilă vieții fiziologice adulte în unele specii animale. Inteligența subiecților din observațiunile psihologice ale lui Thorndicke, Watson, Georges Bohn, Köhler, este incontestabil această inteligență pragmatică. Tot ea e cea care permite

copilului de 1—2 ani să efectueze construcții din cuburi precum și primitivului din caverne să vâneze cu ajutorul cuțitului de silex. Ea permite urmărirea voluntară a finalităților, — fie a celor spontane, primare, instinctive, — fie a finalităților secundare născute prin mai complicate procese sufletești.

Sub perspectiva pragmatică, privind un obiect oarecare, vom constata de pildă că avem deaface cu un « cuțit ». Constatarea aceasta se rezumă în ultimă analiză la descoperirea unor particularități esențiale care caracterizează conceptul general de cuțit. A constata că ai de a face cu un cuțit înseamnă a constata în obiectul prezent mijloacele sau calea unei acțiuni posibile, deci calea pentru realizarea, printr'un mod oarecare de mișcare, a unei finalități, tendințe, dorințe. Particularitatea caracteristică a cuțitului se reduce la prezența unei lame tăioase și la alte câteva detalii care evidențiază destinația sau funcțiunea obiectului precum e *mânerul*, servind ca pârghie pentru amplificarea presiunii, precum e materialul rezistent capabil de a înfrânge coeziunea moleculară a unui material pasiv, etc. Ceea ce vezi în ~~cutit~~ când îl privești sub perspectiva exclusiv pragmatică este tocmai prezența acestor particularități și nimic mai mult. În tot cazul, perspectiva pragmatică aspiră întotdeauna spre generic: pe ea nu o privesc detaliile obiectului *individual*. Faptul că un cuțit are o inițială pe mânerul său, că prezintă o mică sgârietură sau o mică pată de rugină pe lamă, nu-i răpește calitatea de « cuțit », — așa încât o persoană, absorbită într'un moment dat exclusiv de nevoia de acțiune promptă, fără răgaz de contemplare, nu va acorda nici cea mai mică atențiune unor atari particularități, ci căutând « un cuțit oarecare », spre a tăia, se va adresa genericului, iar nu individualului.

Cea de-a doua perspectivă sub care poate să apară lumea, în opoziție cu perspectiva pragmatică, n'ar putea fi denumită decât printr'o asociație de termeni care să cuprindă toate varietățile sale. Ea reprezintă o atitudine mintală care ia în considerare un obiect oarecare dar, departe de a-i dibui particularitățile ce-i pot descoperi subsumarea într'o schemă generică de orientare pragmatică, se oprește la individualitatea obiectului prezent, la imaginile pe care asociativ le evocă învăluindu-se într'insele, la atitudinile afective ce confluează cu actualizarea

sa în conștiință. Obiectul e astfel văzut ca un tot organic în care se îmbină însă articulațiuni elementare de origine și de natură afectivă și subiectivă, cu imaginile sensoriale actuale. Afectul descoperit prin introspecțiune se proiectează în exterior asupra obiectului considerat prin percepțiune, contopindu-se în ființa lui, colorându-l și împrumutându-i un sens. Această perspectivă, opusă celei pragmatice, opusă celei pur obiective, schematice, generice, conceptuale, are deci caracter individualizant, subiectiv, contemplativ.

Sub perspectiva pragmatică, lucrurile lumii par ca pretexte de acțiune, orientate în direcția tendințelor și așteptărilor, spre ceea ce nu există încă, dar este voit și apare ca trebuind să existe. Noțiunea de *viitor* nu se cuprinde însă manifest în imaginea sau conceptul lucrului destinat acțiunii: prefacerile posibile, viitorul deci, nu emerg din *lucruri*, ci din acțiunea centrifugă a subiectului: lucrurile ca atari rămân în afară de curgerea timpului. Căutând genericul în lucrurile dimprejur, mintea caută de fapt *constantul*, prezentul de totdeauna, supratemporalul. Timpul rămâne însă un apanaj exclusiv al efortului activ, al procesului interior, central. Variabilul obiectiv e numai accident și e irelevant sau de secundară importanță pentru atitudinea pragmatică a minții. Știința pozitivă, eflorescență supremă a perspectivei pragmatice, studiază într'adevăr variabilul și variațiunile, dar tot pentru a descoperi chiar într'însele constantul, deci intemporalul.

Perspectiva apragmatică îndepărtând din conștiință, cel puțin parțial, finalitățile utilitare, le înlocuește cu alte diverse tipuri de finalitate. Sub lumina ei lucrurile nu mai apar ca pretexte de acțiune spațială, ci de concentrațiune interioară, adică de proiectare simpatetică a interiorului subiectiv asupra actului obiectiv. Varietățile sale sunt numeroase: între ele se cuprind contemplația estetică și cea mistică; între ele se cuprinde un anumit mod de a privi lucrurile (și în special persoanele) care constituie atitudinea fundamentală și indispensabilă a perspectivei etico-sociale. Aci, între varietățile acestei atitudini apragmatice a conștiinței, se cuprinde și ceea ce numim noi « perspectiva istorică ».

Sub perspectiva apragmatică, nu prezența lamei tăioase ne va preocupa în considerarea unui cuțit, și mai ales nu posibilitatea

funcțiunii de a tăia, ci, de pildă, armonia și simetria conturului, jocul luminii pe lamă și alternarea umbrelor sau irizărilor metalului. În acest caz stăm în perspectiva *estetică*. Tot astfel de pildă ne poate preocupa gândul că acesta e cuțitul cumpărat acum cinsprezece ani, în cursul unei călătorii prin frumoase locuri depărtate. Amintirea, pur interioară, pur ideală, pare a se condensa și materializa pe lama rece și dură a cuțitului concret, și viceversa, obiectul concret, greoi, pare a se volatiliza, pare a se desagrega, a se desmaterializa în măsura în care descoperim în imaginea lui atâta sedimentare de imagini pur memoriale, atât de mult « temporal » și atât de mult « fantomatic ». Obiectul e poleit atunci de subiectivitatea noastră cu un fel de *nimb de relicvă*, iar perspectiva sub care-l privim atunci este cea pe care o numim: « perspectiva istorică ». Asupra ei voim să insistăm în aceste pagini.

* * *

Orice obiect poate fi privit sub perspectiva pragmatică sau sub oricare dintre cele apragmatice. Totul depinde de maleabilitatea, de suplețea spiritului. Spiritul vulgar greu se desprinde din atitudinea pragmatică, biologicește mai profitabilă și cu mult mai ades solicitată de exigențele animale. Să nu ne închipuim însă că atitudinea apragmatică ar fi într-un tot un efect al evoluției, al desvoltării culturale (pe care unii, pornind dela punctul de vedere exclusiv animal ar putea s'o considere ca o degenerare sau ca o aberațiune morbidă): ea nu poate fi o creațiune nouă, ci cel mult o accentuare a unor posibilități sau predispoziții inițiale, primare. Să nu uităm că ea a fost dintru început necesară, sub forma embrionară, formării și manifestării vieții sociale. Sub alte forme ea apare în primele documente ale industriei omenești ca preocupare estetică și ca o contrapondere a destinației practice. În chip obsedant, obiectul util voește tot mai mult să fie și frumos; mintea omenească ține să se miște paralel pe ambele planuri: atât pe cel pragmatic, cât și pe cel apragmatic sau contemplativ. Perspectiva istorică sub care privim relicvele nu poate să fi lipsit niciodată dintre posibilitățile minții omenești pentru că de fapt întotdeauna s'a amestecat memorialul în percepțiune, învăluind și luminând actualitatea și

concretul cu o — fie cât de vagă — răsfrângere a idealității și trecutului. Primitivul confundă aceste variate perspective între ele, implicând în acțiunea pragmatică judecăți și concepte elaborate sub perspectiva mistică, estetică și istorică. Toate caracteristicile pe care Lévy-Bruhl le-a asigant mentalității primitive se reduc la acest imbroglío al perspectivelor. Legea participării pe care acest autor o prezintă ca prezidând în procesele gândirii și ca alcătuiind principala distincțiune între logica primitivului și logica noastră nu este decât o consecință a introducerii atitudinilor apragmatice în judecățile care trebuie să conducă acțiunea spre rezultate utilitare. În ochii congolezilor galoanele ofițerilor albi servesc ca mijloc magic care să-i facă invulnerabili (v. « Mentalité primitive », pag. 376), la Kayanii din Borneo nimic din materialul unei case incendiate nu va mai fi utilizat la construcția alteia, din cauza convingerii că astfel o aceeași soartă ar aștepta-o și pe cea nouă (idem, pag. 387); foarte multe triburi identifică complet ustensilele sau vestmintele cu stăpânul lor, astfel încât tratamentul ce se aplică obiectelor e considerat ca aplicat stăpânului; de aci: execuțiunile « în efigie »; de aci obligația de a îngropa utensilele mortului alături cu el; de aci furia care cuprinde pe individul căruia i s'a făcut ofensa de a i se arunca în foc un obiect care-i aparține, ba chiar și atunci când i se face aluzie la intenția de a-i arde un obiect ce-i aparține. Tot de aceea, a da o lovitură de cuțit unui obiect ce aparține altuia exprimă intenția de a-l ucide pe stăpân (« L'âme primitive », pag. 142). Interpretarea acestor concepții va fi cred ușurată prin expunerea ce urmează, mai ales în capitolele imediat următoare, în care se va vedea destul de precis că mentalitatea primitivă nu conține în esență nimic diferit de cea avansată. Delimitarea, excluderea datelor mintale apragmatice din cunoștința pozitivă constituie mândria spiritului modern, — dar credința că atitudinea și datele apragmatice ar putea, ar trebui chiar, să fie complet suprimate din gândirea omenească constituie eroarea, rătăcirea spiritului modern întemeiat pe o psihologie insuficientă și gata la o abominabilă încercare de mutilare a « omenescului » din noi. Dacă « perspectiva istorică » a fost una dintre modalitățile inițiale și firești de a considera realitatea, e drept că amplexarea ei și afirmările ei

în câmpul culturii n'au păstrat un nivel egal în decursul timpului. Fără să fi dispărut efectiv niciodată dintre modurile interioare ale sufletului de totdeauna, variațiunile sale au influențat puternic stilul și orientările culturii din diverse epoci, trădând astfel rolul său constitutiv și indispensabil în prestațiunile spiritului.

* * *

Înainte de a trece la examinarea mai de aproape a « perspectivei istorice » în diversele ei efecte, în acțiunea ei asupra sufletului omenesc și asupra culturii, trebuie să împrăștiem o eventuală confuziune sau un aparent echivoc.

Împărțind aspectele posibile sau perspectivele din care mintea noastră poate privi realitățile, am așezat de o parte perspectiva pragmatică, iar de alta pe cele nepragmatice. Cea dintâi, s'a putut vedea, presupune gândirea conceptuală, generalizatoare și schematică. Aceasta ar putea sugera credința că în orice gândire conceptuală și generalizatoare noi vedem o gândire efectiv pragmatică și că numai prin considerarea obiectului individual în singularitatea sa putem realiza o perspectivă nepragmatică. În acest chip ni s'ar atribui o identificare a clasificării dicotomice « pragmatic-apragmatic » cu opoziția « generalizare-individualizare ».

Nu e însă aceasta convingerea noastră.

De fapt, perspectiva pragmatică înfățișând generalizări, nu pierde, nu poate pierde niciodată contactul cu *concretul*. Actele practice nu se îndreaptă asupra abstractului, ele pot fi mintal conduse numai prin conținuturi de gândire care trasează direcțiuni și modalități de mișcare, — dar tocmai aceasta este caracteristica sau esența « concretului »: concretul e planul mai mult ori mai puțin precis și mai mult ori mai puțin detaliat al unei acțiuni posibile. De aceea concretul presupune spațialitatea. Gândirea pragmatică, urmărind confecționarea unor planuri generale de acțiune posibilă, se întemeiază după cum observam mai sus, pe ceea ce apare ca invariabil, constant, deci intemporal. Chiar temporalul când este luat în considerare sau recunoscut de gândirea conceptuală pragmatică, este, cum a arătat Bergson, așezat și conceput printr'o transpoziție în termeni spațiali.

Astfel el încremenește în formule ce nu mai au nimic din adevăratul caracter al timpului. De aceea, timpul, în gândirea pragmatică este omogen ca și spațiul și se reduce la un fel de prezent prelungit în măsură nedefinită la ambele sale extremități. Pe când perspectiva istorică ne oferă o lume a concretului individualizat, perspectiva realistă a simțului practic ne oferă dimpotrivă o lume a concretului care, generalizându-se, tinde să evadeze din timp pentru a da un concret generic in-temporal.

Gândirea conceptuală are însă și alte procedee, alte planuri de desfășurare decât cele din care decurge perspectiva pragmatică. Nu gândim conceptual numai concepte cu conținut concret, ci și concepte abstracte, extraspațiale. Definiția cartesiană a « ființei » a cărei esență involvă în mod necesar existența e produsul unei gândiri conceptuale în care nu intră nici un termen concret. Gândirea abstractă, ca aceea a algebrei pure, ca a logicii formale, sau ca a metafizicei, deși are exact aceleași procedee formale ca și gândirea pragmatică, nu are propriu zis caracter pragmatic, din cauza materialului abstract pe care-l manipulează și care implicit dictează o oarecare « manieră » specială, o « luare de atitudine » diferită de cea pe care o pretindea manipularea materialului concret. Lumea pe care o clădește e o lume în afara timpului, — deci tot aistorică cum e și lumea perspectivei pragmatice, — dar pe când istoricitatea acesteia din urmă este datorită unui proces expres de progresivă fixare sau încremenire a concretului (care, originar, cuprinde în sine devenirea, inseparabil de intuițiunea sensibilă), lumea perspectivei abstracte e extra-temporală chiar prin natura sa.

În sfortșarea gândirii practice spre « generic » și spre nespațial, universalul nu e propriu zis niciodată realizat; de aceea prin această gândire ne aflăm nu numai totdeauna în concret, dar concretul acesta, oricât s'ar generaliza, păstrează totuși în sine « particularul » insurmontabil. După cum prin numerațiune nu se ajunge niciodată la realizarea unui infinit actual, — astfel prin generalizarea concretului nu se atinge niciodată universalul abstract.

În perspectiva abstractului, timpul este suprimat, pur și simplu, și înlocuit cu « eternitatea », adică cu un *prezent infinit*,

iar nu cu un simplu *prezent prelungit* în mod *nedefinit*, ca în perspectiva simțului practic.

Perspectiva algebrico-metafizică ne oferă o lume a abstractului și a universalului, prin natura sa intemporală.

Despre aceste distincțiuni vom trata în alt articol.

II

EFECTE ALE PERSPECTIVEI ISTORICE ÎN VIAȚA SOCIALĂ

(Raportul între persoană și obiect)

În exemplul unic pe care l-am utilizat mai sus pentru a lămurii în ce consistă perspectiva istorică, spre deosebire de cea pragmatică, vorbeam de un cuțit oarecare și arătam că gândul istoricului acestui obiect pare că se condensează și se amalgamează în materialul din care e construit, dându-i o altă pondere afectivă, înconjurându-l de un anumit nimb care-l deosebește de oricare alt obiect, de oricare alt cuțit, oricât de asemănător ar fi cu acela în particularitățile lui sensibile. Același proces, în măsuri și circumstanțe oricât de variate, se petrece cu cele mai multe dintre obiectele familiare, cu foarte numeroase dintre cele care ne sunt numai cunoscute, dar cu toate cele care ne *aparțin*.

A recunoaște un obiect, fie el văzut anterior o singură dată, însemnează a proiecta asupra lui un număr de imagini eterogene celei actualmente oferite de simțuri, — și a-l interpreta cu ajutorul lor. În individualitatea sa, un obiect nu poate fi recunoscut fără un atare proces. De pildă: zăresc pe masă o pălărie; pălăria aceea îmi evocă înfățișarea pe care un prieten o are când e pe stradă, cu pălăria pe cap. Atunci, deși pălăria e acum pe masă, îi completez imaginea ei prezentă cu simpla amintire a profilului aceluși prieten, — restituind astfel imaginea totală, globală a aspectului pe care-l prezintă prietenul când e pe stradă. Evocând deci un număr de detalii care acum lipsesc, dar plasând imaginea obiectului prezent între acele detalii cu care l-am văzut în oarecare continuitate, reconstituesc

un ansamblu din care obiectul prezent e numai o parte organică și recunoscându-l îl fac să re trăiască în complexul organismului inițial. Interpretarea unei imagini cu ajutorul alteia nu e decât reconstituirea unui total unitar din care făceau parte și unul și celelalte, ca simple articulațiuni. De fapt, totalul acela nu e, și el, la rândul său, imaginea unui obiect mai mare, ci e evocarea unui moment sufletesc, a unui moment din viața mea trecută: un moment în care se cuprind atât imagini de lucruri ori persoane, cât și imagini de mișcări și fapte, dar într'o oarecare măsură re trăirea unor dispoziții sufletești pur subiective: sentimente, înclinații, tendințe, ce se produsese ră simultan cu percepția obiectelor și faptelor de atunci.

Memoria noastră nu înregistrează de fapt decât asemenea « momente » sau « scene », — numai crâmpee dinamice din cursul propriei noastre vieți. Numai în mod artificial gândirea pragmatică detașează sau crede a detașa obiectele luate separat, din complexul subiectiv originar. E un proces de abstragere sau simplificare, util acțiunii într'o măsură oarecare. Dar detașarea sau decuparea aceasta n'are de fapt loc niciodată în mod deplin: obiectele, atunci când sunt privite în individualitatea lor, deci atunci când nu le gândim sub generalizări conceptuale, ne revin în amintire întotdeauna încătușate astfel în scene sau segmente de acestea, ale vieții noastre trecute.

Orice obiect pe care-l recunosc îmi apare deci ca o articulațiune a unui segment din propria mea viață, din personalitatea mea. Îl recunosc numai pentru că îl așez la loc în *Istoria* eului meu interior, pe un plan și într'o constelațiune mai mult ori mai puțin determinate.

Se poate spune deci că în orice obiect pe care-l recunosc, plasez într'o mică măsură *apartenența* mea.

Sunt obiecte în care apartenența mea se afirmă în mod deplin. Apartenența, sentimentul posesiunii din care Aristotel făcea o categorie logică, presupune neîndoelnic un anumit joc de raporturi. E în primul rând: afirmarea unei intențiuni de acțiune liberă și necondiționată, efectuată prin mijlocirea obiectului, — afirmare unită eventual cu amintirea unui caz sau mai multor cazuri în care această intențiune s'a și putut traduce în mod deplin într'o acțiune efectivă. Cazurile amintite sunt, —

cum spuneam, — segmente din viața personală, evocate, și de aceea obiectul ce îmi aparține participă în mod îndoit la personalitatea mea ca articulațiune a amintirii mele și ca articulațiune a aspirațiilor sau tendințelor mele de liberă acțiune viitoare.

Cert lucru, toate aceste însușiri sau calități pe care le atașez imaginii obiectului posedat sunt date subiective, sunt memoriale și voluntare. Cele memoriale, deci istoricul obiectului, antecedentele pe care mi le reamintesc și care fac mărturia că în trecut am uzat de acest obiect în mod liber și necondiționat, — confirmă, animează, încurajează. O mică împrejurare trecută în care am dispus liber de un obiect, creează sentimentul apartinenței, care e cu atât mai vag sau mai puțin accentuat, cu cât mai vagă sau mai accentuată a fost libertatea dispoziției. Dar împrejurarea aceasta trecută, nu poate fi gândită și proiectată asupra obiectului decât prin acel mod de a privi lucrurile pe care l-am numit: « perspectiva istorică ».

Apartinență, proprietate sunt împrejurări psihologice mai întâi, și sociale, juridice, economice mai apoi, — izvorite din această perspectivă.

* * *

Dar chiar fără a crea raportul de apartinență, precis afirmat: grade sau varietăți inferioare de foarte multe tipuri ale acestui raport se stabilesc între noi și lucrurile ce cad în raza percepției sau cunoașterii noastre. Ne apropiem de ele, ne înfrățim cu ele și ne mobilăm amplu și insistent viața noastră interioară cu lucrurile dimprejur. Un viu și activ schimb de influențe se produce neîncetat dela noi la lucrurile înconjurătoare și dela ele spre noi: noi luăm, într'un oarecare sens, forma lor și ele iau forma noastră. Dar această interacțiune ideală n'ar fi posibilă dacă fiecare obiect n'ar intra în mintea și'n sufletul nostru cu povestea sa cu tot, cu mica lui poveste, de obicei, dar câteodată cu câte o lungă și sbuciumată Odisee. Acea apropiere a obiectului față cu viața noastră interioară ia în primul rînd aspectul unui nimb pe care-l proiectăm asupra lui, mai mult ori mai puțin luminos, — dar care-i schimbă aspectul până la completa diformare. Mi-aduc aminte de-o poveste în imagini, apărută

odinioară, mi se pare într'o revistă franceză: ea redă cazul unui vânător sau călător care, rătăcit mai multă vreme într'o pădure, ajunge în sfârșit la căsuța unui pădurar unde găsește pe fata acestuia, singură. Fata e reprezentată mai întâi: urită, ruptă, murdară, sbârlită. Succesiv însă, în scenele următoare desenatorul o înfățișează din ce în ce mai frumoasă, transformându-i toate defectele în farmece și voind să sugereze astfel procesul bine cunoscut de toate manualele de poetică, procesul de alterare a imaginilor, așa cum îl pricinuește amorul. La fel, nu numai stările afective actuale, dar și cele implicate de evocările memoriale, cele legate de imaginile lucrurilor sau faptelor de altă dată, se proiectează și ele asupra obiectului prezent care le-a pricinuit evocarea. Proiectându-se, îl diformează, îl prelucrează. O fată dela țară dintr'un sat al Bărăganului, simplă de tot, fusese de curând adusă la oraș, în serviciu, cam fără voia ei. Din casa stăpânilor, uitându-se seara pe fereastră, zărește stelele. Sub adierea nostalgiei exclamă atunci, surprinsă: « La noi stelele este mai mari... fincă este mai aproape ». « Semiramis » a lui *Paul Valéry* spune:

« C'est une vaste peau fauve que mon royaume !
 J'ai tué le lion qui portait cette peau ;
 Mais encor le fumet du féroce fantôme
 Flotte chargé de mort, et garde mon troupeau ».

E aci, psihologicește, un fel de « histeresis », ca și fenomenul astfel numit în fizică și care constă în păstrarea proprietății magnetice în fierul care a fost supus acțiunii unui magnet. Grație acestui « histeresis » subiectiv, petrecut în imaginea lucrurilor, se construiesc grupări de tip cu totul specific, cum e acela, caracteristic, al valorii ce atribuim banului de aur sau monetelor în genere: ignorată cu totul de copilul care nu vede în discul de metal decât aceea ce simțurile îi revelează actualmente, valoarea banului e o sedimentare lentă de imagini și afecte. E o sedimentare pe care o proiectăm din interior asupra imaginii exterioare.

Perspectiva istorică, în sensul cel mai propriu, apare în cele mai variate chipuri fie în contemplarea *obiectelor*, fie în contemplarea *locurilor* și chiar a persoanelor, și, cum se va vedea într'un paragraf ulterior, ea poate servi și pentru interpretarea

și comentarea unor concepte și a unor idei abstracte, individualizându-se însă și conturându-se, așa încât să apară minții ca niște lucruri sau obiecte concrete.

În ceea ce privește contemplarea obiectului prezent prin perspectiva istorică, un exemplu tipic ne poate servi literatura cu «pipa» lui *Mallarmé*: » à peine eus-je tiré une première bouffée, j'oubliai mes grands livres à faire, émerveillé, attendri, je respirai l'hiver dernier qui revenait... et tout Londres, Londres, tel que je le vécus en entier à moi seul il y a un an, est apparü; ...mon tabac sentait une chambre sombre aux meubles de cuir»... etc.

Un obiect pe care reușim să-l aurim cu pulberea trecutului dobândește o incalculabilă valoare pentru noi, tocmai pentru că trecutul e parte integrantă din noi; trecutul evocat ni-l leagă de inima noastră prin legături strânse, adânci, indisolubile; o adevărată interpătrundere are loc între el și noi, soarta lui se împletește cu ceva dintr'a noastră și în semnificarea obiectului se prelinge ceva din semnificarea eului amplu pe care-l trăim.

Iată, într'un ungher undeva, un obiect de modeste dimensiuni și de modestă înfățișare: un nasture de metal coclit. Cât îți poate atrage atenția și cât te poate opri! Perspectiva pragmatică, obișnuitul nostru aparat de culegere a cunoștințelor, ți-l prezintă sub cele mai defavorabile prognosticuri. Ce funcțiune mai poate îndeplini el? Nimic; în ansamblul nici unei acțiuni de utilitară finalitate proprietățile sale nu pot aduce veritabile direcțiuni și nu pot desemna planuri de mișcare. E un obiect pragmaticește inoperant și de aceea intelectualmente disparent. Dar dacă, — pe o cale sau alta, — aflăm despre coclitul și umilul nasture de metal că el ar fi tăiat de pe tunică unui voevod deshumat din cripta domnească dela Curtea de Argeș, dacă aflăm că e nasturele pe care și-l încheia cu degetele sale un Basarab, descălecător de țară, că trăgându-l ritmic, respirația pieptului voinicesc de peste șase veacuri trebuie să fi lăsat într'însul imperceptibile urme, — că stând prins pe piept a ascultat bătaia unei inimi pe care-o cadentează azi toată suflarea unui neam; dacă descoperi că nasturele are o istorie și că istoria lui se îmbină cu ceva din ce ai știut, din ce ai simțit sau din ce ai visat, — atunci umilul și coclitul nasture prinde

dintr'odată în jurul său o lumină pe care se poate ca alții să n'o vadă, — dar tu o vezi; și în noțiunea pe care o ai tu, de aci înainte, despre micul obiect, lumina aceasta intră, desigur, alături cu notele culese prin simțuri dar ca o notă de primă importanță, ca o notă esențială. Perspectiva pragmatică nu ți-ar fi arătat niciodată laturea aceasta și cu atât mai puțin ar fi fost în stare s'o scoată în evidență. Sub perspectiva istorică vezi însă în obiect ceea ce ochii nu-ți revelează, vezi cu inima și cu întreaga ta viață. E un fel de transcendență care n'are nimic metafizic, dar fără care lucrurile din lume și lumea întreagă ar fi seci, insipide. Perspectiva istorică animează lumea materială și fuzionează viața noastră cu viața a tot ce ne înconjoară.

Intr'un sens foarte apropiat a făcut și Guyau odată o remarcă analoagă: « Représentez-vous, par la pensée (zicea el), une de ces cannes de Provence avec lesquelles on fait des lignes pour la pêche ou des mirlitons pour les enfants, voilà une image qui vous pourra sembler triviale; quittez nos jardins, allez en Grèce et dans le creux d'un roseau tout pareil vous verrez les paysannes d'Olympie transporter un peu de braise d'une chaudière à l'autre. Déjà, en se reculant dans l'espace, en devenant lointaine et exotique, l'image se poétise. Reculez-la maintenant dans le temps, pensez à ce même roseau (nartex) dont parle Hésiode et dans lequel Prométhée apporta la feu du ciel, vous voilà en pleine poésie classique. Et si maintenant vous regardez l'humble canne de Provence de votre jardin, elle sera transfigurée à vos yeux par ce voyage dans l'espace et dans le temps qui à brisé, au moins pour le moment l'association d'idées triviales ». Ceea ce Guyau numește aci asociațiune trivială este desigur perspectiva pragmatică; ceea ce el consideră ca o îndepărtare în spațiu a imaginii este în sens propriu, psihologic, tot o interpretare a imaginii prin ajutorul conținuturilor memoriale referitoare la obiecte analoage văzute *altădată*, aiurea; iar « poetizarea » este interiorizarea și atribuirea unei valori pur spirituale, distincte de utilitarismul acțiunii.

Nici un literat dintre cei cunoscuți n'a fost mai pătruns și mai obsedat chiar de perspectiva istorică a lucrurilor și nici unul n'a redat-o mai frecvent ca *Marcel Proust*. Sunt în opera lui pagini întregi, sunt întregi capitole în care motivul sau,

mai bine zis, în termeni scolastici, « argumentul analitic », este tocmai comunitatea care se stabilește între sufletul nostru și lumea înconjurătoare prin aptitudinea pe care o avem de a privi lumea sub perspectiva istorică. El, pot spune, a definit în câteva pasaje disparate această ipostază a minții umane:

« Une chose que nous avons regardée autrefois, si nous la revoyons, nous rapporte avec le regard que nous y avons posé, toutes les images qui le remplissait alors... Tel nom lu dans un livre autrefois contient entre ses syllabes le vent rapide et le soleil brillant qu'il faisait quand nous le lisions » (*Temps retrouvé*, vol. II, p. 33). « Une image offerte par la vie nous apporte en réalité à ce moment-là des sensations multiples et différentes. La vue par exemple de la couverture d'un livre déjà lu a tissé dans les caractères de son titre les rayons de lune d'une lointaine nuit d'été. Le goût du café au lait matinal nous apporte cette vague espérance d'un beau temps qui jadis si souvent pendant que nous buvions dans un bol de porcelaine blanche, crémeuse et plissée qui semblait du lait durci, se mit à nous sourire dans la claire incertitude du petit jour ». (*Temps retrouvé*, vol. II, p. 39). Și ceva mai departe: « ce que nous appelons la réalité est un certain rapport entre ces sensations et ces souvenirs qui nous entourent simultanément... ». Nu e, științificește, o noutate afirmația aceasta a lui Proust, — orice tratat de psihologie trebuie să vorbească despre « concrețiunile memoriale în percepțiune », — dar originalitatea lui stă în accentuarea importanței memorialului în fiecare clipă și în toată curgerea vieții sufletești: în accentuarea faptului că viața și cunoștința, realitatea și acțiunea, nu sunt, — cum afirmă sensualismul suficient al filozofiei eftine și prea consacrate, — determinate de senzațiune. Că datul exterior, sensorial, e departe de a fi elementul principal pe care se pot construi înțelegerea umii și chiar sentințele morale. Efluviile interioare ale trecutului nostru personal și social creează adevăratul aspect omenesc al lumii, iar fără ele concepțiile despre lume sunt simple abstracțiuni descarnate, exsangue și false.

Fără perspectiva istorică a lucrurilor suntem mașini de calculat și de măsurat, suntem alambicuri sau retorte de bizare

prefaceri chimico-fiziologice, dar nu suntem oameni decât prin scufundarea noastră în trecut sau măcar printr'o cât de ușoară învesmântare în vălul memoriei, deci al istoriei.

Negreșit nu suntem toți și nici întotdeauna deopotrivă de capabili de a ne însuși această atitudine în interpretarea și înțelegerea lucrurilor, nu posedăm aceeași rezonanță poetică și nici nu le atribuim întotdeauna lucrurilor valoarea pe care le-o dă patina vremii. De aceea secole de-a rândul locuitorii Italiei au călcat nepăsători și chiar ostili pe ruinele gloriei romane, lăsând să se distrugă sau distrugând ei înșiși monumente și edificii sfințite de vreme. În orice distrugere a darurilor trecutului este un gest criminal: pentru că în fiecare dar al trecutului trăește o adiere de suflet omenesc, — e ceea ce au pus în lucrul lor creatorii din trecut și e, mai ales, și ceea ce fiind găsit în noi înșine, în sedimentările vieții noastre interioare, este privit de noi ca venind din sufletul altora. Oricât de materialistă și realistă ne-ar fi gândirea de care ne servim în vicisitudinile practicei noastre, un animism imanent și indispensabil, fie el cât de sfios și ghemuit, adaogă gândirii și conduitei noastre tocmai ceea ce ne face oameni și ne dă posibilitatea de a iubi oameni și lucruri. De fapt, numai prin acest animism sugerat, infiltrat gândirii noastre, numai prin acest animism ce decurge inevitabil din perspectiva istorică putem realmente înțelege și iubi pe cei ce ne înconjoară și putem gândi *socialmente* raporturile noastre cu ei.

Existența vieții sociale, ea însăși, este din interior condiționată de putința adoptării perspectivei istorice, înrudită, aceasta, atât de mult cu toate acele atitudini mintale care se îndepărtează de cea exclusiv pragmatică, și deci de egoismul cel mai asocial.

Este între viața socială și perspectiva istorică din care naște tocmai interesul pentru istorie, o atât de strânsă afinitate încât formele înalte ale vieții sociale nu pot apărea atâta vreme cât grupul social nu devine conștient de istoria sa. Nu putem fi ființe sociale dacă nu posedăm un minimum de simț istoric.

De sigur însă, nu numai istoria socială ci și istoria proprie personală, trăită, — cum spune psihologia germană contemporană, —

proiectată fiind asupra lucrurilor, intercalată continuu intuițiunii empirice, este indispensabilă pentru construirea corectă a unui individ social și sociabil. De fapt, istoria socială contează și ea numai în măsura în care a fost asimilată, introdusă în cea personală. Reprezentările de lucruri, fapte și persoane pot contribui la interpretarea sau istoricizarea prezentului, chiar când apariția eului prin simplu împrumut, din povestire sau prin lectură. Lectura sau povestirea vie suplează atât de bine uneori (și mai ales sub raportul acesta) istoria proprie, încât produce un fel de miraj ce continuă, prelungește spiritual personalitatea noastră peste secole anterioare sau peste nedefinite intervale de timp. Eul individual își vede viața sa confundată la origine în viața grupului sau a omenirii întregi, tot așa cum biologicește organismul individual își are rădăcinile sale împlântate în viața organică a speciei întregi.

Astfel se explică de ce, când perspectiva istorică devine o atitudine puternic afirmată a minții, vibrăm intens în fața vestigiilor unui trecut care nu ne aparține personal, dar cu care ne identificăm virtual. Cu aceeași înfiorare vorbește Petrarca despre istoria vieții sale proprii când contemplă:

‡ La dolce vista del beato loco
Ove'l mio cor con la sua donna alberga...‡.
(CLXXXVIII. *Le rime*)

ca și despre istoria neamului său când cântă:

‡ L'antiche mura ch'ancor teme ed ama
E trema il mondo quando si rimemba
Del tempo andato e'ndietro si rivolva...‡.
(LIII, *ibid.*)

Reprezentarea unui obiect își poate dobândi o aureolă impresionantă chiar dacă într'însul vedem un semn de îndepărtată viață omenească fără raportare la o persoană sau la un grup, ci numai la o epocă determinată. Câteodată chiar determinarea aceasta ultimă poate lipsi, păstrându-se numai noțiunea elementului timp acumulat în mari nămeți peste urmele vizibile ale vieții. Tot perspectiva istorică astfel circumstanțiată este cea care ne impresionează atunci când privim cu un special interes o fosilă de ferigă din carbonifer. Mai mult chiar, în unele cazuri

precum atunci când contemplăm un aerolit, mesager al spațiilor interstelare, însuși elementul timp pare a se fi suprimat sau sublimat. Pentru a înțelege care este împrejurarea care aruncă peste intuiția sensorială acest *nimb* de interes și acest vâl de neverosimilitate, să observăm că și mai impresionantă decât contemplarea unui obiect al cărui loc de origine e atât de inaccesibil, ar fi contemplarea acelor flori bizare de nalbă pe care eroul din «The Time Machine» a lui *H. G. Wells* le-a adus din călătoria sa în viitor, peste mii de secole, din lumea Morlocilor și a Eloisilor. Inaccesibilul acesta e de fapt marca indiscutabilă a reprezentărilor elaborate în interior, din date pur memoriale; în ele elementul esențial este introdus de activitatea spirituală, iar ceea ce e reziduu de veche sursă exterioară, adică ceea ce se bazează pe materialitatea experienței are aci un caracter pur accidental și accesoriu. A interpreta sau a stabili identitatea unui obiect actual și concret prin ajutorul unor astfel de construcțiuni pur mintale, radical spiritualizate, înseamnă a arunca asupra realului actual o lumină pe care n'o întâlnești decât pe fața lucrurilor din vis, înseamnă a subordona idealității realitatea și deci a interioriza lumea exterioară topind-o în valurile străvezii ale fanteziei. A avea în față și a palpa a avea ceea ce prin esența sa ține de visul inaccesibil, e o împrejurare care poartă profunde analogii sau afinități cu extazul mistic: mistica este o atitudine sufletească datorită conștiinței de contact sau de comunicare cu principiul suprem al lumii, cu principiul comun al tuturor realităților, deci cu transcendentul. Este descoperirea idealului coborât sau desvăluit în real, — și tot ce cuprinde un element ideal în esența sa nu poate fi întâlnit între percepțiunile reale fără a ne da un fior mistic.

Mintea care traversează o stare de această nuanță trăește de sigur pe alt plan decât cel pragmatic, destinat conducerii acțiunilor de interes fiziologic mai mult ori mai puțin acuzat. Fiziologicul e, aci, înăbușit, acoperit, înghesuit în unghere invizibile, — pe când spiritul se afirmă dominant, triumfător.

Perspectiva istorică este o atitudine mintală de înaltă spiritualizare, deci de umanizare. Ea nu e posibilă animalului, dar e posibilă minților care au depășit animalitatea dovedindu-și în măsuri diferite caracterul uman. Aș putea chiar înclina să

cred că cu cât cineva e mai refractar acestei atitudini, cu atât e mai aproape de animal și mai departe de om.

Perspectiva istorică are un caracter *uman* pentru încă un motiv. A privi lucrurile sub perspectiva istorică înseamnă nu numai a aduce datele pur memoriale într'o cât mai amplă măsură în interpretarea realității actuale, dar a căuta de fapt *omeneșcul* într'însa. În înșirarea cazurilor tipice de aureolare istorică, pe care am redat-o aci mai sus, plecând dela primele două versuri ale lui Petrarca și ajungând la aerolit sau la florile lui Wells, se poate observa că avem deaface cu o trecere treptată. Elementul uman e prezent în prima treaptă, fiind aci interesată viața individuală a poetului, percepută obiectiv de sine însuși; intervenind aci amintiri omenești referitoare la o ființă omenească (Laura) *dispărută*, deci inaccesibilă: amintiri ce fac ca vederea locurilor să fie « la dulce vista del beato loco ». Într'a doua treaptă, lucrurile contemplate nu-și dătoresc valoarea sau nimbul faptului că ar fi aparținut unei persoane, ci unei *colec-tivități* actualmente dispărute. Tot referarea la viața omenească face ca un cuțit de silex sau o amuletă aurigniagiană, o candelă romană sau papirusul cu autentica demotică a unui necunoscut egiptean să primească nimbul acela istoric pe care nu l-ai percepe dacă ai ignora adevărata origine și semnificație a acestor lucruri.

E drept că fosila vegetală carboniferă și aerolitul de care vorbeam mai sus nu mai conțin în mod perceptibil nimic omeneșc. Tocmai de aceea ele nu mai au caracterul pur istoric, — ci mai curând caracterul lor s'ar putea numi: meta-istoric. Dar perspectiva sub care le contemplăm are mai mult decât o simplă analogie cu cea istorică: e în ele un proces de aceeași natură în care pierzându-se treptat noțiunea obiectivă de « om » văzut și gândit în aspectul său exterior, se pronunță tot mai mult interioritatea subiectivă a omului care le gândește. E de altfel încă ceva: e rapida schițare imaginativă a dramei fictive, fictiv trăită de aceste obiecte dealungul valurilor de timp, — și prin această perspectivă meta-istorică ne apropiem de contemplarea estetica, dacă nu cumva pătrundem cu totul într'însa, așa cum am arătat în altă scriere a mea, « Papillons de Schumann ».

EVOLUȚIA REGIMULUI ADMINISTRATIV ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT (1919—1934)

Transilvania și Banatul au fost supuse în ultimii 15 ani la patru regimuri administrative succesive și anume:

a) Regimul anterior unificării (Ianuarie 1919—1 Ianuarie 1926) caracterizat prin faptul că legile organice ungare au rămas în vigoare.

Legile fundamentale ungare aplicate în administrație au fost: Legea XXI din 1886 pentru administrația comitatelor și municipiilor, legea comunală XXII din 1886 și legea XV din 1883 privitoare la finanțele comitatelor.

Decretul Nr. 2 dat la Sibiu la 24 Ianuarie 1919 de Consiliul Dirigent menține în vigoare în mod provizoriu legile sus amintite, aducând totodată unele modificări, socotite necesare prin faptul schimbării suveranității și dispozițiile constituției române.

b) Regimul primei legi de unificare promulgată la 13 Iunie 1925 care a intrat în vigoare la 1 Ianuarie 1926. Această lege este caracterizată prin o centralizare moderată, o mare simetrie organică și o reală simplitate.

c) Regimul legii pentru organizarea administrațiunii locale din 3 August 1929, fructul unei ideologii democratice înaintate care, animată de un sentiment de neîncredere față de puterea centrală a realizat autonomia locală, însă cu prețul unei prea mari complicații a aparatului administrativ și a unor cheltueli pe care criza financiară nu le mai permitea.

d) Regimul actual. Legea dela 1929 a fost supusă la 12 modificări succesive, mai întâi de autorii ei, apoi de guvernele care s'au succedat până astăzi, astfel că normele în vigoare nu mai au decât o foarte vagă înrudire cu legea primitivă.

Experiențele făcute timp de 15 ani, necesitatea de a simplifica aparatul administrativ, diversele ideologii politice care s'au perindat, în sfârșit constrângerea crizei economice au impus o serie de modificări cu caracter empiric, care în realitate au creat un regim administrativ nou.

Astăzi, oscilațiunile datorite diverselor concepțiuni sunt amortizate și principalele partide politice au adoptat, în ceea ce privește problema administrativă, idei foarte asemănătoare și se întâlnesc pentru a realiza un sistem eclectic, care se poate caracteriza în câteva cuvinte: descentralizare locală efectivă, desconcentrare regională a activității Statului și jurisdicționalizare a controlului administrativ.

Acest regim este cu mult superior celui găsit în Transilvania în momentul unirii și celui în vigoare în Vechiul Regat înainte de unificare.

Să examinăm acum evoluția instituțiilor.

I. UNITĂȚILE POLITICO-TERITORIALE

Ungaria este împărțită în comitate, România în județe. Noțiunea de comitat este profund deosebită de aceea de județ. Comitatul care își are originea în faptul cuceririi a fost mai întâi o unitate feodală, pe când județul, ca și departamentul francez, este o circumscripție administrativă creată de lege.

Teritoriile locuite « ab antiquo » de Români au fost considerate de primii regi unguri ca « fundus regius » și împărțite în trei mari zone:

1. Zona supusă direct feodalității maghiare, împărțită la început în șapte comitate și teritorii anexe (septem castra).
2. Zona ocupată de Secui, împărțită în cinci comitate (sedes Siculorum).
3. Zona colonizată de Germani (septem sedes Saxonicum), împărțită în șapte « scaune ».

Comitatul era condus de un membru al înaltei nobilimi numit « Comes », reprezentant direct al regelui; el avea în subordine mica nobilime care îndeplinea slujbele secundare și burghezia din care se recrutau funcționarii birocrați.

În decursul vremurilor, caracterul comitatului s'a modificat; însă nu s'a democratizat nici astăzi.

« Comes »-ul devenit « Főispán » este reprezentantul marei proprietăți, care în Ungaria se confundă cu nobilimea. « Alispán »-ul, ajutorul főkispánului și funcționarii superiori reprezintă burghezia. Adunările electivă aveau un caracter special înrudit cu acela al dietelor provinciale și erau alese cu sufragiul censitar.

Originea feudală a comitatului este atât de înrădăcinată în opinia publică, încât de multe ori în istoria Ungariei, comitatele prin reprezentanții lor legali au creat dificultăți puterii centrale luând atitudini politice protivnice.

Această concepție a lăsat urme chiar în legea XXI din 1886, aplicată la noi până în 1926 și anume § 2, alineatul c prevede că municipiile (comitatul și muncipiul în sensul de astăzi erau atunci municipii) « se pot ocupa și cu alte afaceri de interes public și cu chestiuni ce privesc Statul; le pot supune desbaterii; își pot exprima, privitor la acestea, părerile, pot comunica (aceste păreri) între dânsele și guvernului și le pot înainta sub formă de adresă oricăreia din Camerele legislative » ¹⁾.

Vedem deci că adunările comitatelor erau în drept să exprime păreri în materie de conducere de Stat și să comunice direct cu Adunările legiuitoare.

Județul românesc are un caracter profund deosebit și prezintă multe analogii cu departamentul francez. Amândouă unitățile sunt circumscripții pur administrative create de lege în mod arbitrar și nu-și au obârșia în nici o instituție din vechiul regim.

Departamentul francez a fost creat prin legile din 22 Decembrie 1789, 15 Ianuarie și 16 Ianuarie 1790 și 26 Februarie 1790, ca un cadru geografic pentru serviciile publice. Intenția legiuitorului constituant a fost pe de o parte să șteargă particularismul provincial prin totala desființare a provinciei istorice, iar pe de altă parte să realizeze o unificare administrativă cât mai strânsă.

¹⁾ Traducere după Buletinul Oficial al Ministerului de Interne.

Impărțirea în județe s'a făcut în Muntenia sub Mircea cel Mare (1386—1418) și în Moldova sub Alexandru cel Bun (1400—1432). Aceste diviziuni teritoriale aveau un caracter militar și administrativ; administrații nu aveau nici un cuvânt în gestiunea intereselor regionale.

Adevăratul act de naștere al județului este legea din 2 Aprilie 1864, când Cuza Vodă a creat, după modelul francezesc, județul ca unitate modernă, având un organ deliberativ ales de cetățeni (consiliu) și un organ executiv numit de puterea centrală (prefect).

Județul, ca și departamentul francez, este fructul ideologiei democratice, ostilă privilegiilor de clasă și particularismului provincial, pe când comitatul unguresc este o prelungire modernizată a instituțiilor feudale.

În Ardeal, ca și în Ungaria, considerațiile istorice, faptul cuceririi ungurești și colonizării cu elementele germanice au jucat un rol important în viața comunală. Unele comune, în special cetățile săsești s'au bucurat tot timpul de privilegii dăruite de rege. Municipiile, adică orașele importante, se bucurau ca și comitatele de dreptul de a se adresa direct Corpurilor legiuitoare.

Legea comunală XXII din 1886 a creat o unitate administrativă sui generis: Cercul notarial. Legea ungară cunoaște patru feluri de comune: 1. Comunele mici, care, neavând resursele necesare pentru a susține singure toate organele unei administrații comunale normale, se asociază pentru a suporta în comun cheltuelile birocrăției; 2. Comunele mari, care singure pot suporta aceste cheltueli; 3. Orașele cu magistrat regulat, adică comunele urbane, conduse de un primar ales, de un consiliu și de un senat; 4. Municipiile, egale în demnitate cu comitatele, conduse de un reprezentant al puterii centrale (prefect), de un consiliu și de un senat.

Asociațiile de comune rurale mici (cercuri notariale) prezintă un interes deosebit. În adevăr, această instituție posedă o deosebită supleță, ea se poate adapta cu multă ușurință circumstanțelor locale. Fiecare comună mică își păstrează ființa ei juridică, posedă organele esențiale (consiliu, primar, incasator), are un buget. Prin faptul asocierii în cerc notarial, ea abandonează în mod voluntar unele drepturi și competenți în favoarea unității complexe care le exercită în numele ei. Fiecare comună componentă contribuie cu o cotă determinată la cheltuelile comune. S'a realizat

astfel o împăcare între principiul politic de autodeterminare și principiul economic al unui bun randament al regiei administrative.

Credem că această soluție este superioară celei adoptate în Vechiul Regat, unde satul înglobat într'o comună mare și-a pierdut individualitatea. Legea actuală, constatând faptul că cercul notarial a rezistat tuturor legilor de unificare, s'a mărginit să-l tolereze sub formă de asociație.

II. ADUNĂRILE REPREZENTATIVE LOCALE

După unirea Transilvaniei și Banatului cu Vechiul Regat, guvernul provizoriu provincial (Consiliul Dirigent) a înlocuit regimul electoral unghuresc anacronic, bazat pe sufragiul censitar, cu regimul electoral democratic, conform normelor constituționale românești.

În adevăr, conform legilor XXI și XXII, adunările reprezentative ale comitatelor, orașelor și comunelor erau alese jumătate de contribuabili cei mai greu impuși (virilisti), jumătate prin sufragiul universal (§ 22, XXI și § 32, XXII). Funcționarii superiori erau membri de drept ai adunărilor.

Aceste adunări erau foarte numeroase: 10 până la 200 membri aleși pentru comune și dela 120 până la 600 pentru comitate. Adunările comitatelor și municipiilor erau adevărate diete locale care întruneau reprezentanții marilor proprietari, ai clerului și burgheziei. Reprezentanții erau aleși prin sistemul majorității absolute, minoritatea nu era reprezentată. Alegerile erau conduse de agenții administrației, iar contestațiile erau judecate de administrație (§ 43, XXI și § 50, 52, XXII).

Mandatul adunărilor era de șase ani. Din trei în trei ani, o jumătate din membrii consiliului era primenită prin alegeri parțiale.

Adunările deliberative ale comitatelor și municipiilor nu erau prezidate de un demnitar ales de consilieri, ci de un reprezentant al puterii centrale (főispán). În sistemul românesc toate adunările sunt prezidate de un membru ales de consilieri, reprezentantul Statului având dreptul și obligația să asiste la ședințe în calitate de comisar al guvernului.

Legiuitorul român, aplicând dispozițiile Constituției românești, a dispus că toate adunările deliberative vor fi alese prin sufragiul universal, egal, direct, secret și obligatoriu, prin scrutin de listă cu reprezentarea minorității (art. 17, 101 din legea din 1925 și art. 365 din legea din 1929).

Felul cum minoritatea este reprezentată a variat. Conform legii din 1925 (art. 190) a cincea parte din mandate revine de drept listelor minoritare care au întrunit cel puțin o cincime din totalul voturilor exprimate. Conform art. 401 din legea din 1929, repartiția mandatelor se face proporțional cu masa electorală a fiecărei liste în raport cu numărul total al voturilor exprimate. Se menține condiția că lista minoritară trebuie să întrunească cel puțin 20% din numărul voturilor exprimate pentru a putea participa la repartizarea mandatelor.

Idealul democratic al sufragiului feminin, prevăzut de art. 6 din Constituție, a fost realizat în parte de legiuitorul român, care admite femeile în adunările deliberative locale. Prima etapă o constituie art. 17 din legea din 1925, care permite cooptarea în consiliul comunelor urbane a două până la șapte femei, după importanța orașului.

Pasul decisiv a fost făcut de legiuitorul din 1929, când, prin art. 375, se acordă dreptul de vot femeilor care, pe lângă condițiile cerute bărbaților pentru a fi alegători, îndeplinesc una din cele cinci condițiuni înșirate în acest articol. Unele din aceste condițiuni sunt destul de arbitrare. Prin faptul că sunt alegătoare, femeile devin eligibile în toate adunările locale.

Compunerea adunărilor a variat după concepțiile politice dominante, însă, sub diferite forme și în proporții variabile totdeauna, s'a admis prezența membrilor de drept alături de membrii aleși. Instituția membrilor de drept este destinată să asigure reprezentarea competențelor pe lângă reprezentarea curentelor de opinie. Legea ungară (§ 51, XXI și § 58, XXII) admitea pe unii funcționari ca membri ai adunărilor.

Legea din 1925 fixează o proporție maximă și anume, consiliile comunale și județene se compun din trei cincimi consilieri aleși și până la două cincimi consilieri de drept (art. 17 și 101); legea dă o listă limitativă de persoanele care pot fi consilieri de drept (art. 19 și 103). În această listă găsim reprezentanții învățământului

de diferite grade, reprezentantul cultului celui mai numeros, reprezentanții ministerelor Sănătății, Agriculturii, Lucrărilor Publice, Camerelor profesionale și ai Cooperăției. Pentru a asigura o colaborare între consiliul județean și consiliul orașului de reședință, fiecare consiliu delegea un număr de membri în celălalt consiliu.

Legea din 1929 menține instituția membrilor de drept numai pentru județe și comunele urbane (art. 73, 77 și 198). Legea nu mai fixează o proporție între numărul membrilor aleși și numărul membrilor de drept, ci dă o listă limitativă de persoanele care fac parte de drept din consiliu; această listă este asemănătoare celei din 1925.

Legiuitorul din 1929 a ținut socoteală de o stare de fapt caracteristică Ardealului și Banatului și anume că în aceste provincii nu există o quasi-unanimitate confesională ca în Vechiul Regat și în Basarabia, că populațiunea este împărțită în mai multe confesiuni; în consecință, legea dispune că reprezentanții ambelor biserici naționale (ortodoxă și unită) și reprezentantul cultului minoritar care are cel mai mare număr de credincioși vor fi membri de drept.

Art. 4 din legea modificatoare din 1934 reintroduce membrii de drept în consiliile comunelor rurale și anume: un preot, un învățător, un medic, un veterinar, un agronom și un inginer silvic, dacă sunt în comună. Membrii de drept sunt numiți de prefect. Pentru consiliile județene și urbane, legiuitorul, în scopul de a asigura o legătură de continuitate cu fostul consiliu, admite ca membri de drept pe fostul prefect și fostul primar.

În ceea ce privește durata mandatului, deosebim două concepții deosebite: sub legea maghiară durata mandatului era de șase ani, cu alegeri de preînnoire după trei ani pentru jumătate din numărul mandatelor. Legiuitorul din 1925 a adoptat același principiu, fixând durata consiliului la 8 ani cu alegeri de preînnoire după patru ani. Intențiunea legiuitorului ungar și a legiuitorului român a fost să asigure o continuitate în conducerea afacerilor locale. Legiuitorul din 1929 nu a avut această preocupare; el a fixat durata mandatului tuturor consilierilor la cinci ani. Legiuitorul din 1934 a reluat ideea continuității în conducere și a accentuat-o prin o inovație îndrăznească.

În adevăr, prin art. 12 se decide că durata consiliului este nelimitată, însă, «din trei în trei ani, o jumătate din numărul total al consilierilor aleși se va premeni astfel încât durata mandatului unui consilier să fie maximum de șase ani. La municipii premenirea se va face din doi în doi ani, cu câte o treime din numărul consilierilor aleși».

Evident, această dispoziție asigură o perfectă continuitate și, în teorie, micșorează mult influențele politice; numai experiența va decide dacă această interesantă soluție va da roadele așteptate.

III. ORGANIZAREA

Sub regimul ungar organele comunelor rurale erau:

1. Reprezentanța comunală (consiliu), aleasă cum am arătat mai sus.
2. Antistia comunală, compusă din primar, ajutorul de primar, doi consilieri, notarul comunal, medicul și tutorele orfanal. În comunele mici erau membri notarul, medicul și tutorele cercual (§ 63 XXII). Antistia execută deciziunile corpului deliberativ, ordinele autorităților superioare și îndeplinește alte însărcinări care nu sunt date în competența primarului sau reprezentanței (§ 62). Membrii antistiei sunt toți salariați și aleși pe trei ani.
3. Primarul și ajutorul de primar (jude și jude-ajutor) aleși de reprezentanță pe cinci ani.

Organele comunelor urbane (orașe cu magistrat regulat) erau:

1. Reprezentanța orășenească (consiliu).
2. Antistia compusă din primar, căpitanul de poliție, senatorii și funcționarii superiori comunali. Toți sunt retribuiți și aleși de reprezentanță pe șase ani.
3. Senatul orășănesc, organ executiv restrâns compus din primar, căpitanul poliției, primul notar, primul jurisconsult, medicul comunal și câțiva consilieri (senatori).
4. Primarul orașului ales de reprezentanță pe timp de șase ani și care prezidează toate adunările sau comitetele și este capul administrației comunale. În comunele rurale adevăratul conducător al administrației era notarul.

Organele municipiilor erau:

1. Congregația municipală, adunare reprezentativă numeroasă (până la 400 membri).

2. Senatul orășenesc compus din primar, căpitanul de poliție și toți șefii serviciilor municipale (consilieri). Senatul funcționează ca organ executiv și ca instanță jurisdicțională de prima și de a doua instanță.

3. Primarul ales de congregație pe șase ani, de regulă dintre funcționarii administrativi superiori, prezidează senatul, execută ordinele guvernului și ale prefectului orașului, deciziunile congregației și ale senatului și este șeful administrației comunale.

4. Comitele suprem (prefectul orașului) reprezentantul guvernului care prezidează congregația. Prefectul are supravegherea superioară asupra întregii administrații municipale și asupra tuturor organelor de Stat din cuprinsul orașului, afară de armată și justiție.

Organele comitatului erau :

1. Congregația comitatului, adunare reprezentativă care cuprindea până la 600 membri.

2. Comitetul permanent compus din prefect, ca președinte, subprefect, funcționarii superiori, șefii serviciilor de Stat, primul procuror și comandantul poliției.

3. Vice-comitele (subprefect sau alispán) care este ajutorul prefectului și șef al administrației comitatului, deci în această calitate gestionar responsabil.

4. Comitele suprem (föispán, prefect) conducătorul superior al întregii activități administrative autonome și de Stat.

Funcționarii de specialitate : medicul primar, veterinarul, căpitanul de poliție, contabilii și personalul inferior erau numiți pe viață de prefect. Ceilalți funcționari, începând dela vice-comite, erau aleși de congregație pe timp de șase ani.

Ceea ce constituie una din caracteristicile sistemului unguresc moștenite din Austria e că fiecare organ administrativ avea, pe lângă atribuțiile administrative, și atribuții jurisdicționale. Bunăoară, vice-comitele era prima instanță de apel față de comunele urbane, comitetul permanent instanța a doua, iar ministrul de Interne instanța a treia. Primul pretor era prima instanță de apel în contra deciziunilor autorităților rurale, a doua instanță era vice-comitele, iar a treia comitetul permanent. Senatul orășenesc era instanța de apel în materie de contravenții industriale, comerciale, polițienești, etc.

Legea pentru unificarea administrativă din 1925 a împins simetria până la ultimele ei consecințe, când a prevăzut pentru toate unitățile administrative trei organe:

1. Un consiliu ales cu sufragiul universal și compus din membri aleși și din membri de drept.

2. O delegație permanentă aleasă de consiliu sub formă de comitet restrâns, prezidat de prefect la județ, de primar la comune.

3. Capul administrației, care la județ era prefectul și la comună primarul.

Delegația permanentă avea, și are și astăzi, un caracter mixt. Când exercită atribuțiunile delegate de consiliu, delegația are caracterul unui organ deliberativ, fiindcă în aceste cazuri reprezintă consiliul. Când exercită atribuțiunile date de lege sau când funcționează ca corp consultativ, ea are caracterul unui organ executiv. În sfârșit, când se pronunță în materie electorală, are un caracter jurisdicțional.

În general, legiuitorul român a separat cu mare grijă exercitarea acțiunii administrative de atribuțiunile jurisdicționale, neadmițând sistemul german.

Legea din 1929, în prima ei redactare, a complicat la extrem organizarea administrațiilor locale. În adevăr, găsim următoarele organe electiv:

Consiliul sau adunarea sătească, consiliul comunal, consiliul județean, consiliul asociațiilor generale județene. Fiecare consiliu avea delegația și președintele ei. În plus, delegația județeană și delegația consiliului asociațiilor județene aveau câte un președinte ales distinct de președintele consiliului.

Legiuitorul din 1929 a împins dualismul atât de departe, încât la județ administrația autonomă era încredințată președintelui delegației județene (prefect administrativ ales) și la regiune serviciile autonome erau conduse de președintele asociației generale, pe când serviciile de Stat erau conduse la județ de prefectul numit și la regiune de directorul ministerial.

Acest dualism a fost un izvor nesecat de litigii, și acțiunea administrativă era paralizată prin tutele succesive.

Totuși legiuitorul din 1929 a realizat o inovație fericită: jurisdicțiile administrative.

Legile unificatoare succesive (în număr de 12) au simplificat organizarea administrativă, și astăzi, în urma votării legii din 1934, organizarea actuală seamănă mult cu aceea din 1925.

Astăzi județul se prezintă sub un dublu aspect:

Întâi ca administrator al intereselor pur județene, al doilea ca unitate de desconcentrare a activității Statului. Ambele activități au același conducător: prefectul.

IV. AUTONOMIA LOCALĂ

Trebue să distingem patru faze succesive:

a) Sub regimul legilor ungare, autonomia locală era în aparență mai largă decât aceea acordată de legile române. În realitate însă, această autonomie era restrânsă prin puterile exorbitante ce le aveau reprezentanții Statului: ministrul, prefectul, prim-pretorul. Acești reprezentanți aveau în orice moment, în cazurile pe care ei le socoteau urgente, dreptul de a se substitui autorităților locale (§ 57, 64, 65, 66, XXI și § 94, XXII).

Prefectul în comitat, prim-pretorul în plasă se bucurau de atâta autoritate încât, în practică, opinia lor era determinantă.

Această îngrădire a autonomiei nu rezulta din exercițiul continuu și repetat al unor puteri limitatoare, ci din posibilitatea de a aplica în orice moment măsuri energice care pot merge până la înlăturarea organelor locale, și care pot fi arbitrare, nefiind întovărășite de nici o garanție legală. La aceasta se mai adaugă dreptul de disolvare pe care-l avea ministrul de Interne pe baza unui simplu raport al prefectului.

b) Legea din 1925 a stabilit un regim de centralizare moderată. Cea mai mare parte din actele importante ale administrațiilor comunale erau supuse aprobării prefectului, iar actele administrațiilor județene și municipale, ministrului. Deciziunea prefectului trebuia să fie conformă cu avizul delegației județene, iar decizia ministrului conformă cu avizul consiliului superior administrativ. Avizul obligatoriu al Corpurilor consultative îngrădea arbitrarul unei deciziuni care putea fi inspirată de considerațiuni pur politice.

c) Legiitorul din 1929 a căzut în excesul contrar.

Statul nu mai are nici o ingerință în afacerile locale; controlul și aprobările sunt încredințate tribunalelor administrative.

Acest sistem prezintă inconveniente serioase: mai întâi instanțele juridictionale, exercitând tutela și controlul, iau parte activă la administrație; ceva mai mult, conduc în mod activ administrația, ceea ce nu este compatibil cu menirea lor; apoi, tribunalele, prin caracterul lor și prin faptul că există instanțe succesive, întrebuițează o procedură înceată și complicată, incompatibilă cu ritmul acțiunii administrative. În nici un caz Statul nu trebuie să se dezintereseze de ceea ce se petrece în administrațiile locale; dimpotrivă, el este dator să apere interesele generale și naționale și chiar să apere interesele cetățenilor contra abuzurilor propriilor lor reprezentanți.

d) Sistemul actual este mult mai rațional.

Toate deciziunile administrațiilor locale sunt executorii prin ele însele, afară numai de cinci acte importante și anume: bugetul, împrumuturile, înstrăinările, concesiunile și regulamentele (art. 42 al. 5 din legea din 20 Aprilie 1933).

Tutela și controlul sunt încredințate reprezentanților Statului, prefectului pentru comunele din județ, ministrului pentru județe și municipii. Totuși nici o hotărîre nu are putere executorie înainte de expirarea unui termen de 10 zile, și toate hotărîrile trebuiesc comunicate autorităților de control în termen de patru zile dela data lor. Numai în cazurile de urgență, constatată prin o procedură specială, o deciziune poate fi executată imediat.

În acest interval de 10 zile, în care eficacitatea actului este suspendată, particularii vătămăți în drepturile sau interesele lor, precum și autoritățile de control pot sesiza instanțele administrative, cerând anularea sau reformarea actului.

Deci legiutorul din 1933 a lăsat reprezentanților Statului exercițiul controlului ierarhic și al tutelei administrative (aprobări) și a încredințat instanțelor administrative controlul juridictional al legalității. Astfel fiind, controlul oportunității unor acte importante, cinci la număr, este exercitat de Stat, iar controlul legalității tuturor actelor este exercitat de tribunalele administrative. Chiar și actele de tutelă sunt supuse controlului legalității (art. 45 din 1933).

Materia nulităților tratată în art. 47 și 48 conține dispoziții criticabile și ar trebui revizuită și legiferată mai rațional.

În scopul de a realiza o politică financiară unitară și pentru a împiedeca unele abuzuri, în locul intervenției hărțuitoare și

tărăgănitore a autorităților tutelare, legiuitorul a stabilit limitări legale, sub formă de plafoane care nu pot fi depășite fără a constitui o culpă. Bunăoară, nu este îngăduit să se înscrie la salarii sume care să depășească 40% din veniturile ordinare la comunele rurale, 30% la comunele urbane și județele mici, 25% la comunele urbane și județele care au un venit ordinar până la 50 milioane lei (art. 48 din legea din 14 Aprilie 1933). De asemenea suma destinată deschiderilor de credite nu va putea întrece un procent fixat de lege (art. 46). Consilierii care vor vota cote mai mari decât acele stabilite de lege sunt personal și solidar responsabili pentru suma care depășește cea legală.

Deci legiuitorul a substituit aprecierilor arbitrare, câte odată capricioase, ale unui funcționar, limitele impersonale determinate de lege; dacă aceste limite sunt întrecute, autoritățile de control și contribuabilii pot sesiza instanțele juridictionale. Acest sistem de îngrădire legală, de tutelă impersonală care realizează un oarecare automatism, a fost recomandat de noi încă din anul 1929.

Prin aceste dispoziții, descentralizarea administrativă a devenit o realitate, fără ca puterea centrală să fie dezarmată cu desăvârșire în opera ei de apărare a unității Statului și a intereselor generale.

Când activitatea organelor electiv locale comportă abateri grave, care sunt de natură să compromită interesele Statului sau buna stare a colectivității locale, dreptul de intervenție al Statului merge până la sancțiunea colectivă, adică la disolvarea consiliilor.

Această sancțiune este prevăzută în § 61, XXI din legea ungară. Ministerul de Interne, în baza unui simplu raport motivat al prefectului, poate disolva pe cale de decizie orice consiliu și numi o comisie interimară pe timp de maximum un an; dacă însă alegerile sunt imposibile (?), atunci comisia interimară dănuște un timp nedeterminat.

Legiuitorul român a îngrădit dreptul de disolvare, mai întâi prin alcătuirea unei liste limitative a motivelor care pot îndreptăți disolvarea și apoi prin stabilirea unei proceduri speciale care constituie o garanție de temeinică cercetare a faptelor.

Actualele motive de disolvare sunt înșirate în art. 14 din legea din 18 Martie 1934, care prevede șase motive: imposibilitatea în care se găsește consiliul de a lucra pentru că consilierii nu se întrunesc în numărul cerut de lege; descompletarea consiliului;

prin faptul că au survenit modificări teritoriale; dacă activitatea consiliului compromite interesele administrației locale sau în cazul când consiliul ia hotărâri politice care compromit interesele sau siguranța Statului.

Când aceste fapte au fost constatate prin o anchetă, Statul prin agenții lui sezisează instanțele jurisdicționale care, cercetând temeinicia faptelor în ședință publică și în contradictoriu, pronunță disolvarea consiliului. Într'un singur caz, când siguranța Statului este compromisă, atunci ministrul de Interne poate dizolva consiliul prin o decizie motivată. Această procedură este legitimă deoarece în asemenea cazuri se poate întâmpla ca situația să fie de așa natură, încât să nu permită îndeplinirea unei proceduri judiciare.

Disolvarea sub regimul legii ungare nu era înconjurată de nici un fel de garanție, având la bază o simplă apreciere a prefectului și o decizie a ministrului de Interne. În practică se făceau cercetări, dar această formalitate nu era impusă de lege.

* * *

Din cele spuse mai sus, se poate constata că regimul administrativ aplicat în Ardeal și Banat, ca de altfel în toată țara, înseamnă un progres continuu; acest sistem, după câteva oscilații, tinde a se cristaliza în forme simple, logice și practice. Regimul actual este hotărât democratic; dacă legea din 1929, prin complicațiile și exagerările ei, a pulverizat autoritatea, modificările succesive ale acestei legi au operat o redresare și au creat un regim nou, care a realizat un echilibru între tendințele centraliste și tendințele autonomiste.

Evident, organizarea actuală are nevoie să fie simplificată, raționalizată și randamentul aparatului administrativ trebuie sporit; credem că aceasta nu se poate realiza fără o adâncă remaniere a geografiei administrative.

Raționalizarea administrației Țării este obiectul preocupărilor actuale a tuturor factorilor cu răspundere, totuși trebuie să accentuăm că regimul astăzi în vigoare este cu mult superior, atât regimului pe care l-am găsit în Transilvania în momentul Unirii, cât și regimului practicat în Vechiul Regat înainte de 1925.

JULIAN PETER

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE¹⁾

Una din calitățile structurale ale d-lui Liviu Rebreanu, și nu cea mai mică, este voința. Printr'însa se luminează virtuțile operei sale: egalitatea temperamentală, construcția serioasă, observația probă, imparțialitatea înaintea problemelor sociale, înnoirea subiectelor dela un roman la altul. Nimic nu e contradictoriu și antinomic la cel mai voluntar dintre romancierii noștri, a cărui reușită în carieră nu e decât încoronarea tenacității sale remarcabile. S'ar părea că deviza sa scriitoricească ar fi dictonul: *voiește și vei putea*. Dacă din punct de vedere etic rezultatele voliționale par ilimitate, în domeniul creației se ivește o limită firească, implicată în resursele scriitorului. D. Liviu Rebreanu, căruia îi revine meritul de a fi dat impulsul inițial romanului românesc și de a-l fi pus oarecum la îndemâna atât a publicului cât și a romancierilor ulteriori, își circumscrie posibilitățile destul de limpede în « Ion » și « Pădurea spânzuraților ». Este un până acum neîntrecut zugrăvitor al tendințelor dinamice colective și un analist conștiincios al stărilor sufletești individuale. Cu o lămurire însă: domeniul său nu e acela al complicațiilor morale sau al complexităților resorturilor sufletești. De câte ori totuși atacă

¹⁾ 1. Liviu Rebreanu: *Jar*, ediția a II-a, editura « Adevărul ». — 2. Cezar Petrescu: *Aurul Negru*, editura « Naționala-Ciornei ». — 3. Teodor Râșcanu: *Ileana Lupului*, editura « Universala » Alcalay. — 4. Sergiu Dan: *Arsenic*, editura « Cultura Națională ». — 5. Gib. I. Mihăescu: *Zilele și nopțile unui student întârziat*, editura « Cugetarea ». — 6. Mihail Sebastian: *De două mii de ani*, cu o prefață de Nae Ionescu, editura « Naționala-Ciornei ».

probleme psihologice gingașe în structura lor, le eșafodează arhitectonic, le urmărește creșterea logică, conflictul și catastrofa, dar în definitiv nu le rezolvă decât schematic și în suprafață. În opera sa, distingem așa dar ambiția de a făuri în amândouă direcțiile capitale ale epiceii: socială și individuală. Cea de a doua i se refuză în ceea ce are particular, unic, ireversibil, fiecare caz moral. În schimb, ca un revers favorabil al neajunsului, fiecare caz individual, cercetat prin prisma observatorului social, cată a recupera din deficitul său specific, prin tendința de semnificație tipică, în cadrul social. Ceea ce pierde, ca realizare individuală, recâștigă prin semnificația socială. Cu alte cuvinte, d. Liviu Rebreanu nu parvine a izola — prin artificii anume al romancierului psihologic — insul de societate, spre a-i circumscrie propria evoluție, ca și cum ar fi singur pe lume și nu s'ar reprezenta decât pe sine. Jocul îi rămâne străin. Dimpotrivă, orice ar face, versantul social al vieții își revendică drepturile și câștigă procesul până la urmă.

Observația mai generală are o aplicație actualizată de ultimul roman, *Jar*. Titlul sugerează conflagrația pasională care cuprinde pe tânăra studentă Liana Rosmarin, fiica unui onest funcționar mijlociu. Să privim pasiunea ei pentru locotenentul Dandu, întâi sub aspectul individual. Va trebui să recunoaștem că nașterea, desvoltarea și culminarea sentimentului sunt conduse de autor cu o experiență și o îndemânare ce ține de rutină. D. Liviu Rebreanu a avut ideea ingenioasă de a desvolta acțiunea sa oarecum calendaristic în treisprezece capitole lunare începând și sfârșind cu «Octobre». Ciclul pasiunii se desfășoară deci în fracțiuni de timp egale. Liana este o studentă care la începutul cărții își vede de studii și e principial ostilă categoriei sufiletești a ofițerilor. Ea rezistă cât poate cu un început de antipatie caracteristică nașterii unor sentimente puternice, ofițerului Dandu, fire elementară, redusă la sumbra dorință posesivă. Sentimentul de repulsie și conservare se transformă curând în urma unui asediu îndărrătnic și necuvântător în pasiune totală care duce la dăruirea integrală, fizică și morală. Rezistența ei a fost însă neprevăzătoare. Dacă ar fi păstrat un grăunte de cochetărie și o tactică a refuzului în vederea matrimonialului, de bună seamă această pasiune ar fi căpătat consacrarea legitimă a căsătoriei. Dar Liana iubește fără

calcul și cu un sâmbure de romantism printre prejudecățile căruia se numără și iubirea pentru ea însăși, fără altă finalitate. Liana nu este numai victima propriului ei temperament aprins, dar și a unui preconcept pasional.

După cum spuneam nu se poate imputa autorului o serie de cauze determinante ale nereușitei în creația tipului Lianeii. Analiza pasiunii ei e minuțios dusă la capăt, și totuși Liana nu se individualizează spre a-și contura o figură autonomă de eroină în lanțul victimelor erotice. Sinuciderea ei prin care se eliberează de suferința pricinuită prin căsătoria lui Dandu cu o alta, mai pricepută tacticiană în ale dragostei, și de căsătoria consimțită din rațiuni sociale cu funcționarul superior Alistar e o consecință plauzibilă, poate chiar stringent logică. Ea nu dă însă o culminare emotivă povestirii, după cum în fazele amoroase interesul major se deplasează către centre de interes secundare. Așa de pildă după noi d. Liviu Rebreanu se apropie de creație în persoana lui Dandu a cărui tăcere crâncenă și dârză e încărcată de electricitate. Încă odată d. Liviu Rebreanu izbuteste să creeze caractere primare neevolute, câtă vreme complexitatea morală îi scapă printre degete.

Pe de altă parte să examinăm poziția socială a romanului. Prin faptul că autorul o încadrează circumstanțial în familie cu ordinea ei burgheză în deplinul sens al cuvântului, interesul oscilează între cadru și portret. D. Liviu Rebreanu a dat o prea mare atențiune familiei Rosmarin în componenții ei și relațiile lor profesionale și cotidiene pentru a păstra amorului Lianeii un caracter autonom. Evoluția ei sufletească e privită sub unghiul și în interesele familiei, care își anexează prin legături tradiționale soarta fiicei. Prin urmare moralistul cu tendințe poate involuntar conservatoare și-a împărțit activitatea cu psihologul cazului particular al Lianeii.

În consecință angrenajul familial cuprinde pe această fiică tulburată a Evei și dă o coloratură socială destinului ei. Nu a fost pentru noi nici o mirare în succesul de librărie al *Jarului*. Numele d-lui Rebreanu e un punct de atracție explicabil pentru cetitorul mijlociu, care e asigurat de seriozitatea operelor sale. Nu ne-a mirat de asemenea faptul că un avocat și publicist atașat problemelor etice și sociale, d. Tudor Popescu, a luat această operă ca un pretext fericit problemelor sale obișnuite și în deosebi

preocupării de rosturile familiei. *Jar* deschide din nou chestiunea valorii actuale a nucleului social care este familia. Instituția e poate în scădere, deoarece suportul ei etic și religios e zdruncinat. Deduceți de aci legitimele îngrijorări posibile și chiar necesare, dorința de redresare a instituției, altădată fără fisură, cu puncte nevralgice, poate, dar curabile. Astăzi familia e desorganizată deoarece membrii ei se emancipează pretimpuriu și subordonează interesele ei permanente dorinței de a trăi fără constrângeri, de a gusta cu voluptate experiențe riscate ridicate, la o temperatură care mistuiește până la combustiuinea totală. Considerentele trebuie însă întrerupte deoarece obiectul nostru nu ține de dialectica socială sau religioasă.

Bun observator al societății, de astădată în miezul unei probleme de ascuțită actualitate, cu incursiuni relative la alte probleme mai mărunte, ca situația funcționarilor în conjunctura politică și economică, cu aluzii de cronicar ce se folosește și de personaje cu cheie ca Pantelimon Răcaru, directorul de ziar, și Remus Olo-man, ziaristul și viitorul romancier, d. Liviu Rebreanu întreține interesul activ al cetitorului. În ceea ce privește drama Lianeii încadrată social, ea capătă un relief deosebit și oferă deslegări moraliștilor. Individualizată, viața ei patetică rămâne secundară prin lipsurile analizei în adâncime. Nu știm ce coeficient de banalitate zădărnicește autenticitatea și dramatismul experienței Lianeii. D. Liviu Rebreanu este depășit de o serie de scriitori contemporani cu dânsul, ca d-na Hortensia Papadat-Bengescu, sau chiar mai tineri ca d. Camil Petrescu și alții mai recentți, în mânăuirea instrumentelor de finețe și precizie infinitezimală, când este vorba de mobilurile antinome ale vieții sufletești. Liana sa se desindividualizează în tip spre a se cufunda cu un șir de experiențe negative similare. Ca întotdeauna probitatea constructorului e evidentă, dar în limitele sale, care îi interzic accesul subconștientului și al mobilității vieții sufletești. *Jar* este un roman care deschide câmp discuțiilor sociale, restabilind pe autor în marginile mijloacelor sale.

* * *

Cu *Aurul Negru*, d. Cezar Petrescu continuă și termină dipticul său *Pământ și Cer*, început cu *Comoara Regelui Dromichet*. În *Comoara Regelui Dromichet* am crezut a recunoaște cea mai puternică

operă de până acum a fertilului romancier. Deși din punct de vedere al tirajului acest roman nu trece de limita mijlocie care este a VI-a mie, după cum asigură foaia glorioasă dinaintea falsului-titlu, rămânem la convingerea noastră. Intr'adevăr, în *Comoara Regelui Dromichet*, problematica dualistă: sat-oraș, permanentă romancierului, atinge pe alocuri un *epos* rural măreț. Continuarea acestei cărți se deapănă în regiunea petroliferă a piscului Voevodesei exploatată din ajun de rechinii detestați de autor. *Comoara Regelui Dromichet* se încheie cu începuturile industriei petrolifere pe acest teren, spre a lăsa romanului pe care îl examinăm astăzi, să descrie grandoarea și decadența petrolului. D. Cezar Petrescu e un romancier tradiționalist ale cărui opere teziste exprimă punctul de vedere opus ireductibil progresului tehnic. D-sa este un dușman neîmpăcat al sincronizării noastre industriale. În nașterea și sporirea industriei, acest moralist este cât pe-acți de a implica duhul răului. Este așa dar un agent de rezistență împotriva civilizației moderne și un păstrător al formelor de viață care au caracterizat România Veche. Critica sa socială nu continuă junimismul, ci semănătorismul, a cărui doctrină postula perfecția și statornicia tipului rural în cultura și civilizația noastră. D. Cezar Petrescu face din roman un instrument al pledoariilor sale. Personajele și acțiunea sa sunt simple pretexte pentru ilustrarea unei credințe sociale. Destinul eroilor săi urmează o scară urcătoare sau coborâtoare, după cum respectă sau calcă imperatiivele sale de viață. Cine urmează legea progresului este dinainte sortit catastrofei, afară de cazul că la timp oportun reintră în ordinea anterioară, spre a-și regăsi punctul de plecare.

Este deci o ritmică socială, un dinamism inconciliabil fericirii, deoarece — crede d. Cezar Petrescu — idealul de viață așezată, statică este secretul norocului. Am putea exemplifica cu fiecare roman felul în care acest leit-motiv își găsește aplicații epice deosebite, decurse însă din același principiu logic. Este de reamintit de asemenea că fecundul romancier se folosește uneori de un mod recreativ, de un gen particular de umor descheiat, ca și cum așa de laborioasa lui carieră ar avea nevoie de unele destindări fiziologice. Ba mai mult, cărțile sale, îndeobște serioase ca orice operă de propagandă, sunt alternate de cărțulii rezultate din această vervă odihnitoare pentru autor.

Aurul Negru face parte, ca să se știe, din ciclul cărților doctri-nare, care, chiar dacă sunt punctate pe alocuri cu oarecare umor, participă la tezismul său. Asistăm deci la luptele politice date pentru legiferarea petrolului, fie în sens protecționist-național, fie în sensul participației capitalului străin, la ciocnirile de inte-rese și de pasiuni materiale în care se angajează ca într'un vârtej și cei mari și cei mici. D. Cezar Petrescu posedă, după o carieră aproape decenală de romancier, mijloacele de a construi un roman (când își dă osteneala ca în împrejurarea de față). D-sa știe să mânuiască simetrii, să conducă evenimentele în sensul dorit, pentru ca scara existențelor sale să fie perfect condiționată de păstrarea sau părăsirea normelor propuse de d-sa. Astfel sunt vieți periferice pasiunii petroliste, ca aceea a șefului de haltă, Vartolomeu Diaconu, atras ca o gân-ganie de para demoniacă a « aurului negru », și mântuit dela pierzania sigură numai prin intervenția miraculoasă a lui Zaharia Duhu. Cetitorii *Comorii Regelui Dromichet* își amintesc de acest căutător de comori, per-sonificator al virtuților rasei, neînțeleș de obște, răs și batjocorit de semenii săi, care descoperă comoara neprețuită a celui mai viteaz dintre strămoșii noștri protoistorici, dar o reîngroapă spre a sancționa ticăloșia contemporanilor, și care devine petrolist dintr'o obidă ironică, redobândind stima consătenilor. În *Aurul Negru*, același Zaharia Duhu e un fel de *Deus ex machina*, ocrotitor și mântuitor al celor slabi, începând cu boierul Iloveanu, redus la mizerie într'o mansardă a Parisului (acest boier reprezintă clasa decăzută în urma ridicării arendașilor și apoi a exproprierii).

Demența petrolistă nu are alt doctor decât pe acest filantrop cu bună știință recrutat din categoria răzeșească, nobleța satelor după dispariția mării proprietăți. Zaharia Duhu rezumă înțelep-ciunea rasei, de vreme ce stăpânirea petrolului nu l-a scos din albia cumințeniei sale. E singurul personaj reconfortant care permite romancierului o urmă de optimism. Din partea capita-lului străin, petrolistul Van den Vondel, cum își spune « vânător de țigeti », reprezintă filozofia desamăgită a categoriei respective și ar fi cel mai aproape dintre toate personajele cărții, de creație, dacă d. Cezar Petrescu ispitit de primejdioasa-i vervă n'ar fi făcut dintr'însul un « raisonneur » și nu i-ar fi atribuit evocări din enciclopedia petrolului. Nu expune oare disertul olandez

filozofia istoriei petrolului, prin apropierea ce o face între modernizarea Mexicului lui Montezuma și a civilizației sale Maya și soarta civilizației noastre? Să-l ascultăm *ipsis verbis*: ... « Ce n'a omorât câinii și soldații lui Bernal Diaz și soldații lui Cortez, distruge petrolul. Ce n'a putut să distrugă armatele lui Lisimach, distruge aici petrolul » (pag. 296).

Se va recunoaște că d. Cezar Petrescu exagerează. Exagerează în credința că dela dezastrul preîntâmpinat de Dromichetes cu două sau trei sute de ani înainte de Christos și până astăzi, când trăim presupusul apocalips al « aurului negru », nu a intervenit nici un alt dezastru național din ridicarea căruia să ne verificăm puterile de rezistență și vitalitate.

Nimeni nu va conveni că prima și cea mai grozavă catastrofă a neamului nostru este exploatarea petrolului, care oricum, prin excedentele sale concură alături de grânele noastre la sporirea avutului și progresului național. E deci limpede că nu noi suntem victimele petrolului, ci petrolul ca produs industrial este victima fobiei d-lui Cezar Petrescu. Mai puțin catastrofic și operând fără lentile îngroșătoare, romancierului firește îi era permis să localizeze o dramă în ținuturile petrolifere cu respectarea adevărului omenesc. D-sa a pus însă sub acuzare lichidul negru și toată omenimea care se îndeletnicește cu exploatarea lui. A distribuit anateme și pedepse și s'a bucurat la sfârșit, ca de un semn ceresc, când conjunctura economică mondială a pus frâu vremelnic industriilor petrolului. În perfectă logică satisfacția este minimă și prea puțin providențială, deoarece aceeași conjunctură lovește și producția noastră agricolă, pe care o avem moștenită dinainte de Dromichet. Dar iată! Nu cumva cultura cerealelor suferă pentru că am călcat legile tradiției și am transplantat porumbul din America, de unde tradiția populară face să se coboare sifilisul și de unde fără nici o îndoială ne-a venit pelagra? Este un subiect pe care îl propunem harnicului romancier și arhanghel păzitor al tradiției: « Romanul Porumbului și al dezastrelor sale ».

D. Cezar Petrescu va aduce, nu ne îndoim, aceleași calități de vervă, aceeași îndemânare constructivă și tot atâta învierșunare tezistă. Din aceasta nu pierde însă decât romanul care în exploatarea d-lui Cezar Petrescu e lipsit de darul simplu al vieții și de putere creatoare.

* * *

D. Teodor Râșcanu nu se sfiște să deuteze în roman la o vârstă coaptă, în afară de preocupări artistice de orice natură. Din experiența sa probabilă de moșier moldovean, descendent din boierinași pașoptiști, d-sa scrie un roman rural deosebit de amplu pentru un debutant. Este foarte semnificativ faptul că se poate debuta astăzi mai mult decât onorabil printr'un roman de peste patru sute de pagini și că, în aceste proporții întinse, nu se pierde un începător. D. Teodor Râșcanu izbutește să construiască în proporții juste și cu o bună gradație o dramă din lumea satelor. Este la baza romanului său un fapt-divers aeva întâmplat? Nu știm. Oricum ar fi, *Ileana Lupului* e o povestire împletită dintr'o pasiune amoroasă și o năpastă judiciară în care s'ar putea recunoaște și ecouri profesionale. Istorisirea se situează în preajma și în urma războiului recent, într'un sat moldovenesc. Căsătorită cu disproporție de vârstă, tânăra nevastă a lui Tănăsă Maftei, Safta, țarancă robustă și aprinsă, predestinată a fi o pomiță ca fiică a vestitei Ileana Lupului, ucide cu toporul pe mumă-sa surprinsă în brațele ibovnicului ei, plutonierul de jandarmi Ion Asandei. Acesta înscenează soțului bătrâior terorizat până în ajun de cele două femei, pentru a pune averea sa pe numele Saftei, răspunderea crimei și îl bătă în ocnă.

Ne aflăm deci înaintea unei îndoite năpaste: matricidul săvârșit de Safta și condamnarea nedreaptă a nevinovatului.

Un caz similar de eroare judiciară în lumea satelor descrie și d. Victor Ion Popa, cunoscutul dramaturg, regisor și desenator, în romanul său: *Velerim și Veler Doamne* (Cultura Națională, 1933). Am subliniat la timp extensiunea prea mare acordată de d. Popa laturii detective și judiciare, dar și frumusețea limbii sale, operația artistică prin care și-a făurit o limbă plastică. D-l Teodor Râșcanu nu repetă greșeala predecesorului său; iar referitor la limbajul țărănesc, se ține pe linia realistă fără ambiții artistice. A urmărit să redea limba și atmosfera sătească și a reușit.

Se poate discuta, deoarece autorul însuși se pune pe un plan strict realist, verosimilitatea crimei. Nu o vom face, socotind că oricât ar fi de excepționale datele asasinatului, ele nu sunt excluse, iar tratarea lor e bine motivată. Și evenimentele ulterioare: biandria Saftei remăritată cu Ion Asandei, aventurile erotice succesive până la descoperirea lor de către bărbatul ei care o răpune în

bătăi, confesiunile criminalei pocăite; apoi în ordinea socială, dorința aprigă de pământ cu conflictele corespunzătoare, stările noi politice de după război, fac obiectul cercetării sale epice. D. Teodor Râșcanu nu manifestă propriu zis opinii sociale, dar este vădit că simpatiile sale nemărturisite merg către boierii deposedați prin împrejurările istorice. Cu toate acestea portretele sale nu sunt vițiate sau împinse în negru.

Probabilele sale lecturi naturaliste îl îndeamnă pe alocuri să stăruie asupra unor scene tari, unde recunoaștem ceva din procedeele zoliste. Psihologia sa aplicată pe un teren rudimentar e adecvată și permite așteptări încrezătoare în cariera sa nouă de romancier. Dacă ne este îngăduit să exprimăm un deziderat, ne-ar plăcea să nu se cantoneze exclusiv pe un domeniu relativ facil, pândit de banalitate. În definitiv d-sa a făcut dovada că știe să proporționeze un roman în linii simple. Ii rămâne să se încerce în direcții inedite de observație, spre a se feri de clișeele psihologiei rurale.

* * *

Arsenic este romanul care a obținut în unanimitate premiul de douăzeci și cinci mii lei al societății Tekirghiol-Eforie, în cursul anului 1934, după *Maitreyi* de d. Mircea Eliade, inaugurator al premiului în anul trecut. Cu acest prilej, tânărul autor s'a remarcat printr'o facultate deosebită de reînnoire.

D. Sergiu Dan a debutat în roman în colaborare cu d. Romulus Dianu: *Viața minunată a lui Anton Pann* («Cultura Națională», 1929). Genul romanelor biografice a făcut furoare în Apus mai anii trecuți și deși după împământenirea sa la noi, înregistrează o stagnare, e pe punctul de a fi continuat prin cele două romanțări ale vieții lui Eminescu, întreprinse simultan de d-nii Cezar Petrescu și E. Lovinescu.

Cu tot succesul bine meritat al d-lor Sergiu Dan și Romulus Dianu, al căror roman e o savuroasă reușită, fiecare din doi și-a reluat libertatea pentru a crea în afară de șabloanele sterile ale speciei pomenite.

Primul roman semnat individual de d. Sergiu Dan: *Dragoste și moarte în provincie* («Cugetarea», 1931) a fost o carte căreia puțin i-a lipsit, din pricina finalului grăbit, de a ține loc de

« Madame Bovary » indigenă. Era o povestire în mediul provincial românesc a unui caz similar de bovarism care ne-a izbit, dacă nu prin ineditul situațiilor, dar prin rara onestitate a meșteșugului și prin cumpătarea stilului. A lipsit acestui debut să fie strălucitor, dar l-am remarcat pentru calitățile de probitate profesională extrem de rare la un începător tânăr. Ne-a mai plăcut de asemenea faptul că d. Sergiu Dan nu a debutat cu puerilități de problematică a « tinerei generații » pentru a căpăta susținerea sgomotoasă a peneilor adolescente din revistele tineretului. *Dragoste și moarte în provincie* a fost o adevărată probă de maturitate precoce, a cărei semnificație nu ne-a scăpat dela început.

Arsenic este cu totul altceva. D. Sergiu Dan își regăsește aici calitățile sale manifestate în publicistică, de subțire ironie și de ușurință fără frivolitate. Este un povestitor de rasă, cu un simț ascuțit de observație. Pentru a-i stabili filiația, trebuie să trecem peste capul literaturii noastre și să urmărim linia povestitorilor galici începând cu Voltaire și perpetuată în fiecare generație de nuveliști, cronicari și romancieri sprinteni. Genul frizează bagatela, dar la o mai atentă cercetare, identificăm sub surâsul aparent un sens aproape amar al existenței.

D. Sergiu Dan nu iubește genul autobiografic, cultivat cu prezumție de camarazii săi de generație. D-sa are dreptate dacă socotește că e bine să nu înmulțească seria de « mesaje », unul mai « autentic » decât altul, al romanelor tineretului. Așa fiind nu a scris romanul disperărilor sale, S. O. S.-ul naufragiului său moral. Dar a imaginat existența unui doctor în trăsăturile căruia a lăsat să se strecoare ceva din fizionomia sa spirituală. Doctorul George Filimon e un *alter-ego* intelectual al autorului, plasat însă în evenimente fără nici o raportare la autor, o dedublare în condiții de viață autonome. Punctul inițial dela care pleacă d. Sergiu Dan este constatarea înțeleaptă după care viața desminte zilnic idealul etic al eroismului. Visăm în tinerețe realizarea unui ideal de viață nobil. Ne credem destinați unei existențe patetice și biruitoare, peste mizeriile traiului zilnic, dar în realitate suntem conduși de instincte hedoniste și suntem lași în împasurile stărnite de existență. În asemenea circumstanțe, declamăm și dramatizăm cu toate că nu urmărim altceva decât acomodări mediocre. În orice « idealist » de profesie se ascunde un instinct de lașitate

care ne conservă împotriva vicisitudinilor sau a catastrofelor. D. Sergiu Dan este un anti-romantic care ucide în fașe paiata tragică. Să revenim la doctorul George Filimon, fost intern al spitalelor din Paris, aruncat de concurență la capătul Cotrocenilor, cu o clientelă fantomatică. S'a ridicat de jos și nu s'a ridicat prea sus. Ziua sa în mare parte vacantă e împărțită între evenimente de mică importanță ca savurarea zilnică a cafelei cu lapte și a prăjiturii, care i-a lipsit în copilăria-i sărăcăcioasă, în cofetăria de cartier cu cunoștințe vagi ca aceea a lui Bibi, uriașul bun de profesiune nelămurită. O altă plăcere zilnică este ascultarea patefonului dela etaj care însoțește dansul uneia din cele două fiice ale colonelului de administrație și dresarea simțurilor pentru a identifica mișcările de viață ale locatarilor suprapuși. Sunt amănunte de viață care ar părea futele, dacă nu s'ar explica prin pustiul unei existențe fără familie și prieteni. În acest marasm, doctorul fără clientelă și care n'a trăit în tinerețea sa studioasă, e pus între două femei: o patroană de varieteu, soția lui Bibi, și Alina, fiica mai mică și suavă a colonelului dela etaj. Sunt la drept vorbind primele femei care-i deșteaptă interesul și simțurile. Un romancier nevizat ar dramatiza firește situația și ar face uz de desbateri de conștiință tradiționale. D. Sergiu Dan cunoaște însă sensul lunecător al existenței. Doctorul George Filimon se va îmbăta la primul său chef în varieteul Anei și al lui Bibi, va ceda farmecelor epidermice ale patroanei și-și va înșela prietenul fără scrupul. Așa este viața. Chemat de colonelul reumatic pe patul morții, va avea posibilitatea să abuzeze de naivitatea Alinei și nu va abuza, dar nu din cavalerism, ci fiindcă i s'a părut căderea prea ușoară, ca gestul cu care culegi un fruct de pe o creangă aplecată. Și apoi, dragostea cu o fecioară implică bucurii mediocre și obligații matrimoniale care-i sunt străine. În schimb semiprostituata Ana e prima lui femeie de senzații violente care-i ridică din subconștient o serie de refulări. Ea e capabilă să-l facă mișel față de prietenul său Bibi, gelos față de un protector bogat al ei și să-i insuflă pentru prima oară în viață, ura de moarte contra unui rival preferat. Dintr'o farsă insipidă Doctorul Filimon poartă pe umeri povara unui sinucigaș. Filimon știe că e răspunzător de destituirea și sinuciderea lui Paraschiv, dar nu e capabil de sentimente mari ca remușcarea. Un singur sentiment, ura, îl stăpânește exclusiv

și îl împinge la complicitate, oferind fără rezistență lui Bibi licoarea arsenicală destinată să răzbune doi bărbați deodată. Nici de această dată Filimon nu va avea remușcări și conștiința sa tulbure îi populează numai somnul cu vise sinistre în care se vede arestat, dar până la capăt cinic.

Din fericire viața evită unele cotituri tragice. Până la sfârșit Bibi renunță să asasineze pe protectorul Anei, transformat și în propriul său sprijinitor. Filimon se va agăța de planșa mântuitoare a căsătoriei pe care i-o întinde cu candoare Alina? Nu. Ar fi prea simplu și ar rezolvi arbitrar destinul doctorului. O concluzie de roman este mai adesea comodă și nerezultată din datele morale ale personajelor. Filimon trebuie să rămâie disponibil tuturor experiențelor mărunte și să nu se mântuie, fiindcă probabil o concluzie optimistă ar pune capăt rațiunii sale de a fi. Și anume de a vedea limpede, de a exercita luciditatea necruțător asupra-și, asupra oamenilor și a vieții. Din viziunea sa clară nu se desprinde o concluzie disperată, nici vreun îndreptar moral. D. Sergiu Dan este un amoralist. D-sa unește luciditatea cu ironia și zâmbetul cu grimasa.

Firul unitar al cărții e personalitatea autorului, comunicată personajului pe care și-l substitue. Povestirea e totuși extrem de variată în substanță și ton. Ea oscilează între banalitate și grotesc, sensualism și suavitate, realism interpretat și stare de vis. Sunt unele episoade neprețuite, ca acel capitol diabolic, al VIII-lea, petrecut în prima zi de primăvară a anului, cu cele trei saluturi ale doctorului către primii întâlniți, dintr'o pornire euforică a anotimpului, cu urmări așa de neprevăzute. Nu mai puțin ieșit din comun e procesul subconștient, luminat de dialectica freudiană a refulării, prin care Paraschiv deși nevinovat față de protectorul Anei, « porcul de câine » Buboii, deși distrus în existența sa economică, cu puțin înainte de sinucidere, își asumă vinovăția, ca și cum, atribuindu-și necuviința pe care n'a săvârșit-o, s'ar elibera *ante-mortem* de un întreg trecut birocratic apăsător, de o serie de umilințe îndurate.

Arsenic e o povestire presărată de subtilități, de intuiții, de adâncimi, o carte care la fiecare pas respinge prejudecățile, convențiile, platitudinile vieții și ale genului-roman, cu o inteligență lucidă de puterea corosivă a razelor ultra-violete. E dela sine înțeles

că tipul original, care e doctorul Filimon, trebuie să reapară, ca să se transforme într'o creație definitivă. Il așteptăm într'o urmare vrednică de primul său avatar.

* * *

D. Gib I. Mihăescu și-a făcut apariția în roman după o carieră scurtă de novelist, dar care îl situase pe primul plan al novelisticii noastre.

În cele două volume *La Grandiflora* și *Vedenia* regăsim și astăzi o manieră robustă, o analiză în adâncime a unei serii de obsesii axate în genere în jurul sexualității. Cu o îndrăzneală care a putut să scandalizeze, autorul a răscolit domeniul subconștientului ca nimeni altul.

Cu tot succesul puțin obișnuit, d. Gib I. Mihăescu a vizat ca toți contemporanii săi către roman și ca mai toți inauguratorii dela noi ai genului a dat primul său roman *Brațul Andromedei*, o novelă mai lungă.

Așa a luat naștere la noi romanul, ca o dezvoltare într'o singură dimensiune a nuvelei. Cu al doilea roman al său, *Rusoaica*, autorul s'a consacrat printre cei mai buni romancieri, capabili să depășească structural nuvela, și creatori de viață. *Rusoaica*, subintitulat « Bordeiu pe Nistru al locotenentului Ragaic », este poemul de o desăvârșită construcție epică în care absolutul dragostei cristalizat în femeia străină conferă romanului o demnitate lirică. Pe aceeași linie tematică a novelisticii sale, cartea ridică la un potențial extraordinar iluzia eternului feminin crescută din forțele obscure ale instinctului.

Cu noul său roman, d. Gib I. Mihăescu pare a fi ieșit din cercul de fier al domeniului său. *Zilele și nopțile unui student întârziat* ar fi o carte care s'ar atribui cu greu acestui autor cu grifă personală, dacă n'ar reapare la un moment dat indiciile preocupărilor sale permanente. Și anume o carte de un realism senin, de un umor sănătos. Eroul său e un student întârziat din pricină că a cultivat cu succes chiulul național și în special oltenesc timp de zece ani. Nu este dintre acei studenți, sufocați de funcționarism din lipsa întreținerii familiale, care capătă cu timpul o cută de bătrânețe și o uscăciune sufletească anumită.

Mihnea Băiatu e un tânăr plin de vlagă al cărui timp pierdut a trecut pe nesimțite din pricină că părinții i-au acordat an după an, termene noi. Dar părinții au început să reacționeze, și acest al unsprezecelea an este cel din urmă al răbdării lor. Mihnea Băiatu se agață de un omonim Mih. Băiatu cu examenele în regulă care-i servește de paravan. Cu aceeași simpatică inconștientă e decis să-și eternizeze șederea în București cu gazde complete și cu restaurante din care se strecoară fără a plăti.

Romanul d-lui Gib I. Mihăescu atacă așa dar un tip de student etern, cu o coloratură de oltean șmecher și crai de mahala. Aproape o jumătate din carte e povestirea profitabilei sale șederi la grefierul Nisipoiu, care se isprăvește cu dramatica descoperire a relațiilor sale nepermise cu soția grefierului. Cum intră la gazdă cu un preț de preferință acordat de doamna, cum se însinuiază dela prima vedere în grațiile ei, cum capătă încrederea conștiinciosului funcționar, cum se introduce în petrecerile familiste din cartier, e descris într'un tempo prea încet. În schimb împrăjările ce conduc la descoperirea legăturii adulterine sunt de un umor excelent și gradate cu un meșteșug care ne amintește de o mai veche încercare dramatică a autorului (*Pavilionul cu umbre*). Aventura se isprăvește cu obișnuita escaladare a ferestrei, care intră în procedeele sale clasice. De altfel Mihnea e un tip forte care nu se desumflă în fața gazdelor neplătite, așa cum o dovedește incidentul din tramvai când face față ca un actor priceput d-nei și d-lui Turcitu cu un sânge rece remarcabil. Olteanul nostru cultivă voluptățile delicvenței cu o artă consumată. Găzduit apoi de cucoana Polixeni și de d-ra Vévé, fiica acesteia, din relațiile extraconjugale cu grefierul Vulpache, Băiatu trece prin perspectiva căsătoriei obligatorii cu Vévé. Inscenarea surprinderii lui asupra faptului, e un alt episod bine dramatizat de d. Gib I. Mihăescu, cu o serie inedită de efecte comice, când Băiatu reușește și el să pue la cale un flagrant-delict, spre a trece pe Vévé altuia. D. Gib I. Mihăescu posedă sensul comicului în chip neașteptat. Nu cumva este un indiciu al pregătirii sale pentru comedie? În criza de azi a producției teatrale originale, s'ar putea ca d. Mihăescu să fie chemat a juca un rol însemnat.

Romanul comic până în acest moment ia o întorsătură cu totul opusă. Mihnea a încrucișat de mai multe ori pe sălile Universității

o apariție fatală: Arina, azistenta dela filozofie, o vampă care de aci înainte va introduce o schimbare radicală în structura sufletească a personajului. Se pare că d. Gib I. Mihăescu nu a înțeles să renunțe cu totul la vechea sa predilecție pentru sumbrele obsesii ale sexualității. A simțit nevoia după un intermezzo de vodevil transpus în roman, să revină la temele sale de patologie a vieții sufletești. Că Arina este o predestinată turburărilor sexuale din pricina sistematicii refulări, prin studiile ei abstracte ale instinctului primordial, înțelegem. Ce poate fi mai nefiresc pentru un scriitor ca d. Gib I. Mihăescu, care polarizează totul în jurul sexului, decât cazul unei tinere fete frumoase care în loc de a flirta studiază pe Kant? D-l Mihăescu este logic cu sine însuși. De aceea Arina trebuie să sfârșească prost. Este cam sumar, nu împărtășim punctul său de vedere, dar îi urmărim ițele. Ceea ce ni se pare însă cu totul contradictoriu este terenul moral de secătură al lui Mihnea Băiatu, pe care romancierul va însămânța o pasiune naivă și timidă de adolescent, pentru Arina. Ne-am deprins cu această figură de zevzec impermeabilă oricărei seriozități în fața vieții și ne trezim dintr'odată cu răsturnarea datelor sufletești esențiale.

Iată-l deci pe acest Panurge autohton și veteran universitar ca un suspinător de optsprezece ani căruia îi trebuiesc luni de zile să-și calce pe timiditate și să facă cunoștință cu « aleasa inimii sale ».

Odată ce-a făcut cunoștință, se va culca alături de ea ca Tristan și Isolda, frățeste, ba chiar fără mijlocirea legendarei săbii. Cu acest regim de post Arina va aparține întâi unui snob, Noel, numai apoi lui Mihnea și va muri în urma unui avort. Din moment ce romancierul a violentat logica internă a lui Mihnea, ar părea firesc să tragă ultimele consecințe ale complicației sale sentimentale. Nu ne-am mira dacă Mihnea s'ar sinucide sau ar fi cuprins de o demență erotică. D. Gib I. Mihăescu ne ține însă din surpriză în surpriză. Mihnea Băiatu se consacră filozofiei în amintirea mistică a iubirii sale. A fost atins de harul spiritualității care îl va transforma din pușlama în filozof.

Nu putem accepta cu seninătate arbitrarul desnodământului. Tipul primordial de oltean șiret trebuia să-și păstreze dacă se poate spune puritatea. Până la un punct gluma ni s'a părut

reușită: în timpul curții sale cu sorți puțini de izbândă, Mihnea era pus să citească întocmai ca pisica în calendar, tratate de filozofie, spre a găsi calea, prin conversații filozofice, la inima fetei. Era o stratagemă și nimic altceva. Dar a schimba pielea personajului cu seriozitate, e o falsă intuiție de romancier, o erezie. Cu aceste rezerve deosebim în cartea d-lui Gib I. Mihăescu două părți bine deslușite, dar cea de a doua e radical falsă. Din acest punct de vedere *Zilele și nopțile unui student întârziat* înseamnă o apreciazabilă înnoire prin prezentarea unui tip bine închegat cu superioare mijloace comice, dar a cărui inconsecvență denaturează adevărul.

* * *

De două mii de ani pune în discuție problema judaismului, suferința evreilor în Diaspora, idișismul, sionismul, asimilismul. La aceste chestiuni răspunde și d. prof. Nae Ionescu în prefața sa, deplasând problema de pe terenul rasial, confesional, istoric, pe acela teologic. După d. Nae Ionescu, evreii sufăr din motive religioase, deoarece și-au îndeplinit menirea de a dărui omenirii pe Messia, dar au păstrat solzi pe privire, nu l-au recunoscut și îl așteaptă mereu fără folos. Problema este pusă fără îndoială logic, dar nu lămurește cauzalitatea istorică așa de complexă și nu propune soluții practice sau teoretice; afară de cazul că, în strânsă logică, remedierea problemei judaismului ar fi creștinarea în masă a evreilor, pentru ca să aplicăm dictonul: «sublata causa, tollitur effectus». Chiar în cazul când nu suntem de acord cu punctul de vedere al d-lui prof. Nae Ionescu, căruia nu-i vom opune însă argumente posibile din dialectica teologică, trebuie să recunoaștem abilitatea sa deosebită și caracterul picant al unei prefețe, în contradicție cu setea de asimilare ce animează romanul.

Propriu zis cartea d-lui Mihail Sebastian nu e un roman judaic, ca *Ghetto veac XX* de d. Ury Benador, îmbibat până la saturație de culoare locală și care se anunță ca o frescă interesantă. Dimpotrivă, ceea ce caracterizează romanul d-lui Mihail Sebastian este realitatea interferenței dintre loc și om. Tânărul romancier a verificat asupra-și puterea de transformare pe care o exercită duhul locului, în speță Dunărea brăileană, cu virtuți de neutralizare a tradiției talmudiste și idișiste. D-sa ajunge la această

concluzie experimentală, după o serie de tribulații ale eroului său autobiografic, Iosef Hechter. Iosef Hechter, prin eredități paterne, se trage dintr'un evreu pământean, în a patra generație lucrător în port și prin ascendență maternă din evrei habotnici de Ghetto. În el se încrucișează două tendințe: cea dintâi realistă, solidară cu peisajul dunărean al Bărăganului, pozitivă, constructivă și creatoare; cea de a doua, criticistă, disolvantă, talmudică.

Graficul mișcărilor antisemite servește de cadru povestirii romancierului.

Surprins ca student de ura colegilor săi, Hechter devine auditorul și elevul profesorului de economie politică, Ghiță Blidaru, în portretul și lecțiile căruia recunoaștem personalitatea d-lui Nae Ionescu. Dela acesta dobândește Hechter neîncrederea în rațiune, prețuirea vieții, a biologiei, reconfirmarea sa în linia eredității paterne și sfatul de a se consacra arhitecturii. Să reproducem din învățământul lui Blidaru, un paragraf caracteristic:

« Luați câte una instituțiile noastre, ideile, deprinderile, deștep-tăciunile și prostiile noastre, luați-le una câte una și ciocăniți-le. Veți vedea că sună a gol. Viața a evadat din ele, spiritul s'a dus. De ce? Nu știu de ce. Din abuz de inteligență poate. Nu glumesc. Ni s'a creat o cultură și o civilizație pornind dela inteligență ca primă valoare, ceea ce este un lux scump și mai este o îndrăzneală exagerată. Intre noi și viață, am crezut că noi decidem. Asta este o tragică semeție. Noi nu suntem nimic și a fost unul Descartes care a crezut altfel. Uite, îi plătim oalele sparte cu trei sute de ani în urmă.

« Mă tem că astăzi a venit timpul proștilor. Adică nu mă tem de loc. Mă bucur. Că inteligența am văzut ce a știut să facă și unde să ne ducă. Ne întoarcem acum pocăiți, amărâți și cu obo-seala a trei veacuri, ne reîntoarcem în pădurile prostiei și ale vieții vii.

« Asta s'o fi chemând obscurantism. Cu atât mai bine » (pag. 26—27).

Anti-intelectualismul savuros ca efect logic nu-l împiedică pe Iosef Hechter ca ieșit din vâltoare să se apropie de arhitectul Mircea Vieru, în ale cărui idei și reacțiuni temperamentale se identifică tipul opus de gânditor al d-lui Camil Petrescu. Mircea Vieru care n'a abdicat dela inteligență (ca să abuzeze de ea ca

Ghiță Blidaru, cu toată abdicarea) reprezintă curentul modernist și-și aplică teoriile în industrializarea unui sat nou construit lângă Uioara-Veche. Iosef Hechter va colabora cu dânsul la urbanizarea ținutului, combătută de Ghiță Blidaru, până ce prunarii dela Uioara se vor răzvrăti împotriva structurii noi, impuse artificial. A învins Ghiță Blidaru? Dacă este așa, de ce primește ca Iosef Hechter să-i clădească la Snagov o vilă geometrică în stilul epocii, în loc să-și facă o culă sau o vilă de stil simili-românesc? Duelul între dubletul rural-urban, etnic-european, se rezolvă prin compromis.

Paralel cu această participare la conflictul dintre cele două curente ale culturii românești, Iosef Hechter este rând pe rând spectator și actor în problema judaică, actualizată de mișcările antisemite. În prima parte a cărții, chestiunea se desbate pasionat de personaje reprezentative, ca idiștutul Abraham Sulitzer, marxistul S. T. Haim, sionistul Sami Winkler, în căminul studențesc al evreilor și aiurea. Timpul acalmiei trece pe un plan secundar desbaterea, pentru ca să se redeschidă peste zece ani, când Hechter descoperă la cei mai apropiați prieteni ai săi români, un antisemitism latent. Nu este suficient deci să te asimilezi, dacă asimilarea nu este acceptată de societatea care te refuză. În aceleași condiții evreul maghiar Pierre Dogany, crescut în cultul lui Ady Endre și maghiarizat, e expulzat de colectivitatea pe care o iubeste. Pus din nou să reflecteze asupra cauzelor permanente ale suferinții judaice, Hechter ajunge la o ipoteză neverificabilă care îl întărește în convingerea că antisemitismul ca și pătimirea judaică sunt de esență metafizică. Ridicată pe plan metafizic, problema pare condamnată insolubilității. Personal, Hechter va renunța de a fi român împotriva societății românești, care îl va socoti stampilat pe vecie, dar constitutiv, trupește, biologic, va fi un muntean dela Dunăre, din acea Muntenie care e «postul de observație în cultura țării, postul de control, de verificare, de judecată». E o aderență biologică la teritoriu, o împământanire *stricto sensu*, mai valabilă decât pactul juridic. Soluția este personală și nu servește de cheie universală pentru deslegarea problemei judaismului.

Relatarea noastră schematizează, în timp ce romanul face să se miște și să trăiască un număr însemnat de personaje, cu fizionomii

conturate perfect, ca cele mai sus numite, la care se adaugă arhitectul Marin Dronțu, Marjorie, viitoarea sa soție, studenta Marga Stern, studentul Pârlea D. Ștefan și doctorul Maurice Buret, reprezentativ pentru structura galică, raționalistă.

D. Mihail Sebastian învinge cu primul său roman asperitățile genului, prin facultatea sa rară de a comunica viața în aspectele ei schimbătoare și multiple. Disprețuitor teoretic al inteligenței, aderent mai ales teoretic al vieții biologice, după doctrine sau numai aspirații temperamentale romantice, d-sa prezintă într'un seducător contrast, una din cele mai lucide inteligențe ale momentului. *De două mii de ani* e un roman remarcabil, încărcat de viață și de idei, care lasă deschisă problema principală și anulează teza anti-intelectualistă prin relevarea calității cardinale a autorului, care este însăși inteligența.

ȘERBAN CIOCULESCU

AMINTIRILE COLONELULUI GRIGORE LĂCUSTEANU ȘI AMĂ- RĂCIUNILE CALOFILISMULUI

S'a oferit în primele șapte numere ale R. F. R.: una dintre cele mai surprinzătoare întorsături în literatura românească. E vorba de unicul document autentic pentru psihologia individuală românească, împrejurare care îmbogățește scrisul nostru cu o valoare de soi nou, oferind vena unui ciclu de posibilități viu inedite. Intr'un anume sens, și e destul de paradoxal fiindcă e vorba de o lucrare din veacul trecut, niciodată scrisul românesc n'a fost mai aproape de ultimul adaos în evoluția estetică. Ne gândim la acel suprarealism al automatismului psihologic, prezentare nemediată a actului pur. Se va ști poate mai târziu anume, că tot așa de originală ca poporanismul nostru, înrudit cu realismele slave care ne înconjoară, e acea epocă de transformare din veacul trecut, în a cărei continentală eprubetă s'au precipitat toate elementele unei chimii infinite variate, realizând un moment istoric, într'adevăr fără precedent. E de nebănuit pentru noi cei de azi în ce fel de considerații va fi învăluită peste două, trei veacuri, epoca aceasta de renaștere românească, din secolul trecut. Rămân azi doar bănueli (cum din bănueli se poate închipui un aspect al pământului, privit din lună). Pentru ochii de caligraf, care au considerat până acum veacul trecut, acesta apare (și nu numai la noi) ca una din epocile de barbarie, un metaschematism de o lipsă de stil și de gust care, se zice, ulcerează orice sensibilitate. Efortul Junimii de a limpezi, de a organiza, de a înfrumuseța, a ieșit tocmai din desgustul față

de mediocritatea expresiei contemporane. Sufocată de verbositatea metisă (bonjurism, chirișism, epoca « Titirică inimă rea » și Rică Venturianu) intelectualitatea românească s'a recules în ordinea preconizată de Junimea ca într'un refugiu de frumusețe și, având de ales între tulburarea de mahalagism cultural a timpului de o parte și seninătatea stilistică a lui Maiorescu de alta, n'a stat decât două decenii la îndoială. Încă de pe la 1895, literatura oficială și școala românească și-au ales ca axe de ordonare a valorilor, criteriile junimiste. Momentul era obligatoriu, dar abia azi înțelegem că s'a făcut cu o sacrificare a autenticului, a pateticului, a străfundurilor psihologice, aproape dureroasă. S'a supraevaluat o caligrafie stilistică al cărei farmec stăpânește astăzi toată intelectualitatea ieșită din școala românească, sugestionată, cucerită de imperativele ei literare. De aci sincerele și îndârjitele, iar în concret irealizabilele eforturi ale câtorva iubitori ai cuvântului fermecător pentru « salvarea limbii românești ». E drept că un scris caligrafic în veacul trecut era destul de rar ca să fie singur un titlu de numire în slujbă la Stat, iar un « stil » frumos, ceva mai târziu, aducea cu sine reputația de scriitor. Și dimpotrivă, opere întregi erau decretate anulate pentru motive gramaticale. Cine ar putea tăgădui, încă odată, că se îndeplinea una din poruncile inevitabile ale determinismului structural al culturii? Că o epocă de reacție va veni nu începe îndoială, fiindcă dealtfel și în străinătate reacțiunea împotriva perfecției formale a fost foarte puternică. Curentul Dada a înfățișat doar atitudinea negativă, iar continuarea suprarealistă, proclamă valoarea automatismului psihologic, nevicat de nici o prelucrare estetică. Recent, Minotaure dedică un număr dublu (3—4) celor mai variate automatisme, nu numai ale psihologiei individuale, dar și ale celei colective, și aceasta sub semnul strict ale steticiei. (E aci o discrepanță teoretică pe care o socotim diferențială, între estetica suprarealistă și cea, singură după noi îndreptățită, fenomenologică). Nu se poate însă tăgădui de pildă cât de savuroasă pur și simplu apare — oricui — colecția retrospectivă de cărți postale ilustrate 1900—1920, reprodușă în facsimile de Minotaure.

Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu se împărtășesc din acest concret psihologic, în așa măsură că Amintirile lui Creangă chiar apar livrești în comparație cu ele. De precizat încă un spor de

interes: I. Creangă era, orice s'ar spune, un literat care se simțea și vroia să fie cât mai natural, cât mai țăran cu puțință; Gr. Lăcusteanu este dimpotrivă un « aristocrat » mândru, care are pretenții patriotice, culturale, absolut-estetice. Neconținut insistă asupra valorilor de acest soi, cu o convingere care ține de nuda sinceritate și de cea mai subțire naivitate. A spune că nu știe măcar gramatica e prea puțin, orice frază citată din el apare ca dintr'un jargon care ar îmbolnăvi descendența junimistă atât de calofilă.

* Familia consoartei mele. Denoasela Marița, fiica prietenului Ioniță Bâscoveanu și a doamnei Marghioala Bâscoveanca, născută la anul 1825, luna Aprilie, în 4, cu temperament lymfatic *.

După ce scrisese cu câteva pagini mai sus, plin de filozofie, dar tot lipsit de gramatică:

Himeneu. * Cununia este un mister *.

Obosit de sburdălniciile vieții singuratice, mă hotărîsem a mă însura. Principiul și credința statornică a mea era să iau o consoartă prin înclinație. Partidele bune în aparență (și cu zestruri considerabile) nu mi-au lipsit, care însă mai în urmă timpul și împrejurările mi-au dovedit că nu m'ar fi putut face ferice.

Ajunsesem cu multe până acolo încât o diferență de două-trei zile ne împiedeca mersul și sosirea pe treptele autelului, ca să-mi împletesc soarta vieții pentru totdeauna. Dar mister, căci răsărea câte un obstacol, care se punea în drumul meu ca un zid nestrăbătut.

L'homme propose, Dieu dispose.

Opera întregă păstrează acest contact original cu viața. Omul, cu o crâncenă personalitate, nu s'a gândit nici o clipă la publicarea acestor note, a stat în fața hârtiei singur el cu Dumnezeu. Nu făcea decât să continue tradiția vechilor boieri care notau pe ceaslov stângaci și cuminte întâmplările familiei lor: nașteri, boale, nunți, necazuri și alte evenimente domestice.

În foarte interesanta — și oarecum greșit orientata — prefață cu care d. Filitti întovărășește Amintirile, eruditul nostru istoriograf se ostenește, spre a justifica publicarea lor să arate valoarea istoric-documentară a afirmațiilor lui Lăcusteanu, confruntându-le cu celelalte izvoare. Deși găsește și aci destule motive de interes istoric, nu încapă pentru noi îndoială că, și dacă ar fi nulă contribuția istorică a lui Lăcusteanu, însemnătatea ciornelor lui nu scade cu nimic.

Importanța lor apare însă covârșitoare când e vorba de a reconstitui *în act* moravurile veacului trecut. În privința aceasta nici o operă românească, în afară poate de Scrisorile lui Ion Ghica, nu ne dă atât de mult. Se poate spune că veacul al XIX-lea a fost veacul livresc prin excelență în toată adâncimea și întinderea lui. Răspândirea proaspătă, la oraș, în mase, a tiparului, a dat veleități nesfârșite de publicitate.

S'a format un ideal livresc căruia toată lumea îi e tributară oricât ar ocoli. Din pricina lui nimeni parcă, la noi cel puțin, nu mai vede nimic în concret.

Ciocoii Vechi, rareori, și scrisorile lui Ion Ghica sunt singurele isbânzi în apropierea de realitate. Toată lumea trăiește intens abstracția literară (patriotică, socială, poetică, ideologică) sau se apropie de concret fragmentar. Cum s'ar explica altfel faptul oarecum uluitor că deși Eminescu a trăit într'o epocă de literatură generalizată și de profesorat dominant, n'a putut fi reconstituit în viața lui concretă și apare în multe privințe misterios ca un scriitor de acum multe veacuri. Amintirile celor care l-au cunoscut sunt în genere penibile prin naivitatea și precaritatea lor. Chiar acele ale unui scriitor de talent cum a fost Slavici. Sunt pline de livrescul *de atunci*, în care îl ghicești pe poetul de geniu, măsurat sub gabaritul timpului, convenabil mai curând unor versificatori de mâna a șaptea. Nici chiar cei mai călduroși dintre puținii lui admiratori n'au bănuit realitatea și prăpăstiile geniului lui Eminescu. Până înainte de război, aceștia abia de-l socoteau egalul lui Alecsandri, cei mai mulți, dimpreună cu programa analitică, îl preferau pe Bolintineanu. Tropismul unui ideal convențional și curent a falsificat toată judecata despre valorile veacului trecut și s'ar putea să avem încă multe surprize retrospective.

S'ar putea da nenumărate exemple ca să se ilustreze incapacitatea de concret a veacului trecut în cultura românească. Lumea e amețită de toate miturile (istorie, filologie, liberalisme, idealism literar, versificație patriotică și complementele lor, criticismul superficial), viața în concretul semnificațiilor ei originare le scapă mai tuturor. O culoare tare, romantică și expansivă constituie paralelismul vizionar al unei vieți dârze, înverșunate, creatoare de stat nou. Între ele, discrepanța dintre concret și

ficțiune. Despre nimic literații din veacul trecut n'au văzut just, în sens semnificativ. Un roman românesc n'a existat din cauza acestei incapacități de a vedea sensibil.

Sau dacă vreți a existat. Acest roman ni-l dă colonelul Grigore Lăcusteanu. Ar putea fi intitulat: *O viață*... Nefiind silit să consulte autoritățile și să se înlădie superstițiilor literare ale timpului, el nu se ajustează la furcile nici unei conduite beletristice. Calcă în toate străchinile caligrafice devenite academice. Spune tot ce-i trece prin cap.

Intr'un dialog trecut în notă la *Patul lui Procust*, deci anterior cu un an apariției *Amintirilor*, autorul sfătuipe pe d-na T. să scrie:

— Dar eu nu știu să scriu... Mă întreb dacă n'aș face chiar greșeli de ortografie.

— Arta n'are de-aface cu ortografia... Scrisul corect e pâinea profesorilor de limba română. Nu e obligatoriu, decât pentru cei ce nu sunt scriitori... Marii scriitori sunt mai abundenți în greșeli de ortografie decât bancherii, etc.

Un scriitor e un om care exprimă în scris cu liminară sinceritate, ceea ce a simțit, ceea ce a gândit, ceea ce i s'a întâmplat în viață, lui și celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără stil și chiar fără caligrafie.

Dacă e o personalitate vie, evident...

Autorul citatului se gândea firește că s'ar putea să apară în literatura românească de mâine un astfel de scriitor, el însă nu bănuia că într'un sertar, zace neștiută un soi de capodoperă a genului, care e total și necesar cuprinsă în definiția de mai sus.

Astfel, pentru realizarea concretului vieții veacului trecut, opera lui Lăcusteanu este unicul izvor în literatura românească. Restul va fi reconstituit de romancierii viitorului pe cale de deducție, de analize, de imaginație coordonată. Pulsația vieții va fi realizată printr'un industriuos transfer. Doar un volum e desigur prea puțin pentru un secol întreg, totuși *Amintirile* lui Lăcusteanu reconstituiesc halucinant momente (din acel principiu al autenticului care conține în fiecare element energia și structura întregului, așa cum picătura de apă e una cu felul fluviului) colorate și cruciale ale acestui veac de renaștere națională cu iz de sensualitate grecească, război, endemic, chef arhieresc și moline de tot soiul.

Considerăm interesul *Amintirilor* sporit, în ceea ce privește contribuția lor strict estetică, tocmai din faptul că Lăcusteanu

povestește ceea ce « a fost mai important » în viața lui, *ca atare*, adică povestirea lui are o axă organică — și astfel avem o « viață de om » din veacul trecut, povestită la persoana întâi, într'o formă prezentată oarecum absolut. Pe când Ion Ghica a scris în genere numai despre ceea ce a crezut că e interesant ca moment istoric sau pitoresc, iar Filimon alegea sub comandamente pe care el le credea estetice în compunerea unui roman. Bineînțeles că nefiind vorba de o « viață umilă oarecare », despre o tranșă de viață, ci despre un om care a participat la istoria societății în care a trăit, factor activ timp de mai bine de o jumătate de veac, și care aduce cu el din acest veac toată culoarea, ca un polen gros luat în sbor pe aripile unui lepidopter neobișnuit, interesul povestirii e cu totul excepțional. Lăcusteanu a fost, copil, prezentat lui Vodă Caragea (și scena e plină de viață), a fost pe lângă Comandamentul armatelor rusești la 1829—30, a fost între primii câțiva ofițeri români din oștirea renăscută... A fost în intimitatea lui Ghica (și de aci câteva lucruri savuroase), a fost unul din factorii represivi ai mișcării dela 1848, și pasaje întregi sunt închinare faptului... Atitudinea e oarecum inedită, căci mai toată intelectualitatea noastră în veacul trecut, până la Junimea, a fost democrată, patriot-liberală, roșie, și la fel e literatura ei...

Dar opera lui Lăcusteanu nu e numai un document social. E mai cu seamă unul de caracterologie. Omul nici nu s'a preocupat să fie măcar sincer. El a fost sincer din orgoliu... Egoist și vanitos, convins că are o cultură rară, dominând pe cei ai casei, cărora li se adresa în scris, nici măcar nu-și punea problema sincerității. El era definitiv ca un augur... Dacă n'ar fi fost atât de plin de el, nici n'ar fi dat atâtea sfaturi, n'ar fi avut pretenția să explice atâtea. El reprezintă ca nici o altă operă românească a veacului trecut o concepție proprie a lumii, o Weltanschauung, oricât de mărginită.

...Are păreri politice, morale (mai ales), militare (evident) și artistice, cât vreți. Scrie despre fiul său:

Mișu împlinea vârsta de 20 de ani.

Intra în lume cu o educație perfectă. Vorbea cu multă agilitate limbile franceză și germană. Desena binișor (și păstrez mai multe eșantioane de peisagiu și planuri topografice de când era în școală). Avea un spirit pătrunzător.

Fără să învețe clavirul punea cântece românești pe clavir, între altele lamentalabilul cântec * brr, oiță, brr * care îl cânta la perfecție și cu multă duioșie și care l-au lăsat suvenir în familia lui.

Firește că a căuta vreo valoare intrinsecă unor asemenea păreri n'are nici un sens. Au însă una absolut considerabilă, dacă din categoria valorilor specifice trecem în cea a valorilor psihologice. În loc să le considerăm adică drept fenomene în sensul fenomenologiei, să le transformăm în obiecte existențiale, psihologice și apoi într'o nouă judecată să le prețuim semnificația artistică. Socotite astfel ca material, ele au un ce propriu ca savoarea frustă a cântecului poporan, față de o poezie populară corectată de Alecsandri. Părerile despre artă, judecata lui despre lume nu sunt aci decât funcțiuni caracterizante. Toate contribuie să realizeze un personaj unic în scrisul nostru, în veacul trecut, pe el însuși. Colonelul Grigore Lăcusteanu creează, într'o atmosferă ciudat tolstoiană (vezi armata rusă în adăposturi subterane, în fața Giurguiului, vezi încartiruirea trupelor rusești la 1848), probabil înainte ca Tolstoi să fi publicat Război și Pace (apărută în 1872). De altfel un fel de sensualitate a plasticului, o pedanterie a amănuntului care devine sugestiv îl apropie pe ofițerul nostru de ofițerul rus, cu care e oarecum contemporan, căci la interval numai de vreo 15 ani trăiesc cu armatele rusești în câmpiile muntene cam aceleași episoade.

Deși îmi propusesem să nu mai ocup spațiul cu citate, de vreme ce Amintirile au apărut chiar în revistă, socot totuși necesar să citez aci în mijlocul acestor considerații episodul: *O serată scandalosă la Bal masqué* (întâmplat când naratorul, deși căpitan, era dar un adolescent de 18 ani și jumătate), moment prezentat cu un viu sens epic:

Într'una din zilele carnavalului 1832, am fost orânduit dejurnă (de serviciu) peste cazarmă. Pe la vremea prânzului, când credeam că nici un șef superior nu o să viziteze cazarma, m'am repezit acasă să prânzesc cu mamă-mea (fiind locuința în apropiere de cazarmă). Printr'o întâmplare, vine comandantul regimentului, colonelul Băleanu, nu mă găsește și ordonă adjutantului ca îndată ce voi veni să-mi ia sabia. Seara mă duc la colonelul, îl rog să mă ierte, îmi zice că voește să fie strict disciplina militară, mă pofteste la ceai, îl refuz și mă duc supărat la cazarmă.

În seara aceea erau serate de baluri mascate (cluburi). Eu neputând merge la clubul cel mare (Noble club) fără sabie — și de temere ca să nu mă afle

colonelul — am rugat pe lieutenantul Alexandrescu, comandantul roței a 4-a să mă însoțească la un club de al doilea ordin (la Burlan). Amicul meu a consimțit și ne-am dus împreună. Intrând în club, ne-am oprit în pragul ușei salonului; văzând înghesuiala din lăuntru sălii, de mulțimea ofițerilor ruși și a femeilor publice, ne-am retras în camera laterală, ne-am așezat amândoi pe o canapea, distrându-ne cu câte un pahar de ceai.

Deodată ne pomenim cu un maior de infanterie rusesc că se pune în fața noastră și mă întreabă: « Ce ești tu? General de panduri? » Eu tac. « Spune ce ești? Feldmarșal? » repetă muscalul. Alexandrescu îmi zice « Răspunde-i rusește, ca să ne scăpăm de el ». « Căpitan » îi zic eu. « Căpitan » îmi zice el, înjurându-mă de mumă. Până a nu isprăvi vorba, i-am aplicat o palmă ca un trăznet. Amicul meu Alexandrescu ca printr'un instinct, i-a trăsnit și dânsul alta pe partea cealaltă a obrazului. Muscalul uimit pune mâna în pieptul Alexandrescului; tovarășul meu, deși mărunt la trup și slab ca o iasmă, dar era vânos și iute ca iarba de pușcă, îl înghesue în colțul zidului și bate pe muscal cu pumnul în cap și prin fălci. Sărmanul muscal cerea ajutorul celorlalți ofițeri, dar în zadar, căci în momentul care se petrecea scena ofițerii fugeau, care cu șapca, care cu capul gol, lăsând săbiile în salon (de temerea judecății militare). După săvârșirea operației, căci abia am scos pe muscal din mâna Alexandrescului, ajutat fiind eu și de căpitan Costache, ajutorul poliției, care și dânsul din când în când mânca câte o palmă dela Alexandrescu pentru amestecul său, iar dânsul la fieșcare palmă îi răspundea prin « Sărut mâna, domnule ».

Ofițerii ruși adunați toți pe scara antreului din afară ne trimeteau parlamentari, rugându-ne să ne împăcăm. Întăiu am refuzat, iar mai în urmă am consimțit, fiind insulta răzbunată și cu condiția ca tot maiorul să-mi ceară excuzuri. Atunci ofițerii s'au întors în club, înduplecând pe maiorul să-mi ceară ertare și să ne dea la toți un supe pentru împăciuire. Eu, temându-mă de vreo cursă din partea ofițerilor la masă, am trimis un bilet prin ordonanță dela club, prin care rugam pe toți ofițerii cari îi va găsi la cazarmă să vie la club. Au și venit îndată vreo zece ofițeri, pe cari ofițerii ruși i-au primit cu o curtenie distinsă și ai noștri încă nu corespundeau mai puțin. Toți au fost poftiți la masă, supeul a fost splendid și garnisit cu o sută de sticle de șampanie.

În timpul veseliei a venit și comandantul rus ca să cerceteze scena întâmplată, însă nu au putut afla nimic oficial dela ofițeri, dacă nu misterios, carele s'au și retras liniștit, fără a da pricină la un nou scandal.

A doua zi, comandantul colonelul Iacobson au raportat incidentul generalului Chiselev, care au ordonat șefului oștirea prin grai (recomandându-i discreția) ca să-i prezenteze la cea dintăiu Duminică pe Alexandrescu ca ofițer de ordonanță, ca să-l vadă (căci pe mine mă cunoștea).

În cea dintăiu Duminică, după ce au primit generalul ordonanțele, îi zice Alexandrescului: « Îți mulțumim, Domnule, și doresc să-ți moderezi și să-ți calmezi caracterul, ca să preîntâmpini nenorocirile cari te-ar amenința ».

Tipul e crâncen, abil și de o vitalitate egotistă remarcabilă, știe să ceară ceea ce i se cuvine, la nevoie e necuviincios nu

numai cu caimacamul dar și cu Vodă însuși . . . Peste un simplu comitet școlar în conferință, dă energic busna, dacă e vorba de « Mișul lui ».

« A treia zi după examen, întrunindu-se comitetul școlii spre revizuirea notelor examinatoare, au decis primirea în școală a câtor trei elevi Lăcusteanu, Lahovary și Stoica în clasa I.

Eu socotindu-mă în drept a pretinde a se trece Mișul meu în clasa a II-a în urma atâtor silințe la învățătură din parte-i și constatări din partea profesorilor examinatori am intrat în camera de desbatere a comitetului spre a susține justa mea pretenție . . .

După o discuție violentă din parte-mi, care a și provocat demisia unuia din membrii Comitetului, etc. . . ».

Personajul are toate arterele și vinele prinse în concret, e voluntar ca viața însăși în impulsurile ei . . . Și sub aspectul acesta valoarea acestor amintiri e neobișnuită. E o sinceritate egotistă, inconștientă de felul ei, nu construită din afară, ea crește din celulele ei proprii dezvoltate, evolute. Ofițerul dârz cu orizontul închis, orgolios, al veacului trecut, care-și adaptează rostul lumii întregi menirii lui intense, urmează apoi legea telurică, a perpetuării oarbe, în progenitură . . . Nimic de altfel în scrisul românesc nu se aproprie de dramatismul intens și colorat, de emoția ultimei părți, în care e povestită viața și moartea Mișului . . . (In deosebi « Intrarea Mișului în lume »).

S'a discutat prea mult chiar despre sensul autenticității, formulă pe care am folosit-o noi la început ca un sens specific, dar care mai târziu a fost greșit răstălmăcită. În genere tinerii scriitori care au adoptat-o au asimilat-o cu jurnalul, cu povestirea la persoana întâi, cu acel *eu* care dă punctul de reper și coordonare momentelor unei povestiri. S'a uitat însă că sunt și povestiri la persoana întâi, care nu sunt autentice. Autenticitatea presupune neapărat substanțialitatea și de fapt amândouă atributele nu sunt decât moduri de considerare ale obiectului. Un jurnal poate să fie searbăd și precar ca o compoziție școlărească. De altfel foarte ușor el devine o modă inexpressivă . . . Jurnalele celebre pe drept cuvânt sunt cele care creează personajul, care dau expresie unui conținut substanțial . . . E de sigur jurnalul lui Amiel, e de asemenea și jurnalul Mariei Bashkirtseff. Niciuna dintre opiniile acestei copile nu poate fi luată în serios,

dar ce bogăție de celule organice, ce dinamism de elan vital e întregul însuși. . . Amintirile Colonelului Lăcusteanu sub unghiul acesta trebuie judecate, căci depășesc totul prin lipsa oricărei atitudini livrești. . . Filozoful, oricum, poza; fetița aceea rusoaică avea conștiința că jurnalul ei va fi cetit și cocheta cu stilul; dar colonelul pensionar și aprig nu se adresa decât familiei lui. . . Numai uneori Filimon (prea retoric) și Ion Ghica, prea literat, prea doritor de pitoresc, izbutesc, vorbind despre aceeași lume, să poată evoca atât de autentic și de intens ca Grigore Lăcusteanu. Nici unul nu are însă marea lui bogăție epică (firește, lăsând deoparte acea balsaciană prezentare marelui Ban Tudorache Văcărescu, din «Moravuri de altă dată»). Și ei birue doar când se referă la evenimente trăite de ei înșiși, căci altminteri nu fac decât literatură în gustul timpului, și în privința aceasta sfârșitul romanului lui Filimon e de un melodramatism nu departe de haiducii lui N. D. Popescu.

Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu îți dau impresia tulburătoare a manuscrisului unui roman de proporțiile «Război și Pace», fără ideologia romancierului rus, dar de aceeași originară putere de creație, din care s'au pierdut trei sferturi, nu în ordine, ci la întâmplare, din totalul foilor. . . Viziunea e de tablou sfâșiat cu cuțitul, călcat în picioare, zdrențuit, și pe care îl întinzi, prins sufletește, solicitat puternic și sensual să închipui restul. . . Nu numai că n'a pierdut valoarea care se cuvenea fragmentului, dar parcă participă și din acea frumusețe vie, pe care o urmărea Rodin când schilodea în parte statuile sale.

CAMIL PETRESCU

CUVINTE DESPRE EMINESCU

Cuvântare rostită cu prilejul dezvelirii monumentului executat de sculptorul Oscar Han, solemnitate care a avut loc la Constanța în ziua de 15 August 1934, în prezența Majestății Sale Regelui Carol II.

Sire,

Când mi s'a încredințat înalta sarcină de a reprezenta Fundațiile Culturale Regale la această solemnitate, care, prin Augusta prezență a Majestății Voastre, prin covârșitoarea personalitate a lui Eminescu și prin impunătoarea realizare plastică a meșterului Han, ia proporțiile unei adevărate sărbători naționale, o firească sfială și o copleșitoare emoție m'a cuprins. Pentru acei care își dau seamă de adâncă lor semnificație, asemenea clipe nu se trăiesc des. Și pentru mine unul, o astfel de sărbătoare — odi profanum vulgus et arceo — nu înseamnă și n'a însemnat nici când, o simplă festivitate cu banchet și discurs, ci o răspântie istorică, o clipă de pietate și reculegere, o revizuire a căilor străbătute, un popas și o culme. Numai cercetând ce a fost, ne e îngăduit să înțelegem ce este și să bănuim ce va fi. Și numai acelaia care e în stare să străbată cu sufletul lui întreg calvarul unui neam, îi e dat să se pătrundă de măreția unui ceas, ca cel de față. Eminescu însuși, ca să poată întrezări atunci România de acum, a trebuit să se întoarcă cu gândul înapoi și să privească viitorul de departe și de demult, dela 1400. Viitorul acela întrezărit suntem noi, noi aceștia cărora ne-a fost hărăzit să trăim a ceea ce visul lui suprem.

Sire,

Chipul blajin al chinuitului proroc și precursor al unității noastre naționale în două feluri a cristalizat în conștiința populară: un Eminescu tânăr, senin, romantic, un Eminescu frumos, acel Eminescu care dela Cernăuți la Sibiu și dela Sibiu la Blaj,

cioplea în taină metalul pur al expresiei locale, din a căreia laolaltă topire avea să iasă unificarea limbii românești, și un Eminescu prematur îmbătrânit și obosit până la istovire, atât de prăpăstioasele piedici ale unui suiș, anevoios și ametitor, dar triumfal, cât și de micile mizerii ale unei soarte haine. Numai zece ani de existență fizică despart pe cei doi Eminescu, dar secole de cultură stau nedumerite și inexplicabile, între ei. Ceea ce s'a petrecut în creerul efervescent al poetului, dela primele dibuiri și până la «Lucefărul» nu s'a putut desfășura aiurea, decât în veacuri lungi și multe, de trudnică și lentă evoluție. Claviatura lui sufletească cuprinde toate epocile istoriei românești, dela descălecarea și până dincolo de puținele lui zile și în tumultoasele ei accente se adună răzvrătirea unui întreg popor desmoștenit, care prin ele își clamează stihiiilor dreptul lui la viață. Verbul lui vijelios s'a revărsat huind ca năboiul potopului pe o întinsă pustietate, pe care a fecundat-o și din ale cărei roade viețuim și azi. Pentru a transpune miracolul Eminescu în altă zonă literară, în Franța de pildă, ar trebui să ne închipuim un poet, care să fi deschis ochii înainte de Malherbe, pentru a-i închide după Paul Verlaine.

Pe când mărunții grămătiști regionali căutau, unii să întocmească o limbă după canoanele lor puerile, alții să învie morții, latinizând slavonisme firești și de mult împământenite, apare Eminescu, ca un stejar din basme, ivit peste noapte, cu coroana cât tot cerul care acoperă țara lui Mihai Viteazul și a Marelui Rege Ferdinand I și cu rădăcinile înfipte în toate colțurile ei.

Fericit inspirat a fost unealta meșterului, când a impus materiei inconstiente să ne redea pe Eminescu cel dintâi și tot atât de inspirat a fost făuritorul, când a ales operei sale locul pe care i l-a ales. Acest Eminescu, de aci înainte al lui Han, e cel menit să se imprime și să rămână în sufletele tuturor. Cu farul genovez în spate, ca un paznic, cu marea în față, ca un omagiu și ca un simbol, superb ca un Făt Frumos, idealizat cât trebuie și parcă spiritualizat, acest Eminescu reprezintă pe acel vizionar de geniu, care a bătut cu piciorul toate ținuturile și toate potecile țării sale, cu doina pe buze, cu neantul în buzunare și cu România Mare în inima lui.

E în tradiția poporului nostru, ca cele sfinte să fie așezate în loc ferit și la o oarecare distanță de cele lumești. Înălțarea altarului în locul în care se înfigea săgeata legendarului arc voievodal e o dovadă. Așa hotărâseră din vechi domneștile orândueli și voia voită a celor bătrâni boieri și ctitori, și bine a făcut artistul că și-a plecat urechea și cugetul la porunca lor. Numai un astfel de loc se cuvenea unui asemenea monument și un astfel de loc i-a fost găsit. E un monument trebuitor la aceste vremi cumplite,

e un monument frumos, e un monument românesc. Concepută într'o formă statică, cum e și rostul ei să fie și realizată în desmierdate rotunjimi, statua elegiei de sub bust, dă întregului monument un desăvârșit echilibru clasic. Impunător în patriciana lui izolare, l-am privit pentru întâia oară, într'un glorios răsărit, când primele raze ale soarelui, deabia ieșit din adâncuri, veneau să binecuvânte și să nimbeze ca într'o apoteoză, fruntea boltită a poetului, pe când de sus cobora în zbor planat, un albatros imaculat, ca un trimis al Dumnezeirii, încremenit în încântare. Priveliștea era prea frumoasă. Am închis ochii. Și în acea clipă, închipuirea m'a dus în nopți senine, în care aceeași lună, lunecând, cum zice Eminescu, pe-a lumii boltă și plutind « pe mișcătoarea mărilor singurătate », aceeași lună care și-a găsit în hoinarul dela Ipotești un cântăreț fără egal, aceeași lună care, pe aceleași maluri stâncoase ale aceleiași Pont Euxin, va fi luminat trista cale a lui Ovidiu printre Sciții barbari, însemna inaintea celui mai mare poet al Neamului, drumul la stele. Acest palid ochi al eternității va găsi de-aci încolo doi mari poeți, încremenți ca două santinele, la cele mai înaintate posturi ale latinității.

Sire,

La început a fost cuvântul. Așa începe povestea omenirii. La început a fost Eminescu. Așa începe realitatea literaturii românești. Așa începe Istoria Românilor însăși, care, după un mileniu de comprimare, prin el prinde glas. Peste mormântul Voievodului răspus la Turda, ca și peste acel al Regelui învingător dela Alba Iulia, plutește duhul sfânt al Visătorului, împăcat cu sine în veșnicie.

Sire,

Sabia cucerește, spiritul justifică. Un popor merită să trăiască în măsura în care e creator de valori spirituale, evaluate după cantitatea și calitatea culturii pe care o conțin zăcămintele lui sufletești și pe care, la scadență, trebuie să le aducă tribut la marele tezaur comun al umanității. Istoria toată stă mărturie că această lege e implacabilă. Popoarele care n'au avut de partea lor decât numărul și forța au dispărut fără urmă de pe suprafața pământului; pe când celelalte, chiar dacă materialicește au dispărut, prin gânditorii și artiștii lor dăinuiesc în noi și ne călăuzesc nouă pașii șovăielnici, prin ignoranța opacă și întunericul cel fără de fund. Opera marelui vizionar Eminescu e o peremptorie chezășie de durabilitate a operei Marelui Realizator, Regele Ferdinand I, a celei mai mari opere pe care a putut-o vreodată visa un popor.

Astăzi, 15 August 1934, și aci, pe malul Mării Negre, în această clipă de înălțătoare solemnitate, în fața istoriei, în fața nemărginirii, în fața eternității, prin Augusta prezență a Majestății Voastre, s'au pecetluit încăodată nepieritoarele legături ale slăvitei noastre Dinastii, cu cele mai înalte aspirațiuni ale acestui neam, simbolizate în fapta de bronz a sculptorului Oscar Han.

Și acum, înainte de a reintra în viața profană, să ne rugăm, Sire, pentru cel dus, pentru cel prezent, pentru cel etern, dorind duhului său fără de moarte și reîntruchipării lui materiale, ceea ce singur și-a dorit:

Să-i fie somnul lin
 Și codrul aproape
 Să aibă-un cer senin
 Pe 'ntinsele ape.

AL. O. TEODOREANU

DE DOUĂ MII DE ANI

Romanul d-lui Mihail Sebastian a apărut cu o întârziere de câteva luni. Gazetele ne aduceau mereu câte un buletin care arăta pricina acestei întârzieri: d. Nae Ionescu făgăduise o prefață care nu era încă scrisă. Le avem acum, aici, și romanul d-lui Mihail Sebastian și prefața d-lui Nae Ionescu. «De două mii de ani» e un jurnal: al suferințelor, transcrise patetic, pe care și le descopere tânărul Iosef Hechter. Să ne grăbim să adăogăm că suferințele acestea ale lui Hechter nu sunt cu totul insuportabile. Ca student, primește în răstimpuri câte un pumn sau câte o palmă dela niște colegi care urmăresc cursurile profesorului Ghiță Blidariu. Accidentele de acest fel sunt întotdeauna neplăcute: un pumn sau o palmă, în anume împrejurări, nici nu lovesc obrazul sau pieptul, ci izbesc deadreptul în suflet, năruind acolo sentimente pe care le bănuiai foarte puternice. Dar de aici până la o mare, până la o insuportabilă suferință e un drum lung. Veți zice, împreună cu Iosef Hechter:

«Nu lua, d-le, lucrurile cu prea mare ușurință. Uiți că Hechter e bătut nu pentru că ar fi săvârșit o faptă socotită rea (și atunci bătaia ar fi avut un caracter represiv și chiar etic), nici pentru că între omul Hechter și cei care își fac o plăcere gratuită din a-l bate ar fi existat vreun conflict (și atunci bătaia ar îmbrăca un caracter pasional și oarecum îndreptățit). Uiți că Hechter e bătut fiindcă e evreu, numai fiindcă e evreu, fără nici o altă pricină?»

Se poate să aveți dreptate — dar cum dreptatea se poate împărți, iată și eu am dreptate când opun lui Iosef Hechter, evreul

care e bătut fiindcă e evreu, atâția și-atâția protestanți arși pe rug fiindcă erau protestanți, atâția și atâția negri linșați numai fiindcă nu erau albi, atâția și atâția Francezi uciși fiindcă erau Francezi și numai din cauza asta (1914—1918), atâția și atâția Nemți măcelăriți fiindcă erau Nemți (1914—1918), și așa mai departe. Nu vă grăbiți să-mi răspundeți: Francezii au fost uciși de Nemți și Nemții de Francezi, fiindcă se aflau în război. Căci nu trebuie să caut prea mult ca să vă citez cazul atâtor Francezi asasinați de Francezi, atâtor Nemți asasinați de Nemți. Amințiți-vă numai revoluțiile prin care au trecut cele două popoare. Vă aud însă: Francezii ghilotinați n'au fost ghilotinați fiindcă erau Francezi, Nemții împușcați n'au fost împușcați fiindcă erau Nemți — ci, unii și alții, fiindcă nu împărțeau nici ideile și nu aveau nici interesele stăpânilor din momentul politic pomenit.

E așa cum spuneți. Dar ia să vedem: Iosef Hechter și Marcel Winder sunt ei bătuți numai pentru că sunt Evrei — sau pentru că ei sunt un anume fel de Evrei? Că doar nu toți Evreii sunt bătuți. În Germania de pildă, studenții evrei sunt dați afară din Universitate, profesorii evrei sunt goniți peste frontieră, iar lucrătorii evrei sunt trimiși în lagăre, dar bancherul evreu Schröder nu e supărat de nimeni. Iosef Hechter este bătut de băieții din burghezia românească, nu fiindcă ei ar fi antisemiți, ci fiindcă ei sunt supuși legilor de concurență care fac din Iosef Hechter un candidat la aceleași profesii libere la care aspiră cei care îl bat. Asta e realitatea. E monstruoasă, cum afirmă unii dintre Evrei? Nicidecum. E o fatalitate inexorabilă, cum afirmă exegeții antisemitismului și d. Nae Ionescu? Nici atât. E doar o stare de lucruri, un *fapt* cum zice d. Nae Ionescu. Numai că d. Nae Ionescu atribuie acestui *fapt* cauze metafizice, ba chiar organice față de care Evrei și creștini sunt neputincioși. «Iuda va agoniza până la sfârșitul veacului». De ce? întrebă Iosef Hechter. «Iac'asa. Fără nici un *de ce*: doar fiindcă e Iuda».

II

«Iuda suferă — scrie d. Nae Ionescu — pentru că din momentul în care a refuzat să recunoască pe Christos-Mesia, ancorându-se și mai departe — pe nedrept sau pe nedrept — în calitatea lui de popor ales, el e dator față de el însuși să-și împlinească funcțiunea care îi revine, aceea de disolvant al valorilor creștine. Iuda suferă pentru că a născut pe Christos, l-a văzut și nu a crezut. Și asta încă nu ar fi fost prea grav. Dar au crezut alții — noi». Că Evreii vor suferi numai fiindcă sunt Evrei și că această suferință a lor face parte din natura lucrurilor — fiind prezisă chiar Evreilor, — iată ce alcătuiește pretextul unei desbateri pur

teologice. Mai ales că n'o afirmă d. Nae Ionescu. O găsește gata formulată în textele profetiilor Evrei pe care îi citează Pascal: *Ils portent avec amour et fidélité ce livre où Moïse déclare qu'ils ont été ingrats envers Dieu... C'est visiblement un peuple fait exprès pour servir de témoin au Messie. Il porte les livres, et les aime, et ne les entend point. Et tout cela est prédit: que les jugements de Dieu leur sont confiés, mais comme un livre scellé* ».

Dar d. Nae Ionescu e mai înainte de toate: om politic. D-sa recurge la argumente teologice numai ca să se slujească de ele în momentul politic ales de Mihail Sebastian. Când Iosef Hechter îi dă un caet gros din foile căruia se ridică o lamentație și o sfâșietoare întrebare: De ce? De ce sunt lovit? De ce e bătut Marcel Winder? — d. Nae Ionescu îi răspunde lucid, vreau să zic refractar oricărui sentimentalism turbure: Te bate fiindcă, deși voi l-ați vestit lumii pe Mesia, deși cărțile voastre spun limpede că Mesia va veni, și în sfârșit deși chiar voi l-ați născut, când Mesia a venit voi nu l-ați văzut. Ați avut « solzi pe ochi ». Mărturisesc fără sfială că pentru a întări o poziție politică și pentru a îndreptăți suferința lui Iosef Hechter nu era nevoie de o expunere a cazului Iisus. Că a fost o vreme în care Evreii erau bătuți numai fiindcă refuzau să recunoască — un lucru atât de simplu totuși — că Mesia a venit — e adevărat. Că mai sunt încă unii care bat din când în când câte un evreu, ca un fel de represalii tardive împotriva răstignirii lui Iisus iarăși e adevărat. În Rusia țaristă, un profesor a sărit să scape un evreu din mâinile unui țăran care-l bătea cu poftă. După ce a izbutit să-l scoată din mâinile țăranului, profesorul a dorit să știe de ce a fost bătut ovreiu.

S'a încins următorul dialog:

— De ce-l bătuși, măi omule?

— Fiindcă-i evreu.

— Ei, și dacă-i evreu?

— A răstignit pe Domnul Nostru Isus Christos.

— Bine, măi omule, dar asta s'a întâmplat acum două mii de ani . . .

— Se poate. Dar eu ieri am aflat.

Ceea ce spune în prefața sa d. Nae Ionescu e atât de adevărat încât naște o îndoială: n'o fi — cum spune un scriitor englez — și contrariul tot atât de adevărat?

III

Având « solzi pe ochi », Evreii n'au văzut că Mesia a venit. Mai grav încă: ei continuă să-l aștepte și azi. Nu vom relua aici o desbatere atât de veche, pentru a scuza orbirea Evreilor. De ce nu l-au crezut pe Christos, Mesia? Pascal răspunde: « Les juifs étaient accoutumés aux grands et éclatants miracles, et ainsi,

ayant eu les grands coups de la Mer Rouge et la terre de Canaan comme un abrégé des grandes choses de leur Messie, ils en attendaient donc des plus éclatants, dont ceux de Moïse n'étaient que les échantillons ».

Așa dar Evreii trebuie să sufere și vor suferi până la sfârșitul lumii, fiindcă nu sunt creștini. Numai creștinii au « o ieșire », cum scrie d. Nae Ionescu și cum pare evident: mântuirea. Numai că sunt foarte mulți neevrei care și dâșii au solzi pe ochi: adică, oameni care nu sunt creștini. Pe aceștia însă nu-i bate nimeni — și nimeni nu le pune la îndoială românismul sau franțuzismul sau nemțismul lor. Hechter spune că el e un om dela Dunărea Brăilei, ceea ce-i neîndoios, de vreme ce strămoșii lui au fost tot oameni dela Dunărea Brăilei. Dar d. Nae Ionescu rectifică: nu om dela Dunărea Brăilei ci « *evreu* dela Dunărea Brăilei ». De ce? Fiindcă acum două mii de ani Evreii nu au recunoscut pe Mesia. Hechter nu poate fi om dela Dunărea Brăilei — numai din pricina aceasta, deși Charles Maurras, păgân mărturisit și anti-creștin, când spune că e francez din Midi nimeni nu sare să-i spună: fiindcă ai « solzi pe ochi » nu ești francez din Midi, ci păgân din Midi. Și Maurras mărturisește fără ocoluri că nu-l interesează ca *roman* ce spun cei patru evangheliști despre Christos, fiindcă puțin îi pasă ce spun patru evrei despre un al cincilea evreu.

D. Nae Ionescu, am stăruit asupra acestui lucru, e om politic. De aceea nu se mărginește la confruntarea, ca să zicem așa, istorică, a Evreilor cu responsabilitățile lor decurgând din antagonismul creștinism-judaism. Nu numai că n'au recunoscut pe Messia acum două mii de ani, dar iată că în 1933 au fost iarăși orbi și n'au recunoscut revoluția din Germania. Că n'au fost cu această revoluție, Evreii, e adevărat. Dar oare numai ei n'au fost alături de ea? Impotriva actualei « revoluții » germane s'au rostit în 1932, șaptesprezece milioane de Germani. Deci nu numai Evreii. Iosef Hechter dela Spreea a fost bătut de colegii săi dela Universitate ca și Iosef Hechter dela Dunărea Brăilei, nu fiindcă n'a recunoscut că Mesia a venit — ci fiindcă șomajul a devenit atât de amenințător, încât Iosef Hechter trebuia înlăturat spre a face loc celor care n'au avut « solzi pe ochi ».

IV

Era natural să se întâmple așa: prefața atât de substanțială a d-lui Nae Ionescu, grea de observații și judecăți (noi am încercat să fixăm numai calitatea politică a acestor judecăți), a dat romanului d-lui Mihail Sebastian « une portée » care depășește răsunetul unei cărți oarecare. Despre arta d-lui M. Sebastian se poate spune că întrunește odată cu mijloacele de expresie cele mai

desăvârșite și nu știu ce forță obscură de-a preface emoția în inscripție rece, detașată și mândră. Este ceea ce a realizat în lirică Jean Moréas. Poate că tonului aproape inuman al acestui jurnal îi găsim noi calitatea esențială destinată să-l deosebească de literatura obișnuită a transcrierii senzațiilor și emoțiilor în stare fierbinte — caracteristica literaturilor începătoare. Jurnalul lui Hechter — asta trebuie spus negreșit — nu este și nu poate fi jurnalul tânărului evreu întâmpinat de ostilitatea societății românești — ci numai al lui Iosef Hechter. Personajele care se agită în jurul lui Hechter sunt demascate cu o nemiloasă pătrundere, în afară de Ghiță Blidariu, pentru care autorul manifestă un fel de dragoste respectoasă și înfricoșată. Autoritatea lui Blidariu asupra lui e atât de puternică și nediscutată, încât ajunge ca Blidariu să-i spună că « ar trebui să facă ceva care să-l lege de pământ — o meserie făcută din certitudini », ca Hechter să accepte arhitectura la care nici nu se gândise. Iată acest moment în care autoritatea lui Ghiță Blidariu se exercită cu o putere aproape neverosimilă asupra lui Hechter:

— Desenezi ?

— Da.

— Bine ?

— Destul de prost în « desenul artistic » cum se zice la școală. Destul de bine în desenul liniar.

— Cu matematicile cum stai ?

— Nu-mi plac enorm. Mă pricepeam în liceu, fără pasiune însă.

Nu înțelegeam nimic din întrebările lui și răspundeam mai de grabă intrigat, decât curios. Ce a urmat a fost uluitor.

— Nu vrei să te faci arhitect ?

Am tăcut. Glumește ? Încearcă o experiență ?

Și Hechter s'a făcut arhitect — și încă unul conștiințios, fiindcă îl vedem spre sfârșitul romanului lucrând o casă chiar pentru Ghiță Blidariu. Dacă studenții evrei sunt redați cu o artă fără greș, dacă Sulitzer, Dronțu, Vieru, Buret și ceilalți sunt « lucați » cu o tehnică atât de clasică — admirația noastră se rezervă toată pentru cele câteva femei care au fost smulse de d. Mihail Sebastian fie din mediul studentesc (Marga), fie din lumea cosmopolită dela Uioara (Marjorie).

Să-i facem loc acestei cărți în biblioteca noastră, acolo, lângă admirabilul roman al lui Jacques de Lacretelle, deși nimic nu-i leagă pe orgoliosul Silberman și pe bietul Hechter măcinat de incertitudini. Dar amândoi, și Lacretelle și d. Mihail Sebastian, s'au oprit cu emoție în fața unui miracol: « c'est une chose étonnante et digne d'une étrange attention, de voir ce peuple juif subsister depuis tant d'années, et de le voir toujours misérable ».

SERGIU DAN

NOTE DESPRE «JAR» ȘI ROMANELE LUI LIVIU REBREANU

La apariția ultimului roman al d-lui Liviu Rebreanu, «Jar», accentul a fost pus, — și în public, și în critică, — mai ales asupra capacității de reînnoire a scriitorului. Prin aceasta se redeschidea o discuție de nenumărate ori reluată. Aceea a importanței, pentru un romancier, de a căuta să rupă limitele înguste ale unui gen, dând creațiunilor sale aspecte cât mai diverse, inspirându-se din izvoare și teme cât mai variate, într'un cuvânt, reînnoindu-se.

În ce constă însă acest dar și care este înțelesul său în cadrul fenomenului literar, iată un lucru despre care se vorbește mai puțin și mai neprecis. Ar fi deci cazul să lămurim în ce constă această facultate, care este aproape unanim atribuită și d-lui Rebreanu, — și aceasta să o facem pornind tocmai dela opera acestui scriitor.

* * *

În adevăr, diagrama carierei d-lui Rebreanu arată o diversitate remarcabilă, dela un volum la altul. Diversitatea aceasta se vedește mai ales în înfățișarea mediilor, a personajelor și a fabulelor pe care și le alege.

Dela *Ion*, romanul care lansează și pe romancier și genul romanului la noi, și în care ni se înfățișează o lume jumătate de țărani, jumătate de târgoveți ardeleni, — lume cu pasiuni unitare, dominante, primitive aproape, și mișcată într'un cadru de o ținută specifică, — trecem la un roman de analiză psihologică adâncită, în care personajul principal ocupă cu autoritate primul plan al romanului, în care atmosfera și cadrul nu mai sunt o simplă frescă vastă pe care să se detașeze viața eroilor, ci determină însăși această viață, — de vreme ce e vorba de război și de atmosfera lui. Dela *Ion* la *Pădurea Spânzuraților*, pare să existe o distanță imensă, determinată deci mai ales de imponderabilele ce creează «atmosfera» cărții.

Ciuleandra schimbă din nou, cu totul, decorul. Un alt cadru, cel al mediului monden și boieresc, apare aci. Tema psihologică a personajului principal, care determină trecerea lui pe primul plan al cărții, dominând cu totul restul planurilor și al personajelor ei (ceea ce nu era cazul în *Ion*, dar se regăsea în *Pădurea Spânzuraților*), este un caracter și al acestei cărți. O deosebite totuși de *Pădurea Spânzuraților* un lucru esențial și acesta e tot atmosfera. În romanul vieții lui Bologa conflictul psihologic apărea ca o dependență, ca un rezultat al faptelor din afară, al atmosferei în care trăiește

eroul. Fără *faptul* războiului, conflictul n'ar fi existat. În *Ciuleandra* însă, el este de natură pur interioară. Depinde de erou și numai de el (în atât de mare măsură, încât această prea unică justificare face ca să nici nu mai existe de fapt o justificare valabilă a conflictului) și s'ar produce independent și indiferent de condițiile exterioare. Acest mod de a lega datele problemei, — dela exterior spre interior, în *Pădurea Spânzuraților*, dinăuntru către în afară, în *Ciuleandra*, — face ca diferența dintre ele să apară totuși mare.

Și mai mare apare distanța la care se așează *Adam și Eva*. Roman cu personaje multiple și artificial reductibile, străbătând istoria și geografia cu o uluitoare dexteritate, — mai mult scenariu cinematografic decât roman, — însăși construcția acestei cărți putea apare criticii și publicului ca o revoluție. Tot atât de neașteptat era și *Crăișorul*, această biografie romanțată, pe care atâția — neputând s'o lege de restul producției d-lui Rebreanu — au considerat-o fie ca un intermezzo, fie ca o distracție de scriitor răsfățat.

Față de toate acestea, *Răscoala* a părut criticii și publicului o eliberare. În sfârșit, aveai impresia că regăsești pe Rebreanu, cel din *Ion*. Apăreau iarăși țărani, era și aici vorba de apriga pasiune rurală a țarinei... Mai putea lumea să înțeleagă, — indiferent dacă, în fond, ansamblul problemei se punea cu totul altfel în cele două romane.

Și iată că *Jar* vine să destrame din nou această liniște. Cel pe care cetitorii și cronicarii ar fi fost încântați să-l poată eticheta «romancier al țărănimii» și, catalogându-l ca atare, să se liniștească într'o dulce rutină, — desmițea încă odată așteptările, scriind o carte în care e vorba pur și simplu de o fată care iubește, de un băiat care e meschin și de o lume în care dragostea cu D mare nu mai are ce căuta. Aproape o variantă a clasicei teme «un băiat iubea o fată...», numai că de astă dată fata era cea care iubea...

În fața acestei ultime lovituri, critica și publicul, plictisiți de a nu putea cuprinde pe d. Rebreanu într'una din formulele obișnuite, au creat una inedită: e scriitorul care se reînnoește permanent. Și au subliniat frumos la apariția romanului *Jar* această facultate, s'au uimit în fața ei și astfel și-au împăcat conștiința.

* * *

Cu aceasta însă, problema nu e rezolvată și personal nu mă simt cu conștiința calmă. Căci nu e de ajuns să observăm schimbarea de cadru, de personaje, de fabulă, pe care o utilizează d. Liviu Rebreanu dela un roman la altul. Ci trebuie să pătrundem sensul acestei modificări. Iar pentru a-l pătrunde, trebuie să analizăm

ce este dincolo de aceste cadre, de aceste personaje și de aceste fabule. Ce le unește, în definitiv. Căci toate aceste lucruri, care se schimbă dela o carte la alta, sunt numai simple materiale. E ca și cum, dacă d. Liviu Rebreanu ar fi sculptor și ar sculpta o primă lucrare în marmură, o alta în argilă, o alta în lemn, iar cea din urmă în granit, ne-am mulțumi să subliniem această capacitate de întrebuințare a unor materiale multiple, și odată ce am constata-o, am considera rezolvată problema înțelegerii acestei sculpturi. (Așa fac și cei care, din Brâncuși, observă doar gama multiformă a materialelor).

Dar, de fapt, în toate aceste materiale, sculptorul toarnă unul și același gând, una și aceeași problemă, o unică și unitară concepție de viață. Gândul, problema și concepția lui de viață, trebuie să le căutăm dincolo de înfățișarea materialului. Tot astfel în roman, personajele, oricât de diverse, sunt simple ipostaze de verificare a unei asemenea concepții. Mediile deosebite ale romanelor servesc doar pentru o mai completă controlare a ei. Iar fabulele, oricât ar fi de felurite, trebuie să se lege pe firul unor concluzii, care toate nasc un sentiment al vieții unitar și caracteristic.

Misiunea criticii e deci să cerceteze, dincolo de varietatea aspectelor de suprafață ale romanelor d-lui Liviu Rebreanu, unitatea lor profundă, în concepția și sentimentul de viață pe care îl resfrâng, deopotrivă.

* * *

Oricât ar fi de deosebite în aparență, aproape toate personajele d-lui Liviu Rebreanu trăiesc sub semnul unui destin identic. Ca să-l analizăm cred că ne putem servi, mai bine decât de orice, de destinul Lianeii, eroina din « Jar ».

E un destin pe care cuvântul fatalitate ar fi deajuns pentru a-l caracteriza. Soarta acestei fete cu judecata solidă, echilibrată, calmă și sigură de ea, dar care, aproape pe nesimțite, aproape inconștient, se lasă cuprinsă de un sentiment nejustificat, cotropitor, absorbant și care, în clipa deziluziei, o duce aproape automat la sinucidere, întreaga evoluție către și prin iubire (și prin ea către moarte) a acestei fete, nu e prin nimic justificată. Această nejustificare reiese admirabil din faptul că în întreagă acea parte a cărții în care e urmărită creșterea lentă a dragostei în sufletul fetei, eroul și obiectul acestei iubiri este intenționat lăsat într'un vag desăvârșit. Acest Dânduț aproape că nici nu vorbește. Gesturile pe care le face sunt șterse, inexistente. Cele câteva cuvinte pe care le spune sunt mai mult frânturi de fraze, toate neexpresive. Văzând cum fata îl privește cu ochi din ce în ce mai turburați de dragoste, te întrebi care

sunt, în definitiv, îndemnurile neînțelese ce o împing. Iți vine să spui, bătrânește: așa i-a fost scris. Iar moartea aceea dela sfârșitul cărții e tot o moarte nejustificată și nenecesară, o moarte care nici nu se petrece în maximum de tensiune al deziluziei, în clipa de dezolare și jicnire, când implorările fetei au încercat zadarnic să rețină dragostea unui iubit nemernic, ci se petrece la rece, atunci când toată primejdia părea înlăturată, când lucrurile arătau că se liniștesc, când părea că toată drama aceasta se va rezolva totuși în calm. Și se petrece cu ușurința stupidă a unui gest oarecare, se săvârșește mecanic, aș spune chiar obligator. Pentru a doua oară ai impresia aceluia comandament necesar care dirijează și supune destinul eroinei. Un comandament care sfârșește prin a zdrobi o existență ce părea pornită, sub auspiciu surâzătoare, pe căi cu totul opuse și într'o atmosferă de nădejde senină.

Iar acest spectacol trist al bieteii ființe umane care nu poate să-și depășească soarta, — oricâte făgădueli ar fi avut de partea ei, — ci sfârșește tot prin a se frânge, biruită, peisajul acesta dezolant al micimii omului în fața destinului său îți lasă un gust amar de fiere, te copleșește ca o rușine, te întristează ca o ceață.

* * *

Dacă ducem însă analiza mai departe, constatăm că toate personajele lui Rebreanu reproduc traectoria unui destin similar. Luați pe oricare din eroii romanelor sale, dela *Ion* și până la *Jar*, și veți vedea că toți trăiesc sub zodia implacabilă a unei porunci ce-i depășește. Ion viețuiește sub porunca dorului său de pământ. Ana e o jucărie în mrejele aceluiași dor, care devine pentru ea destin. Bologa e prins într'o rețea din care nu va putea ieși. Horia, din *Crăișorul*, merge, instrument al soartei unui neam, pe linia unei existențe ce pare scrisă mai dinainte. Eroul din *Ciuleandra* trăiește și el în halucinația progresivă a nebuniei, fără nici un motiv aparent, și își săvârșește viața întreagă fără nici o justificare îndestulătoare. În *Răscoala*, această diagramă a rolului destinului ajunge să ia aspecte extrem de interesante, căci în marginile aprinderii și creșterii răscoalei, toți actorii ei trăiesc paralel un destin identic, supus unui comandament care îi preschimbă, pe fiecare în parte și pe toți deodată, în tot atâtea instrumente oarbe ale unor forțe inexplicabile. Exemplificarea puterii destinului se multiplică astfel de tot atâtea ori în fiecare din acești eroi, și se proiectează apoi pe un plan de ansamblu în destinul lor colectiv. În sfârșit, în *Adam* și *Eva*, tema ajunge aproape la o prezentare chematică, geometrică, demonstrându-se de-alungul a șapte vieți, printr'o identică reproducere a unui destin, frânt în ciuda tuturor făgăduielilor, de forțele oarbe ale unei fatalități dominante.

Iar toți acești eroi sfârșesc în mod identic, printr'o identică dezolare, existența lor de învinși ai soartei. Toți îți dau același spectacol întristător, impregnând cu pesimism lectura cărții.

* * *

Iată deci concepția unitară care se poate regăsi în romanele d-lui Liviu Rebreanu și sentimentul pe care ea îl naște. Este vechea concepție a destinului tragic, concepție care domină întreaga tragedie grecească: omul înfrânt în lupta sa cu destinul.

Ceea ce Grecii materializau într'o luptă concretă între oameni și zei (sau ceea ce Freud pretinde că ar fi o simplă simbolizare a luptei omului, — ajuns pe planul civilizației, — cu propriile sale instincte, — adică cu destinul său de animal), retrăiește în romanele acestui realist sub forme de o crudă precizie, dar care se pot afilia la aceeași eternă alegorie.

Iar tot așa cum întreaga problematică a destinului împotriva omului, ce domină tragedia greacă, face ca sentimentul ce se degajă din această concepție să fie de un sumbru pesimism, formele în care d. Rebreanu înscenează această luptă duc și ele toate la un sentiment tot atât de întristător.

* * *

Este însă necesar să ducem aceste disocieri ceva mai departe.

Dacă grecul intuia conflictul om-destin cu fireștile consecințe ale subordonării și înfrângerii omului, el rezolva dificultatea în care îl punea această tristă constatare, atribuind înfrângerea omului ispășirii unui păcat ancestral. E lesne de observat că în problematica creștină s'ar putea astăzi porni dela aceeași premiză a păcatului strămoșesc pentru a găsi justificarea constatării. Ar trebui însă ca să existe și în lumea noastră modernă o prezență concretă a suflului de viață ireală, supranaturală, pe care Grecii o simțeau prezentă. Și poate că lipsa acestei prezențe a supra-naturalului explică de ce, pornit pe o cale care îi oferea firească această posibilitate de justificare, d. Rebreanu totuși nu ajunge la o filiațiune creștină a concepției sale de viață.

Cum însă, în momentul când constăți înfrângerea omului, întrebarea « de ce ? » se impune, ar putea să apară ciudată în orice literatură din lume prezența în scrisul cuiva a fatalității, cu rol dominant, dar nelegată de vreo justificare. În orice literatură afară de a noastră. Căci, nedând această motivare, d. Rebreanu întâlnește pur și simplu marea vână a concepțiilor de viață autohtonă. Neputând să dea rolului fatalității o motivare, — sau neglijând să o dea, — el ajunge să considere acest rol ca firesc, necesar. Prin aceasta fatalitatea abdică de fapt dela rolul de element tragic, —

pe care îl avea de pildă în literatura grecească. Infrângerea omului de destin nu va mai fi o dramă, ci o necesitate, acceptată ca atare. De aceea nici nu vom găsi pe om luptând cu destinul, ca la tragediile grecești, ci o acceptare resemnată a soartei, care, rezolvând problema necesității justificărilor, dă acestei concepții și un caracter pur românesc (această înțelegere a fatalității ca resemnare, — aproape ca o consolare, — fiind un element specific autohton).

Și așa cum pentru sufletul românesc această concepție determină o considerare nedramatică și calmă a morții, ea face ca și în romanele d-lui Rebreanu moartea să nu aibă, în nici un moment, o aparență hădă.

Reducând la o linie unitară diversitatea romanelor d-lui Rebreanu, prin faptul că în toate regăsim o concepție și un sentiment al vieții unitar, nu înseamnă că negăm existența reală a unei remarcabile capacități de reinnoire a acestui romancier. Ci căutăm pur și simplu — așa cum ne-am propus dela început — să determinăm ce înseamnă, ce poate să însemne însăși ideea de reinnoire la un romancier.

Căci să pretinzi că un romancier se reinnoește și în concepția și în sentimentul său de viață este și un non-sens și o imposibilitate. Și în orice caz nu este un compliment. Imposibilitate și non-sens, fiindcă această concepție și acest sentiment sunt date fundamentale ale personalității și temperamentului autorului. Prezența lor permanentă și necesară în scrisul său măsoară tocmai organicitatea și autenticitatea acestui scris. Iar să spui că o concepție și un sentiment variază la un romancier dela un roman la altul este să-i atribui o lipsă categorică de organicitate și de autenticitate în scrisul său.

Reinnoirea însă există, după cum am văzut, în materialul în care se toarnă, divers, această concepție. Iar forța unui scriitor — și lauda cea mai mare ce i se poate aduce — este în a recunoaște capacitatea sa de diversificare a concepției sale de viață, în cadre sociale, în momente, în atmosfere istorice și în personaje de o cât mai mare varietate. Căci astfel concepția și sentimentul său de viață se verifică pe un plan vast, îmbrățișând în ipotezele ei diferite, întreaga varietate a înfățișărilor lumii, o nenumărată faună umană, toate exemplarele ei posibile, social și psihologic vorbind. Iar prin această diversitate de aspecte, într'o adevărată frescă de viață, a unei singure și unitare concepțiuni a lumii, această concepție ajunge ea însăși să capete întreaga și adânca ei semnificație.

UN GÂNDITOR ITALIAN: ALFREDO ORIANI

După răstimpul de eroism dezordonat al celui dintâi Roman-tism, în Italia, ca în întreaga Europă, a urmat epoca virilității impozante, fie înăscută — și este cazul lui Giosuè Carducci — fie văzută la alții, mai ales la Carducci ori la Nietzsche — și este cazul tânărului pe atunci Gabriele D'Annunzio. Gânditorul Alfredo Oriani, despre care este vorba aci, își înalță statura pe linia acestei virilități post-romantice, în același timp și loc — Romagna — unde s'a dezvoltat, în toată deplinătatea, robustețea carducciană.

Când a murit Alfredo Oriani, în 1908, Italienii se întrebau mirați cine este, cetindu-i necrologul — destul de trecut cu vederea, în ziarele locale, așa cum se pot întreba, cu dreptate, cetitorii noștri.

Indemnul de-a trezi, cu intenție, această curiozitate mi-a venit însă dela constatarea că numele lui Oriani, destul de străin și azi în Italia, începe totuși să se valorifice la noi: pe lângă o scurtă prezentare a mea în « Gândirea » de pe vremuri, cu prilejul unor serbări comemorative, iată acum un studiu mai larg asupra aceluiași, apărut, în limba italiană, la Cluj, datorit lectorului dela Universitatea transilvăneană, d. Francesco Anelli.

* * *

Bine nu știe nici astăzi nimeni, dacă acest scriitor trebuie socotit poet, filozof, romancier sau sociolog. După cum contemporanii n'au putut înțelege bine niciodată ce voia. Și apoi... a fost un om din cale-afară de arțagos și mușcător, un singuratec ursuz, retras într'un sat, cu cărțile lui.

Și Italienii l-au dat uitării. Până la moarte. Mai ales, până la întronarea noilor directive naționaliste, care au afirmat supremația de premergător a lui Alfredo Oriani. Și l-au cinstit după merit. Au recunoscut în sihastrul dela Cardello întruchiparea acelei sincerități virile, ridicată azi la prestigiu de dogmă și stil al vieții italiene, acea sinceritate care explică singură prezența lui Giovanni Papini pe întâiul plan al culturii italiene.

Oriani s'a născut acum optzeci și doi de ani la Faenza, în Romagna. În locul vestit pentru pământul din care se ard cele mai trainice blide, smălțuite cu cele mai sticloase colori. A fost romagnol, din acele părți apeninice, în care se înnoadă vinele de piatră topită de vulcanii subpământeni, în inima Italiei. S'a născut acolo și a trăit în cel mai rebel mediu din câte se iveau către 1880 în țara tuturor anarhiilor și înfrângerilor. Bologna, capitala Romagnei, era locul de întâlnire al tuturor nemulțumiților și revoluționarilor; dar nici unul nu era mai aprig și mai luminat

la minte, în convorbirile cu prietenii, prin cârciumile de margine, ca Alfredo Oriani. Nu revoluționar, nu anarhic, nu omul unui partid. Ci rebelul pentru plăcerea de-a contrazice tot ce era mediocru în viața italiană pe atunci. Prea luminat și robust sufletește, ca să coboare până la dușmănie contra unui om politic, a unei manifestări politice izolate.

Întreaga configurație a țării sale — ba și a întregii Europe mai apoi — l-a nemulțumit. Și a reacționat. Cum putea reacționa un vizionar: denunțând posterității, cu un patetism vrednic de marea școală romantică, pricina nemulțumirilor sale, izvorită din conștiința antitezei în care se găsea cu propria-i vreme și din eroica năzuință de anticipare a vremilor, mai bune pentru el, de azi.

Frumusețea literară a acestei figuri stă în sinceritatea impudică aproape cu care a ținut să se definească în tot decursul operei, la tot pasul confundată cu autobiografia, chiar atunci când tinde la obiectivitate istorică. Iar pentru ca apropierea, întâmplătoare, de scrisul lui Oriani, să mijlocească direct o impresie, iată un fragment autobiografic, în care încearcă să explice motivele ascunse ale nefericirii sale: « ... Trebuie cineva să fi avut una din acele mame care ne rămân pentru totdeauna în suflet ca un cuțit într'o rană, spre a fi nefericit de copil, când nu pricepi încă; ori să fi strigat în agonie după cea din urmă dintre surori, simțind în nepăsarea ei o tăcere de lucru, spre a ști cum inutilitatea unei tânguirii devine uneori cea mai inexprimabilă dintre torturi; trebuie să-și fi dat cineva sufletul unei femei, fără a o mai putea recăpăta, întrucât s'a ticăloșit, spre a cunoaște cu adevărat ce este în spasmul unei degradări; trebuie să fie cineva un erou și să nu poată face nimic, să fie un geniu și să nu poată scoate un cuvânt, să fi cerut totul dela viață și, întâlnind moartea, să nu mai aibă ce-i încredința, nici o părere de rău, nici o nădejde, spre a se fâli că va reînvia ca un fiu al Omului în toate veacurile, în semnul mângâietor al unui Paște creștinesc ».

Așa întonate, s'au perindat, neștiute, marile cărți ale singuratelui dela Cardello. Iar fiecare din ele a fost « un apel lansat de pe o culme tot mai înaltă, către un popor tot mai îndepărtat » la picioarele lui. Astăzi însă, Italia oficială a dat publicului ediția națională a tuturor operelor lui Alfredo Oriani, care pentru contemporani era, cum îi ziceau în dialect romagnol țărani din preajma casei lui de țară, « El Mat de Cardeal », nebunul dela Cardello.

Fatala singurătate a marilor creatori și a operei lor în lumea contemporanilor a folosit însă acesteia, supraevaluând-o și creând în juru-i acea atmosferă de mit, fără de care nu se concepe o mare glorie în conștiința culturală a unei țări. Impopular în viață, Oriani s'a complăcut de atare soartă (erau doar timpurile lui

Nietzsche !), înscriind drept motto al uneia din operele sale mai grandioase ca viziune — *Lupta politică* — același motto ca și Kepler: « Cartea mea își va aștepta cetitorul ». Aristocrat prin atitudine — de-o aristocrație pe care ar fi admirat-o Alfred de Vigny — Oriani nu s'a sfiit să stea împotriva a toți și toate. Căci avea conștiința superiorității lui morale.

Benedetto Croce, căruia îi revine necontestatul merit de a se fi ocupat cel dintâi, încă de prin 1908, de cazul Oriani, descoperindu-i opera, publicată totuși cu decenii în urmă, Croce îl socotește mai mare poet decât filosof, cu sistem aparte. Firește că dreptatea este, până azi, de partea acestei constatări, după cum n'ar greși nici istoricul care ar contesta valoarea strict științifică a operei lui Oriani, din punctul de vedere al disciplinei sale; după cum ar avea dreptate politicul sociolog, care ar nega meritele aceluiași Oriani, din punct de vedere numai al preocupărilor sociale. El nu este poet, filozof, istoric, sociolog, în parte. Ci toate la un loc. Este, în primul rând, cel dintâi cugetător politic italian care, după epoca unificatorului cosmopolitism romantic, se ridică împotriva mitului superiorității străinilor; este araldul supremației naționale; este cea mai nobilă sinteză a eroismului conștient, după nesuștinutele, dar avântatele manifestări analitice ale eroicului Risorgimento.

Valoarea lui universală și documentară trece însă frontiera națională, căci multe din problemele unghiulare ale vieții europene de azi, revizuirea de valori verificată, între Occident și Orient în această epocă postbelică, mergând cu profetia până la preconizarea marilor schimbări din Rusia, toate acestea se găsesc în cea mai populară din cărțile lui Oriani, intitulată « *Revolta ideală* ».

« Istoric și polemist, dramaturg și poet, romancier și gazetar, se poate spune că n'a fost câmp de activitate spirituală, pe care mintea lui creatoare să nu-l fi parcurs și explorat; totdeauna cu o manieră, cu un resentiment specific lui; dându-se întreg, având mereu prezente toate facultățile și exigențele, în oricare clipă a activității; spre a lăsa astfel, cu fiecare carte nouă, aproape cu fiecare capitol, un nou autoportret » (Pancrazi).

« Măreția lui Oriani — spunea într-o « *Mărturisire* » a lui, Papini, fiu spiritual al romagnolului — stă, după sine, în sintezele trecutului antic ori modern, lungi ore reduse ca proporții, precum și în portretele minunate de oameni, care adesea dau viață acelor sinteze. În Anglia Oriani nu poate fi asemuit decât cu Carlyle; în Franța cu Michelet... »

A fost Italianul care, în cea mai sinistrală clipă a vieții naționale, și-a spus răspicat cuvântul: după sacrificiile de sânge ale Risorgimentului, se impune înjghebură unui popor italian, în locul

gloatei italiene, lipsită de acel orgoliu al rasei, care determină o nație mai bine să-și riște capul, decât să-l plece.

« Singur pe munte — asemeni profetului pe care-l înfățișează apropiatul Nietzsche — Alfredo Oriani a putut contempla de sus evenimentele. Micii Italiei, mică suflețește, i-a strigat: « Trezește-te, libertatea de care tot vorbești e o minciună de întrunire; singură autoritatea este izvor de dreptate »... « Adu-ți aminte de originea ta; întoarce-te la tine însăși; gândește-te că ești Italia Romei, centrul, esența Catolicismului; ești Italia lui Dante, voită de Dumnezeu, întru mărirea și afirmarea credinței... Răzvrătește-te, ești slabă pentru că vrei să te faci slabă; deoarece oamenii tăi nu știu care ți-e menirea în viața politică... ». A fi spus atare lucruri în Italia înfrângerilor africane, roasă de intrigi electorale și de fanatism clerical, putea părea o nebunie curată. Pentru cei ce credeau a se pricepe în politică, Oriani părea un visător; părea un « diletant » și era natural să fie lăsat la o parte, uitat; neînțeles, ori prea bine înțeles. Cine nu pricepea îi rămânea departe din indiferență; cine pricepea prea bine grăbea pasul, din lașitate » (Valentino Piccoli).

Vremile l-au răzbunat mai degrabă decât ar fi crezut detractorii. Bună parte din formația ideologică, ba chiar culturală, a Italiei din zilele noastre i se datorește. Întâi retrezirea spirituală din Toscana leonardistă a lui Papini; apoi cea naționalistă. Căci Oriani, după constatările criticii din țara sa, a lăsat « urme puternice în mentalitatea Italienilor veacului nostru; i-a învățat pe oameni folosirea și simțul scrisului, drept o armă de luptă; intuirea istoriei, ca a unei realități care nu se poate determina în atitudine pasivă, științifică, ci influențabilă prin voința omenească; o realitate care nu este, dar se face, trebuie să se facă (C. Pellizzi).

... Așa, din lutul frământat cu așchie de stâncă roșie, ars în dogoare de caniculă romagnolă, s'a întruchipat între dealuri apenince una din figurile cele mai adânc gravate în sufletul italian din a doua jumătate a veacului trecut. Alfredo Oriani. Premergătorul. Unul din eroii idealismului activ de azi, pe căile nou deschise de « Revolta » sa « ideală ». Predestinat lucidității vizionare, sufletul lui, surprins în chip aducător aminte de trăsături michelangelești, s'a complăcut în acel tragism sever, izolat, care-l precizează în psihoza mesianică a eroului romantic dar îi asigură ascendentul profetului, dincolo de granița vremii lui.

Un orgoliu exaltat de voluptatea singurăității morale, din care se înalță pe dunele platitudinii contemporane stânca prometeică a individualismului său.

O existență asemeni. O casă de țară. Multe decepții. Cărți multe. Ale altora puține. Veleități de scuturare din lanțurile

propriei firi. Gânduri și lipsuri. Răzvrătire și moarte. Singur. În cimitirul de țară dela Cardello Casola Valsenio, în părțile Ravennei funerare, în inima Romagnei tuturor revoltelor ideale. Sunt douăzeci și cinci de ani de-atunci.

Vremi și ele asemeni. Obosită sufletește de înfrângerea în bătălia cu Romanticul, întregită teritorial prin nebănuita străduință a eroicei sale intelectualități carbonare, Italia anilor maturității lui Oriani era țara înfrângerilor de tot felul. Și a anarhiilor de tot felul. Așa, « Revolta » lui putea găsi îndreptățire. Nu putea însă trezi ecou. Oriani a murit singur și neștiut. Doar câțiva tineri de i-au surprins chemarea. De altfel nici nu trebuia mai mult. Prin ei « Revolta ideală » avea să devină faptă. După un pătrar de veac.

Pentru unii critici (Luigi Russo), Oriani om ar sta mai presus de operă.

Ca mulți alți scriitori din aceeași vreme: D'Annunzio, pe urmă Giovanni Papini. Ca toți acei scriitori, al căror « egocentrism biografic constituie forța și slăbiciunea artei lor ». Prototip de scriitor romantic — după aceeași părere — în patosul lui Oriani rămâne în continuă luptă artistul cu gânditorul, misticul cu istoricul, estetul cu veristul. Sinteza sufletească n'o poate condiționa pe cea a artei. Totul rămânând subordonat « dramei biografice a omului ».

De sigur. Dar tocmai în această caracterizare stă frumusețea, grandoarea figurii lui Oriani, pe care ar umbri-o, în expresivitatea ei etică, acea operă de artă ori de cugetare pură, pe care i-o reproșează sagacitatea criticei contemporane.

Discutat ca romancier, singuratecul dela Cardello se afirmă tot mai convingător în conștiința Italiei renăscute, drept unul din cei mai mari dintre « istoricii » săi « moralști ».

Rămasă în umbră mulți ani, opera lui e astăzi înțeleasă și aclamată cu admirația cuvenită maeștrilor de viață nouă.

În coloratura-i mistică — de un misticism activ, militant, caracteristic și din acest punct de vedere pentru autenticitatea autohtonă — înfrățit de aproape cu un Lamennais, un Mickiewicz ori Mazzini; format la școala lui Hegel, dar și a Italianului Vico, Alfredo Oriani e întruchiparea glasului care-a răsunit din pustiu și, în urmă, tot a fost ascultat. Glas biciuitor de îndurerată biruință. Glas de profet răstignit pe stânca marilor decepții, luminată de asfințitul cu lumină de zori. Glas aspru ca Romagna lui.

Romagna: pe luciul de marmoră șlefuită al primelor două silabe, se rostogolește colțul de granit tăios al silabei din urmă: Alfredo Oriani a fost romagnol.

CERTITUDINEA ȘI PROBLEMA SALVĂRII

Cu sgomot mare fu detronată și «sfânta rațiune» de pe soclul ei. Obosind cu disciplina de fier a categoriilor intelectului, — metodic exagerată de scolastici și teoretic de idealismul absurd, — lumea din Asfințit vroi altceva.

Ceva fără limită și fără constrângere.

De aceea, asvârlind tot șiragul de entități friguroase, cioplite milenii întregi cu mare grijă și canon, omul a intrat dintr'odată în paradisul concretului. Ochiul său a devenit lacom de priveliștile fantomatice și splendorile lumii. Auzul s'a încântat de foșnetele murmurate în arterele vieții ca în mii de flaute înăbușite. Rătăcitor printre atâtea elanuri turburătoare, a mușcat plin din dureroasa voluptate și din trăirea substanțială, oarecum mustoasă, a vieții. Omul devine o sinteză de frenezii biologice; un punct întunecat de forțe înnodate, înverșunându-se a se integra în dansul fecund al circuitului vital. Prin toate țesuturile lui pârguie viața.

A fost deci o alergare, o întrecere a instinctelor, ațintite la plăcerile de tot felul. Orgie și delir, — totul s'a epuizat în cântarea trăirii. Ai fi zis că a bătut veleatul demenței generale.

Dar, în cele din urmă, obosi din nou. Prea mare confuzia, prea contradictorii vrerile, prea impetuos deslănțuite tendințele. Panorama vieții își perinda tabletele, — cinematic, paradisiac, — dar lipsea *sistematisantul*. În vuetul exuberanței, nu poate mintea alerga buimacă, apucată ca de o nebunie. Un *constant* care să orânduiască freamătul vieții trebuia găsit. Un sâmbure *statornic*, un adevăr. Care este adevărul epocii noastre?

Și omul a început să se neliniștească și să tribuleze.

* * *

Frânte deci resorturile sufletești. Iți vine a crede că o imensă rană mustește a tristețe permanentă; tristețe determinată de mari rostogoliri interioare și sporită prin spaima omului în fața puhoiului confuziei, diversității și dezordinelor de tot soiul. Rangul valorilor individuale e pierdut; regulatoarele mașinii sociale s'au deplasat; ierarhia gradelor cunoașterii e încurcată; planurile existenței s'au amestecat. Și, în turburata textură a consecințelor, omul contemporan parcă se teme să descifreze o cauză. Sunt, poate, mai multe.

Sunt, de sigur, mai multe.

Problema salvării n'a fost niciodată de o mai dureroasă actualitate.

Dorința salvării. Fiindcă, osteneți însumate, eforturi metodice și prelungite, crâncena vrere a mântuirii nici când nu fură mai amorțite ca acum; o amorțire, care poate veni și din sentimentul

covârșitoarei distanțe pe care voința o are de parcurs, dar în fața căreia strădania ei lenevește. De aci, toată neliniștea, toată agitația și tot tumultul interior; de unde: tristețea coborită ca o pâclă peste nelămuritul suflet contemporan.

Și, caracteristic: o agitație stearpă, svârcolire zădarnică, ener-vare fără certe justificări. O vagă tristețe, — neînălăcrimată, uscată și oarecum abstractă, — plutește peste tot. Literatorii, — dela Ibsen și Strindberg până la Nietzsche și Barrès, — au tonalizat-o; iar filosofii, — dela vagul spenglerian și până la mânuitorul de echivocuri, Bergson, — au cătat s'o lămurească.

* * *

Există undeva, în zonele de jos ale vieții sufletești, un punct obscur din care omul a făcut izvorul tristeții; un punct în care, *altădată*, se elabora planul fericirii, care nu putea fi mai puțin închipuită decât melancolia de acum.

Omul avea, — atunci — o *certitudine*.

Se ținea, prin urmare, totul în echilibru, certitudinea fiind unicul centru spiritual de elecțiune și adunare a țeșăturilor de fapte.

Nimeni nu poate trăi în vălmășie, — trebuie să se *orienteze*; nu poate persista în confuzie, — trebuie *să-și explice*; nu poate rătăci în tribulațiile sgomotoase, — caută idol *tutelar*. Din nevoia de orientare, — omul a hotărât spațiului geografic *semne cardinale*; pentru a nu-și zăpăci cunoașterea — a născocit *conceptul* (constantul logic al categoriilor de obiecte); iar din necesitatea profund umană de a se ascunde la adăpostul unei voințe atot puternice, — a iscodit *Dumnezeirea* (rezumatul metafizic al existenței). Știința e un produs al orientării; arta, un pretext al salvării; religia, o consecință a temerii.

Un lucru e adevărat: conceptul de certitudine s'a disolvat. A contribuit la aceasta, întreagă acea împletire perversă a nenumăratelor întâmplări, care toate se pot subsuma sub cuvântul *istoric*; înțelegând prin istoric tot ce e viu și prin viu tot ce transformă și *se transformă*. Liniile de forță pe care au evoluat primenirile au dus la o rezultată unică: *incertitudinea*.

Și omul suferă, când, — străine de ale lui, — puteri ascunse îi descompun sistemul de semne orientatoare. E trist când pierde, — cum se zice cu un termen astăzi compromis, — grupul de semnificații; când pierde permanențele logice și metafizice care, ele, ordonează și, — ordonând, — pun înțeles și lumină în partitura evenimentelor. Nietzsche, un exemplu. El *trăește* incertitudinea. Intreaga lui organizație sufletească e destrămată, fiindcă defundă, în adâncuri, obârșia turmentului. A devenit dionisiac

(descompunând logicul) și teoreticianul supraomului (anulând metafizicul).

Să-l urmărim în vârtejurile dintre incertitudine și nebunie.

* * *

Friedrich Nietzsche, sacerdotul dionisismului exuberant, începe să înnebunească în momentul în care recunoaște că nu există nici un adevăr. Din această clipă, tragedia inteligenței se deslănțue pe o linie de evoluție cu punctele atât de țicnite, că silesc distanțele să se împletească. Din pânjeniișul lor, toarse Nietzsche eșarfe de vis.

Ii plăcu să se socotească, el însuși, întâiul filosof tragic. Să-și fi dat oare seama de mozaicul de stări sufletești care, desemnate din conflicte și antimonii, au produs turmentul acelei orgii a speculației pure?

S'au comentat atâta scrierile lui Nietzsche. Nu s'a încercat, însă, a se preciza *dominantul* care orientează întreaga cugetare a acestui filosof, lipsit de un sistem de idei, dar ale cărui emoții se continuă una pe alta cu desăvârșita identitate a unui patos înfășurat în elanurile lirismului inspirat. A scormoni după puncte de înrăuire între el și Dostoievski — (de o pildă: descălcirea enigmelor psihologice; splendorile morale ale crimei; Rascolnicof disecat pe un plan de dincolo de rău și de bine) — cum face Șestov, o fi interesant, însă, în nici un caz esențial. Sau a-i face loc, — cum obișnuit — în istoria cugetării alături de vitaliști? Nietzsche vitalist? Și asta; numai că, nu aci stă specificitatea lui. Adăugându-se cu un simplu efort la întemeierea acestei direcții, el ocupă un singur inel din seria destul de sonoră care cu Driesch, Hartmann, Guyau și Bergson, — depășind pe alții de o însemnătate mai mică, — și prelungită până la Reinke, Stern, Wolff, Carpop și Gurvici, umplu veacul nostru cu clocotirile lor organice. Și nu e de ajuns.

E adevărat: printre purtătorii spiritualității contemporane, un rang determinat îl deține Nietzsche. Dela literatură și până la politică, înrăurirea lui se preumblă, — tiranizând, aproape, — mersul ideilor. Care este, însă, nodul viu în care trebuesc îngrămădite raporturile dintre el și contemporani?

De aceea: ce putem învăța dela Nietzsche, — iată principalul.

Să nu se uite că, înainte de toate, Nietzsche a fost un filolog. Va păstra, deci, obișnuința semantică de a sfărâma sensurile *adăugate* pentru a ajunge la înțelesurile *prime*; de a-și construi, adică, noțiuni himerice, cum Bergson sparge conceptul pentru a sonda în originalitățile lui dintâi. Dar numai atât. Nu merge mai departe.

Din aceste motive atacă, cu îndrăcită vervă critică, estetismul socratic, dialectic, ponderat, calm și senin. Semn al decadentei și epuizării instinctului, — credea Nietzsche —, Socrate, enigmaticul personaj al antichității, apare în istoria elenismului pentru a pune conținutului limite și a substitui delirului visul, orgiei fantoma. Socratismul astupă, prin urmare, svâcnirile vieții care murmură în sufletul dionisiac al elenului. Și iată aci antinomia: *so fern wir an die Moral glauben, verurteilen wir das Dasein*. Osândim viața. Canoanele mint, contururile sugrumă, marginile dor.

De aceea, să desconturăm. Și desconturând «apolinicul», Nietzsche eliberează, dintre marginile lui topite, vuietele muzicale învolburate. La rădăcina existenței dă de muzică și de fluidul confuz, susurat. Pentru el, muzica e o tragedie impetuoasă, după cum pentru Schopenhauer lumea era o muzică materializată; iar lumea era o melodie încorporată, după cum omul era voință corporalizată. Continuitatea onduloare a acestui «fierii», acestei «deveniri» muzicale, decurge tocmai din neputința de a tăia un contur fix în mișcătoarele întinderi ale vieții. De aci, incertitudinea și — trăind incertitudinea — nebunia; iar, pentru Schopenhauer, pesimismul. Pe unul, tragedia inteligenței îl târăște la sfâșietoarea negație a cunoașterii; pe celălalt, drama voinții îl duce la aspectele tenebroase ale vieții.

Atât desordinea mintală a celui dintâi cât și viziunea sumbră a celui de al doilea, — deși înfrățite pe aceeași tulpină, — se despletesc ca două urmări a unor concepții felurite despre melodie. Pentru Schopenhauer: melodia, asemenea conceptului, este esența statornică a realității schimbătoare (ein Abstraktum der Wirklichkeit). Pentru Nietzsche: departe de a fi un *abstractum*, esență friguroasă a realității, melodia este conținutul ardent, vulcanic, țâșnind din substraturile primare ale sufletului omenesc (glühende und dionysische). Rezultatul: unul termină în asceză, altul în nihilism.

Șestov vorbește, dar fără să stăruie de «istoria transformării convingerilor» la Dostoievski și Nietzsche. Aici, da: între «valorile» unuia și «convingerile» celuilalt s'ar fi putut face o legătură, — singura adevărată, — care să lungească pe linia melodică exactă din complexul muzical nietzscheian. «Transpoziția valorilor» și «evoluția convingerilor» îi asvârle pe amândoi în stare de nesiguranță, în mijlocul curgerii năvalnice a vieții. Și lipsite de un element *distinct* în imperiul confuziei, oscilațiile intelectului duc la nebulie.

Evoluția convingerilor? Șestov nu precizează; dar lasă să se înțeleagă egalitatea dintre convingere și evidență, dintre evidență și criteriu. Și atunci: evoluează evidența? Și dacă da, în ce sens?

Vitaliștii toți sunt de părere că evoluează. Le Roy, în special, instruit la școala bergsoniană, identifică evidența cu tiparele rațiunii și își închipue intelectul ca pe o putere plastică din ale cărui frământări interioare țâșnesc, — primenindu-se, printr'un elan formativ necurmat, — categoriile toate. Ei văd în aceste forme un rezultat al deficienței energiei creatoare, după cum lumea corporală este *solidificarea* aceleiași evoluții vitale care, din când în când, gâtuindu-și avânturile, se risipește în individuum. « Permanența » o confundă vitaliștii cu « *solidificarea* ». Din exces de fantezie, pierd din vedere că ceea ce este statornic în categorii vine dela faptul că « pure relații » ele mai au și darul de a fi *oarecum fixe*, fixitatea lor servind la a coordona evenimentele; deci, necesare intelectului pentru a *prinde* (nu a pune) ordinea de dincolo de mobilismul învălmășit al realității. Indărătul pânzei întâmplărilor stă ghergheful realului înlăuntrul căruia totul se petrece și se lucrează. In masa evenimentelor e împlântată o schelă de raporturi care le împletește și le leagă. Raporturile se pot muta, evenimentele de sigur se mișcă; dar cifrul lor de echilibru rămâne permanent. Clădirea: cărămizile se pot muta, fațadele se pot schimba; dar liniile planului care au trecut prin acest material de l-a organizat, acelea rămân. Deci, întrucât relații, categoriile au o fixitate, *oarecum* vie, se mișcă, se mută. Încât evoluează evidența, perfect: dar în ce sens? Luată în înțelesul vitaliștilor: se transformă, străbătând o dialectică, aș zice, *organică*, în felul cum organismele, ascultând numai de norma *substituției*, coboară unele din altele. Luată în înțelesul de « *relație* »: se transformă; dar atunci, ascultând de principiul *contradicției*, transformările sunt poruncite de o feroare pur logică.

Și, astfel, iată clară alunecarea nihilismului: încercând o transpoziție a valorilor pe unicul criteriu al vieții, al plenitudinii, al forței, — care cerea o dialectică *organică* —, Nietzsche s'a servit de tehnica strict *logică*, lăsându-se răpit de vraja nimicitoare a negației. Dela norma substituției la principiul contradicției; rezultanta: incertitudinea; iar în regiunile reci ale incertitudinii: demența însăși. O inteligență convulsionată, supusă tuturor pendulărilor, svâcnind între toate negațiile, cu apetite de nestatornicie, de noutate și de relativ e sfâșiată între tendințe imposibile. La vitaliști, gândirea lor calmă, plană sfârșește în echilibru armonios sau, cel mult, în melancolie; — probă Guyau. Pe când, furat de salturi, de eliptic și de paradox, Nietzsche suportă vehemența chinurilor interioare, oscilând între antinomii ireconciliabile. Omul contrastelor aspre, el ajunge la înălțimile de melodie ale aceluși avânt liric caracteristic (amestec de fulger și de transparență), datorită săriturilor în eliptic. Are un precursor în Luther. Nietzsche desorganizează tablele valorilor pe temeiul aceleiași

erezii care l-a însuflețit pe Luther să răstoarne raportul dintre om și Dumnezeu. Și vă închipuiți acum: minunatul gherghef de relații, perfect în nuanțe, desăvârșit în funcțiuni, gingaș în resorturi, ca o orologerie fără pondere, fără temelii, ci numai o solidaritate misterioasă de puncte de vedere! — dintr'o dată răsturnat, ca într'un vis, neorânduite și confuze, defilează spectre fantomatice înfășurate în umbră și în reverie.

O tiraniza conturul, dar dionisiacul înnebunește. Cu melodia-abstractum al realității, Schopenhauer cade în pesimism; cu delirul muzical, Nietzsche isprăvește în patologie. Sufletul dionisiac clocotește de efervescentă, însă e lipsit de centrele de germinație ale certitudinii.

Indurând problematicul existenței, Nietzsche, ca o influență hipnotică, întârziează în sufletul contemporanilor săi.

* * *

Sumbrou și negator, iată-l pe omul modern. Sărită de pe coordonatele ei ereditare, inteligența e torturată de nesiguranțe și, deposedată de adevăruri, se prăvălește. Veacul nostru e veacul nietzscheian; nesocotește evidențele. Cauzalitatea nu mai explică nimic, — este disolvată; logicul nu mai cunoaște nimic, — e înlocuit; dumnezeirea nu mai dirijează nimic, — e înlăturată. In-drăzneți profeti ai culturii aduc, cu clinchete și surle, din străine colțuri și pământuri, tablele legii noi vătămătoare.

Și, astfel, pierzând permanențele, omul a pierdut puterea de a ține oarecum în ritm vieții. Simte că e depășit. Viteza cu care curgerea neîncetată primenește și lenoșia cu care alergăm în urma undelor vieții sapă un contrast cât o prăpastie. Accelerația cu care viața ne transcende provoacă omului contemporan conștiința pierzării. Pregătește, parcă, drumul spre moarte. Agonia sau imanența morții în viață aici își găsește sursa; iar agonia e întâia treaptă a disperării; piscul ei răsturnat este în subteran.

Vaete de pretutindeni.

Pierzând certitudinea, omul a pierdut secretul organizării.

Viața organizează socializând. Astfel, desordinea planurilor sociale trebuie pusă în legătură cu aceeași frângere a echilibrului interior. Potențele sociale (stat, religie, cultură) nu mai stau în raporturi de condiționare și de echilibru. Cultura e funcționară la Stat, Statul rob la politicieni, religia birocratizată; paralizate toate, se învârtesc în cercul vițios. În marele ruaj social, funcțiuni firești care să se determine reciproc, nu mai există; dela una la alta, sunt legături care le unesc numai întru atât întrucât consumă. Toată zavistia — care se cunoaște — ce este altceva decât imposibilitatea de a se organiza în care se sbate viața socială? Și toată

neputința de organizare cui se datorește dacă nu absenței unei iluzii, unei amăgiri, a toate polarizatoare?

Omul a crezut că rangurile sale subiective ajung pentru a înlocui ordinea stabilită. Unitatea însă odată sdruncinată, fermentții noi, a căroră putere transformatoare o predicau atâta profeții, nu s'au mai arătat.

* * *

Și totuși, ce e de făcut?

Ici și colo, licăriri de speranță s'au ivit. Se încearcă o revenire la idealurile epuizate; dar fără folos. Principii care să conducă pe dedesubt formele culturii încă s'au elaborat destule. Omul — așa se pare cel puțin — a ieșit din perioada «cântării tenebrelor». Poeziei nebuloase i se substituie grija sistematizării.

Reacțiunea — și a logicei și a metafizicei — găsește, în cultura germană, întâii luptători; iar gânditorii ruși contemporani, — mai puțin atenți la analiza turburătorului fenomen comunist, — au început să taie, în ceața răsăritului, imaginile noi menite să spulbere temerea pentru ziua de mâine. Cosmosul creștin, organizat până la a se identifica cu biserica ecumenică, — iată unde stă (și pentru neotomismul maritainist și pentru bulgakovii din soare răsare) sămânța vie a așezărilor viitoare. Un nou ev va grupa centrele spirituale și va topi schismele.

În politică, — și aci — orânduiri noi caută întemeiere. O formă, — una singură, — a izbutit să deretice vraștea socială.

Și, totuși, nu e de ajuns. Toate aceste încercări probează că lumea a înțeles ce-i lipsește. Cel mult. Dar nu de refaceri pe temeieri vechi și înjghebări noi în jurul unor sămburi de mult cunoscuți ca găunoși, — este nevoie.

Ci o nouă certitudine, o nouă spiritualitate, — când toate cele foste sunt epitafe, — să coaguleze materialele, să pună ierarhie în fabricate cu totul inedite și sens spiritual să dea faptei, — o *certitudine*.

ILARIU DOBRIDOR

CRONICA PLASTICĂ

Nu cred în necesara frumusețe a lucrurilor moștenite. Decorul familial nu m'a emoționat niciodată peste măsură. Cred că fiecare generație își croiește în mod firesc cadrul care i se cuvine, menținând din zestrea moștenirilor numai ceea ce se încadrează mai mult sau mai puțin în vederile sale. Asta nu înseamnă că fiecare generație își făurește un stil. Fiecare generație dă însă vieții

un aspect propriu, făcut din elemente complexe, grele de analizat. Unul din aceste elemente, în care caracterul intim al unei epoci e mai ușor de observat și de studiat în amănunt, e interiorul.

Un interior de casă se potrivește și se deformează, adaptându-se unei personalități, mai mult poate decât o haină unui corp. Moda și obiceiurile, pretențiile și maniile sunt caligrafiate adesea până la monstruoziitate într'un interior. Cu noua formulă: «une maison est une machine à habiter», lansată de Le Corbusier, cu stilul modern care a pus capăt tuturor interpretărilor false ale vechilor forme consacrate, și noțiunea de interior a evoluat dela decor la realitate.

Căci stilul modern, sau mai bine zis «funcțional», apare mai mult ca un proces de limpezire a formelor existente, o extremă simplificare a maselor și o tot atât de riguroasă sobrietate ornamentală.

Formele create de stilul funcțional sunt departe de a-și avea individualitatea. Noua școală a fost mult mai precisă când a formulat ceea ce suprimă, decât atunci când a trebuit să înjghebeze un program de viitor. De aceea, tot ce se face astăzi în arta construcției are un spirit tranzitoriu și nehotărît. Marele și definitivul câștig al arhitecturii funcționale este, fără discuție, îmbinarea progreselor tehnice cu arta, strânsa colaborare între știință și artă și brutala sinceritate în expresia problemelor puse, care ține pe artist strâns într'o disciplină din ce în ce mai aspră.

Față de dezideratele stilului funcțional: lumină, igienă, confort, aproape nimic din vechile interioare nu mai putea să convină publicului de astăzi. Dacă ne amintim atât de casele boierești, cât și de casele mai modeste ale Bucureștiului de altădată, dacă ne amintim de ele fără sentimentalism și numai privite prin prisma limpede a spiritului critic, vom observa că ele erau absolut operele menționatului deziderat, fiind incomode, mai totdeauna obscure și în general lipsite de cea mai rudimentară igienă.

Formula: lumină, confort, igienă a devenit lege. Casele executându-se în mod mai rațional, vechile mobile nu și-au mai găsit locul în interioarele de azi. Preocuparea decorului a dispărut. Un apartament sau o casă, fiind amenajate pentru trai, în același spirit în care un automobil este studiat și amenajat pentru turism sau călătorie, excludeau convenționalismul de altă dată, în care, în detrimentul confortului, casele trebuiau să aibă o distribuție a camerelor, făcute în vederea unor primiri care n'aveau loc decât câteva zile pe an. O familie întreagă trăia înghesuită o viață întreagă în camere prea puțin numeroase, pentru mândria de a avea un salon, care se deschidea numai la zile mari, sau o sufragerie de paradă, mâncând la bucătărie. Era, parcă, o lipsă de coordonare între obiect și utilitatea lui. Precum primele

automobile copiau landourile sau formele elegante dar nepotrivite ale trăsurilor, tot așa și casele copiau palatele, reducându-le la forme mizerabile și mizerabil deformate. S'ar putea spune deci că marea revoluție estetică din vremea noastră nu e decât o adaptare cât mai judicioasă a obiectului la funcția lui. De unde și denumirea de «artă funcțională». Mania ornamentației, a «frumosului pentru frumos», «a artei pentru artă» depărtează periodic generații întregi de artiști sau artizani de formele funcționale, până când ajunge la absurd, și atunci o punere la punct este obligatorie.

Preocuparea aceea de a studia obiectul, pentru ca el să corespundă cât mai mult utilității sale, a dat deci estetica sobră de azi. Un parizian, devenit estete pe la sfârșitul carierei lui de financiar isteț, cumpără înainte de război un palat istoric la Veneția, pe canalul Grande. Conștiinciosul bancher făcu mai multe călătorii prin Europa, vizitând pe toți anticarii de seamă ai continentului, pentru a cumpăra mobile și obiecte din epoca palatului său. După lungi eforturi, domnul X ajunse să cumpere pe principiul jocului «puzel» (care pune răbdarea la încercare), un interier autentic. Chiar oglinda de argint de pe gheridonul de lângă patul cu baldachin blazonat, aștepta parcă gestul unei mâini grăbite să șteargă de pe obraz masca lăsată de somn. Nu lipsea nimic din înzorzonarea perimată, și la vestiar doi pinteni de argint sugerau chiar prezența unui spadasin.

Un spiritual amator de artă, parizian și el, în trecere la Veneția fu invitat de domnul X, care ținea neapărat să aibă aprobarea estetului, cu privire la amenajarea mult împodobitului palazo. Acesta se uită cu luare aminte la toate, fu neobișnuit de darnic în complimente, dar în momentul despărțirii, când era deja cu un picior în gondolă, spuse întorcându-se către fericitul proprietar al palatului Desdemonei: magnifique..... mais dites moi..... pourquoi pas rien !?

Întrebarea aceasta nu era o simplă ironie. Ea rezumă destul de bine problema interiorului. Acest palat venețian, numai prin arhitectura scârilor, bolților și plafoanelor sale pictate era complet mobilat pentru ochi. Pentru utilizarea lui ca locuință n'avea nevoie să fie transformat în muzeu. Sunt atâtea case în care, intrând, îți vine să spui vorba estetului parizian. În interioarele moderne, ce nu e util e întrebuințat cu prudență. Nici zidurile nu se mai încarcă cu picturi dela plafon până la parchet, nici scoarțe ori stofe nu acopăr și întunecă zidurile inutile, iar obiectele de artă sunt puse în valoare de chiar sobrietatea cadrului în care se găesc. Și omul, în fața acestor premise, are despre casă noțiuni mai utile vieții și mai prielnice activității sale zilnice.

IMPOTRIVA PICTORILOR DE ASTĂZI

În numărul pe Iulie al cunoscutei *Nouvelle Revue Française*, a apărut un surprinzător articol împotriva picturii franceze contemporane.

Surpriza pornește dela faptul că acest atac, semnat de Maurice Sachs și îndreptat cu vigoarea sincerității renăscute de sub cenușa judecăților unanime, apare în *Nouvelle Revue Française*, publicație care de ani de zile s'a făcut purtătoarea drapelului tuturor reînnoirilor estetice.

Creația plastică, picturală, a întregii Europe sta de câteva decenii sub influența acelor moduri artistice convergând la ceea ce se numește « Școala dela Paris ».

Șefii acestei școli, după ce au fost considerați drept niște aventurieri ai expresiei picturale, au ajuns la acel grad de apoteotică notorietate, încât au azistat la tendințele critice de a integra opera lor în buna tradiție a artei, în tradiția adevărată a artei, care evoluează paralel cu socialul și cu biologicul.

Revirimentul de opinie, dacă s'ar fi produs nu importă unde decât în Franța, centrul renașterii picturale a Europei contemporane, și nu în paginile unei reviste care și-a făcut un apostolat din a agita steagurile revoluției cubiste și supra-realiste, ar fi fost desigur un simplu fapt divers. Or, s'a întâmplat contrariul. Opinia publică va lua cunoștință de fondul articolului d-lui M. Sachs și va avea de judecat asupra caducității argumentelor sale sau asupra lipsei de fond real pictural, al operii pictorilor discutați. Mai jos vom cita pasaje din articolul d-lui Maurice Sachs.

« Mi se pare că dintre toate artele, pictura trebuie să fie cea mai puțin cerebrală, și cea mai strict umană.

Pornind de aici, ceea ce trebuie să primeze în opera pictată este materia, esențiala sa necesitate. Ceea ce trebuie să primeze la un pictor, este grija materiei, grijă care, la un pictor genial, se ridică la o mistică a materiei. Această mistică dă viață pânzelor marilor maeștri. Aceasta însufleștește pânzele unor Rembrandt, Courbet, Corot și Renoir. Acești maeștrii au înțeles ceea ce este pictura ca pictură, cu atât mai pură cu cât e mai puțin cerebrală. Nu se va putea repeta de suficiente ori, niciodată, că opera lui Rembrandt și a lui Tintoretto este tot ceea ce e mai mare și mai absolut în pictură și că trebuie să pornești de aici la considerarea picturii.

« Un pictor fără materie nu mi se pare un pictor. El poate fi un teoretician al desenului și al compoziției ». De aici pornește d. Sachs la eșafodarea argumentelor sale, care duc la negarea valorii picturale a celor mai notorii pictori din școala pariziană.

« Către 1910, tinerii pictori puteau să accepte sau să atace două școli: școala cerebrală și cea umană — aceea a picturii considerată drept o matematică, și cealaltă a misticei materiei — să meargă pe urma lui Cézanne sau pe drumul parcurs de Renoir. În umbra lui Renoir se aflau Monet, Sesley, Pissaro, Whistler, mediocrii unei mari tradiții ».

« Și azi, când privim cu imparțialitate tablourile pictate între 1910 și 1930, vedem că sunt de-o insuficiență care face din epoca noastră, una dintre cele mai sărace din istoria artei. Să admitem drept scuză că o epocă nerăbdătoare ca a noastră contrariază creația gravă. Pictura de azi e superficială, din cauză că pictorii n'au curajul să-și interzică facilitatea și nu dau importanță, atunci când au gust de lucru, decât problemelor celor mai neînsemnate ale tehnicii picturale ».

« Picasso, Braque, Lhote și Léger au vrut să realizeze pictura pură: și pentru a ajunge aici anecdota trebuia evitată. Astăzi vedem punctul vulnerabil al teoriei cubiste: nevoind să reprezinte nimic, pictorii aceștia cădeau într'o manie tot așa de neghioabă ca aceea a subiectelor sentimentale ».

În fond cubiștii au revoluționat arhitectura, mobilierul, afișul și vitrina, fără să realizeze nici un aport pentru pictură.

Scriind acestea nu pot să nu mă gândesc la anii de după război, când picturile lui Picasso, ne uimeau până la orbire ».

Apoi despre Picasso:

« Dintre « miracolele » de atunci cel mai uimitor era acela al vrăjitorului Picasso. El și-a uimit contemporanii cum numai Rafael a reușit altădată, dar mai mult ca Rafael, el a uimit lumea întreagă. Avea aerul unui revoluționar, când în fond nu era decât un om care-și croiește drumul. Pictura sa este evident cea mai cerebrală; și logic cea mai literară. Iluzionist, Picasso găsisese secretul de a uimi în permanență. Dar abia că a atins pictura adevărată, pictura materiei. Pe aceasta n'a atins-o decât poate tânăr la Madrid și când a vrut din nou să picteze ca « pictor », a pictat mai prost decât totdeauna. Toate pânzele lui Picasso sunt desenate și colorate. Desenul și compoziția fac adesea meritul lor. După câțiva ani de recul, insuficiența lui Picasso e vizibilă. Ceea ce-i lipsește este calitatea de a fi pictor, în sensul cel mai inocent al cuvântului. Picasso pictorul a ratat. Picasso desenatorul rezistă. Aici mâna lui abilă face miracol, dar un miracol al spiritului pentru spirit. Agilitatea liniei lui Picasso e remarcabilă: el desenează numai în linie: în interior nu se află nimic »!

« Dacă, părăsind chestiunea materiei pictate, ne gândim la aceea mai subtilă, mai invizibilă a materiei desenului, știm prea bine că Picasso n'a reușit s'o găsească nici pe asta. El e atât de departe de materie, încât chiar atunci când sculptează, el videază

sculptura. (Sculptura lui e transparentă). În opera lui Picasso se află o asemenea absență a materiei, încât observând acest lucru el a vrut să-l remedieze. Din calcul sau din instinct, a presărat oare Picasso nisip peste pânzele lui, și a lipit hârtie peste desenele sale?»

El lua din afară această materie pe care n'o putea crea cu mâinile lui. La Picasso găsim imposibilitatea de a picta în materie. Asta face din el un pictor a cărui operă nu durează pe pânză.

El e totuși de o abilitate și de-o inteligență excepțională. Ceea ce explică, poate, faptul că a putut uimi lumea atâta timp și că a putut influența pe tinerii pictori.

Dar el voia marea posteritate; și atunci puțini oameni sunt mai de plâns ca el. Căci e o teribilă dramă, o teribilă festă pe care i-au jucat-o zeii — influența lui îi va supraviețui în arta decorativă. Imaginați-vă cât suferă acest om văzând că i se atribue gloria decoratorului și că i se refuză gloria pictorului!»

În concluzie: «Istoria lui Picasso este aceea a cubismului. Cubiștii au avut influență, acolo unde au dorit mai puțin s'o aibă. Ei au eșuat în adevărata lor carieră, și pentru aceeași rațiune ca și Picasso: îndepărtare dela pictură. Ar fi absurd să le condamnăm opera fără să recunoaștem bunul lor gust și imaginația lor.

Noi știm că ei vor fi uitați, dar în timpul vieții lor, ei au fost foarte iubiți de public pentru că toți aveau reale calități personale: Gleizes și Metzinger, inventivitate; Braque, bon ton; La Fresnaye, delicatețe; Severini și Marcoussis, conștiință; Gris, spirit, Léger mai mult temperament decât ceilalți și mai multă culoare etc....».

«Lhote este teoreticianul prin excelență, discipolul lui Cézanne și al lui Ingres. E un profesor excelent. Văd în el pe scriitor, adesea pe desenator, dar niciodată pictorul.

Mi se pare că Lhote se încapățânează să picteze, dar că nu pictează din necesitate. Or, se întâmplă contrariul când scrie și când desenează».

Despre pictorii abstracționiști, care au căzut în greșala cubiștilor, iată ce spune Maurice Sachs:

«Acești pictori (ca Masson, Miro, Arp, Ernst, Dali și alții) nu sunt nici măcar niște teoreticieni rătăciți: ci sunt profitorii unei teorii».

«Dar cazul pictorilor care au lucrat în materie și n'au putut să extragă nimic ni se pare mai curios decât cazul pictorilor cerebrali. Cel mai faimos dintre acești pictori este Derain. El reprezintă acel tip particular, deloc rar de altfel, de om puternic, a cărui operă e minoră, neavând altă calitate decât farmecul».

«El s'a servit de materie ca de un vestmânt sub care nu se afla nici carne și nici oase. Derain avea, într'adevăr, personalitatea

facilității sale fără a fi original. Dar Segonzac? Mulți au văzut în el pe apărătorul mării tradiții a picturii în plină materie! E adevărat, dar ce materie! Ce vulgaritate de paletă! Opera lui Derain e fără importanță, fiindcă acesta s'a mulțumit cu puțin. Opera lui Segonzac e mediocră dela un capăt la altul, de-o mediocritate originală.

«Opera lui Derain e fără carne; opera lui Segonzac e făcută din cărnuri moarte și tumefiate».

Iar despre Bonnard și Rouault:

«Bonnard are facilitatea lui Derain, dar opera lui e seacă de materie ca aceea a lui Derain, iar opera lui Rouault e umflată, falsă ca aceea a lui Segonzac: e din carton».

«Picasso a căutat mereu noutatea. Ceilalți pictori au căutat formula picturii care se vinde. Scopul de altfel era același: a vinde.

Câți pictori mai mici n'au pictat decât pentru asta! De pildă: Rouault, Derain, Chagall și Dupuy și atâția alții. Rouault era cel mai bun dintre ei».

Singurii pictori adevărați pentru d. Maurice Sachs, singuri continuatori ai mării tradiții picturale, aceea ilustrată de Rembrandt și de Tintoretto, ar fi doi singuratici, fără succese, fără glorie și fără bogăție.

Aceștia doi sunt: Utrillo și Soutine. Destinele acestor doi pictori se înrudesc în suferință.

«Utrillo este desigur unul dintre acei pictori care transformă pictura în carne. Ceea ce a ales el pentru a transforma în carne, în materie vie, este piatra. Piatra la Utrillo este ceea ce sunt bijuteriile la Rembrandt, bluzele albe la Corot, cărnurile daurite la Tițian, sânii de femeie la Renoir: zidurile gri ale catedralelor, zidurile străzilor pariziene, toate pietrele privity de Utrillo se anină de o viață invizibilă nouă, celorlalți. Mizeria, tristețea, bătrânețea toate suferințele pietrelor, singur Utrillo le-a înțeles».

«Pictura lui Utrillo e frumoasă fiindcă materia e prezentă, și e vorba de o materie frumoasă».

Iar despre Soutine: «Opera lui Soutine este singura care poate sta alături de aceea a lui Rembrandt. Soutine e un pictor mare pentru că ochiul lui vede just, mâna lui pictează ferm și pentru că o pânză de a lui e austeră, e bogată și luminoasă, fiindcă pictura lui e carne».

Dar Matisse? se întrebă la sfârșit M. S.

«E un pictor al cărui caz este în aparență misterios. Înaintea unei pânze de Matisse ai impresia că el știe... și că nu poate ajunge acolo unde tinde: la materie. Inteligent, el a înțeles lipsa și a căutat s'o remedieze și fiindcă e un mare colorist el și-a creat o paletă de-o sensibilitate și de un rafinament inegalabile. Ceea ce face ca opera lui să fie o operă frumoasă — deloc eternă —

imperfectă printr'un fel de insuficiență, dar valabilă fiind limitată la forțele pictorului. »

Același lucru s'ar putea spune și despre Modigliani. În fața picturii lui Matisse începi să regreți: ce pictor mare ar fi putut fi!»

Iată cum își încheie necruțătoarea sa analiză, d. M. Sachs: «Am împărțit și eu erorile epocii mele: le denunț aici. Dacă din întâmplare voi receti acest articol peste douăzeci de ani, nu mă îndoiesc că voi avea de schimbat mult în expresia lui, dar sunt sigur că timpul va confirma judecățile mele.»

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ A MUNCII ȘI RAPORTUL DIRECTORULUI B. I. M.

Directorul Biroului Internațional al Muncii are îndatorirea să alcătuiască o retrospectivă social-economică premergătoare Conferinței Internaționale a Muncii din fiecare an. Față cu documentarea ce are la îndemână și având în vedere constatările emnente ale directorului B. I. M., ne putem aștepta la expuneri de mare competență și obiectivitate.

Raportul de anul acesta satisface marea noastră curiozitate, ținută numai în îngrijorare de răsturnarea atâtor așezări sociale și de zdruncinarea până la prăbușire a sistemului economiei libere și neordonate.

Firește că rațiunea raportului îi impune limitarea la domeniul politicii sociale. Dar socialul se reazimă pe economic, sau cel puțin are determinări impuse de condiționarea economiei. Mai exact, realitățile economice și sociale sunt nedespărțite, coexistă și evoluează, transformându-se după legile necunoscute încă de disciplinele respective; ele sunt însă indisolubil legate în ființa și viitorul lor. Numai pentru comoditatea studierii și preocupărilor specialiștii le disociază și încearcă metodic atât cunoașterea cât și stăpânirea lor. În fapt, chestiunile financiare, economice și sociale nu sunt despărțite, izolate, ci există totodată și se influențează reciproc.

D. *Harold Butler* e atât de pătruns de acest adevăr, încât mereu pune înainte economicul și apoi caută relațiunea lui cu socialul. În primele pagini ale Raportului de anul acesta, d-sa menționează: «Din punct de vedere social, ceea ce importă e stabilirea raportului dintre cursul evenimentelor domeniului economic cu mișcarea simultană a angajării, a salariilor și condițiilor de muncă.»

Așa dar să începem cu economia din anul precedent. În Decembrie trecut, spune d. Butler, s'a constatat tendința generală

de a se izola și mai mult componentele naționale care constituie sistemul economiei mondiale și, de altă parte, s'a menținut confuziunea monetară generală. Aceste schimbări, însoțite de transformările politice, modifică profund perspectivele viitorului. Să nu fim deci surprinși de posibilitatea mișcărilor revoluționare. Și în adevăr, iată că Germania și Statele-Unite ale Americii au suferit schimbări adânci, inspirate de alte idei și cu alte metode.

Rusia, Italia, Germania, Statele-Unite, fiecare cu scopurile și concepția ei, au părăsit principiile de bază ale doctrinelor economice și politice din ultimul secol. Fiecare, cu metoda ei, înceacă să rezolve problemele funcțiilor statului, atât în reorganizarea economică a țării, cât și în stabilirea raporturilor financiare și comerciale cu restul lumii. « Fiecare din ele (pag. 4—5), inspirată de filozofii mult variate, s'a angajat definitiv, prin mijloace constituționale diverse, pe calea economiei dirijate, destinată să ia locul sistemului de ajustare automată al lui laissez-faire... Faptul că patru din principalele țări industriale din lume, reunind o populație totală de vreo 400 milioane de locuitori și reprezentând 64 la % din producția industrială mondială, au abjurat într'o largă măsură principiile care inspirau până acum politica economică a tuturor statelor, ni se pare o indicație că vindecarea nu poate fi căutată numai prin vechile metode. Nu e vorba dacă trebuie să ne bucurăm ori să ne plângem: dar ar fi nesocotit să disimulăm ori să refuzăm a vedea consecințele importante, totdeauna sociale și economice, care pot să decurgă ».

Fapt mai este, că mai în toate țările, efectele dezastruoase ale crizei au risipit credința în vechile dogme economice: moneda e dirijată, comerțul internațional e redus la troc, industria a intrat sub controlul statului.

Liberalismul economic e în amurg și, considerat în timp, el se situează ca un hiatus pe linia rectilină a istoriei economice: din antichitate, de-a lungul evului-mediu și până la sfârșitul veacului XVIII, economia a fost organizată și controlată de stat, pentru ca după război să se continue sub denumirea de « economie dirijată », « intervenție deliberată », « planning ». Căderea liberalismului economic este însuși fenomenul crizei, care antrenează grave perturbări politice și sociale și care declanșează mișcări revoluționare. D. Butler exprimă magistral repercusiunea psihologică ce premerge revoluției: « E un punct la care natura omenească se revoltă împotriva mizeriei și, mai ales, împotriva perspectivei de mizerie indefinită. Când șomajul bântuie iarnă după iarnă fără o asistare suficientă și fără semnul unei ușurări apropiate, când țăranul e redus la completa lipsă fiindcă nu poate să-și desfășoare produsele muncii pe un preț rațional, când afluxul capitalului și al creditului s'a scurs — se poate spune că

limitele îndurării psihologice sunt atinse. Vine ziua când se formează un val destul de puternic să măture nu numai guvernele, ci și constituțiile, nu numai politicile economice, dar și doctrinele economice care făceau de multă vreme articole de credință ».

Urmările noilor concepții se resimt și se vor accentua în viitor în politica socială, în asigurări, în durata muncii, în reglementarea conflictelor de muncă etc.

* * *

De-a lungul întregului an 1933 s'au făcut eforturi de redresare. Datele, diagramele și graficile comparative pe ultimii ani sunt instructive pentru oricine se interesează de producția agricolă și industrială, de schimbul de mărfuri, de deprecierea monetelor. Atragem atenția că două țări, Rusia și Japonia, n'au încetat să-și mărească producția în anul precedent, ca în toți anii premergători marasmului general. Și înregistrăm cu optimism rezultatele că anul 1933 a marcat o învioreare parțială a economiei generale în toate părțile lumii.

Din această îmbunătățire generală — care au fost urmările sociale? In ce măsură a beneficiat lucrătorul, atât pentru securitatea societății cât și pentru nivelul standardului său de viață?

Lipsa de lucru, șomajul s'a restrâns într'o măsură, ori cel puțin n'a mai crescut. (Insemnătatea chestiunii e prea elementară ca să insistăm asupra-i: starea șomajului constituie pentru muncitori. criteriul decisiv al progresului). Ca metode de combatere d. Butler a arătat în Raport metoda acțiunii directe a statului cu ajutorul fondurilor publice (protecția prin asigurarea și asistența de șomaj, acceptată în sfârșit și de Statele-Ūnite sub presiunea președintelui Roosevelt), metoda intervenției statului cu executarea de mari lucrări publice, metoda colonizărilor, a grădinilor muncitorești, etc.

O îngrijorare justificată se datorește șomajului tehnicei: cadența perfecționării tehnice n'a fost îngrădită de criză; noi procedee mecanice înlocuesc și restrâng forța omenească de lucru; existența altor categorii de salariați devine din ce în ce mai precară cu fiecare inovație științifică — iar de echilibru între cantitatea mâinii de lucru și posibilitățile de plasare nu se poate vorbi.

Salariile se pare că au urmat drumul deflaționist într'unele state și pe cel inflaționist într'alte (U.S.A.). In orice caz, experimentarea din anul trecut a stabilit un îndreptar, definitiv câștigat, că reducerea salariilor n'a izbutit nici să majoreze vânzările, nici producțiunea, nici plasarea; dimpotrivă, cuantumul salariilor se întegrează în puterea de consumație: cauza crizei nu trebuie căutată în supraproducție, ci în subconsumație —

(vezi experiența americană). Posibilitățile nelimitate ale producției trebuie să se armonizeze cu puterea de cumpărare.

În aprecierea salariilor, judecata trebuie să fie foarte circumspectă, fiindcă în epoca de criză nu cifra salariului, cu puterea lui de cumpărare importă, ci cuantumul global al salariilor în proporție cu milioanele de șomeri.

Cât despre *durata muncii* — s'a înregistrat pe rând opinia și practica reducerii sistematice a orarului de lucru în jurul săptămânii de 40 ore. Faptul cel mai important s'a petrecut în Statele-Unite, prin aplicarea codurilor muncii, în virtutea legii de redresare economică națională. Săptămâna maximă de lucru în întreprinderile americane e de 40 ore și destul de multe au 35 și 36 ore. Aceeași durată a săptămânii de lucru s'a inaugurat și în Germania și în Anglia.

Necesitatea reducerii timpului de lucru a devenit și mai evidentă, din cauza regimului industriei moderne. Perfecționarea tehnicii mecanice și administrative învinge tot mai mulți lucrători. «Cadența progresului tehnic, scrie d. Butler (pag. 53), în zilele noastre s'a accelerat așa de repede, încât adaptarea mâinii de lucru și a posibilităților de replasare n'au putut-o urma. Se poate spune că tocmai lipsa sincronismului în funcționarea actuală a sistemului industrial a făcut să se recunoască oportunitatea reducerii duratei de lucru, în aceeași măsură din motive de ordin economic, cât și pentru rațiuni de ordin social.

Din scrutarea anului trecut mai rezultă că *migrațiile* au luat forma repatrierii. După evenimentele ultime, se poate vorbi de sfârșitul imigrărilor în masă.

* * *

Capitolul referitor la *experiențele de structură socială* mi se pare mai de interes: este în el examinarea principalelor sisteme de economie dirijată și o judecată de valori.

Pentru a ieși din criză s'au încercat atâtea experiențe. Între antiteza controlului totalitarist practicat în U.R.S.S. și liberalismul clasic se plasează diversele teze vizând o nouă structură socială.

Anul 1933 s'a caracterizat prin intervenția deliberată a statului în jocul forțelor economice: în domeniul monetar, industrial, comercial, social. Am avut de observat intervenționismul social-naționalist în Germania prin faimoasa lege pentru regularea producției în întreprinderi, crearea corporațiilor industriale în Italia pentru fixarea întregii activități industriale și pentru repartizarea veniturilor într'un chip mai conform cu

interesele sociale; organizarea economiei agricole și industriale s'a început și în Anglia; experimentarea de mare anvergură a pornit în Statele-Unite în ramura agricolă, în cea industrială, în comerț și în finanțe. (V. ancheta întreprinsă de Giuseppe Bottai: *La crisi del capitalismo*, cu colaborările d-lor G. Pirou, W. Sombart, E. F. M. Durbin, E. M. Paterson, U. Spirito și G. Bruguier).

D. Butler distinge patru categorii de manifestări ale economiei dirijate (pag. 70), în afară de forma totalitară sovietică:

1. Organizare de ordin pur social, reprezentată prin sistemele naționale de asigurări sociale, coduri de muncă etc.;

2. Numeroasele tipuri de adaptare a industriei cu agricultura, fie după principiile strict capitaliste, fie plasate sub controlul statului;

3. Nenumăratele planuri de dirijare sau de deturnare a fluxului de schimburi comerciale cu străinătatea ridicând bariere artificiale;

4. Direcția pe care o exercită, în materie de credit și monetă, sistemul bancar, fie cu supravegherea directă a guvernului, fie în legătură strânsă cu politica sa.

În toate încercările domină naționalismul economic.

Față cu această întoarcere dela sistemul schimburilor internaționale, relativ libere, debușul s'a restrâns la piața internă.

Mergem spre autarhie, către autarhia integrală? « Peste tot — opinează d. Butler în raport — se caută o formulă intermediară care să unească avantajele libertății întreprinderii cu acelea ale organezării colective ». Azi suntem în faza de tranziție, după sistemul cuprinzător al inițiativei private și al controlului public.

Care va fi efortul și sensul organizării economice pe planul internațional?

Se pot întrevedea acorduri internaționale pentru producție și distribuție: care s'au preconizat la conferința dela Londra.

Logica implacabilă a lucrurilor a demonstrat și va mai arăta imposibilitatea practică a izolării economice. Evoluția actuală accentuează antagonismele în domeniul internațional — dar totdeodată impune să se facă eforturi pentru cooperarea internațională.

De un lucru trebuie să fim încredințați: fără o completă transformare socială criza nu va dispărea, ci se va eterniza, agravându-se. Direcția se îndreaptă în spre un regim organizat și dirijat. Și aici Organizarea nu reclamă o constituție politică particulară. « Orice măsură legislativă, aplicată sub orice formă de guvernământ, implică o încălcare a libertății individuale în interesul general. Dar, precum numeroase exemple au dovedit-o în trecut, asemenea

atingere poate tot așa de bine fi decisă cu liberul consimțământ al celor interesați, decât să le fie impusă prin constrângere... Istoria trecutului, a războiului întocmai ca a păcii, arată că libertatea instituțiilor nu exclude nici o politică net definită, nici executarea ei energetică ».

Revenind la experimentele economice pe care le trăim, numai o acțiune conjugată a industriei, finanței (cu monetă stabilă) și a intervenției guvernamentale ar putea fi eficace, în vederea redresării. Ea vrea să fie întregită cu măsuri de cooperare internațională. (Imbrățișând și acest aspect al anului 1933, în raportul său, d. Butler vrut să exemplifice larga comprehensiune a politicii sociale). Și aici e o întrebare delicată ce s'a pus anul trecut, anume cum se pot împăca antagonismele sensibile ale naționalismului economic cu remediile internaționale? Prăbușirea economică e cauza principală a răsturnărilor politice și a naționalismului agresiv, care conține în el germenul unor eventuale conflicte internaționale; cauzele economice nu pot fi învinse decât prin folosirea remediilor internaționale, împotriva cărora e pornit sentimentul naționalist. D. Butler susține că redresarea economică s'ar fi accentuat mult mai simțitor și de mai înainte, dacă n'ar fi existat la orizontul politic norii amenințători. « Mai de vreme ori mai târziu se va înțelege că efortul național nu oferă decât posibilități restrânse, și atunci se va porni o acțiune nouă către un regim internațional mai ordonat, în sânul căruia opera realizată prin efortul național se va integra în patrimoniul umanității. A renunța la comunitatea de idei și bunuri dintre națiuni — ar fi să se distrugă dintr'o lovitură întreaga structură de independență pe care civilizația a edificat-o cu trudă. Câtă vreme armătura civilizației va subsista, nevoia coordonării internaționale va persista irezistibil ». Cu această năzuință se justifică și Organizarea Internațională a Muncii în activitatea ei, credincioasă principiilor fundamentale de pace universală și de dreptate socială.

Pentru soluționarea contradicțiilor arătate mai sus, a avut loc și a XVIII-a Conferință Internațională a Muncii dela Geneva în Iunie. Chestiunea principală, dintre cele șapte care figurau pe ordinea de zi, a fost a duratei muncii. De doi ani se întrețin dispute aprige în conferințele Genevei, fără a se cădea de acord principial asupra săptămânii de lucru de 40 ore. În sesiunea de Mai 1935 se vor relua desbaterile, de data aceasta și cu participarea Statelor-Unite devenite membră a Organizației Muncii; și este nădejde că reprezentanții patronilor, vor ceda acceptând principiul săptămânii de 40 ore de lucru.

MOMENTUL POLITIC INTERNAȚIONAL

Momentul politic internațional pare confuz. Evenimentele conțin contradicții. Chiar cele senzaționale sunt deconcertante. Numai la prima vedere. Căci în fond ele definesc o politică netă a fiecărui Stat european.

Franța își afirmă hegemonia. Polonia — prestigiul. Austria — vitalitatea. Italia — forța și dreptul său la sfere de influență. Rusia — pacifismul. Anglia — realismul. Mica Înțelegere — intransigența. Germania — dreptul său de expansiune.

Pentru a-și afirma hegemonia, ministrul Franței a colindat Varșovia, Praga, București și Belgrad; pentru a-și afirma prestigiul, Polonia ezită a semna pactul oriental; pentru a-și afirma vitalitatea, d. Schuschnigg continuă îndărătnic politica Cancelarului Dollfuss; pentru a-și afirma forța, Italia a mobilizat armata sa la frontiera Austriei și Ducele — pentru a-și dovedi sfera de influență — a mobilizat pe conducătorii politicii austriace în orașele italiene.

Rusia pacifistă intră în Societatea Națiunilor; Anglia realistă își organizează apărarea aeriană și prin glasul d-lui Baldwin declară că frontiera Angliei e pe Rhin; Mica Înțelegere intransigentă își exprimă vetoul împotriva planurilor de restaurație; în sfârșit, Germania, pentru a-și afirma dreptul de expansiune, revendică Saarul, violentează politica Austriei și amenință teritoriul Rusiei. Germania are drept la Kolonialländer, afirmă conducătorul Germaniei, pentru a confirma probabil permanentul postulat al politicii germane, rostit cândva de Bismark, « că egoismul politic este singura bază sănătoasă și salutară pentru o mare putere — germană ».

Sub acest semn al egoismului politic, se desfășoară astăzi relațiile internaționale. Ce departe suntem de tabloul clar al politicii de pace de acum câțiva ani, când sub semnul generos al Genevei, politica internațională cuprindea un fascicol convergent de vectorii; când politica statelor se integra în pactul Societății Națiunilor.

Și interpretarea evenimentelor era mai ușoară. Totul se raporta la politica Genevei. Astăzi evenimentele, pentru a fi înțelese, trebuiesc raportate la criteriile diverse și naționale.

Politica internațională nu mai este produsul politicii externe a statelor, ci suma acestor politici. Politica națională primează. Interesele unui Stat trec chiar înaintea intereselor păcii. În loc de concesiuni, pretențiuni; în loc de compromisuri, amenințări.

Astăzi, — ca într'un tablou futurist, — direcțiile politicilor externe se încrucișează și se întretaie. Singurul element comun în aceste directive diverse este atmosfera. O atmosferă de

espectativă și aprehensiune. O difuză psihoză antebelică. Pe plan intern, statele-majoare fac preparative, bugetele se încarcă la capitolul armamentului, vase de război sunt lansate, organizații de spionaj descoperite, manevre de mari dimensiuni organizate. Pe plan extern, alianțele sunt controlate, pactele confirmate, iar oscilațiile diplomatice pedant interpretate. Fiecare gest are semnificația unei legări sau a unei derobări. Astfel, călătoria d-lui Barthou a fost un recensământ al forțelor anti-revizioniste. Răzvrătirea Unterführerilor și moartea lui Hindenburg a fost prilejul unificării comandai național-socialiste în mâinile d-lui Hitler; expulzarea unor mineri polonezi din Franța a coincis simptomatice cu rezervele Poloniei de a accepta pactul oriental; călătoriile familiei de Habsburg au drept ecou pafrenul restaurației, moartea cancelarului Dollfuss determină mobilizarea trupelor italiene la frontiera Austriei. Ducele — stând pe acoperișul unui tank și înconjurat de diviziile sale, a declarat « că războiul este în aer ». Să sperăm că au fost doar cuvinte de îmbărbătare ale unui comandant militar în manevre și nu profeția unui om politic.

* * *

Evenimentele ultimilor trei luni au urmărit pe de o parte turburarea păcii, pe de altă parte organizarea ei.

Scena politică a răsunat în aceste săptămâni de șuierul gloanțelor ce executau pe incomozi sau pe revoltați. Orații funebre justificau apoi gestul sau proslăveau victima. Șefi de batalioane de asalt național-socialiste, răzvrățiți, au fost uciși în Iunie la München, la ordinul Cancelarului Germaniei. Cancelarul Austriei, în Iulie, la Viena a fost ucis de răzvrățiți național-socialiști. Loviturile de Stat au fost zădărnice, dar pete roșii au pătat uniforma cafenie și un suflu de neliniște a rămas în urma acestor frământări. Doar președintele Reichului a murit de adâncă bătrânețe.

Organizarea păcii pe de altă parte, se face — azi mai mult ca oricând — prin compromisuri. Acțiunea se urmărește prin renunțare la doctrină; pacea se organizează prin sacrificarea pacifismului. D. Henderson se străduiește să salveze conferința dezarmării prin sacrificarea ideii de dezarmare; d. Barthou se străduiește să salveze securitatea Europei prin pacte regionale, în lipsă de garanții universale; d. Litvinov se străduiește să dovedească pacifismul rusesc sacrificând postulatele rigide ale internaționalei a 3-a, în sfârșit, d. Hitler se străduiește să dovedească pacifismul german, negând — cu ciudată ostentație — principiile de bază ale crezului național-socialist.

Totuși, bine că se mai fac eforturi. Chiar dacă nu se consolidează pacea, se împiedică războiul. Cel puțin efect preventiv,

dacă nu curativ. Oricât de imperfectă și aleatorie ar fi strădania de menținere a păcii, nici un conducător politic responsabil nu are dreptul a mărturisi zădărnicia. Cea mai îndoelnică pace e mai bună decât certitudinea războiului.

* * *

Din activitatea de organizare a păcii europene, se desprind trei probleme. Toate evenimentele actuale se grupează de fapt în jurul acestor trei probleme și anume: 1. Problema independenței Republicii austriace; 2. Noua orientare a politicii rusești, și 3. Problema pactului oriental.

La o analiză mai atentă, cele trei probleme apar reacțiuni la acțiunea imperialismului german. Intr'adevăr, problema Austriei este reacțiunea Marilor Puteri (mai ales a Franței și a Italiei) la tendințele de expansiune germană spre Sud; problema pactului oriental și noua orientare a politicii sovietice este reacțiunea la tendința de expansiune germană, spre răsărit. În terminologia politicii germane problemele sunt chiar numite: prima — « Mitteleuropa » și cea de-a doua: « Drang nach Osten ».

Să analizăm problemele sub aspectul securității europene.

* * *

Nu există un pact oriental. Deci analiza pactului nu se poate face. Există doar negocieri în vederea semnării unui pact oriental. Propunerea de sursă franco-sovietică prevede semnarea unui pact de asistență mutuală între Germania, Rusia, Cehoslovacia, Polonia și Statele Baltice, pentru a-și garanta reciproc intangibilitatea frontierelor lor actuale. « Un Locarno răsăritean ».

Intr'adevăr, acordurile dela Locarno au garantat — prin girul Angliei și al Italiei — frontierele de apus ale Germaniei. Nu tot astfel acordurile dela răsărit. Din contra, lipsa girului anglo-italian era o indirectă recunoaștere a revizibilității frontierelor de răsărit. Orientul Europei indica raporturi precare. Noul pact regional e deci în primul rând un complement simetric al acordurilor de apus, dela Locarno. Problema Danzigului, a Coridorului, a Vilnei și chiar a relațiilor polono-ruse s'ar rezolvi prin acest tratat de asistență mutuală. Formal, — adică atât cât pot pergamente garanta pacea, — pactul oriental ar pecetlui statu-quo în răsăritul Europei.

Dar pactul oriental a fost prezentat și ca un *test*, jucând rolul hârtiei de turnesol din chimie. Precum hârtia de turnesol determină recunoașterea unui acid sau a unei baze, tot astfel în politica europeană, acest pergament servește la recunoașterea grupului din care fac parte statele vizate. A semna pactul oriental

înseamnă a aparține grupului anti-revizionist; a nu semna — sau chiar a tergiversa — e interpretat ca indicând o înclinare spre grupul revizionist. Simplist, a semna înseamnă a fi alături de Franța, a nu semna — a fi alături de Germania.

În Germania, într'adevăr, pactul a fost socotit o manevră franco-sovietică de încercuire a Germaniei. Din fericire, prin stăruința Angliei, Germania a înțeles că pactul oriental poate deveni un instrument de securitate tocmai pentru Germania, că garanțiile sunt reciproce și că la baza pactului stă acel principiu, atât de drag Germaniei de astăzi: al perfecte egalități. Guvernul german a renunțat deci la obsesiunea încercuirii.

Șovăelile Poloniei, în schimb, continuă. La prima vedere, par curioase: semnarea pactului oriental rezolvă formal problema securității Poloniei. Într'adevăr, pactul oriental de asistență mutuală, garantează frontierele poloneze împotriva unei agresiuni, până în ziua violării lui. În această clipă, problema se complică. Prin situația ei geografică (și istoria Poloniei se leagă prea dureros de această realitate), Polonia se găsește între ciocan și nicovală. Fie că agresiunea ar veni din răsărit sau din apus (din Rusia sau din Germania), teritoriul polon s'ar transforma în câmp de luptă. Firește, nu este o situație de invidiat. Obligația de a lua măsuri imediate împotriva statului agresor, alianțele implicite, eventualitatea dezastrului material, indiferent de titularii agresiunii și de rezultatele ultime, determină multă cântărire a argumentelor pentru și contra.

Pe aceste considerații reale se așează o serie de speculații, căutând a dovedi existența unor planuri comune germano-polone. Valoarea lor este mai mult literară decât politică. Politica germană cultivă visul unei expedițiuni spre răsărit pentru dobândirea de Kolonialländer în aceste teritorii. Acțiunile guvernului Von Papen, scrierile d-lor Hitler și Rosenberg o mărturisesc. Tactic, ea e concepută fie prin pătrunderea Statelor Baltice, fie prin Polonia. Independența Ucrainei și expansiunea Poloniei spre Marea Neagră sunt câteva aspecte, în caz de reușită, al acestui plan extravagant. Farmecul speculațiilor nu trebuie să ne îndeparteze.

Sediul adevărat al materiei se găsește în cadrul conferinței dezarmării. Pentru a salva conferința dezarmării, s'a recunoscut, în sfârșit, la Geneva, teza franceză, că securitatea trebuie să primeze dezarmarea. Că statele nu vor dezarma până ce nu li se garantează intangibilitatea frontierelor lor. Semnarea pactelor regionale, — unul oriental, altul mediteranian, — și apoi conexarea lor sunt etapele unui vast program de organizare a securității, de care vom vorbi poate altădată.

* * *

Noua orientare a politicii rusești ¹⁾ este indiscutabil — atât pentru țara noastră, cât și pentru politica europeană — cel mai însemnat fapt politic actual.

Din Stat agresor, virtual propagator de idei subversive, adversar declarat al tuturor statelor capitaliste, urmărind răspândirea revoluției mondiale, pentru a realiza — prin dictatura unitară a proletariatului — o federație universală a statelor Sovietice, astăzi Rusia duce politică de conciliere și de pace. Semnează pacte de neagresiune, reia relațiile diplomatice cu Statele vecine, se alătură statelor capitaliste pentru a stăvili acțiunea revizionistă, renunță la propagarea revoluției mondiale, își concentrează eforturile sale în interior. Planurile cincinale o dovedesc. Rusia urmărește colectivizarea industriilor și industrializarea agriculturii, într'un cuvânt, după formula d-lui Stalin, organizarea socialismului în interiorul unei singure țări.

Acest vast program de lucru are nevoie de bani și de pace. Bani și pace se pot dobândi numai prin colaborarea cu statele capitaliste.

Ceva mai mult, teama expansiunii japoneze în Extremul orient și a Germaniei în Europa, impun alianțe cu organisme politice cu interese identice. Apropierea de Franța și de aliații ei pentru întărirea stăvilărilor anti-revizionist; intrarea în Societatea Națiunilor pentru a-și asigura cel puțin neutralitatea și suportul moral al statelor membre ale Societății Națiunilor, în caz de agresiune japoneză.

Rusia se integrează în politică europeană. Rusia duce efectiv de câțiva ani, politică de pace. Calitatea de membru al Societății Națiunilor nu i se mai poate refuza.

Pentru țara noastră, noua orientare a politicii sovietice a fost prilejul reluării relațiilor întrerupte de 16 ani. Viața politică a Estului european se normalizează.

* * *

Pentru a servi de contrast, Viena a fost din nou teatrul unei lovituri de Stat. Ca și altele în trecut și aceasta a fost zădărnicită. Dar recurența atât de deasă a turburărilor în Austria, dovedește incertitudinea statu-quo-ului austriac. Asasinarea cancelarului Dollfuss și mobilizarea trupelor italiene dovedesc încordarea. Independența Austriei este în primejdie. Împreună cu ea, liniștea Europei.

¹⁾ A se vedea articolul nostru *Evoluția politicii externe sovietice* din numărul 8 (August 1934) al acestei reviste.

Erata: pag. 460, rândul 1, a se ceti revoluțiunea mondială, în loc de revoluțiunea modernă; rândul 22, a se ceti neidentitatea, în loc de necesitatea. Pag. 472, rândul 27, a se ceti pereneitatea, în loc de paternitatea.

Problema Austriei este mai mult o problemă internațională decât austriacă. Ea este în primul rând o problemă germană, care urmărește anexarea ei în numele unității rasei germane. Ea este în al doilea rând o problemă italiană — pentru care Anschlussul înseamnă punerea în discuție nu numai a influenței sale în bazinul dunărean, dar chiar a integrității teritoriului său. Ea este în al treilea rând o problemă franceză: un bloc germanic de 70 milioane de locuitori tăind Europa de-a curmezișul separă Franța din punct de vedere tactic de aliații ei, și lasă aceste State din răsăritul Europei la discreția imperialismului german. Ea este în ultimul rând, o problemă europeană. Anschlussul sau alternativa ei: restaurația Habsburgilor, înseamnă violarea dispozițiilor tratatelor de pace. O primă breșă, un precedent primejdios de revizuire, oricând invocabil în viitor.

Pentru noi, independența Republicii austriace, înseamnă respectul tratatelor. Mai mult chiar decât Anschlussul, o restaurație a Habsburgilor e primejdioasă. Anacronică ca formă, veleitară prin tradiție, trezitoare de vane ambiții autonomiste și legitimiste în statele successorale, o împărăție habsburgică ar fi ferment de dezagregare a unității ce se formează în Sud-Estul Europei. Impotrivirea Micii Înțelegeri este nu numai un avertisment sau un act de conservare, cât o prevenire a unei erori politice cu incalculabile urmări. De împărăția habsburgică trebuie vorbit numai în retrospectiva istoriei.

Problema Austriei trebuie scoasă de pe planul politic sau juridic și așezată în cadrul ei firesc de problemă economică. Soluția poate fi găsită într'o leală colaborare economică a Statelor Dunărene. Austria trebuie și poate trăi independentă. (Am prezentat de curând, în numărul de Mai al acestei reviste, aspectele problemei austriace. Azi problema este aceeași, doar poate mai gravă și soluția ei mai imperioasă ca oricând).

* * *

În această atmosferă confuză și neliniștită, delegații statelor se strâng în sala de întruniri a Societății Națiunilor. Privirile și speranțele lumii sunt din nou îndreptate asupra Genevei. Rusia Sovietică e pe pragul de a intra în Societatea Națiunilor. Impotrivirile sunt mărunte. Orice aport nou adus instituției dela Geneva consolidează pacea.

Societatea Națiunilor are nevoie de forțe noi. Ea are în fața ei truda grea de a restabili încrederea unei lumi hărțuite de neîncredere, a reface un echilibru politic european, prea mult pus la încercare.

RICHARD HILLARD

ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL MONDIAL

Nu există, fără îndoială, un mai eficace mijloc de propagandă peste granițe a *cauzei române*, decât prezentarea, obiectivă și sinceră, în fața opiniei publice mondiale, a contribuției de sacrificiu pe care România a adus-o în desfășurarea războiului mondial și a rolului însemnat pe care l-a avut, în atingerea idealului comun al *Puterilor Aliate și Asociate*. Intr'adevăr, încordarea supremă a forțelor materiale și a imponderabililor morali, pe care războiul mondial le-a impus tuturor, a evidențiat într'un grad atât de înalt calitățile sau defectele națiunilor beligerante, atașamentul lor față de *ideea de drept* sau de conceptul de *forță*, puterea de rezistență și sacrificiile consimțite pentru cauza comună. Cu toată abundența documentelor, memoriilor și a materialului bibliografic, analitic sau sintetic, în istoria generală a *războiului mondial* — evenimentul *istoric* creator al Comunității noi internaționale — toți acești factori, care în definitiv legitimează sau condamnă însuși *dreptul de existență* al unei națiuni, erau insuficient sau incomplet desprinși, în *ceea ce privește națiunea română* în fața *acelei opinii publice mondiale*, astăzi dătătoare de ton în politica internațională; pentru că dăinuia până în ultimul timp încă, lipsa unei întinse lucrări, scrisă într'o limbă de generală întrebuințare, care să precizeze, pe baze documentare irefutabile, contribuția prețioasă pe care România a adus-o pentru rezultatul final al marelui război. Națiunea română, în întregul ei, a fost de sigur totdeauna conștientă de adevărul că în înclinarea balanței victoriei spre grupul de Puteri care luptau pentru triumful *ideii de drept și de justiție* ca și în opera revoluționară, de concretizare a principiului naționalităților, participarea armatei române în războiul mondial, fie și în momentul puțin propice în care aceasta s'a produs, a fost totuși de o covârșitoare importanță. Dincolo de graniță, parte din intelectualitatea occidentală și personalități proeminente, încercate în manifestarea simpatiei lor pentru *cauza română*, au păstrat de asemeni sinceră convingere în rolul însemnat pe care noi l-am avut și adâncă prețuire pentru suferințele cu demnitate suportate și sacrificiile aduse pentru un ideal comun.

Dar pentru cetitorul străin, doritor a se informa asupra *războiului României*, lipsa unei cărți serioase, obiective și documentate, lăsa liberă puțința recurgerii la izvoare, adeseori incomplete, parțiale, iar, câteodată, chiar de rea credință.

*

Iată pentru ce, apariția recentei lucrări a d-lui Const. Kirilescu *La Roumanie dans la Guerre Mondiale 1916—1919* (Paris 1934, 496 pag.), tipărită în admirabile condițiuni tehnice, la cunoscuta

editură Payot în « Colecția de memorii, studii și documente pentru a servi la istoria războiului mondial », vine să împlinească o lacună dintre cele mai adânc resimțite. Punând la dispoziția cercetătorului și a obișnuitului cetitor o largă și documentată descriere a ansamblului de evenimente ce constituiesc atitudinea și participarea României în războiul mondial, d. Const. Kirîțescu aduce prin aceasta — într'un moment când drepturile Românilor asupra integrității teritoriului lor național unitar sunt atât de discutate în *doctrina* revizionistă — un patriotic serviciu cauzei naționale și împământeneste în străinătate, fără nici o inspirație sau vreun sprijin oficial, adevărata *propagandă națională prin idei*. Nimeni nu era de sigur mai calificat ca d. Const. Kirîțescu să prezinte străinătății o întreagă și organică istorie a războiului nostru; pentru că cercetări îndelungate, metodice și obiective au făcut din autorul mai vechei *Istoriei a Războiului pentru Întregirea Națională* (în *trei* volume), în *două* ediții tipărită, de *două* ori premiată de Academia Română, cel mai adânc cunoscător al *războiului României*, de o autoritate în materie, deplin recunoscută.

Dar ceea ce a reușit de această dată să redea d. C. Kirîțescu pentru străinătate, prin opera de față, nu este nici o rezumare a monumentalei sale opere, scrisă în limba română (496 pagini față de cele aproape 2000 pagini), nici o adaptare a ei *pro causa*, ci o *lucrare nouă*, în care eliminând orice sentimentalism, dar păstrând același stil clar, viu, colorat și impresionant în descrierea evenimentelor și folosind în întregime același material documentar, redat într'o formă mai strânsă și mai sintetică, azistăm alături de descrierea evenimentelor militare, firesc mai amplu cercetate, la interesante considerațiuni asupra împrejurărilor de natură politică și diplomatică care au determinat intrarea noastră în război sau au dominat desfășurarea ostilităților și la o fidelă situație a problemei române în cadrul preocupărilor generale ale conducătorilor războiului, sub aspectul său politic și tehnic.

Cetitorul acestei cărți — chiar dacă ea nu ar fi prezentată de o prefață atât de elogioasă, ca aceea pe care i-o face d. președinte André Tardieu — nu ar putea ajunge decât la aceleași concluzii, la care a ajuns, cetind-o, marele om politic și filo-român: « *Este o carte de o rară și excepțională valoare o carte de savant și de patriot o carte frumoasă, scrisă cu mână de maestru* ».

* * *

Pentru a reda « . . . măsura contribuției pe care România a adus-o la triumful comun al Alianților, la această mare operă de libertate și de justiție, gravată în litere de foc și de sânge, în cartea istoriei

popoarelor» (pag. 496), d. C. Kirițescu înțelege să privească *războiul României*, nu numai în desfășurarea sa, ci și în geneza și consecințele sale. De aceea, descriind cea mai impresionantă pagină din istoria *națiunii române unitate*, autorul nostru începe prin a cerceta *originile intervențiunii române în războiul mondial* — admirabilă privire sintetică asupra *problemei naționale române* și analiză a situației politice și diplomatice a *României, în ajunul războiului mondial* (pag. 19—35) — spre a termina cu descrierea poziției de drept și de fapt a *României la Conferința Păcii*, a atitudinii delegației noastre, intransigentă în ceea ce privește revendicările socotite legitime (pag. 486 — 496). Intre aceste două *momente istorice* — unul precedând și pregătind *războiul de întregire națională*, celălalt înregistrând *în fine*, realizarea *idealului național*, se desfășoară — prin scrutarea scrupuloasă și obiectivă a documentelor, totdeauna de prima mână — ansamblul de evenimente ce au constituit războiul nostru, pe dreptate denumit de un alt cunoscător, ca mareșalul Pétain, «*Drama română*». Astfel sunt analizate: perioada de neutralitate și de pregătire a războiului român, campania din anul 1916, cu: operațiile de dincolo de Carpați (ofensiva română, contraofensiva germană), campania din Dobrogea, apărarea Carpaților, invazia, cauzele înfrângerii române, refacerea română, campania anului 1917 (reluarea campaniei și ofensiva eșuată dela Nămolosa, bătăliile dela Mărăști, Mărășești, Oituz, Vrancea, Muncelu și Cireșoia), sfârșitul campaniei din 1917; lichidarea alianței ruso-române și unirea Basarabiei, România sub ocupația germană, eliberarea României și unirea Bucovinei și a Transilvaniei; campania împotriva Ungariei. Titluri ce reamintesc principalele etape ale războiului, momente de entusiasm sau de durere, pentru o întreagă națiune. Din atenta lectură a conținutului lor, se desprinde o caracteristică a războiului nostru, pe care d. C. Kirițescu a știut să o pună în lumină, cu un talent deosebit: acest război a fost o elementară frământare și acțiune a națiunii române *întregi*, atât a părții *libere* din această națiune, care a avut inițiativa declanșării lui, cât și a părților *supuse* altor stăpâniri străine, care prin jocul destinului istoric, au fost aduse să coopereze la războiul României libere. Astfel, întreg teritoriul *istoric* al națiunii române, teritoriul străvechii Dacii, s'a găsit la un moment dat, prin faptul războiului, angrenat într'o luptă decisivă, din care trebuia, în cele din urmă, să rezulte înlocuirea vechiului statut politic printr'unul nou, clădit de această dată pe *principiul naționalităților* și pe colorarul acestuia, *dreptul de autodeterminare*. De aceea — cu dreptate remarcă d. C. Kirițescu — România întregită «este fără îndoială, efectul unei voințe unanime, întreținută în sufletul popular, timp de secole. *Totuși pentru ca această operă de dreptate*

istorică să se desăvârșească, a trebuit ca în cea mai mare frământare a războiului mondial, noile frontiere ale României să fie trasate cu lovitură de sabie» (pag. 494). Și în altă parte: «... este adevărat că unirea Transilvaniei a fost proclamată la Alba Iulia, prin libera expresiune a voinței întregului popor de dincolo de munți. Este adevărat încă, că această unire a fost confirmată de marii Aliați, întruniți la Paris, în Conferința Păcii. Dar ea a trecut în domeniul material al faptelor, prin acțiunea victorioasă a armatei române în campania din Transilvania, la Tisa și la Buda-Pesta. Căci istoria marelui război a arătat cu elocvență, că hotărârile celor mai înalte areopage cad înaintea puterii baionetelor» (pag. 485).

* * *

Dar, în istoria *generală* a războiului, opera d-lui C. Kirițescu vine să lumineze un punct, discutat încă de cercetători parțiali sau insuficient documentați. Se arată, adică — ceea ce este în totul fondat — netemeinicia acelor ce au susținut sau mai susțin că *pacea separată* încheiată cu Puterile Centrale, în momentul cel mai tragic al războiului, ar fi ridicat României *constrânse de agresor*, calitatea de *aliat* și de beneficiar al clauzelor tratatului din 17 August 1916: «... obiecția nu are valoare, pentru că această pace fusese semnată cu consimțământul Aliaților, care recunoscuseră cazul de forță majoră. Într'adevăr, România fusese — după expresia d-lui președinte Poincaré — *trădată și părăsită* de aliatul său cel mai apropiat și forțată să semneze, cu cuțitul la gât, o pace care de altfel nu fusese nici sancționată de Rege, nici ratificată» (pag. 488). Constatarea d-lui C. Kirițescu prezintă într'adevăr determinante elemente, pentru ca un asemenea tratat de pace să fie infirmat de noul drept internațional și să fie considerat, în consecință, drept un tratat de pace caduc, nevalabil de drept. Ceea ce însă pentru noi prezintă o importanță specială, este că această justă interpretare găsește deplina și autoritara aprobare a d-lui președinte A. Tardieu, care ne amintește în frumoasa-i prefață, lupta ce a dus la Conferința Păcii pentru triumful acestui punct de vedere al său, spre a se putea apoi valorifica drepturile României și a consacra legitimele ei revendicări teritoriale.

Și împrejurările care au dus la încheerea aceluia tratat, *model de violență și de spoliațiune*, care era pacea dela București din 7 Mai 1918 — despre care Clemenceau însuși spusese că «*îi smulge lacrimi*» prin tragica soartă ce creează României — sunt cu multă pătrundere analizate. Din această cercetare, d. C. Kirițescu ajunge la concluzia de interesantă semnificație: «... această pace a

avut o consecință la care autorii ei nu se gândise: *ea a arătat în mod luminos Puterilor Înțelegerii, ceea ce se putea aștepta dela Germani, dacă ei câștigau victoria. Și aceasta a fost un puternic mijloc de propagandă în favoarea continuării luptei până la ultima resursă, în vederea triumfului final* » (pag. 487).

Aci, ca și în alte numeroase pasaje, din peripețiile *dramei române*, d. C. Kirițescu scoate concluzii care vin să accentueze încă, după atâția ani dela încheerea păcii, nu numai meritele și rolul special al României în războiul mondial, dar primejdia acelei *păci germanice* pe care unii o doreau. În acest chip, opera de față vine să aducă — într'un moment când se poartă încă savante discuții asupra problemei responsabilității războiului mondial — o prețioasă contribuție și în această privință, pentru că este regula de drept a ginților recunoscută în mod general, că « inițiativa agresiunii este adeseori evidențiată prin metodele ce prezidează la încheerea păcii » (I. B. Whitton).

* * *

Această carte este, astfel, ceva mai mult decât o descriere a peripețiilor războiului nostru. Este o carte din care se desprinde, cu impresionantă putere de convingere, suprema străduință a întregii națiuni române pentru realizarea durabilă, prin *sacrificiu liber consimțit, a idealului național*. Este în același timp, o operă care — prezentând desfășurarea războiului României, în cadrul general al războiului mondial — deschide noi perspective de înțelegere și de cercetare asupra ansamblului de evenimente ocazionate de marele război.

Formidabilul material folosit, prezentarea atâtor documente de viu interes îndreptătesc un deziderat, care în multe dintre Universitățile occidentale și-a găsit de mult concretizarea: necesitatea existenței unei catedre de *istoria războiului*; pentru multe generații, războiul nostru rămâne o lecție vie de *naționalism constructiv*, el oferă încă largi posibilități de revelatoare cercetări.

Până atunci, opera d-lui C. Kirițescu, atât de prețuită și în țară și peste graniță, prin succesul pe care lucrarea de față îl înregistrează, rămâne *monumentalul îndreptar* al aceluia ce vor să cunoască ceea ce a fost războiul României, ce calități a evidențiat el la națiunea română și la soldatul român și ce contribuție a adus România în opera de *justiție internațională*, care a triumfat prin sfârșitul acestui război.

G. SOFRONIE

REFORMA STATULUI ÎN FRANȚA

Ideea unei reforme a Statului în Franța nu e nouă.

Inceputurile ei se pot confunda cu acelea ale începutului veacului nostru. După treizeci și patru de ani, în urma ultimelor evenimente din Februarie, care au precedat constituirea guvernului de uniune națională al d-lui Doumergue, ea a căpătat o iminență dureroasă și predominantă.

Curențele de opinie, tâlăzuite în noaptea de șase Februarie, care cer stăruitor o reformă a Statului, au căpătat un început de satisfacție. Oficialitatea le-a recunoscut importanța. În ședința Camerei dela 15 Martie 1934, a fost instituită o comisiune specială a reformei Statului și a revizuirii Constituției, iar Președintele Doumergue, chiar în cursul acestei veri, d-nii Marquet și Rivollet i-au predat, spre studiu, rapoartele lor asupra reformei Statului și acela al legii electorale.

Concomitent cu acea putere de muncă și pătrundere analitică, un grup de profesori au strâns laolaltă în mănunchiul unei bogate publicații, toate criticile aduse stării de fapt și toate propunerile pentru îndreptarea ei. Cercetătorii acestei probleme pot găsi în numărul 2 al Analelor de drept și ale științelor sociale, editate de casa Sirey, o expunere completă analitică și științifică a ideilor pentru reforma Statului și a mijloacelor prin care ele se pot realiza.

È o lucrare de specialitate a cărei rezumare nu se poate încerca și nici nu trebuie, fiindcă ea interesează în primul rând pe acei chemați a face reforma Statului francez, pe de o parte, iar pe de alta unele din ideile examinate acolo, nu mai sunt reluate azi ca nefiind posibile imediat de înfăptuit.

Pentru cei de peste hotare, considerându-se și importanța Franței în lume și interdependența fenomenelor sociale, problema reformei Statului francez nu poate însă să nu fie un obiect de serioase preocupări și să nu fie considerată în expresiunea ei ultimă, așa cum s'a concretizat în timpul și în urma repezilor schimbări de guvern și a scandalului public ce a fost afacerea Stavisky.

Ideile emise în acest răstimp, scurt dar sbuciumat, au împrumutat strălucirea scânteierii din ciocnirea cu realitatea aspră.

În foile revistei « des Vivants », în două numere consecutive, Aprilie—Mai, ele și-au găsit o largă ospitalitate și sunt prezentate în toată diversitatea lor. A le arăta, multiple și variate, a încerca a desprinde părțile comune din ele înseamnă a fixa un moment din evoluția preocupărilor reformei Statului francez, moment care poate fi cel mai important. Iată ce se urmărește prin rândurile de față, ce nu sunt decât o culegere cu caracter informativ și

care mai nimerit s'ar fi putut intitula: câteva însemnări pe marginea reformei Statului în Franța.

În privința ei, o idee generală trebuie să se desprindă. Numai astfel ea poate să însemne un program. Pentru constituirea și elaborarea lui, *Revue des Vivants* s'a adresat la personalități cunoscute din cercuri politice, din profesii și participante la manifestațiuni sociale deosebite.

« Partidele mor de a nu mai avea un program, de a nu mai fi o nădejde. Dacă oamenii de bine ce se oferă a le lua locul nu știu dinainte pentru ce anume, vor fi repede decepționați, își vor da seama că așezarea lor la locul de poruncă nu a produs minunea așteptată și se vor simți târâți în impopularitatea celor ce i-au precedat, căci azi nu e liniște pe pământ pentru oamenii de bunăvoință, decât în măsura în care această bunăvoință se ferește de a fi ambițioasă.

Nu o minune; un program. Nu dictatura, care să-i scutească pe Francezi de a cugeta; un gând comun, un spirit public, un sentiment național: e ceea ce importă de a desprinde în țara noastră ».

Din rândurile de mai sus rezultă că, dacă multă lume e de acord că o reformă a Statului e necesară, apoi în privința felului cum ea trebuie să se împlinească, potrivirea de păreri nu se mai află. Bibliografia sintetică din Analele dreptului și ale științelor sociale vădesc cât de deosebite sunt sistemele ce se propun pentru această reformă.

Ancheta întreprinsă de *Revue des Vivants* pare a strânge mai de aproape problema și a prezenta între sistemele propuse deosebiri neesențiale.

Și e firesc să fie așa, căci de această dată nu se mai discută teoretic și în abstract, posibilul imediat fiind mereu urmărit.

* * *

Fără preambul, brusc, categoric, d. Henry de Jouvenel se pronunță pentru o revizuire a Constituției. Scandalul Stavisky, spune dânsul, nu e decât un prilej, o lumină aprinsă asupra a tot ceea ce poate să ia foc, asupra nemulțumirilor toate strânse dela război încoace.

Sintetizând criticile aduse regimului parlamentar, d-sa constată în primul rând că Parlamentul innăbușă puterea executivă, că partidele paralyzează Parlamentul, că grupările distrug partidele, că interesele particulare se înfrățesc pentru a influența grupurile împărțindu-se apoi între ele; că în mijlocul acestei fără-mișări interesul general dispare, oamenii de bine făcând ceea ce pot și cei necinstiți ceea ce vor.

În al doilea rând, împrumutând o idee a unui alt acuzator al regimului parlamentar, d. Yvon Gouet, că acest regim ce a înfruntat atât de bine greaua încercare a războiului, se arată azi incapabil de a cruța Statul de consecințele crizei economice.

Această incapacitate e firească de altminteri. Ea rezultă din neîmbinarea politicului cu economicul, neîmbinare de care nimeni nu poate să fie învinovățit, fiindcă în epoca când instituțiunile liberale franceze au luat naștere, progresele tehnice, mecanice și economice nu existau. Înмănuncherea lor trebuie desăvârșită azi.

În acest scop: mai întâi întărită puterea executivă. Cum? Dând o consacrare oficială Președintelui de Consiliu, asupra căreia practica vieții celei de a treia Republici a trecut plenitudinea puterii executive. Președintele de Consiliu trebuie să fie ales de Parlament: « În Republică, alegerea e izvorul puterii. În el trebuie botezat orice șef a cărui menire cere un minimum de permanență ».

Unui asemenea președinte ales, să i se dea dreptul de dizolvare, în cazul în care majoritatea ce l-a ales l-ar pune în minoritate în timpul pentru care a fost ales. « Pentru că viața, în ciuda Constituției din 1875, a transferat puterea reală a Președintelui Republicii asupra Președintelui de Consiliu, alegerea să se conforme vieții. E un mijloc de a constitui o putere întărită, fără a aduce o atingere principiilor directe ale democrației noastre ».

În al doilea rând, urmând aceleași manifestațiuni concrete ale vieții și considerând făurirea unui sistem economic și social întemeiat pe alegerea profesională, trebuie ca aceste organisme noi ce reprezintă acest sistem să se integreze regimului parlamentar. Ele n'ar avea deocamdată decât un rol consultativ în materie legislativă și un rol regulamentar pentru aplicarea practică și amănunțită a deciziilor administrative.

În acest chip, cadrele politice se vor înмănunchia celor sociale. Competențele vor fi consultate, interesele desbătute oficial.

Ideile d-lui Jouve nel în parte le vom mai găsi. D-sa subliniază și noi subliniem de acum un punct de concluzie, reliefat și de d. Tardieu în cartea sa « L'heure de la Décision », că reforma propusă are un caracter pur francez, fără să fie o copie sau vreo imitație a vreunui regim străin.

D. Paul Reynaud e de asemenea partizan al unei revizuii constituționale. D-sa însă recomandă mai întâi măsuri ce nu o presupun, de pildă votul pe departament în locul celui cantonal, care robește pe ales electorului influent, omului care activează pe teren, cum spunea la noi o fostă excelență cunosătoare în materie.

Apoi trece imediat la nevoia revizuirii Constituției, pentru a da Președintelui Republicii dreptul de dizolvare, fără avizul prealabil al Senatului și a ajunge astfel, la restaurarea autorității guvernamentale.

Pentru a stabili o rațională economie dirijată, e nevoie ca ea să se împlinească sub supravegherea corporațiilor.

La 9 Mai 1934 cu prilejul întrunirii Uniunilor Camerelor de Comerț și de Industrie, d-sa precizează nevoia acestei reforme a Statului. « Cum de nu se vede că pe măsură ce Francezii împărățiați de revoluție se încheagă din nou în sindicate de patroni, lucrători și funcționari, Statul are nevoie de mai multă tărie pentru a se împotrivi presiunilor la care e supus? Cum se poate tăgădui că silindu-l la intervenții repetate în economia țării, criza nu i-a sporit răspunderile și sarcinile? Cum să ne închipuim că singuri pe lume, vom putea salva un regim de libertate fără a-l adapta noilor circumstanțe, fără măcar a-i repara de urgență viciile cunoscute? »

D. Marcel Déat, care se ridică proeminent pe planul actualității, după ce crede că ceasul partidelor a trecut, nu pentru că partidele ar fi moarte, dar pentru că trebuiesc omorâte, și după ce recunoaște nevoia și greutatea stabilirii unui program, fiindcă divergența de interese poate să îi despartă pe oameni mai mult chiar decât discuțiunile doctrinale, crede totuși că un asemenea program poate să fie găsit, deoarece criza economică a strâns pe toți cetățenii în cadrul național.

Considerând producția ca o funcție socială, ea trebuie să fie controlată de puterea publică. Pentru ca competența acesteia să nu fie discutată, se impune o integrare într'însa a organismelor sociale. O sindicalizare generală a întreprinderilor, pe scurt un regim corporativ. Regim a cărui instaurare cere logic o revizuire constituțională, regim care să nu fie nici cel anarhic al economiei liberale, nici acela al unui etatism birocratic.

Această idee centrală s'ar completa cu acelea ce tind la înlăturarea abuzurilor și a neputinței de a lucra rapid a instituției parlamentare.

Deși un partizan fervent — aproape adversar — al unei revizuirii constituționale, cu d. Joseph Barthélémy problema schimbă de aspect. Indreptarea, d-sa caută și nădăjduște s'o găsească prin mijloace democratice.

Inercării războiului Constituția i-a rezistat. Unde e deci cauza răului? « Constituția e de acum bătrână. Instituțiunile noastre sunt vechi. Constituția nu e decât încoronarea sexagenară a unui edificiu mai mult decât centenar. Republica, în școlile ei, îl vestejește pe Napoleon, tiranul. Dar se culcă în patul lui fără să schimbe din așternut ».

D. Barthélémy constată că sufragiul universal e izvorul unic al puterii. Au recunoscut aceasta și cei mai păgubiți dintre adversarii săi, ar fi temerar să nu se mai recunoască și azi acest lucru.

Sufragiul universal se supune inspirațiilor, tendințelor, formațiunilor care îi sunt date. Acestea trebuiesc schimbate, anihilate. Și în acest scop: scrutin uninominal larg, circumscriptii vaste, un alegător neputând alege însă decât o singură persoană; vot al femeilor; referendum asupra câtorva chestiuni importante, mijloc singur prin care se poate înlătura jugul partidelor și se poate scăpa de tirania intereselor particulare.

Democrație, mai multă democrație deci, constituționalicește consacrată.

Unora din criticele ce i se aduc regimului parlamentar, d. Barthélémy, în desacord cu majoritatea publiciștilor, nu le găsește remedii în unele micșorări ale acestuia, dacă astfel se poate spune, ci mai degrabă în întărirea organismului sau prerogativelor acestuia. Astfel, d-sa e contra tendinței reducerii numărului parlamentarilor. Dieta austriacă, cu un număr mic de deputați, a sfârșit în tumult, scandal, stearpă și neputincioasă.

De asemenea, d-sa e partizan al comisiunilor, consacrand aceste chestiuni, recent, un studiu în volum.

În ceea ce privește chestiunea incompatibilităților, chestiune ce se agită atât de tumultos în urma scandalului Stavisky, d-sa crede că nu atât prin lărgirea lor, cât prin riguroasa lor observare, s'ar putea ajunge la împiedecarea amestecului parlamentarilor în treburile justiției. Un asemenea desiderat poate fi astfel satisfăcut. Remediu trebuie căutat pe calea unei reforme radicale, prin orânduirea unei puteri judecătorești, independentă de influențele politicianilor. Curtea de Casație s'ar recruta prin cooptare. Singură și-ar alege președinții. Primul-preșident ar fi șeful Magistraturii, care ar propune înaintările și mutările.

Asigurată independența Magistraturii, puterea executivă trebuie întărită prin întărirea Președintelui de Republică. Pe el trebuie să se reazeme guvernele în lupta cu Camerele. El trebuie să aibă dreptul de dizolvare, independent de consimțământul Senatului.

Pentru exercitarea unei prerogative atât de importante însă, investirea lui nu trebuie să purcedă numai dela Camere. Notabilitățile sufragiului universal: senatori, deputați, consilieri județeni, consilieri de arondisment și municipali, toți la un loc să concure la alegerea lui.

Mai presus însă de orice reformă a Statului, bătrânul și încercatul profesor așează o reformă a moravurilor.

« Să facem o constituție sub presidenția lui Minos, condeiri fiind Solon și Lycurg. Dacă oamenii nu sunt buni, nimic nu va merge. Nici un mecanism nu poate să înlocuiască ceea ce Montesquieu, în limba lui învechită, numea virtute. Nu e așezământ constituțional care să-i scutească pe oameni de a fi drepecți și cumincți și care să-i facă linișțici în ciuda nebuniilor lor ».

Ca și d. Jouvenel, d. Coreard nu vede salvarea decât într'o revizuire constituțională. Protivnic părerii d-lui Barthélémy, d-sa socotește că libera acțiune a puterii judecătorești nu poate și nu trebuie să fie asigurată printr'o absolută independență a ei, făcând din Magistratură un Stat în Stat, ci prin luarea unor garanții, pe care nu le precizează, care ar sustrage înaintarea judecătorilor fluctuațiunilor politice.

În privința puterii executive d-sa propune: *a)* obligativitatea solidarității ministeriale; *b)* stabilitatea ministerială prin acordarea dreptului de dizolvare Președintelui Republicii, în cazul în care voturile uneia din adunări ar pune guvernul în neputință de a lucra; *c)* instituirea unui comitet legislativ, compus din membri ai parlamentului, membri ai consiliului de Stat și înalți funcționari, membri parlamentari, având singuri vot deliberativ, care să pregătească legile.

«Astfel, juriști sau necunoscători ai dreptului, cetățeni sau țărani, parlamentari sau oameni de pe stradă, cu toții înțelegem că studiul legilor trebuie făcut cu ajutorul competențelor, că pregătirea lor nu poate să fie urmată în toate amănunțele ei de adunări de șase sute sau de trei sute de membri și că trebuie, în consecință, să fie încredințată unei delegațiuni a acestor adunări, că puterea de a face legile e un lucru, acela de a le executa un altul, că stabilitatea ministerială în timpul unei legislaturi se impune, că cea mai mare parte din parlamentari trebuie să primească a-și micșora rolul la un vot de cuprindere totală a proiectelor ce le sunt supuse, încredințând alcătuirea lor numai unora din ei și lăsând miniștrii să guverneze; că paza legilor trebuie încredințată unei magistraturi devenită (cum ?) independentă, cu înscrierea drepturilor fundamentale (care ?) ale indivizilor în constituție ».

Pe d. Jacques Lyon, impresionat probabil mai mult numai de repercusiunea afacerii Stavisky, revizuirea nu-l interesează decât pentru consacrarea constituțională a incompatibilităților parlamentare. Omnipotența executivului a stârnit în trecut revoluțiile pentru libertate, omnipotența de azi a legislativului va provoca poate mâine reacțiuni inverse de constrângere.

Limitările liberului exercițiu al oricărei manifestări sociale nu sunt un lucru nou. Funcționarii și magistrații le cunosc. Ele sunt inerente sarcinii lor; de ce pentru aceleași motive nu le-ar accepta și parlamentarii?

Incompatibilitatea trebuie să fie totală și să izbească însăși putința de intervenție a parlamentarului. Deci nu așa, cum există în legislația actuală, oprește pentru parlamentar de a face parte din societăți ce apelează la economia publică. A menține o asemenea dispoziție e a risca « într'o epocă în care economicul

domină și în care reprezentarea profesională e o formă la modă, de a lipsi Camerele de colaboratorii necesari ».

De altminteri, dispoziția nu e eficace. Putința de a interveni și concursul parlamentarului se capătă — și încă cum — independent de este sau nu membru în vreun consiliu de administrație.

O altă dispoziție legislativă, generală, se impune. Anume: orice intervenție, fie pentru o societate, fie pentru o persoană fizică, pe lângă vreo autoritate trebuie să fie considerată ca incompatibilă cu mandatul de parlamentar.

Parlamentarul ce se va dovedi a fi făcut o asemenea intervenție își va pierde mandatul și dreptul de a fi reales în legislatura imediat subsecventă, instituția sau particularul pentru care s'ar interveni, amendati « masiv » și funcționarii ce vor fi accedat la o asemenea intervenție pedepsiți aspru disciplinar, destituiți chiar.

Pentru ca ispita intervențiunii să nu-și aibă o obârșie electorală, circumscripția trebuie mărită, arondismentul ca unitate electorală suprimat, astfel încât concomitent să se suprime influența apăsătoare a « marilor electori » locali și, în fine, pentru ca posibilitățile de intervenție să se micșoreze, numărul deputaților și senatorilor să se micșoreze de asemenea.

Preocupat tot de repercusiunea scandalului public al afacerii Stavisky, d. Emile Vallérieux nu vede reforma Statului decât într'o reformă a puterilor judecătorești, reformă ce nu implică o revizuire constituțională.

Justiția franceză a devenit o mașină greoaie și ineficace. Cauza se datorește unei erori politice. În luptă cu puterea executivă, parlamentul nu a încetat de a țese o rețea de apărare a individului. Curente de viață colectivă au fost contrazise. « Fiece individ asupra căruia apasă o bănuială e considerat ca o victimă a constrângerii sociale ». În asemenea condițiuni, instrucția preliminară nu se poate face cu toate garanțiile de seriozitate.

Operațiunile instruirii unei afaceri sunt îngreuiate, efectele de surprindere sunt împiedicate. Incetinelii instrucției se adaugă subtilitățile de procedură. Influența avocaților politici, parlamentari e netăgăduită.

Remediul? Stabilirea severă a incompatibilității lor; independența judecătorilor; stabilitate, criterii pentru recrutarea judecătorilor de instrucție, autoritatea justiției asupra organismelor cărora le incumbă sarcina de a executa hotărârile ei, poliția judiciară trebuie pusă sub autoritatea justiției.

În consecință, mai multă încredere în magistrații instructori că nu vor abuza de detențiunea preventivă, întărirea autorității lor prin subordonarea poliției judiciare.

Cu d. André Langle ne găsim de asemenea în domeniul unei reforme ce n'ar necesita o revizuire constituțională. D-sa propune

ca din cadrele administrative funcționărești, ca cele mai competente în materie, să emane un proiect de amănunt al simplificării vieții de stat administrative.

Ele ar avea să se preocupe: *a)* de o reducere a numărului ministerelor și fixarea atribuțiilor lor; *b)* de determinarea prerogativelor și rolului Președintelui de Consiliu; *c)* de organizarea birourilor ce ar fi sub directă dependență a Președintelui de Consiliu.

Rezolvită astfel problema administrației centrale, să se procedadă la o reformă a serviciilor externe, la o reducere chiar a departamentelor; la o reducere a numărului magistraților; la o reducere a numărului impozitelor, pentru a se ajunge la micșorarea numărului funcționarilor financiari și în fine să se ajungă la stabilirea unui statut al funcționarilor care să fie deosebit pentru personalul de direcție și deosebit pentru cel de execuție, restabilindu-se prin aceasta ideea de inițiativă și de răspundere.

Reprezentant al mișcării muncitorești, d. Léon Jouhaux, evocând programul minimal al confederației generale a muncii din 1918, socotește că orice reformă a Statului francez trebuie să aibă un caracter propriu, specific național.

«Mai înainte de toate, trebuie să se oprească acest alunecuş primejdios al spiritului public către inițiativele din afară, care nu corespund nici moravurilor noastre, nici mentalității noastre și care, pe deasupra, nu sunt inovații, ci regresii sociale.

Statul totalitar, Statul corporativ sunt în completă opunere cu temperamentul nostru individualist, cu sentimentul adânc ce-l avem asupra demnității persoanei omenești. De sigur trebuie să primim disciplina colectivă, să ieșim din individualismul feroce în care ne-am complăcut, dar trebuie să ne ferim de gruparea gregară, în sânul căreia individualitățile sunt înăbușite, inițiativele sterilizate, inteligențelor răpindu-li-se bărbăția.

Tradițiile noastre, educația noastră se opun la acceptarea acestei decăderi care ar fi instaurarea unui militarism politic, punând țara noastră sub ocupația militară a unui partid.

Democrația actuală nu e de sigur un regim ideal, dar poartă în ea idei-forțe care trebuiesc dezvoltate pe întregul tărâm al moralității, al progresului și al justiției sociale».

Ce caractere să aibă această reformă propriu națională?

Plecând dela considerațiunea de fapt că Statul s'a amestecat în viața economică, urmează a se recunoaște oficial puțința acestui amestec, prin organizarea unei economii dirijate și controlate. Și în acest scop consiliul național economic trebuie să devină un organism esențial, constituționalicește recunoscut. În domeniul economic, acțiunea parlamentului trebuie să fie ajutată; hotărârile lui pregătite. Probleme economice trebuiesc în primul rând să

fie rezolvite în sensul nevoilor colectivității. O asemenea rezolvire presupune o încetare de antagonism a tuturor intereselor legitime ale diferitelor ramuri de economie. La un asemenea rezultat însă nu se poate ajunge decât prin participarea organizațiilor reprezentative a acestor interese, ținându-se seama de toate elementele problemelor ce în decursul timpului cer a fi rezolvite.

Pentru combaterea șomajului, noi lucrări naționale. Programul există. Finanțarea s'ar putea procura prin înființarea unei Case Autonome a întreprinderilor naționale ce ar emite obligațiuni decenale garantate de Stat.

Alături de d. Jouhaux, s'ar putea așeza d. Paul Broumische, care, în numele foștilor luptători și victime ale războiului, precizează reforma Statului prin organizarea forțelor economice, profesionale și sociale pe un plan național și regional, participând la gestiunea afacerilor publice.

D. Lt.-Colonel De la Roque, până la crearea unui regim corporatist și regionalist, a cărui instaurare imediată ar fi fărămișarea cea mai vădită a puterilor naționale și în vederea pregătirii programatice a unei reforme, recomandă: *a)* alegerea proporțională pe departamente; *b)* libertatea deplină în educația națională; *c)* reducerea numărului deputaților; *d)* asistența familială, educație profesională, dezvoltarea mutualității căreia să i se încredințeze gestiunea autonomă a asistenței sociale.

Cu d. Georges Mer se reia ideea misiunii economice a Statului. Reforma administrativă ar avea ca obiect adaptarea organelor Statului rolului lor de informațiune și comandament pe tărâmul economic. Organizațiunea reprezentării corporative s'ar impune alături și îmbinată celei a sufragiului universal.

* * *

Grăbit cercetată doctrina, câteva încheeri precise a diferite congrese de partide politice sau declarațiuni importante a oamenilor politici de primul plan trebuiesc relatate, ele fiind expresiunea acestor curente doctrinale.

Alianța democratică își precizează astfel programul ei de acțiune:

1. De a da Președintelui de Consiliu mijloacele de a guverna pe tot timpul duratei în care beneficiază de încrederea parlamentului, acordându-i dreptul de a dizolva Camera Deputaților, după un acord prealabil cu Președintele Republicii, fără votul prealabil al Senatului.

2. De a reduce adunările la rolul lor de control, luând Camerele dreptul de inițiativă în materie de cheltueli și de reducere de venituri.

3. De a se adopta ca regim electoral reprezentațiunea proporțională integrală, cu reducerea numărului deputaților, cu vot al femeilor și vot familial.

Urmează apoi proiecte în ceea ce privește justiția, poliția și simplificarea aparatului de Stat.

În ceea ce privește reprezentarea forțelor colective dinaintea Statului, Alianța democratică face o serie de propuneri cu următoarea motivare:

Reforma puterilor publice astfel definită va asigura o mai bună garanție a drepturilor cetățeanului izolat. Dar numeroase grupări de interese particulare de tot felul, au dobândit în cursul anilor din urmă, o putere crescândă care le permite de a exercita asupra puterilor publice o presiune, adesea intolerabilă, nesancționată de nici o lege. Ele formează o împreunare de mici State în Stat. În lipsa unei reprezentări legale și net delimitate, ele împing la o dezvoltare a etatismului care depozită în fapt Statul de autoritatea sa legitimă și despoaie de drepturile ei suveranitatea națională, singur temei al puterii într'un regim democratic.

Un întreg de chestiuni se pune astfel dinaintea opiniei publice. A devenit urgent:

De a așeza sindicalismul patronal și muncitoresc și activitățile lui într'un cadru legal sub controlul Statului;

De a defini într'un statut drepturile și îndatoririle funcționarilor, colaboratori și servitori ai Statului și ai publicului;

De a asigura, în fine, tuturor forțelor colective, materiale și morale ale națiunii o reprezentare echitabilă și o dreaptă înrăurire.

Pentru a defini luminos raporturile care trebuiesc să existe între Stat și aceste puteri colective, pentru a permite forțelor publice de a-și căpăta independența, autoritatea și prestigiul trebuincios îndeplinirii menirii lor naționale, Alianța democratică propune de a reforma consiliul național economic.

1. Lărgindu-i atribuțiunile și organizând reprezentarea tuturor grupurilor de interese particulare, în funcție de influența lor reală, materială și morală.

2. Dar, rezervând deciziunea puterilor publice, care singure sunt investite de suveranitatea populară cu misiunea de a protegi binele comun al tuturor cetățenilor și a apăra interesele generale ale națiunii.

În al cincisprezecelea congres al Uniunii Naționale a foștilor Luptători se precizează:

Considerând că regimul parlamentar, astfel cum e practicat, s'a arătat neputincios de a da foștilor luptători Republica onorabilă și cinstită pentru care au luptat;

Că separațiunea puterilor înscrisă în constituție ca temelie a oricărui regim liber, a devenit literă moartă, că autoritatea Statului,

hărțuit între patimi și antagonisme, a dispărut, că asemenea rătăcirii, persistând ar împinge țara la războiul civil și la invaziunea străină;

Declară că o reformă a Statului postulând o îndreptare națională se impune fără întârziere; că această reformă trebuie să aibă ca bază imediată de a restaura autoritatea Statului, descătușându-l de sub supunerea mărturisită sau ascunsă a oligarhiilor fără mandat, a societăților secrete și a tuturor intereselor particulare ce are ca misiune esențială de a arbitra.

Cere, în consecință, dreptul pentru Președintele Republicii de a dizolva Camera, fără avizul conform al Senatului; reducerea sensibilă a numărului miniștrilor; alegerea mai frecventă a miniștrilor afară de Parlament; stabilirea unui statut al funcționarilor și transformarea sindicatelor în asociații amicale; retragerea puterii legislative a oricărei inițiative de cheltueli; separațiunea efectivă a puterilor.

În ce privește Justiția:

Suprimarea tribunalelor de arondisment, crearea în centre alese după importanța populației și a ușurinței de transport, a unui număr limitat de categorii de magistrați; punerea în retragere a magistraților deveniți supranumerari; suprimarea de curți de apel; reducerea dela 5 la 3 a numărului consilierilor.

Cere ca orice intervenție a unui parlamentar, pentru numirea, mutarea sau avansarea unui magistrat, sau pentru sau împotriva unei hotărâri judecătorești să implice retrogradarea imediată sau revocarea magistratului, fără prejudiciu al pedepselor, iar pentru deputat excluderea lui din Parlament.

Partidul socialist S.F.I.O. ¹⁾ la Toulouse, la 23 Mai, hotărăște:

O reformă administrativă pe bază de autonomie regională, precum și reorganizarea Statului pentru funcțiile lui economice.

* * *

Din această succintă examinare de programe și propuneri, două constatări imediate se pot desprinde.

Cea dintâi: că ele nu reprezintă o tendință revoluționară, o negațiune a concepțiunii tradiționale a Statului în genere, a Statului francez în special, necesitând totuși o revizuire constituțională.

A doua: după cum d. Tardieu o afirmase mai de mult, atât d-nii Jouhaux, Henry de Jouvenel, Marcel Déat, că reforma trebuie să aibă un caracter specific național, neinspirându-se dela nici un model străin.

¹⁾ Section Française Internationale Ouvrière.

Reforma vizează :

O întărire a executivului prin acordarea dreptului de soluțione a șefului Statului, fără nici un aviz conform ;

O reducere a prerogativelor Parlamentului. Reducere a numărului aleșilor. Luarea dreptului de inițiativă în materie de cheltuieli și micșorare de venituri. Stabilire de incompatibilități ;

O întărire a puterii judecătorești până la emanciparea ei completă de celelalte două puteri ;

O simplificare a aparatului administrativ ;

O integrare a forțelor economice și sociale ce-au căpătat un caracter colectiv în viața de stat, dându-le deocamdată un vot deliberativ.

Ca linie generală propunerile de reformă a Statului francez prezintă un caracter de realizare posibilă și imediată, trebuind să sublinieze în privința lor, după cum constată d. Bonnard, profesor la Facultatea din Bordeaux: « Că în această reformă a Statului, ideologii antidemocratici nu au a interveni. O reorganizare a principiului democratic pe noi baze pare a se impune. Prima încercare de organizare n'a reușit sau a încetat de a mai reuși. Alta trebuie să fie învățătura. Dar principiul el însăși pare a rămâne neatins. Una din binefacerile civilizației este, de sigur, de a permite sisteme politice în care omul se guvernează singur, nu ascultă decât de el însuși și rămâne tot atât de liber ca și mai înainte ».

Cu această garanție a libertăților individuale și publice, cu toată modestia cu care se prezintă proiectele de reformă mai sus examinate, cu toate că în principiu personalități iminente, ca de pildă d-nii președinți Doumergue, Millerand și d. Louis Marin sunt de acord, în principiu, asupra unei revizuirii a constituției, totuși această de pe urmă idee nu întrunește o unanimitate de aprecieri și sufragii.

Nu s'ar fi făcut o relatare exactă dacă nu s'ar semnala și împotrivirea la revizuire cât și teama ca măsurile novatorii în curs de executare să nu-și depășească limita.

În tratatul său de drept constituțional din 1933, d. Joseph Barthélémy, deși pare a fi revenit acum, se declară un adversar al revizuirii. De asemenea d. președinte R. Poincaré, în articolul citat în Nr. 1 al acestei reviste, cu prilejul examinării ideilor d-lui Tardieu, crede că insuficiența și defectuozitatea regimului parlamentar, singura cauză a relelor, nu reclamă măsuri constituționale și că simple modificări ale regulamentelor corpurilor legiuitoare sunt de ajuns.

Alți publiciști se tem că, urmărindu-se reforme de cuprindere totală și de integrală realizare, se pierde din vedere elaborarea de reforme curente și modeste, « a căror desăvârșire zi la zi ar fi îmbunătățit încet condițiunile vieții noastre politice și sociale ».

În fine, tendința reformatorie în ea însăși e considerată ca o manifestație mai de grabă morbidă, sub impulsunea impresiunii momentului și ca una de neastâmpăr și a spiritului de imitație.

Astfel academicianul Abel Bonnard condamnă vehement pe teoreticienii reînnoirii integrale. D-sa recomandă modelul pentru stabilirea unei ordine noi, inspirația reformatorie, în trecutul Franței.

« A căuta noutatea absolută înseamnă a ne condamna la absurditate și extravaganță; înseamnă a respinge imensa moștenire de știință și tehnică ce mai marii noștri înaintași ne-au lăsat, pentru a ne așeza în cea mai tristă condiție care poate fi, aceea în care am avea totul de învățat, toate prostiile de făcut, toate greșelile de comis ».

Așa cum se desprinde planul de reorganizare al Statului francez, modest în proporții, armonios în cuprinderea lui, el este încă o dovadă a geniului măsurii, specific poporului francez.

Sub acest aspect, nu par a fi întemeiate nici temerile turburării ce ar prilejui o revizuire constituțională, nici acelea de a aluneca pe povârnișul rătăcirilor ca o urmare a așa zisei idolatrii a noutății.

R. PATRULIUS

REVISTA REVISTELOR

LE MOIS

Le Mois analizează în ultimul său număr (43) evenimentele grave care au turburat Europa în cursul lunii Iulie. Conținutul acestui număr este mai mult decât un comentariu: colaboratorii revistei studiază evenimentele în adevărata lor perspectivă, cercetând cauzele lor apropiate sau depărtate și pun pe cetitor în situația să înțeleagă pe deplin adevărata lor natură.

Fie că este vorba de politică, de economie, de viață socială, de literatură sau de viață artistică sau științifică, *Le Mois* ne oferă un caleidoscop viu a activității omenești în toate domeniile, în cursul lunii Iulie. În afară de aceasta, semnalăm contribuția prețioasă adusă acestui număr de d-nii: René Gast, Elemér Hantos, Pierre Dupuy, Jehudi Menuhin și Charles Richet.

LUPTA ROMÂNILOR ARDELENI PENTRU LIBERTATEA LOR ȘI OPINIA EUROPEANĂ

D. profesor G. Moroianu, Rector al Academiei de Inalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj, a avut buna inițiativă de a reda într'o frumoasă ediție franceză ¹⁾, lucrarea sa mai veche apărută în limba română, în anul 1929, ca un omagiu adus celei de a zecea aniversări a Unirii Transilvaniei. Inițiativă lipsită de orice sugestie sau sprijin oficial, cu atât mai bine venită, într'un timp când încă suntem abia la începutul acelei propagande de idei, în străinătate, atât de necesară și de cerută; binevenită și pentru că — dela apariția acestei lucrări până astăzi — nu a încetat a se accentua agresivitatea propagandistă a revizionismului maghiar, care printre argumentele sale deopotrivă neîntemeiate întrebuițează și pe acela, merit a impresiona opinia publică occidentală că națiunile desfăcute dela Coroana Sfântului Ștefan și alipite statelor lor naționale nu au dorit niciodată aceasta, că prin nimic ele nu au manifestat această dorință în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat: și că dacă ele ar fi fost consultate pe cale plebiscitară, cum a pretins-o delegația ungară la Conferința păcii, Ungaria *milenară* — edificată

¹⁾ Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. (Episodes et Souvenirs). Paris, Gamber, 1933, pag. 284.

pe opresiunea naționalităților — ar fi supraviețuit transformărilor pe care războiul mondial le-a impus.

După această curioasă și în totul nefondată concepție — pivot de argumentare a doctrinei revizioniste maghiare — Românii Transilvaniei au fost desfăcuți împotriva voinții lor, dela o patrie iubitoare ca Ungaria și alipiți, fără a fi arătat prin nimic că o doresc, României întregite.

Or, dacă pentru națiunea română o astfel de argumentare apare ca lipsită de orice seriozitate, ca de-a-dreptul neîntemeiată, pentru străinătate, adeseori ușor influențată și influențabilă, prin lipsa unor documentate publicațiuni care să răstoarne voluminoasele studii revizioniste maghiare sau răspânditele broșuri de propagandă, este binevenită orice temeinică lucrare care să corespundă acestui obiectiv, de vie actualitate și de mare interes național. Privită din acest punct de vedere apariția cărții d-lui Moroianu, nu s'ar putea accentua în deajuns asupra serviciilor pe care ea le aduce și a utilității pe care ea poate s'o aibă. Intr'adevăr, ceea ce face autorul acestei lucrări merită subliniat în mod cu totul special. Dincolo de modestul titlu de episoade și amintiri, d. Moroianu — vechi și cunoscut naționalist militant în Transilvania subjugată — vine să prezinte, pe bază de serioase și selecționate documente, un conștiincios — adeseori impresionant — tablou, al acelor continue frământări ale Românilor transilvăneni, care, cu cât se accentuează fenomenul desvoltării conștiinței naționale, ia tot mai mult aspectul unei organice protestări, împotriva apăsării seculare maghiare și tendințelor de desnaționalizare, anunțând astfel acea întransigență națională, care la momentul oportun, va duce la deslegarea firească, la dreapta sentință a îndelungatului proces istoric, pe care o reprezintă alipirea voită și formal proclamată, prin istorica Adunare dela Alba-Iulia, la Statul național, *România*.

Intr'adevăr, cetitorul acestei cărții — începând dela substanțiala descriere istorică a poziției de drept și de fapt a Românilor transilvăneni, în cadrul Coroanei Sft. Ștefan, făcând cunoștință cu momentele de afirmare ale conștiinței naționale, reacțiune a unei națiuni vii împotriva politice de opresiune, din anii 1784 (revoluția lui Horia), 1791 (Supplex libellus valachorum), 1848 (revoluția lui Avram Iancu), 1892 (Memorandum), etc. ajunge la fireasca concluzie că fenomenul unității naționale a fost pregătit prin repetatele manifestări ale unei voințe obștești, în decurs de secole, element indiscutabil al acelui plebiscit de toate zilele (H. Hauser), superior ca valoare juridică unui plebiscit formal, ținut la o zi determinată.

D. G. Moroianu înțelege apoi, în acest studiu, să urmărească și repercusiunea pe care diferitele manifestări naționale ale Românilor transilvăneni, pe deoparte, politica de opresiune și de maghiarizare, pe de alta, le-au avut, în decursul timpului, în « opinia europeană ». Cu bogate amănunte, multe inedite — aci intervine partea de amintiri a autorului — se arată diferitele publicațiuni occidentale, în care cauza română a găsit răsunset, ca și atitudinea de adâncă simpatie pentru suferințele Românilor transilvăneni, a atâtor oameni politici, oameni de litere sau gazetari de reputație

europăeană, care veneau astfel să sprijine și să încurajeze ținuta naționalistă a celor de acasă.

Aceste date arată mersul ascendent al problemei Transilvaniei, devenită în special după răsunetul european pe care l-a avut procesul faimos al Memorandumului, o chestiune de interes european.

Era atât de cunoscută chestiunea Transilvaniei, încât, cum spune Wickham Steed, în frumoasa-i prefață « . . . ea a fost una dintre primele cauze ale marelui război. Pentru ca eliberarea Transilvaniei să fie posibilă, milioane de oameni veniți din toate părțile pământului au trebuit să lupte și să moară » (pag. 12).

Astfel, se degajează din această parte a lucrării d-lui Moroianu o prețioasă concluzie, care răstoarnă amintitul argument revizionist; aceea că problema Transilvaniei era pe deplin cunoscută — în timpul și la finele războiului mondial — oamenilor de stat chemați să elaboreze tratatele de pace. Încât atunci când s'au stipulat clauzele teritoriale ale tratatului dela Trianon, cu respingerea injoncțiunilor delegației maghiare care cerea plebiscitul, atitudinea era în totul firească, sentimentul colectiv și aspirațiile populației din Transilvania fiind cunoscute autorilor Tratatului.

*

Să mai semnalăm că d. Moroianu, trecând în revistă frământările naționaliste ale Românilor ardeleni, scoate o interesantă concluzie asupra ceea ce trebuie să fie tratamentul minorităților în România întregită, concepție care de altfel își găsește ființă în politica noastră de Stat. Într'adevăr, constatând că sistematica opresiune și politica de desnaționalizare a maghiarilor au cultivat în largă măsură naționalismul și rezistența Românilor din Ardeal, d. Moroianu preconizează ca minoritățile noastre « . . . să nu fie guvernate cu aceleași metode injuste, egoiste și reacționare, care ne-au fost odinioară aplicate de guvernării unguri. . . ci cu blândețe, cu iubire și în respectul limbii lor, a credinței lor, a tradițiilor proprii » (pag. 45).

*

Astfel, cartea d-lui Moroianu, din a cărei întreagă economie se desprinde un omagiu adus străduințelor comune, ale Românilor liberi și ale celor subjugăți, întru atingerea idealului național, aduce o prețioasă contribuție la cunoașterea realităților politice, sociale, etnografice din Transilvania antebelică. Prin aceasta ea vine să ofere obiective elemente de justă informație pentru opinia publică de afară, adeseori indusă în eroare de perseverența acțiunii revizioniste.

Dacă-i remarcăm și stilul vioi și curgător, care face ca numeroasele documente prezentate să atragă și să convingă, se impune constatarea că lucrarea d-lui Moroianu este una dintre cele mai bune în ce privește informarea istorică și politică asupra problemei Transilvaniei — și prin aceasta una dintre cele mai serioase publicații antirevizioniste.

GEORGE SOFRONIE

FALIMENTUL REICHULUI ȘI FINANȚELE GERMANE

Care sunt cauzele adânci ale falimentului care bate la ușa Germaniei? este întrebarea pe care și-o pun acei ce nu pot să conceapă că un popor mare și-ar putea organiza sistematic propriul său faliment.

Intr'adevăr, Germania nu-și mai plătește datoriile, deblochează depozitele care i-au fost încredințate; de aceea, faptul că marca își păstrează sau nu valoarea ei nominală nu mai prezintă decât un interes secundar, de vreme ce, de aproape doi ani, este retrasă de pe piața internațională. Răspunderea acestui faliment nu mai poate fi pusă în seama exigențelor Franței victorioase, deoarece Germania, ne mai plătind reparațiuni, este desovărată de greutatea apăsătoare a datoriilor ei politice. De aci reiese clar că ea însăși este vinovată de noul ei faliment. Singura problemă care se pune este aceea de a discerne care este aportul hitlerismului în sensul strict al cuvântului, în evenimentele financiare ale Germaniei, în anul 1934, și acela al politicii germane astfel cum aceasta se exprimă în toate domeniile și în toate timpurile.

Din studiul bugetului pe exercițiul 1934—35, care se prezintă în echilibru aparent cu 6.458 milioane de mărci atât la venituri cât și la cheltueli, reiese că cheltuelile proprii ale bugetului Reichului se ridică la 5.925 milioane de mărci, adică la 237 miliarde de lei. Dacă cifrele bugetare publicate sunt inferioare celor din exercițiile anterioare, acest lucru se datorește faptului că bugetul nu mai cuprinde veniturile pe care Reichul le rîsturnează țărilor. O bună parte din cheltuelile sociale a fost transferată bugetelor locale, și plățile efectuate titularilor vechilor datorii germane reconstituite parțial după dispariția vechei mărci au fost scăzute prin prelungirea termenelor de amortizare a titlurilor remise victimelor inflației. Dimpotrivă, cheltuelile Reichswehrului, ale marinei, ale aviației și ale miliției naziste au crescut considerabil. Cheltuelile armatei, care erau de 454 milioane de mărci pentru exercițiul 1932—33 și de 482 milioane de mărci pentru exercițiul 1933—34 trec în bugetul 1934—35 la 654 milioane de mărci. Creditele pentru aviație sporesc dela 44 milioane de mărci în 1932—33, la 210 milioane de mărci, iar creditele pentru marină dela 186 milioane de mărci în 1933—34, la 236 milioane de mărci. În sfârșit, în acest buget sunt înglobate, pentru prima dată, 250 milioane de mărci pentru miliția nazistă și serviciul muncii. În fapt, cheltuelile militare vizibile au crescut cu 60% numai într'un an și cu 70%, dacă se ia ca punct de plecare bugetul pe exercițiul 1932—33.

Reichstagul costă cu 15% mai mult, de când este închis și nu mai are nici atribuții, nici nu funcționează; ministerul muncii absoarbe peste un miliard de mărci, din care o jumătate pentru asigurări sociale, iar restul pentru ajutoare de șomaj; ministerul propagandei este înzestrat cu 28 milioane de mărci, adică 1.120 milioane de lei. Dobânzile anuale ale datoriei publice interne nu se ridică decât la 204 milioane de mărci, iar datoria externă nu absoarbe decât 140 milioane de mărci, adică 5.600 milioane de lei — mai puțin decât cuponul și amortizarea datoriei externe a României — bine înțeles în cazul în care Germania și-ar plăti datoriile externe. Sistemul bonurilor

de impozit, din care s'au emis până acum în valoare de 1.200 milioane de mărci, oferă un exemplu al procedurilor de alchimie, scumpe Germanilor.

Când în Aprilie 1933 s'a inaugurat politica de degrevare fiscală prin reducerea taxelor pe automobile, a taxelor pe produsele industriei grele și prin facilitățile acordate proprietarilor funciari, deabia atunci a început să apară limpede doctrina nazistă în materie fiscală: imobilele construite în cursul anului 1933 sunt scutite de impozit pe timp de 5 ani, iar impozitele arierate neplătite sunt iertate, dacă contribuabilul întrebuițează o sumă egală în reparații aduse imobilelor sale. Pretutindeni o străduință de a crea cu orice preț o activitate nouă. Pe lângă bugetul ordinar rânduit de o parte însemnată din veniturile sale normale, mai este bugetul « invizibil », finanțat prin procedeele cele mai curioase, care cuprind emisiunea de bonuri de teazaur și datorile pe termen scurt, iar pe de altă parte « monetele scripturale » care au de scop să finanțeze ceea ce ocârmuirea nu vrea ca să figureze în bugetul votat. Astfel programul marilor lucrări al lui von Papen din 1932 și « Sofortprogramm » al lui Schleicher prevăd lichidarea prin trate remise întreprinzătorilor particulari. Aceste trate erau trase fie asupra unor bănci solvabile, fie asupra institutelor de stat care nu aveau altă rațiune socială decât pretextul de a trage efecte comerciale. Aceste trate, cu scadența pe 3 luni, sunt prelungite în mod automat de patru ori, astfel încât plata lor este întârziată cu 15 luni — și în acest timp aceste efecte ale tezaurului circulă ca niște adevărate mijloace de plată între diferitele întreprinderi și bănci, afară de cazul dacă nu sunt scontate de vreun stabiliment public, prin mijloace ascunse și lăturálne. In ce privește cel de-al treilea program de mari lucrări, planul Reinhardt, finanțarea sa este asigurată de Reichsbank, care reescontează tratele emise de Reich. In Decembrie 1933 erau în circulație 841 milioane de mărci în « trate de muncă ».

Desvoltarea extraordinară a creditului a dat posibilitatea materială de a trece peste limitele capacității imediate ale economiei și ale producției. Germania a utilizat resursele încă nesuficient cunoscute ale anticipației de credit în materie monetară. Rusia, achitând cumpărături anterioare, a făcut însemnate remiteri de mărci; de altă parte suspendarea progresivă a plăților germane înstrăinate a fost însoțită de o acumulare de mărci în băncile germane, corespunzătoare plăților pe care debitorii germani trebuie să le achite, însă pe care creditorii străini mai nu au dreptul să le încaseze. « Acesta se pare că este izvorul care a alimentat finanțele publice ale Reichului, de când Germania a decis să dispună în propriul ei interes de toate resursele țării... Prin aceste procedee ingenioase, Reichul își acopere pe semne întreținerea milițiilor brune și cheltuelile militare care nu apar în bugetul oficial. Tot de aceste procedee se slujește, într'o măsură cu neputință de precizat, pentru finanțarea lucrărilor publice de mari proporții care au făcut obiectul deschiderii unor credite extraordinare, care la finele anului 1933 se ridicau la 5.495 milioane de mărci.

Nu este suficientă afirmația că Germania e amorală. Iritația ei împotriva oricărei discipline morale este împinsă până la un punct, care pare cu

neputință de depășit. « O națiune are moneda pe care o merită, deoarece moneda concretizează raporturile pe care ea le stabilește între lucruri și oameni. . . Trebuie să recunoaștem că Reichul, în rebeliune fățișă împotriva unei ordine omenești din care s'a exilat el însuși, încearcă cu frenezie *voluptatea falimentului*, după cum alții încearcă aceea a onoarei. Vorbind literal, poate că nu este alt popor pe lume care să aibă nevoie serioasă de *evangelizare* ».

(Ed. Giscard d'Estaing, în *Revue de Paris* din 1 Iulie 1934).

POATE EXISTA VIAȚĂ ÎN AFARA MATERIEI?

Omul și-a închipuit totdeauna că viața pe pământ nu reprezintă decât o existență vremelnică a ființei noastre, față de veșnicia ei, care se desfașură undeva — pe pământ sau în spațiu — într'un loc pe care mintea lui l-a numit « ceruri ». Considerându-se nemuritor, el a născocit noțiunea de « suflet », care se desparte de trup pentru a continua o existență veșnică din clipa morții trupului.

Vitaliștii, care susțin existența sufletului și după moarte, consideră viața ca un complex de manifestări datorite activității unei *forțe vitale*, care salăș-luește în corpul nostru atâta vreme cât trăim și care-l părăsește în momentul morții. Această forță vitală — sufletul — continuă să existe și după aceea.

Materialiștii cred însă că viața ar fi un complex de manifestări produse de însăși substanța vie, așa încât schimbările survenite în structura sau poziția ei ar atrage după ele dispariția acestor manifestări — deci moartea — și, totodată, dispariția energiei (sufletul).

Care din aceste două concepții e cea justă? Poate exista viață în afara materiei?

Pentru a cerceta acest lucru, reducem viața organizată la ultima ei expresie: celula, a cărei compoziție și a cărei structură trebuiesc studiate pentru rezolvarea problemei. Substanțele care au un rol covârșitor și fără de care celula nu poate exista sunt substanțele proteice; pe acestea *nu le găsim decât în organismele vii, fiind produsele lor de fabricațiune*. Se știe că structura moleculară e în strânsă legătură cu însușirile unui corp, de aceea s'a căutat relațiunea dintre structura moleculară a substanțelor proteice și viață.

Cercetări minuțioase asupra *fecundăției* au stabilit că o anumită combinare de elemente chimice nu poate duce la obținerea de *forme viabile*, ci se cere ca ele să aibă o *structură chimică determinată, singura condițiune indispensabilă pentru ca acest fenomen fiziologic să aibă loc*.

Studiul *individualității* a arătat că în plasma fiecărui individ există o albumină specifică, care caracterizează individualitatea. Ea depinde, prin urmare, tot de structura materiei proteice care intră în alcătuirea plasmei.

Se știe că substanțele organice se pot grupa după două tipuri de structură moleculară: *lineară*, în care elementele se unesc în formă de lanț, și *ciclică*, în care capetele lanțului se unesc pentru a forma un inel. S'a constatat că toate substanțele cu *rol nutritiv*, fabricate de plante, au structură lineară. Aceste substanțe: amidon, zaharuri, acizi vegetali, materii grase, etc. formează

rezerva de energie potențială pe care o vor utiliza la rândul lor animalele. Din actele complexe ale asimilării și desasimilării plantei, mai rezultă însă o serie de corpuri inutile organismului ei. S'a văzut că acestea din urmă au o structură ciclică: terpene, rășini, glucosizi, alcaloide, etc. Planta neputând să le scoată din organism, pentru a se apăra, le acumulează în anumite locuri ale corpului ei. Amé Pictet susține că aceste corpuri au fost lineare la început, dar, pentru că sunt toxice și planta nu le poate elimina, ea le-a ciclizat; în felul acesta, corpurile nu mai pot circula și de aceea se acumulează într'un singur loc.

Intr'adevăr, aceste elemente nu se găsesc în celula vie, pentru că ele nu pot străbate prin pereții celulari, care nu lasă să treacă compușii ciclici.

Dar în celula vie, în afară de substanțele necesare nutriției și cele inutile, destinate eliminării, mai există substanțele proteice, *substratul chimic în care se manifestă fenomenele vitale.* Aceste substanțe sunt înzestrate cu însușirile vitale: *asimilația și iritabilitatea*, adică proprietatea de a reacționa la cea mai mică excitare fizică, chimică, mecanică sau fiziologică. Această activitate caracterizează substanța vie, care se află într'o neîncetată transformare.

Viața nu ar fi, prin urmare, decât un dezechilibru perpetuu, iar stabilizarea moleculelor proteice ar corespunde morții.

Când se produce această stabilizare? Se știe că structura substanței proteice moarte e ciclică. Printr'o serie de cercetări asupra albuminei, Loew a ajuns la concluzia că la substanțele proteice — ca și la celelalte substanțe — ciclizarea corespunde cu moartea lor. Ceea ce caracterizează viața e catena deschisă, iar ciclizarea corespunde morții.

Prin urmare, viața e strâns legată de structura moleculară a substratului material în care se manifestă și, odată cu schimbarea ei, orice manifestare care caracterizează viața încetează. Această ipoteză exclude o existență eternă, după moarte.

(N. L. Cosmovici, în *Revista Științifică « V. Adamachi »*, vol. XIX, 1933).

UN INTERVIEW INEDIT AL ÎMPĂRATULUI WILHELM AL II-lea

În 1908, împăratul Wilhelm al doilea a acordat un interview ziaristului și biografului american William-Bayard Hale. *Century Magazine* anunțase apariția sa, însă îl suprimase în ajunul apariției, deoarece guvernul german, temându-se de efectul pe care l-ar fi putut produce părerile prea liber expuse ale Kaiserului, ceruse — în ultimul moment — ca interviewul să nu mai fie publicat. Numai editorii lui *Century Magazine* și Teodor Roosevelt i-au cunoscut textul. Hale fusese primit la Kaiser, în Iulie 1908, pe yachtul *Hohenzollern*, care era ancorat într'un fiord din Bergen. Reîntors la hotel, notase cu precizie declarațiile lui Wilhelm al II-lea, apoi redactase articolul, atenuând anumite aluzii, prea directe, din domeniul politic. Manuscrisul a fost trimis Ministerului de Externe german, unde a fost revăzut cu deosebită îngrijire de baronul von der Bussche, șef al biroului țărilor de

limbă engleză. Acesta înapoiază manuscrisul lui Hale, cerându-i să suprime declarațiile cele mai importante. Au fost astfel trei versiuni ale interviewului: cea dintâi constituită din notele lui Hale, cea de-a doua — articolul supus Ministerului Afacerilor Străine din Berlin — și cea de-a treia — textul re-maniat de baronul von der Bussche. Numai ultima versiune a fost încredințată lui *Century Magazine*. Fiul lui William Hale și d. J. Chase au comunicat lui *Revue de Paris* textul integral al interviewului, adică textul original al lui Hale relativ la declarațiile împăratului Wilhelm cu privire la politică și probleme internaționale.

Printre acestea sunt multe mențiuni curioase, dacă ne raportăm la epoca în care au fost făcute declarațiile. Cu privire la problemele asiatice care-l preocupau în deosebi, Kaiserul insista asupra oportunității unei colaborări între Germania și Statele-Unite, pentru a rezolva problema Extremului Orient. « Nimeni nu ignorează că Asia și Occidentul, rasa galbenă și rasa albă se vor ciocni odată. Prima luptă, din nenorocire, n'a fost victorioasă; Rușii s'au bătut în numele rasei albe, fără să ne dăm seama de însemnătatea luptei. Ce nenorocire că tocmai Rusia a trebuit să fie înfruntată! Dacă batalioanele mele ar fi putut ataca pe Japonezi... ».

Despre Japonezi spunea: « Un lucru este sigur: că urăsc pe albi, după cum și cei albi îi urăsc pe ei. Pentru noi, pericolul nu stă în Japonia însăși; ci în Japonia în fruntea unei Asii formând un bloc. Cea mai mare calamitate care ar putea să amenințe omenirea va fi în ziua în care Japonia va controla China ». Franța și Rusia, care erau unite prin tratate de alianță sau de altă natură cu Anglia, trebuiau considerate ca excluse din orice program care ar fi încercat să reziste Japoniei, aliata asiatică a Angliei. « Intr'o bună zi, lumea va afla că s'a încheiat un tratat între Germania și Statele-Unite, tratat prin care se va garanta suveranitatea chineză asupra teritoriilor chineze și « poarta deschisă » în toate părțile imperiului chinez. Ho! Ho! mă întreb ce vor spune prietenii mei din Anglia! »

D. Hale nota că împăratul avea o mare antipatie pentru religia catolică. « Nu este nici un compromis cu puțință cu biserica catolică. Ori este ultra-montană, ori nu mai are nici un rost... Zilele frumoase ale catolicismului au trecut. Am spus clerului meu (protestant): Lăsați-l, (catolicismul) va pieri prin el însuși. Educația îi este fatală. Educați și proclamați Evanghelia. Nu vă pierdeți timpul acuzând catolicismul ». Despre Papă se exprima astfel: « Pontificele e privit ca un om pios, în realitate e însă un fanatic căruia îi lipsesc cunoștințele teologice și științifice și care se lasă condus de reacționarii extremiști ».

Denunța izolarea Germaniei drept operă pregătită chibzuit de Anglia. « Din cele mai străvechi timpuri, Anglia s'a străduit, în mod constant, să izoleze puterea cea mai bine așezată pe continent, pentru a o ține în șah. Examinați politica germană și veți vedea totdeauna că Anglia se străduiește să unească celelalte națiuni europene împotriva puterii dominante... Astăzi Germania este cea mai mare putere continentală. În consecință, Anglia se aliază sau caută alianțe cu toate capitalele Europei, cu excepția Berlinului. »

Și cu vocea plină de inflexiuni, Kaiserul încheia cu aceste cuvinte care prevesteau, în 1908, pe Hitler și rasismul: « Viitorul aparține *anglo-teutonului*, omului care s'a coborât din Europa de miazănoapte — din care se trage și Americanul — și care este pământul de baștină al Germanilor. Acest viitor nu aparține celor galbeni, negri sau măslinii. El este apanajul oamenilor cu gândirea limpede, creștinilor și protestanților. Suntem singurul popor în măsură să salvăm acest viitor. Nici o putere din lume — fie de altă civilizație, fie de altă religie — nu e în stare să salveze omenirea, și viitorul ne aparține! . . . ».

(W. H. Hale și J. Chase, în *Revue de Paris* din 15 Iunie 1934).

SACRIFICĂȚI

O ORĂ

NUMAI PENTRU VIZITAREA EXPOZIȚIEI!

TOTELECTRIC

**CALEA VICTORIEI, 50
VIS A VIS DE TEATRUL NAȚIONAL**

ȘI VEȚI VEDEA

**CUM PUTEȚI SĂ VĂ FACEȚI CĂMINUL MAI PLĂCUT,
MAI CONȚORTABIL
ȘI ACEASTA CU**

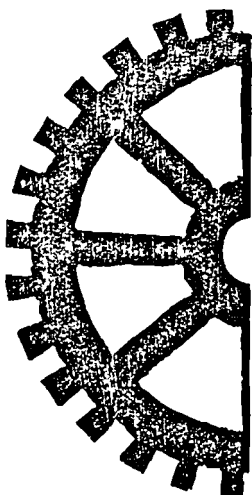
MAI PUȚINE CHELTUIELI

ASTRA

PRIMA FABRICĂ ROMÂNĂ DE VAGOANE ȘI MOTOARE S. A.

CAPITAL SOC. LEI 420.000.000 DEPL.VÂRS.

UZINELE EXECUTĂ

Vagoane de persoane, speciale și de marfă

Vagoane cisterne pentru petrol, benzină
uleiuri, alcool, acid sulfuric, etc.

Vagoane pentru căi ferate industriale, forestiere,
miniere Decauville, etc.

Reconstrucțiuni și reparațiuni de locomotive

Rezervoare pentru petrol, benzină, apă, etc.
de orice formă și capacitate

Cazane de aburi de înaltă presiune

Construcțiuni de fier, poduri și construcțiuni
statice, stâlpi și suportți nituiți

Elevatoare de cărbuni

Piese de forjă și presate, de orice fel

Piese turnate din fontă și bronz

Arcuri de suspensiune pt. locomotive, vagoane
și automobile precum și arcuri de tot felul

Instalațiuni moderne pentru rafinării de petrol

Butoaie de tablă neagră sau galvanizată
pentru transportul produselor petrolifere
uleiurilor, spiritului, etc.

Ascensoare

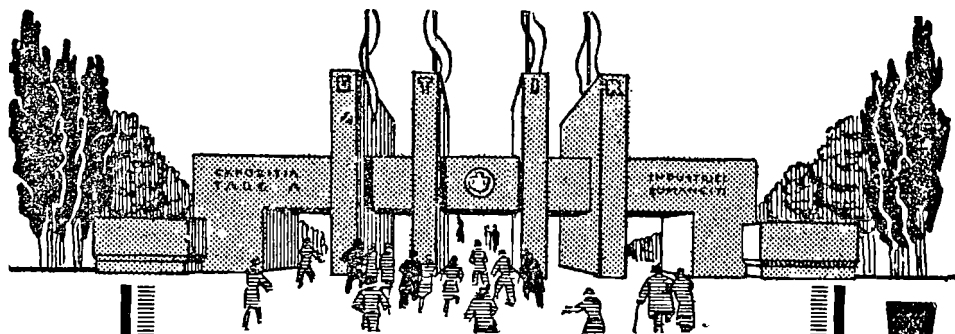
DIRECȚIUNEA GENERALĂ:
București III, Str. Biserica Amzei, 11

UZINELE ÎN ARAD

TELEFON: Bucu-
rești 2-18.50. Arad 694

Adresa telegrafică:

» VAGONASTRA «

23 SEPTEMBRIE 1934 — 15 OCTOMBRIE 1934

VIZITAȚI !

EXPOZIȚIA - TÂRG A INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI

PARCUL CAROL

SUB ÎNALȚUL PATRONAJ AL
M. Ș. REGELUI
ȘI SUB PREȘEDINȚIA DOMNULUI
N. THEODORESCU
MINISTRUL INDUSTRIEI ȘI COMERȚULUI
COMISAR GENERAL: CEZAR POPESCU

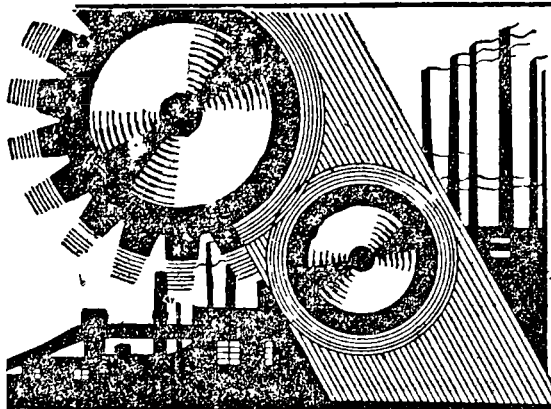
ORGANIZAT CU SPRIJINUL

- Ministerului de Industrie și Comerț;
- Primăriei Municipiului București;
- Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie;
- Uniunii Generale a Industriașilor din România;
- Asociației Industriașilor de Petrol

ÎN COLĂBORARE CU:

- Școala Politehnică din București;
- Institutul Românesc de Conjunctură;
- Uniunea Generală a Micilor Industriași;
- Soc. de Cercetări Tehnice și de Invențiuni;

50% REDUCERE PE C.F.R.
ȘI S.M.R.

20 SEPTEMBRIE
15 OCTOMBRIE
1 9 3 4

LA EXPOZIȚIA TÂRG A INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI

PARCUL CAROL

participă toate ramurile de producție indigenă.
Concepută și realizată ca o Expoziție-Târg
a produselor fabricate în țară, ce a întrunit
participarea aproape a tuturor industriilor
importante din țară

**Comisariatul General și
Comitetul de organizare al
EXPOZIȚIEI TÂRG A
INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI**

n'au cruțat nici un sacrificiu ca prezentarea
produselor fabricelor românești să se facă
în condiții tehnice maxime și într'un cadru
modern, similar expozițiilor-târg străine.

Vizitați EXPOZIȚIA TÂRG
A INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI

50%

Reducere
pe S. M. R.
și C. F. R.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

Au apărut

BIBLIOTECA «ENERGIA»

- M. CONSTANTIN-WEYER. *Cavaler de la Salle*, traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN Lei 40
 L. F. ROUQUETTE. *În călătoria tercioarei*, traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDA Lei 40
 ALAIN GERBAULT. *Singur, străbătând Atlanticul*, traducere din limba franceză de A. VIANU Lei 20
 COLONEL T. E. LAWRENCE. *Revolta în deșert*, traducere din limba engleză de Mircea 2 vol. Lei 60
 ELIADE, cu o hartă Lei 60
 RENÉ BAZIN. *Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld*, traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ Lei 30
 MIHAI SADOVEANU. *Viața lui Ștefan cel Mare* Lei 30

Sub tipar

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Ing. I. ORBĂNAȘ. *Manual de atelier mecanic*

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Sub tipar

Romane

N. M. CONDEESCU. *Insemnările lui Săfirim, I*

Au apărut

Esseuri, Critică

- PAUL ZARIFOPOL. *Pentru aria literară* Lei 60
 PERPESCIUS. *Mențiuni critice, II* Lei 80
 G.-M. CANTACUZINO. *Isoare și popasuri* Lei 60
 N. IORGA. *Oameni care au fost* Lei 80

Sub tipar

EM. CIOMAC. *Viața și opera lui Richard Wagner*

M. D. RALEA. *Valori*

Au apărut

Versuri

- DEMOSTENE BOTEZ. *Cuvinte de dincolo* Lei 60
 Z. STANCU. *Antologia poezilor tinere, cu portrete de Margareta STERIAN* Lei 60
 G. BACOVIA. *Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU* Lei 40
 G. GREGORIAN. *La poartă din urmă* Lei 60
 ADRIAN MANIU. *Cartea Târiei* Lei 40

Sub tipar

G. LESNEA. *Cântec deplin*

Sub tipar

SCRIITORII ROMÂNI VECHI

MITROPOLITUL VARLAAM. *Casanția (1643)*, ediție îngrijită de J. BYCK

Au apărut

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

- E. MADÁCH. *Tragedia omului*, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA Lei 40
 LUIGI PIRANDELLO. *Răposatul Matei Pascal*, traducere din limba italiană de A. MARCU Lei 40

Au apărut

BIBLIOTECA DE FILOZOFIE ROMÂNEASCĂ

- D. D. ROȘCA. *Existența tragică* Lei 60
 T. VIANU. *Estetică, Vol. I* Lei 100

Au apărut

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

- G. I. BRATIANU. *Napoleon III et les nationalités* Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI NEEDITAȚI

Au apărut

- VLADIMIR CAVARNALI. *Poesii* Lei 20
 EUGEN JEBELEANU. *Înimi sub săbiu, poeme* Lei 40
 HORIA STAMATU. *Memnon, versuri* Lei 40
 DRAGOȘ VRÂNCEANU. *Cloșca cu puși de aur, versuri* Lei 40
 EMIL CIORAN. *Pe culmile disperării* Lei 50
 CONSTANTIN NOICA. *Mathesis* Lei 40

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI,

1934